

nr.8, (An IV), 2011

Revistă de știință și artă în tranziție Magazine about science and art during the transition

Fondată în anul 2008 la Novi Sad. / Founded in Novi Sad in 2008.
Apare bianual / It is released two times a year

Fondator și redactor șef / Founder and Editor-in-Chief
Pavel Gătăianțu

Consiliul consultativ / Consultative Board

dr. Annemarie Sorescu Marinković – Belgrad;
dr. Olivier Peyroux, – Paris;
dr. Ciprian Sandu – Paris;
dr. Ciprian Vălcan – Timișoara;
asist. drd. Gina Nimigean – Iași;
conf. dr. Marin Postu – Chișinău;
dr. Redžep Škrijelj – Novi Pazar;
dr. Mircea Măran-Vârșeț;
dr. Eugen Cinci – Vârșeț;
dr. Christian Eccher – Roma;
dr. Cristina Păușan Nuică – București;
lect. dr. Speranța Milancovici – Arad;
lect.dr. Teodora Rodica Biriș – Arad;
conf. dr. Alpár Losonsz – Novi Sad;
conf. dr. Zoran Đerić – Novi Sad;
drd. Rareș Iordache – Cluj-Napoca;
asist. drd. Virginia Popović (redactor asociat) – Novi Sad;
Miroslav Keveždi, masterand – Novi Sad;
mr. Mihaela Iorga Lazović- Novi Sad;
lect. univ. dr. Laura Spariosu – Novi Sad;
asist. drd. Rodica Ursulescu Miličić – Novi Sad;
dr. Zoran Arsović – Banja Luka;
dr. Loredana Baba- Cluj – Napoca;
Lucia Todoran, masterand – Cluj-Napoca;
Oana Ursulescu, masterand – Novi Sad;
Vladimir Mitrović, masterand – Novi Sad;
Ivana Janjić, masterand – Novi Sad.

Consiliul științific / Scientific Board

prof. dr. Marina Puia Bădescu (Universitatea din Novi Sad)
prof. dr. Silviu Angelescu (Universitatea din București)
conf. dr. Carmen Cerasela Dărăbuș (Universitatea de Nord din Baia Mare)
prof.dr. Mariana Dan (Universitatea din Belgrad)
prof. dr. Octavia Nedelcu (Universitatea din București)
prof. dr. Mihaela Albu (Universitatea din Craiova)
prof. dr. Marco Lucchesi (Universitatea Federală de Stat, Rio de Janeiro, Brazilia)
prof. dr. Elena Prus (Institutul de Cercetări Filologice și Interculturale, Chișinău)
dr. Biljana Sikimić (Academia Sârbă de Științe și Arte - SANU, Belgrad)
conf. dr. Ludmila Brăniște (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași)
conf. dr. Diana Vrabie (Universitatea de Stat „Alecu Russo”, Bălți)

Central and
Eastern European
Online Library

Revista *Europa* este indexată în
bazele de date internaționale (BDI)
CEEOL (www.ceeol.com)
din Frankfurt, Germania.

Asociația Editorilor și Librarilor
din Voivodina

Traducere în limba engleză și sârbă/ Translation into English
Mihaela (Iorga) Lazović, Aleksandar Lazović, Gordana Gmizić

Traducere din limba sârbă/ Translation from Serbian
Vladimir Mitrović, Adrian Cioban

Design și machetare / Design and layout
mr. Simona Dolinga

Secretar tehnic / Technical Supervisor
Monica Buia

Lectura / Language Editor
Carmen Cerasela Dărăbuș

Editor / Publisher
Fondul Europa / Fond Evropa / Fund Europa
Novi Sad, str. Gagarinova 16/13, 21000 Novi Sad, Voivodina – Serbia,
tel. 063-7858-632, e-mail: pgataiantu@yahoo.com,
europa.novisad@gmail.com
Web Site: <http://www.europango.rs/>
Tehnoredactare / Preparation for printing:
Grafit, Pavle Bajazet – Novi Sad
Tipar / Printed by **LASER STUDIO, Novi Sad**
Tiraj 300/ Circulation 300 copies
ISSN 1820-9181 ISBN 978-86-87879-10-2

Coperta 1./Cover 1.: **colaj, din ciclul „Păsări de război” / collage, from the series “Birds of War”**
Coperta 2./Cover 2.: **desen, din ciclul „Luminile Banatului” / drawing, from the series “The Lights of Banat”**
Lucrările din acest număr aparțin artistului **Traian Todoran**
This issue's art works are by **Traian Todoran**

MINORITĂȚILE

Niciodată în istoria unui secol, de data acesta secolul XX, nu au fost adoptate mai multe instrumente internaționale privind drepturile omului, inclusiv ale minorităților naționale. O întreagă armată birocratizată de funcționari și tot felul de experți în domeniu, de ONG-uri trăiesc foarte bine de pe urma angajamentului de protecție a minorităților.

Minoritarul este adesea denumit ca un individ cu o dublă loialitate, una față de statul în care trăiește și participă la protecția drepturilor colective și a doua, loialitatea față de țara-mamă. Fiecare țară vrea să aibă o minoritate supusă, și nu una organizată puternic; de asemenea, direct sau indirect se impun diferite obstacole care duc la asimilarea acesteia. Cel mai frecvent procedeu este manipularea când în anumite puncte-cheie sunt numiți indivizi care sunt controlați și manipulați mai ales de către partidele politice.

La fel, divizarea nucleului unei minorități se face și prin fărâmițarea acestuia - prin devenirea de membri ai diferitelor partide. Un minoritar incapabil, dar membru al unui partid politic puternic, stabilit într-un punct important social poate aduce pagube morale inadmisibile.

În Korusca, Austria, slovenii de acolo au unele prevederi ca să fie într-un anumit procent angajați în noile întreprinderi sau capacități economice. De regulă, egalitatea economică este mai puțin prezentă în regiunile cu apartenenți ai minorităților naționale. S-a adevărit până în prezent că nu muzica și jocul popular păstrează o minoritate, ci angajarea lor în câmpul muncii, deci capitalul.

Cu toate că minoritățile naționale sunt cea mai importantă categorie, în ultima vreme apar alte grupuri sociale cu caracteristici minoritare. Este vorba despre populația LGBT, care este într-o ofensivă continuă, grupurile de suporteri prezenți în toate statele europene care uneori prin intermediul cluburilor sportive se implică direct, sau indirect în anumite procese sociale, participă la demonstrații sau sunt în legătură cu crima organizată.

Pavel Gătăianțu redactor-șef

IDET

**EURO
PLANE**

Marcel Drăgan

PROTECȚIA CONSTITUȚIONAL-JURIDICĂ A MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Introducere

Drepturile și libertățile apartenențelor minorităților naționale au însemnat esențială pentru păstrarea identității lor naționale și pentru asigurarea egalității în drepturi. Pentru realizarea în practică a acestor drepturi și libertăți este necesară asigurarea protecției lor. Protecția drepturilor apartenențelor minorităților naționale este, în esență, protecția identității naționale înseși. În cel mai larg sens al cuvântului, esența protecției drepturilor apartenențelor minorităților naționale se referă la asigurarea condițiilor în care acestea pot să se mențină și să se dezvolte nestingherit cu toate caracteristicile lor. Pentru a se asigura aceasta, este necesar să se creeze și să existe mecanisme de protecție, atât pe plan intern, cât și pe plan internațional.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea devine vizibilă tendința de extindere și consolidare a drepturilor minorităților naționale, dar mai ales a protecției lor. Aceasta se asigură nu numai prin acte ce țin de dreptul internațional și de formarea unei rețele întregi de instituții internaționale care se ocupă de ele, ci și prin adoptarea unor legi speciale cu privire la minoritățile naționale în cadrul legislației pozitive. Caracteristica de bază în dreptul intern constă în faptul ca protecția să se reglementeze prin acte cu cea mai înaltă putere legislativă, prin Constituție sau prin Legea Constituțională, ca aceste acte să fie protejate de unele modificări rapide și ca prin intermediul lor să se reglementeze organele, instrumentele, procedurile și mijloacele de protecție.

Definiția de minoritate națională

Una dintre cele mai mari probleme care se referă la interpretarea normelor prin care se protejează minoritățile naționale este determinarea noțiunii înseși de mi-

noritate națională. Pe plan internațional s-au făcut mai multe încercări ca minoritățile naționale să fie cuprinse printr-o definiție general-aplicabilă. Determinarea noțiunii juridice de minoritate națională a întâmpinat dintotdeauna mari greutăți. Ele sunt atât de mari încât nu există niciun acord internațional în care se spune clar ce se subînțelege sub noțiunea de minoritate națională. Chiar nici Convenția cadru pentru protecția minorităților naționale, primul instrument multilateral juridic obligatoriu menit protecției minorităților în general, nu conține definiția de minoritate națională.

Cea mai mare autoritate dintre definițiile doctrinare o are aceea pe care a propus-o profesorul italian de drept Francesco Caporati. Ea sună astfel: „Grupul care este mai puțin numeros în raport cu restul populației și ai cărui apartenenți, care sunt cetățeni ai unei anumite țări, au particularități etnice, religioase și lingvistice care se deosebesc de particularitățile restului populației, și măcar doar implicit, mențin sentimentul de solidaritate, îndreptat spre păstrarea culturii, tradiției, credinței și limbii lor”.¹ Deși mai puțin numeros, grupul nu este minoritar dacă este dominant, respectiv dacă în mod decisiv influențează asupra administrării statului. Astfel de exemple nu sunt rare: în unele țări din America Latină, grupul dominant îl reprezintă mai puțin numeroșii imigranți spanioli, în Rwanda grupul dominant a fost mai puțin numerosul trib tutsii, iar circa 18 % albi mult timp au fost la putere în Africa de Sud.²

În sistemul nostru juridic noțiunea de minoritate națională este determinată în mod amplu în Legea privind protecția drepturilor și libertăților minorităților

¹ Mai detaliat la B. Krivokapić: „Manjine u međunarodnom pravu” („Minoritățile în dreptul internațional”), „Prometej”, Belgrad, 2006, pag. 14-18.

² Mai detaliat la V. Dimitrijević: „Međunarodno pravo ljudskih prava” („Dreptul internațional al drepturilor omului”), Belgrad, 2003, pag. 289.

naționale, astfel că și grupurile etnice au primit statut de minoritate națională. Definirea titularului protecției minorităților naționale este foarte importantă, fiindcă esența protecției se referă la asigurarea condițiilor necesare pentru păstrarea și dezvoltarea particularităților specifice ale apartenențelor minorităților naționale.

Protecția drepturilor pe plan internațional

Carta Națiunilor Unite (1945), drept act juridic superior, dar și cel mai important document al dreptului internațional contemporan, nu conține niciun fel de dispoziții cu privire la drepturile apartenențelor minorităților naționale, iar în conformitate cu aceasta niciun fel de mecanisme speciale ale protecției lor. Tratatul de pace prin care s-a încheiat Războiul la Doilea Mondial, spre deosebire de cele încheiate după Primul Război Mondial, prin niciun cuvânt nu amintesc de nici o minoritate – nici națională, nici etnică, nici religioasă, nici lingvistică. Protecția de bază pe care au avut-o apartenenții minorităților naționale a fost interzicerea discriminării, mai ales în privința beneficiilor de drepturi și libertățile elementare ale omului. Această protecție este formulată la modul general, fiind recunoscută tuturor persoanelor, deci și străinilor. În anii ce au urmat s-a ajuns la majorarea în continuare a numărului de diferite documente care, într-un mod sau altul, au abordat probleme de însemnătate mare pentru poziția minorităților naționale. Este incontestabil că cea mai mare însemnătate o are „Declarația N.U. cu privire la drepturile apartenențelor minorităților naționale sau etnice, religioase sau lingvistice” (1992). Această declarație a atins doar parțial așteptările, iar punctul ei slab constă în faptul că ea nu obligă pe nimeni din aspect juridic, ci reprezintă doar un fel de recomandare. Totuși, ea este singurul document care a fost adoptat în cadrul Națiunilor Unite care este consacrat în întregime reglementării poziției apartenențelor minorităților naționale.

La nivel regional, în cadrul Consiliului Europei, au fost adoptate mai multe documente de mare însemnătate pentru poziția minorităților naționale. Deși cel mai important document în materie de drepturi ale omului – „Convenția pentru Protecția Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale” (1950), nu conține niciun fel de dispoziții speciale privind drepturile minorităților naționale, prin numeroase recomandări ulterioare ale Adunării Parlamentare a Consiliului Europei au fost făcuți pași în continuare în materia referitoare la protecția minorităților naționale. În anul 1992 a fost adoptată Carta Europeană a Limbilor regionale

sau minoritare, iar la 1 februarie 1998 a intrat în vigoare Convenția cadru pentru protecția minorităților naționale. Până în momentul de față, acesta este singurul instrument multilateral juridic obligatoriu de protecție a drepturilor minorităților naționale din Europa. Cu alte cuvinte, fiecărui stat semnatar al acestui document i se cere să acționeze ca diversitatea culturală să nu fie sursă și factor de divizare, ci de îmbogățire a fiecărei societăți. (R.F.I. a aderat la acesta în anul 2001).

Caracteristica de bază a acordurilor internaționale amintite mai sus este că prin intermediul lor se reglementează drepturile apartenențelor minorităților naționale și obligațiile clare ale statului față de drepturile stabilite, că a fost edificat un sistem în care sunt definiți clar toți titularii cu obligațiile lor, dar mai ales obligațiile statului față de beneficiari și față de comunitatea internațională.³ A fost edificat și mecanismul de supraveghere a implementării obligațiilor asumate, au fost create principiile, institutele, procedurile, instrumentele, mijloacele juridice, respectiv a fost edificat un mecanism de protecție a drepturilor minorităților naționale.

O formă specială de protecție internațională oferă și acordurile bilaterale. Serbia este succesoare a acordurilor bilaterale cu privire la protecția minorităților pe care R.F. Iugoslavia sau Serbia și Muntenegru le-a semnat cu România, Ungaria, Croația și Macedonia. Prin acordurile bilaterale amintite mai sus sunt reglementate diferite probleme legate de păstrarea și dezvoltarea identității minorităților naționale, precum și obligațiile statelor în privința reglementării protecției drepturilor lor.

Statutul izvoarelor internaționale în dreptul intern

Statutul izvoarelor internaționale de drept în dreptul intern este reglementat în principiile de bază ale Constituției. Parte componentă a orânduirii juridice sunt regulile general-acceptate ale dreptului internațional și acordurile internaționale ratificate. Aceste surse internaționale de drept se aplică în mod nemijlocit. Acordurile internaționale ratificate trebuie să fie neapărat conformate cu Constituția, respectiv nu pot fi în contradicție cu Constituția.⁴

³ Una din condițiile pentru primirea în Consiliul Europei a noilor membri este semnarea și ratificarea Convenției cadru pentru protecția minorităților naționale. Una din condițiile ce determină îndeplinirea principiului democratic pentru obținerea statutului de candidat de membru al Uniunii Europene este protecția minorităților naționale.

⁴ Mai detaliat la M. Pajvančić, „Komentar Ustava Republike Srbije” („Comentariul la Constituția Republicii Serbia”), 2009, Fundația „Konrad Adenauer”, Belgrad, pag. 253.

Atunci când Constituția reglementează drepturile apartenențelor minorităților naționale, se întrebuintează noțiunea de acorduri internaționale, dar fără a se menționa ratificarea lor.⁵ Aceasta este o noțiune mai largă, fiindcă încadrează și acordurile internaționale pe care Republica Serbia nu le-a semnat. Pe lângă aceasta, în capitolul despre drepturile apartenențelor minorităților naționale, acordurile internaționale sunt clasificate după Constituție și legi, deși în ierarhia juridică își au locul sub Constituție, dar deasupra legilor. Aceste norme neprecise și confuze pot contribui la diverse interpretări cu prilejul aplicării lor nemijlocite, îndeosebi în domeniul protecției minorităților naționale.⁶

Cadrele constituționale ale protecției drepturilor apartenențelor minorităților naționale

Garantarea și protecția drepturilor apartenențelor minorităților naționale se leagă de principiul guvernării dreptului. „Rostul Constituției nu constă prioritar în faptul că garantează un anumit catalog al drepturilor, ci să determine garanțiile pentru protecția lor. Despre existența (ne)respectării principiilor statului de drept se poate conchide prin sprijinirea pe conținutul garanțiilor constituționale care asigură protecția drepturilor omului.”⁷ Rostul Constituției este de a asigura și de a realiza protecția lor corespunzătoare. Distingem două feluri de protecție: indirectă și directă.

Protecția indirectă

Conținutul protecției este definit prin mai mulți parametri. Aceștia sunt drepturile pe care le reglementează Constituția însăși, al căror conținut este reglementat de către Constituție, care se modifică în baza unei proceduri mai severe, respectiv sunt protejate de modificări mai ușoare și mai rapide, și al căror garant și protector este Constituția însăși. Aceste drepturi se pot reglementa prin lege doar în condițiile stabilite de Constituție și în volumul prevăzut de

⁵ Articolul 75, alineatul 1, al Constituției Republicii Serbia.

⁶ Mai detaliat la M. Pajvančić: „Kontroverze Ustavnog okvira zaštite ljudskih prava”, („Controversele cadrului constituțional al protecției drepturilor omului”) în Culegerea de lucrări de la Conferința științifică internațională „Garanțiile constituționale și internaționale ale drepturilor omului”, ținută în 28 mai 2008, la Facultatea de Drept din Niš, pag. 247-255.

⁷ Idem, citat, pag. 245.

Constituție și în aceleași condiții se pot face abateri de la ele. Constituția determină drepturile de la care nu se pot face abateri nici în timp de război sau de stare de necesitate și stabilește garanții speciale, respectiv impune statului obligații, ceea ce este încă o formă de protecție indirectă.

Garanțiile constituționale speciale pentru drepturile apartenențelor minorităților naționale

a. Interzicerea discriminării

Interzicerea discriminării, drept principiu internațional general-acceptat al protecției drepturilor minorităților naționale, în conformitate cu standardele internaționale, este încadrată în sistemul nostru juridic drept normă constituțională. Scopul interzicerii discriminării este crearea premisei că drepturile minorităților naționale garantate de Constituție se realizează în condiții egale. Se garantează egalitatea în drepturi în fața Constituției și a legii și dreptul la protecție egală în baza legii, fără discriminare.

b. Măsurile de acțiune afirmativă

Măsurile speciale pe care statul le întreprinde în vederea realizării egalității depline în drepturi a indivizilor sau a grupului de indivizi care se află în mod esențial în poziție inegală cu ceilalți cetățeni, nu se consideră a fi o discriminare. Acestea sunt măsuri de acțiune afirmativă prin care se aduc în poziție mai favorabilă indivizii sau grupul de indivizi care se află în poziție inegală cu alții. Prin aceasta, statul aplică politica posibilităților și șanselor egale, prin care se facilitează sau înlătură inegalitatea faptică.

c. Garantarea drepturilor moștenite

Constituția conține și o clauză specială de protecție – garantarea drepturilor moștenite,⁸ conform căreia nu se pot modifica sau anula drepturile minorităților naționale care au fost aplicate până la intrarea în vigoare a Constituției sau drepturile deja moștenite în baza acordurilor internaționale.

d. Competențele restrictive ale legislatorului

Măsurile restrictive ale legislatorului sunt instrumentele prin care se protejează drepturile de bază garantate de Constituție. Pornind de la principiul aplicării directe a drepturilor minorităților naționale garantate de Constituție, legea nu este un intermedi-

⁸ Articolul 20, alineatul 2, al Constituției Republicii Serbia.

ar necesar între norma constituțională și aplicarea ei; dimpotrivă, împuternicirile legislatorului sunt limitate. Legea poate să prescrie doar modul de realizare a unui drept, și anume doar în caz că Constituția o împuternicește sau dacă aceasta este necesar pentru realizarea dreptului respectiv. Și în acest caz, limitele în care a procedat legislatorul, sunt determinate de Constituție, respectiv nu este permis ca prin lege să se influențeze asupra esenței drepturilor garantate.⁹

e. Temeiul și cadrul limitării drepturilor

Limitarea drepturilor garantate ale apartenenților minorităților naționale este posibilă prin lege, doar în caz că Constituția permite aceasta. Și în acest caz, Constituția determină limita pe care legislatorul nu o poate depăși și definește temeiul, cadrul, volumul și conținutul dreptului care se limitează.

f. Temeiul și cadrul abaterii de la drepturi

Abaterea de la drepturile minorităților naționale este posibilă doar în împrejurări speciale, respectiv în timpul stării de necesitate sau de război. Abaterea este permisă doar în volumul necesar. Caracterul acestor măsuri trebuie să fie nediscriminatoriu, respectiv nu este permis ca măsurile să contribuie la deosebiri pe bază de apartenență etnică. Acționarea lor este limitată din aspectul duratei lor. Încetează să fie valabile odată cu încetarea stării de necesitate sau de război.¹⁰

Protecția directă

Constituția determină două forme de protecție directă a drepturilor apartenenților minorităților naționale: protecția în cadrul dreptului intern, precum și dreptul la înlăturarea consecințelor, și protecția în fața instituțiilor internaționale.¹¹

Sistemul de protecție în dreptul intern

a. Protecția în fața organelor de administrație

Prima formă de protecție este protecția în fața organelor de administrație. Apartenenților minorităților naționale li se garantează dreptul la protecția egală în fața organelor de stat, titularilor de împuterniciri publice și organelor provinciei autonome și ale unită-

⁹ Articolul 18, alineatul 2, al Constituției Republicii Serbia.

¹⁰ Articolul 202, alineatele 1, 2. și 3, al Constituției Republicii Serbia.

¹¹ Articolul 22 al Constituției Republicii Serbia.

ților autoguvernării locale.¹² Procedura de decidere are două instanțe. Împotriva deciziei pe care o adoptă organul de administrație din prima instanță, se poate înainta recurs sau un alt mijloc juridic organului de administrație din instanța a doua.¹³ Împotriva deciziei organelor din instanța a doua este asigurată protecția în cadrul contenciosului administrativ. Acesta este o formă specială de protecție în fața tribunalelor, care se mai numește controlul juridic al administrației.

b. Protecția în fața tribunalelor

Forma de bază a protecției primare în dreptul intern este protecția juridică în fața tribunalelor. Dreptul la protecție în fața tribunalului are fiecare individ căruia i-a fost încălcat sau care a fost privat de vreun drept minoritar. Fiecăruia îi este garantat dreptul de a se adresa unui tribunal independent, nepărtinitor și care se întemeiază pe lege, dreptul la judecată echitabilă și în termen rezonabil,¹⁴ precum și dreptul la protecție juridică egală în fața tribunalelor¹⁵. Necunoașterea limbii nu poate fi piedică în realizarea protecției.¹⁶ Persoana privată de libertate de către organul de stat, este informată imediat în limba pe care o înțelege despre motivele privării de libertate și despre obiectul acuzații sale.¹⁷ I se garantează și dreptul la translator gratuit, dacă nu vorbește sau nu înțelege limba care este în uz oficial. Constituția garantează utilizarea limbii, nu numai în fața tribunalului, ci și în fața altor organe de stat sau în fața organizațiilor care exercită împuterniciri publice. Necunoașterea limbii nu trebuie să fie piedică pentru realizarea și protecția drepturilor minorităților naționale.¹⁸ Procedura cunoaște două grade. Împotriva deciziei tribunalului din prima instanță se asigură controlul deciziei în instanța a doua, iar protecția este completată și de protecția constituțional-juridică.

Protecția juridică include și dreptul la înlăturarea consecințelor,¹⁹ respectiv dreptul la reabilitare și la recompensarea pagubei materiale sau nemateriale pe care i-a provocat-o, prin procedură nelegală sau ne-regulamentară, organul de stat, titularul atribuției

¹² Articolul 36, alineatul 1, al Constituției Republicii Serbia.

¹³ Articolul 36, alineatul 2, al Constituției Republicii Serbia.

¹⁴ Articolul 32, alineatul 1, al Constituției Republicii Serbia.

¹⁵ Articolul 36, alineatul 1, al Constituției Republicii Serbia.

¹⁶ Articolul 32, alineatul 2, al Constituției Republicii Serbia.

¹⁷ Articolul 27, alineatul 2, al Constituției Republicii Serbia.

¹⁸ Articolul 199, alineatul 2, al Constituției Republicii Serbia.

¹⁹ Articolul 22, alineatul 1, al Constituției Republicii Serbia.

publice, organul provinciei autonome sau organul unității autoguvernării locale.²⁰

c. Protecția în fața Curții Constituționale

Curtea Constituțională realizează protecția drepturilor minorităților naționale prin intermediul competenței sale de bază, respectiv apreciază conformarea acordurilor internaționale confirmate, a legilor și a altor acte normative cu Constituția. Din celelalte forme prin care în mod indirect se protejează drepturile apartenenților minorităților naționale fac parte și decidera Curții Constituționale privind interzicerea activității organizației politice, interzicerea comunității religioase, dar și decidera cu privire la contenciosul electoral. Prin deciziile Curții Constituționale nu se protejează un drept concret, ci se înlătură normele neconstituționale din sistemul juridic al Serbiei, astfel că în mod indirect se protejează drepturile garantate de Constituție.

Protecția constituțional-juridică directă a fost creată în baza principiului că toate actele puterii publice, fără excepție, sunt supuse aprecierii constituționalității, dar și în baza principiului aplicării directe a drepturilor și libertăților garantate de Constituție. Contestația constituțională este un instrument prin care se protejează valorile de bază ale societății. Constituția nu a împuternicit în mod categoric Curtea Constituțională ca în mod direct să decidă cu privire la drepturile și libertățile apartenenților minorităților naționale. Curtea Constituțională a primit această competență prin Legea cu privire la Curtea Constituțională.²¹ De altfel, prin intermediul contestației constituționale se protejează toate drepturile și libertățile omului și ale minorităților naționale, cele individuale și cele colective, indiferent de locul lor în textul Constituției și indiferent de faptul dacă sunt precizate categoric în Constituție sau sunt introduse în sistemul nostru constituțional-juridic prin intermediul regulilor internaționale sau actelor care obligă Republica Serbia.

d. Instituții menite protecției minorităților naționale

Instituțiile prevăzute prin Constituție care se ocupă cu protecția drepturilor și libertăților minorităților naționale sunt Protectorul cetățenilor și Consiliile naționale ale minorităților naționale. Prin lege a fost înființat și Însărcinatul pentru protecția egalității în drepturi.

²⁰ Articolul 35, alineatele 1 și 2, al Constituției Republicii Serbia.

²¹ Articolul 45, alineatul 1, punctul 9, al Legii cu privire la Curtea Constituțională.

Sistemul de protecție în fața organizațiilor internaționale

Apartenenții minorităților naționale se pot adresa instituțiilor internaționale în vederea protecției drepturilor și libertăților lor garantate de Constituție. Adresarea la instituțiile internaționale este posibilă abia după ce au fost epuizate toate recursurile din cadrul dreptului intern. Constituția nu vorbește categoric despre premisele pentru adresarea la instituțiile internaționale, dar indică regulile general-acceptate ale dreptului internațional și acordurilor internaționale ratificate. Această formă de protecție o asigură tribunalele internaționale în cadrul sistemului general de protecție a drepturilor omului. După sentința Curții Europene pentru Drepturile Omului, dar mai ales după sentința V.A.M. împotriva Serbiei, a fost acceptată poziția că ultima instanță înainte de adresare la tribunalele internaționale este – Curtea Constituțională.

Concluzii

Constituția Republicii Serbia acordă o atenție deosebită protecției drepturilor și libertăților minorităților naționale. Forma primară de protecție este aceea în baza căreia drepturile și libertățile și protecția lor sunt garantate de însăși Constituția. Deci, garanția constituțională este temeiul juridic al protecției identității și particularităților lor. Despre importanța pe care o acordă Constituția drepturilor apartenenților minorităților naționale vorbește faptul că normele care reglementează drepturile și libertățile lor se află în toate părțile Constituției, că sunt protejate de modificări rapide și făcute în mod ușor, că Constituția determină volumul și cadrul limitărilor și abaterilor și stabilește drepturile absolut protejate. Soluția cu privire la procedura complexă de adoptare a legilor și a modificării anumitor părți ale Constituției, prin care se reglementează beneficierea de drepturile minorităților naționale, de asemenea vorbește despre intenția creatorului Constituției de a acorda atenție specială acestor drepturi.

Constituția a creat premise pentru protecția efectivă a drepturilor minorităților naționale: sunt prevăzute organele, instrumentele, procedurile și mijloacele juridice care au drept scop protecția lor efectivă. Constituția prevede și instituțiile speciale care pot fi importante pentru protecția indirectă a drepturilor minorităților naționale: protectorul cetățenilor și consiliile naționale ale minorităților naționale. O noutate reprezintă însărcinatul pen-

tru protecția egalității în drepturi, care este introdus prin lege. Protecția drepturilor minorităților naționale se realizează direct în fața organelor de administrație și a tribunalelor. Sistemul de protecție a fost întregit și prin dispoziția constituțională conform căreia apartenenții minorităților naționale au dreptul de a se adresa instituțiilor internaționale în vederea protecției drepturilor și libertăților lor garantate de Constituție. Trebuie menționat în mod aparte că drepturile minorităților naționale subînțeleg și obligațiile pozitive ale statului, deci nu numai abținerea de la acționare, ci și angajarea lui activă în scopul realizării lor. În acest sens, Constituția nu reglementează întru totul obligațiile statului în raport cu garanțiile care se dau apartenenților minorităților naționale.

Prin protecția directă în fața Curții Constituționale se completează și rotunjește sistemul de protecție a drepturilor și libertăților minorităților naționale în dreptul intern. Prin contestația constituțională, în corpusul drepturilor constituționale a fost consolidat dreptul la recurs eficient și la judecată în termen rezonabil. Ca și mijloc juridic subsidiar sau extraordinar, contestația constituțională reprezintă o parte din mecanismul care precede protecției în fața tribunalelor internaționale.

Bibliografie

1. Krivokapić Boris: Manjine u međunarodnom pravu (Minoritățile în dreptul internațional), „Prometej”, Belgrad, 2006,
2. Dimitrijević Vojin: Međunarodno pravo ljudskih prava (Dreptul internațional al drepturilor omului), Belgrad, 2003.
3. Pajvančić Marijana: Kontroverze Ustavnog okvira zaštite ljudskih prava (Controversele cadrului constituțional al protecției drepturilor omului), în Culegerea de lucrări de la Conferința științifică internațională „Garanțiile constituționale și internaționale ale drepturilor omului”, ținută în 28 mai 2008, la Facultatea de Drept din Niš.
4. Pajvančić Marijana, Komentar Ustava Republike Srbije (Comentariul la Constituția Republicii Serbia), 2009, Fundația „Konrad Adenauer”, Belgrad.

Prescripții juridice pozitive

Constituția Republicii Serbia, „Monitorul Oficial al R.S.”, nr. 98/06 Buletinele Curții Constituționale, www.ustavni.sud.rs.

Site-uri consultate

1. <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Bosa-Nenadic-predlaze-promenu-Ustava.lt.html>
2. <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Ustavni-sud-zagusen-predmetima.lt.html>
3. http://www.kczr.org/download/okrugli_stolovi/04_djuric.pdf

Summary

Constitutional and legal protection of national minorities

According to the Constitution of Republic of Serbia a special attention is given to legal protection of rights and liberties of national minorities. A primary form of this protection is based upon rights and liberties guaranteed by the Constitution itself. Basically, constitutional guarantees are legal ground for protection of their identity and particularity. A motion to a complex procedure of legal ratification and modifications of some specific constitutional matters (by which a privileged legal position of national minorities is recommended), also testifies about the attempt of authors of the Constitution to dedicate a special attention to these rights.

Key words: the Constitution, national minorities, law, statute

Rezime

Ustavno-pravna zaštita nacionalnih manjina

Prema Ustavu Republike Srbije posebna pažnja posvećena je zaštiti prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina. Osnovni oblik zaštite je onaj u čijoj se osnovi nalaze prava i slobode zagarantovane samim Ustavom. Dakle, ustavne garancije su pravni osnovi za zaštitu njihovog identiteta i osobnosti. Predlog u vezi kompleksne procedure usvajanja zakona i modifikacija određenih delova Ustava, kojima se propisuje beneficirani položaj prava nacionalnih manjina, govori i o pokušaju autora Ustava da posveti posebnu pažnju ovim pravima.

Ključne reči: Ustav, nacionalne manjine, pravo, statut

Nikolas Trifon

UNDE E AROMÂNIA?

„Unde e Aromânia?” întreba deunăzi Ion Caramitru, actor binecunoscut în România, președintele Societății culturale macedoromâne, cu ocazia unei emisiuni la televizor pe tema statutului național al aromânilor. „Machidunia... Macedonia lui Filip, Alexandru și a urmașilor lor e țara noastră”, sugera puțin mai târziu deputatul Costică Canacheu, lider al Comunității Aromânilor din România¹. Întrebarea e semnificativă pentru rea voința celor care consideră chiar și azi că aromânii din Balcani nu pot fi decât români, răspunsul nu mai puțin semnificativ pentru o anumită stânjeneală a celor pentru care aromânii sunt un element aparte, distinct nu numai față de grecii, albanezii, bulgarii sau sârbii cu care au conviețuit de-a lungul istoriei, dar și față de români. Într-adevăr, înrudirea pe plan lingvistic cu românii e incontestabilă, însă nu permite intercomprehensiunea între locuitorii celor două limbi. Pe plan cultural, în sensul larg al cuvântului, lumea aromână este mai aproape de lumea greacă și, în anumite privințe, de cea albaneză și macedoneană (slavă) decât de lumea română. Aromânii, mai precis o parte dintre ei, au intrat în contact direct cu românii doar începând cu ultima treime a secolului XIX.

Divergența între cele două poziții nu înseamnă că premisele și viziunea asupra lumii a celor care le susțin nu sunt de același ordin: fără țară, adică stat, nu poți exista ca grup, comunitate, popor aparte. Deci din două una: ori aromânii se identifică și aderă cu orice preț la un stat-națiune tutelar (român în acest caz, dar de ce nu grecesc sau albanez, în cazul aromânilor din Grecia sau Albania?) ori se refugiază într-un trecut îndepărtat ca să justifice eventuale pretenții de a se reclama de la o țară și un stat oricât de imaginare ar fi asemenea referințe².

¹ Emisiunea „Nașul”, moderată de Radu Moraru, transmisă pe ZeceTV în 11 iulie 2011.

² Intervenția cea mai aplaudată de publicul prezent la emisiune, și care traduce bine tonul general, a fost aceea telefonică, a omului de afaceri Gigi Becali : „România e singura țară care ne revendică ca pe copiii ei. Atunci, în-

Poziția partizanilor românității aromânilor datează din anii 1860, când Statul român a deschis primele școli românești în Turcia europeană, inaugurând, astfel, politica sa balcanică centrată pe chestiunea aromânească. Ea nu a variat până în zilele noastre în ciuda schimbărilor survenite ulterior. Pe de o parte, tratatul de pace semnat la București în 1913 nici măcar nu menționa existența specifică a aromânilor pe teritoriul statelor naționale în noile lor frontiere. Recompensată prin cedarea de către Bulgaria a Dobrogei de sud, România abandona cu această ocazie exigențele sale în legătură cu aromânii. Atât în perioada interbelică, cât și de la 1989 până azi, în cadrul măsurilor specifice privind „românii de pretutindeni”, nimic nu permite să se afirme că Statul român a încercat, și chiar că ar fi putut încerca, să ducă o politică similară cu aceea din perioada precedând pacea de la București. Aceste fapte nu au afectat însă nicidecum teza românității aromânilor din Balcani, solid instalată în narațiunea națională românească. Cei care susțin această teză, mai ales printre aromâni, recunoasc că, în ultima analiză, o fac mai degrabă din respect pentru memoria sacrificiilor consimțite pe vremuri de statul român în favoarea aromânilor, solicitat de altfel de intelectuali și notabili aromâni, decât în perspectiva unui sprijin eficace afirmării elementului aromân în celelalte țări balcanice. Pentru ei, acest element e „pierdut”, adică asimilat. Odată lăsate la o parte lamentările privind trista soartă a „românilor sud-dunăreni”, măsurile preconizate azi în Balcani de Societatea Culturală Macedoromână (înființată în 1879 la București, suspendată în 1952 și relansată în 1990) nu merg mai departe decât tradiționalele programe culturale menite să consolideze relațiile României cu statele vecine.

trebarea e : dacă nu avem și noi o țară și nu ne revendică nimeni, de ce să facem noi rău acestei comunități a... ro..., ma..., aromâne, românești. Dacă nu mai suntem români, rămânem fără mama și tata. Dacă spunem că suntem o minoritate, vom fi copiii nimănui”.

Pe de altă parte, intrarea Greciei în Uniunea europeană după căderea dictaturii, implozia regimurilor comuniste și dezmembrarea Iugoslaviei au favorizat o revenire spectaculoasă a aromânilor pe scena politică balcanică la care puțini observatori se așteptau. O nouă dinamică s-a pus în mișcare cu această ocazie, într-un context politic nou, marcat printre altele de adoptarea în 1997 a Recomandărilor Consiliului European (Rezoluția 1333), care invitau statele în care locuiesc aromâni să pună în practică măsuri școlare și administrative pentru menținerea limbii și a culturii lor. Pentru aromânii implicați în această dinamică există un *înainte* și un *după* momentul 1990, moment pornind de la care au apărut noi forme de identificare și de poziționare pe plan național. Sub diferite forme, variind de la țară la țară, de la comunitate la comunitate, de la grup social la grup social, polul aromân a câștigat subit în atractivitate în Balcani pentru mulți greci, macedoneni, bulgari, albanezi sau români de origine aromână. Ei revendicau de acum înainte public apartenența la o lume despre care nu se mai vorbea de mult decât la trecut sau din auzite. Manifestările lor n-au avut loc într-un spirit ostil națiunii majoritare în țările în care traiau, în tot cazul nu au fost percepute ca atare, cel puțin la început, integrarea aromânilor fiind reputată ca exemplară. În acest context trebuie examinat procesul care a dus în România la cererea statutului de minoritate națională, înaintată de Comunitatea Aromânilor din România în 2005. Fondată în 1991, această structură asociativă, care revendică aproximativ 4000 membri, se înfățișează sub forma unui ansamblu relativ heteroclit, organizat mai ales regional. Numărul membrilor Societății Macedo-române este net inferior, media de vârstă mai avansată și capacitatea de mobilizare în lumea aromână - redusă. Ea beneficiază, în schimb, de sprijinul organelor de presă și al instituțiilor statale. Documentele Societății sunt redactate mai ales în română, în timp ce Comunitatea favorizează aromână în publicațiile ei și în dezbaterile interne.

Dacă se iau în calcul nenumăratele discuții, inclusiv intervențiile și analizele apărute în presa aromână, pe tema adoptării statutului de minoritate, unanimitatea care a caracterizat votul favorabil în cadrul adunării generale convocate de Comunitate pe 17 aprilie 2005 la București este înșelătoare. Într-un editorial, Alexandru Gica a rezumat foarte elocvent situația: unii aromâni din comunitate se simt întâi români, pe urma aromâni, alții - aromâni și pe urmă români, alții

- numai aromâni, etc.³ În asemenea situații, problema e că la întrebări complexe, precum cele legate de identitate și de identificare, lumea se aștepta la răspunsuri simple, în schimb când e vorba de întrebări simple, privid naționalitatea, spre exemplu, lungile tirade alambicate nu șochează câtuși de puțin. Alt-cum spus, nu e ușor de înțeles în România ca un individ să spună că este român și în același timp că se simte mai repede aromân, aromân ca alți indivizi care se simt tot aromâni, ceea ce nu-i împiedică să fie și să-și zică albanezi sau greci dacă trăiesc într-una dintre aceste țări. Mulți dintre cei peste 500 de aromâni care au participat la vot și s-au pronunțat pentru un statut de minoritate au dat, vrând-nevrând, un răspuns simplu la o întrebare complexă. Nu prea aveau de ales.

Ponderea României în configurația aromână din Balcani

Situația din România în anii care au urmat restabilirii libertății de expresie și asociere poate fi rezumată printr-o serie de obiecții ridicate public din ce în ce mai des de anumiți aromâni, obiecții care decurg din preocupările lor, nicidecum recente, privind menținerea lor ca grup aparte, dotat cu o limbă pe care ceilalți nu o înțeleg, cu o istorie pe care ei au trăit-o alt-cum. „Într-adevar, mulți aromâni din Grecia sau Albania au pierdut limba, și-au uitat istoria, imită, maimuțăresc pe ceilalți, dar aici, în România, nu asistăm de ceva vreme la același lucru ?” „Noi suntem români, e evident, trăim aici, cei din Grecia sunt greci, cei din Albania sunt albanezi, de unde până unde ar fi ei români, cum pretinde România ?” „Dacă devin și ei români, ceea ce de altfel este iluzoriu, atunci nu încețază și ei să fie aromâni ? Decât să ne complacem în condiția de români „bis”, când „super”români, când „aproape” români, nu e mai firesc să fim recunoscuți ca o minoritate la fel ca celelalte 18 recunoscute de Constituție, ceea ce nu poate decât să ne ajute ca să păstrăm limba și particularitățile noastre ?”

Proaspăt veniți în România, unde ei erau percepuți mai repede ca un plus decât ca o primejdie pentru elementul românesc, confruntat după primul război cu minorități naționale care constituiau o treime din populația acestei țări în noile sale frontiere, aromânii au păstrat mai bine limba și conștiința particularității lor decât cei rămași în ținuturile de unde ei veneau,

³ „Bana armânească”, nr. 21 (2000), p. 11.

supuși la mari presiuni de asimilare de către statele-națiuni recent intrate în posesiunea fostelor teritorii administrate de Otomani. Ei ocupă, deci, un loc aparte, într-un fel privilegiat, în configurația aromână din Balcani. Din acest motiv, dar și din cauza intervențiilor statului român în trecut în Balcani, comportamentul lor pe plan național joacă un rol-cheie pentru orientarea aromânilor din celelalte țări. Miza cererii statutului de minoritate națională în România nu se rezumă la un deputat ce i-ar reprezenta în Parlament, la niște subvenții anuale sau la câteva posturi în instituțiile de stat. Pe de o parte, un asemenea statut ar permite multor aromâni înca ezitanții, inclusiv din cauza presiunilor pe care le-au suferit în contextul de îndoctrinare naționalistă românească de-a lungul timpului, de a se pronunța liber asupra identității lor. Pe de altă parte, ar împiedica statul român să urmeze o politică externă în Balcani fondată pe scenarii fanteziste sortite eșecului, și să aducă prejudicii intereselor celor pe care el vrea să-i ajute. Recunoașterea de către România a unei etnii aparte – aromâna - ar tăia scurt argumentele naționaliste grecești care tratau drept agenți ai propagandei românești pe cei ce nu se recunoșteau ca fiind „Greci vlahofoni” și ar favoriza adoptarea unui statut specific pentru aromâni în celelalte țări, precum Albania. Un statut inevitabil *sui generis*, oricare ar fi forma juridică adoptată, pentru că nu există un stat aromân și deci o națiune aromână la care aromânii prezenți ca minoritate în diferitele țări din Balcani ar putea adera și care ar putea să le apere interesele. Din punctul lor de vedere, pe planul unei afirmări autonome, este punctul slab al aromânilor, dar care se poate dovedi a fi și un altu în contextul postmodern, postnațional, într-o Europă sensibilă la respectul drepturilor minorităților. Reacțiile în presa națională la această cerere au fost extrem de dure și denunțurile emanând deseori din mediile aromâne ostile noii orientări s-au dovedit devastatoare. Unii o faceau din convingeri personale (nu trebuie pierdută din vedere puterea de atracție a naționalismelor balcanice în rândurile minoritarilor), alții din interese materiale și de carieră, dacă ne gândim la anumiți intelectuali, artiști și oameni politici de origine aromână îngrijorați la ideea că prestigiul și funcția lor ar putea suferi de pe urma comportamentului „antiromânesc” al coetnicilor lor. Campaniile de presă pe această temă nu au avut însă până acum efectul scontat în rândurile opiniei publice, mulți considerând că este vorba mai ales de un contencios aromâno-aromân. Exasperarea provocată de aceste reacții

a avut și o serie de efecte colaterale neașteptate și nu neapărat binevenite. Ne referim la anumite inițiative care caută să dea un nou avânt mișcării de afirmare a aromânilor, dar care conduc practic la izolarea lor în lumea reală în care ei trăiesc. Tentativa de a impune etnonimul „machedonarmân” pentru a-i numi pe aromâni, și multiplicarea referințelor insistente la Macedonia în ultimii ani fac parte dintre aceste inițiative.

De la macedoromâni la machedonarmâni

Antologia de poezie bilingvă aromâno-franceză apărută în Belgia în 2007 constituie actul de naștere al acestei construcții lexicografice mai curând surprinzătoare în aromână și română, ca să nu mai vorbim de celelalte limbi. În introducere, Kira Iorgoveanu-Mantsu, figură emblematică a lumii aromâne, ea însăși scriitoare reputată, nu însă și lingvist, nici istoric, atrage atenția asupra faptului că :

« Le terme *aromân* (fr. aroumain) a été imposé par la linguistique roumaine du 19e siècle qui voulait démontrer à tout prix que les deux peuples parlant le latin balkanique au nord (les Roumains) et au sud (les Macédonamans) du Danube constituent un seul peuple. Ce terme a été repris par la majorité des linguistes et des historiens et s’est imposé comme terme international. Mais, aujourd’hui, les Macédonarmans ne reconnaissent pas ce terme et souhaitent l’usage du terme macédonarman qui reflète leur identité ethnique et culturelle spécifique et que celui-ci soit imposé comme terme international »⁴.

Tonul peremptoriu al acestei declarații nu era justificat în momentul apariției cărții pentru ca etnonimul și glosionimul machedoarmân constituau o găselniță recentă, pentru prima dată consimțită într-un document scris de anvergură. Ceea ce însă putea să pară virtual avea să devină o realitate, pentru ca apelațiunea „machedonarmân” tocmai începea să facă turul lumii, de la Frankfurt la Sydney, trecând prin Constanța, ca să se regăsească puțin mai târziu în antetul Consiliului Aromânilor, de acum înainte al Machedonarmânilor, organism având vocație să reprezinte

⁴ Noi, poetslji a populiloru njits : poemi tu limba makedonarmâna (armâna) - Nous, les poètes des petits peuples : poèmes en macédonarman (aroumain)/Kira Iorgoveanu-Mantsu; traduceri Mariana Bara, Nicolas Trifon; postf. Nicolas Trifon, Charleroi, Belgia : MicRomania, 2007, p. 9. La cererea mea, forma „aroumain” a fost conservată în contribuțiile mele.

interesele aromânilor dint toate țările din Balcani și din diasporă.

Forma românească „aromân”, cu un „o”, a fost reținută în raport cu cea de „român” și ea stabilită la o dată relativ recentă. Amândouă decurg, de altfel, din același *romanus*. Intrarea în circuitul științific a acestui cuvânt o datorăm geografului german Gustav Weigand. *Aromenus*, în germană, vine de la etnonimul „armân” folosit de o parte a aromânilor pentru a desemna limba și lumea lor și acceptată de ceilalți aromâni, ziși și „fârșeroți”, pentru care etnonimul era *rraman*. Forma *armân* în româna și *armoun* în franceză ar fi fost mai aproape de aromânescul *armân*, deci mai potrivit. Geograful sârb Jovan Cvijić a fost unul dintre puținii care avea să folosească această formă în tratatul său apărut în franceză la sfârșitul primului război mondial⁵. Dar uzanța a decis să fie altfel. Într-adevar, mobilurile naționaliste au fost determinante în acea perioadă. Identificarea abuzivă a aromânilor când cu românii, când cu grecii sau neologisme precum „macedoromâni” sau „greci vlahofoni” nu sunt decât două exemple printre multe altele. A „reproșa” azi, în numele autenticității și pentru a pune capăt unei nedreptăți care a avut loc acum 150 de ani, românilor sau francezilor ori englezilor că îi numesc „aromâni”, „aroumains” sau „aromanians” și nu „armâni” pe aromâni e la fel de deplasat ca a cere francezilor să-i numească „români” pe români și românilor - să-i numească „Français” pe francezi fiindcă așa se numesc ei. Insistența asupra acestui aspect decurge, totuși, dintr-o reală încurcătură, o adevărată jenă, resimțită de foarte mulți aromâni atunci când este vorba de a marca o diferență față de români, confuzia fiind frecventă atât la aromâni, cât și la români între Aromânia și România, limba aromâna și româna⁶. Abandonarea „o”-ului nu e însă suficientă pentru a evita riscul de confuzie. Așa se explică, parțial cel puțin, recursul la „machedon”, cel de-al doilea component al etnonimului propus, „machedonarmân”. Chiar dacă cuvântul atestat în limba română este „macedonean” („macedo-”, în cuvintele compuse, de unde „macedoromân”), cuvântul „machedon” e familiar multor vorbitori de română. Ei îl folosesc pentru a-i numi pe compatrioții aromâni, pe un ton în general mai repede amabil (e vorba de persoane al căror comportament hotărât inspiră respect), câteodată bănuitor (ei nu sunt ca noi, vorbesc altcum...) și chiar gelos (pentru situația lor

⁵ Jovan Cvijić, *La péninsule balkanique : géographie humaine*, Paris, 1918, p. 162.

⁶ Ezitățile lui Gigi Becali citat mai sus (cf. nota n° 2) sunt semnificative în acest sens.

materială), însă destul de rar disprețuitor („machedon împuțit”). Folosită în alternanță cu „aromân”, forma „machedon” pare să fie preferată pentru că sugerează mai bine diferența între români și aromâni. În mediile românești mai instruite, unii cred că „a”-ul din „aromân” e privativ, ceea ce e fals gramatical, dar semnificativ din punctul de vedere al percepției aromânilor din România. Mulți aromâni folosesc, deseori spontan, mai degrabă „machedon” decât „aromân”, pentru a evita confuzia. Pentru ei, „aromân” sună mai savant decât „machedon”, cu toate că primul vine din limba lor („armân”), în timp ce al doilea nu e folosit ca etnonim decât pornind de la o dată destul de recentă. Cu alte cuvinte, „machedon” indică mai bine individualitatea lor considerată ca diferită față de români. Apelațiunea „machedon” apare, practic, odată cu primele valuri de imigranți/coloni sosiți în România. Ca să se prezinte, mulți dintre ei indicau „țara” de unde proveneau, Macedonia (în aromână, Machidunie). În loc să indice țările respective care, cu câțiva ani înainte, își împărțiseră resturile Turciei europene, ei preferau să evoce o regiune ușor identificabilă, care beneficia de un renume istoric și care continua să fie o temă de actualitate datorită conflictelor naționale de o rară violență care au precedat împărțirea ei. Nu toți veneau din Macedonia. Unii dintre ei proveneau din celelalte două provincii istorice unde locuiau aromânii, din Epir (cel de nord aparținând de acum înaintea Albaniei, cel de sud făcând parte din Grecia) și din Tesalia (Grecia). Nu avea cum să-i deranjeze noua denumire, la început neutră, pe care mulți aromâni și-o vor însuși rapid, arborând-o cu mândrie. „Machedon” e, deci, un nou etnonim pentru a desemna o populație care bătuse deja toate recordurile în materie de etnonime. Precum se știe, aromânii se denumesc în primul rând mai ales în funcție de satele, târgurile, regiunile și statele de unde provin sau de clanurile și rețelele legate de ocupații profesionale la care ei continuă să se refere, și după aceea, faptul de a vorbi aromâna fiind punctul lor comun în ultimă instanță. Deci, să zicem, „clisurean” sau „sârbean” sau „cipan” (Irina Nicolau a numărat 65 de etnonime de acest gen⁷) și aromân (sau, din ce în ce mai rar, *rraman*). La acest nivel, autodefinirea aromânilor este mai degrabă exemplară, dacă ne gândim la încurcăturile provocate de intervenția criteriului confesional în Balcani. În toate cazurile evocate avem de a face cu etnonime consacrate de multă vreme, în vreme ce „machedon” (de fapt, mai repede „machidon”) e un exonim la

⁷ *Les caméléons des Balkans*, în *Enquête d'identité*, „Civili-sations”, XLII-2, Bruxelles, 1993, p. 175-178.

origine, care semnifică o realitate istorică de tip nou la aromâni datorată emigrației lor în grupuri compacte, în decursul unei perioade limitate (1925-1933), într-o anumită regiune, Cadrilaterul, recent intrată în compoziția unei țări noi pentru ei, România. Diferența față de exonimele folosite în Balcani (vlahi, cuțovlahi, ciobani, țințari) e netă din două motive. „Machedon” nu are o conotație depreciativă și e folosit în paralel cu etnonimul „aromân”, care e familiar românilor. Cu totul alta e situația în celelalte țări, chiar dacă în ultimul timp au avut loc mutații notabile în comportamentul aromânilor din Balcani și în felul în care sunt percepți. În Grecia, mai ales, s-a asistat la o inversare a clișeului negativ asociat cuvântului „vlahos” atunci când aromânii l-au revendicat în mod public, fără nicio rețineră. Însă nici nu a fost vorba ca etnonimul propriu aromânilor (armân) să intre cu această ocazie în spațiul public grecesc, iar poziția aromânilor care se afixau ostentativ ca valahi era echivocă, fiindcă practic ei participau la dinamica naționalistă grecească. La Skopje și la Belgrad, după căderea comunismului, era mai bine văzut să te mândrești cu originea de vlah sau de țințar.

Aromânia este acolo unde trăiesc aromâni în carne și oase...

Dorința de a evita confuzia cu românii nu e desigur singurul factor care explică succesul apelațiunii „machedon”. Referința la o Macedonie reală și mitică totodată joacă un rol considerabil. Dacă ne gândim la macedoromânii invocați de România de la 1860 încoace și chiar la stilul antichizant afectat de primii cărturari aromâni care se prezentau publicului european, putem considera că fenomenul nu e nou⁸. El est însă de altă natură. De câțva timp, asistăm la o escaladă vertiginoasă: ceea ce constituia înainte o indicație geo-istorică aproximativă, un vag titlu de noblețe sau aparținerea fondului legendar balcanic modern (mai ales pe tema isprăvilor lui Alexandru Machedon, foarte populare printre aromâni) a devenit o revendicare absolută și exclusivă ușor de reperat mai ales în discuțiile de pe forumul Armănamea, botezat în paralel și el Makedonu. Golul creat de abandonarea⁸ În tratatul său despre „așa-zii vlahi care trăiesc dincolo de Dunare”, apărut la Pesta în 1808, Gheorghe Constantin Rosa, student originar din Monastir (Bitola), se prezenta deja ca „Vallachus Voscopolitanus ex Macedonia”, în timp ce gramatica lui Mihai Boiagi apărută în 1813 la Viena se intitula : *Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre - Gramatiki romaniki itoi Makedonovlahiki*.

rea considerațiilor reduționiste fondate pe lingvistica comparată a fost repede umplut de ipoteze etno-genetice tot atât de îndraznețe pe cât de nefondate, prezentate ca adevăruri incontestabile. Căpitanii lui Alexandru Machedon au luat locul legionarilor romani de odinioară, machedonarmânii fiind prezenți ca urmașii direcți ai poporului macedonean din antichitate. Argumentele filologice, lingvistice, arheologice și istorice invocate sunt cu atât mai incontestabile cu cât informațiile disponibile sunt mai mult decât lacunare. Unii merg chiar mai departe în materie de autohtonism, stabilind filiații cu pelasgii, prezenți în regiune cu mult înaintea sosirii grecilor. Inutil de insistat asupra inconvenientelor noilor orientări punctate aici. Schimbarea unui etnonim nu e o operație inocentă și fără consecințe. Trecerea de la „aromân” la „machedonarmân” ar putea fi înțeleasă în contextul românesc; ea denotă o evoluție autonomă a aromânilor din România tentați să adopte ca etnonim un exonim, e adevărat, asumat, pe lângă etnonimul inițial. În mediile grecofone și albanofone ar fi însă de-a dreptul straniu ca un aromân să se prezinte drept macedonean, în timp ce în R. Macedonia nu este suficient să te declari macedonean pentru a te demarca de locuitorii de origine macedoneană (slavă) sau albaneză. Mai grav, chiar dacă în România poate trece neobservată filiația cu Macedonia antică revendicată, pentru toți aromânii din Balcani are o cu totul altă pondere în R. Macedonia, Grecia și chiar în Albania, unde concurența e mare, ca să nu mai vorbim de forurile internaționale care au avut de arbitrat conflictele care au opus Grecia și R. Macedonia pe tema numelui fostei republici iugoslave. Greu de zis la ce vor duce tentativele actuale de aliniere pe modelul naționalismelor din secolul XIX. Ce e însă sigur e că rezultatele nu vor fi în acord cu valorile europene care au permis acum douăzeci de ani aromânilor să revină în actualitate și să-și revendice public diferența după aproape un secol de traversare a deșertului.

Răspunsul pe care l-am propune în loc de concluzie la întrebarea formulată mai sus de către președintele Societății Macedoromâne riscă să agaseze amatorii de deducții savante privind limba și etnogeneza locuitorilor din sud-estul european: Aromânia e acolo unde au trăit, trăiesc și vor trăi aromâni în carne și oase, care doresc să-și cultive limba și diferențele, să-și împărtășească experiențele comune și să le transmită mai departe, să facă planuri pentru viitor... Lumea aromână, „armănamea”, nu are un sens și un viitor credibil decât concepută, proiectată, imaginată în configurația ei com-

pletă: aromânii care au rămas în regiunile unde sunt atestați de-a lungul istoriei, cei care le-au părăsit dând naștere unor circuite diasporice de o rară complexitate, cei care s-au stabilit grupați în România între cele două războaie. Cei din urmă constituie, fără discuție, fracțiunea cea mai activă din lumea aromână. Pe cât e de firesc ca ei să-și manifeste public propria lor personalitate făurită într-un context specific, România din secolul XX, pe atât este de iluzorie e ideea că ei s-ar putea impune în fața celorlalți aromâni. O soluție comună, care să țină cont de această diversitate, inclusiv de dubla identificare a macedoromânilor de ieri și a machedonaromânilor de azi, ar fi fost oare posibilă? Poate da, poate nu. Aceasta depinde în primul rând de capacitatea lor de a evita impasurile naționale evocate în rândurile de mai sus.

Rezumat

Fără stat tutelar, fără țara-mamă care să te reprezinte și să-ți apere interesele, nu poți să te consideri și să fii considerat în Balcani ca fiind altceva decât grec sau român, bulgar sau albanez. Menținerea aromânilor ca element aparte până în zilele noastre pare să dezmintă o asemenea teză fără, însă, să destabilizeze adepții ei, inclusiv printre aromâni. Aceasta ar fi una dintre concluziile care pot fi trase din argumentele invocate de către adversarii și partizanii acordării statutului de minoritate națională aromânilor din România în cadrul dezbaterilor care au avut loc în ultimii ani.

Bibliografie

1. Bara, Mariana (2005). *Criza de identitate sau criza descrierii?*. „Daima”, I, 1, pp.10–12.
2. Caragiu Marioțeanu, Matilda (2005). *Aromânii, o criză identitară* : comunicare ținută la Academia
3. Româna în 28 ianuarie 2005 , în „Academica”, nr. 36, 37, Anul XV / 173.
4. Iorgoveanu Mantsu, Kira (2010). *Armânii/Makedonarmânii: recuperarea identității în mileniu III* în
5. „Familia română”, 4 (39) 2010, p. 5-12 (<http://www.scribd.com/doc/47270798/Aromanii-Familia-roman%C4%83-2010-4>).
6. Kahl Thede (2002). *The Ethnicity of Aromanians after 1990 : The Identity of a Minority that Behaves like a Majority*, „Ethnologia Balkanica”, vol. 6. pp. 145-169.
7. Trifon, Nicolas (2007). *Les Aroumains en Roumanie depuis 1990 : comment se passer d'une (belle-) mère patrie devenue encombrante* în „Revue d'études comparatives Est-Ouest”. vol. 38. nr. 4. pp. 173-199 (http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/receo_0338-0599_2007_num_38_4_1868).

Summary

Where is Aromania?

Without fatherland, without « kin state » who can represent you and defend your interests, you can not consider yourself or to be considered in Balkans as being something else that greek or romanian, bulgarian or albanian. The fact of mantaining the aromanians as a distinct element till ours days seems to denies such a theory, but without disturbing its supporters, including among the aromanians. This one it could be one of the conclusions who can be drown from the arguments invoked recently by the opponents and partisans of granting aromanians the status of national minority in Romania.

Rezime

Gde je Arumunija?

Bez zvanične države, bez domovine koja će te predstavljati i braniti tvoje interese, na Balkanu ne možeš biti ništa drugo do Grk ili Rumun, Bugarin ili Albanac. Smatranje Arumuna izdvojenim u vidu posebnog elementa dovelo je do zanemarivanja sličnih teza i među samim pripadnicima ove zajednice, ali i među njihovim pristalicama. Ovo je jedan od zaključaka koji može biti izveden iz protivrničkih argumenata i pobornika dogovora o statutu nacionalne manjine Arumuna u Rumuniji u okviru debata koje su bile vođene u proteklih nekoliko godina.

Adrian Borca

DREPTUL LA UZUL OFICIAL AL LIMBILOR ȘI GRAFIILOR COMUNITĂȚILOR NAȚIONALE

(REFERIRE SPECIALĂ LA UZULUI OFICIAL AL LIMBII ROMÂNE ÎN PROVINCIA AUTONOMĂ VOIVODINA)

Introducere

Având în considerare importanța dreptului la uzul oficial al limbii materne, care reprezintă doar unul dintre numeroasele drepturi ale comunităților naționale, am decis ca în această lucrare să prezint un segment din acest drept care este foarte complex.

Pentru exercitarea acestui drept este necesară activitatea mai multor părți. Pe lângă organul legislativ, care adoptă acte juridice din acest domeniu, este important ca organele executive să aplice aceste acte prin formarea condițiilor de utilizare a acestui drept. De asemenea, și persoana fizică, aparținătoare a unei minorități naționale trebuie să își manifeste interesul de a utiliza acest drept în diferitele proceduri și situații juridice.

Precum am menționat, acest drept este foarte complex. Din acest motiv, am decis ca în această lucrare să mă rețin doar la un aspect al acestui drept- *cadrul juridic prin care se stipulează uzul oficial al limbilor și grafiilor comunităților naționale în organele provinciale, orașănești și comunale, precum și problema inscripționării denumirilor tradiționale a localităților*. Desigur, interesul a fost acordat mai mult situației comunității naționale române din Provincia Autonomă Voivodina.

Problema folosirii numelui personal al persoanelor aparținând minorităților naționale și eliberarea documentelor publice, uzul limbii în domeniul economiei și serviciilor, scrierea inscripțiilor și denumirilor publice (în legătură cu denumirile străzilor și organele comunale/orășănești), precum și angajarea în organele de stat a persoanelor care aparțin minorităților naționale și care cunosc limbiile minoritare va fi tema altor studii în viitor.

I. Cadrul juridic

I.1. Cadrul juridic internațional

Dreptul la uzul oficial al limbii materne în viața privată și publică este un drept inalienabil conformat cu prin-

cipiile *Pactului Internațional privind Drepturile Civile și Politice*¹ și cu prevederile *Convenției Europene privind Protecția Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale a Consiliului Europei*². Sursa juridică internațională principală în acest domeniu o prezintă *Convenția cadru a Consiliului Europei*³ pentru protecția minorităților naționale care, pe lângă altele, conține și dispoziții referitoare la uzul limbilor minoritare în statele semnatare. Adunarea Comunității Statale Serbia și Muntenegru, la 18.12.2005 a ratificat *Carta Europeană privind Limbile Regionale sau Minoritare*⁴, care are drept scop protecția limbilor regionale istorice și a limbilor minoritare, prin intermediul politicii, legislației și practicii statelor semnatare.

I.2. Cadrul juridic în Provincia Autonomă Voivodina

Când este vorba de reglementările provinciale, actul juridic suprem care stipulează acest domeniu este Statutul Provinciei Autonome Voivodina⁵. Adunarea Provinciei Autonome Voivodina, în anul 2009, a adoptat Hotărârea de aplicare a Statutului Provinciei Autonome Voivodina, prin care după 18 ani de valabilitate a vechiului Statut al Provinciei Autonome Voivodina, a fost adoptat unul nou. Acest Statut într-un nou mod stipulează problema Provinciei Autonome Voivodina, statutul, teritoriul, titularii dreptului la autonomia provincială, egal-

¹ Pactul este publicat în («Buletinul oficial al Republicii Socialiste Federative Iugoslavia numărul», 7/71);

² Convenția este publicată în («Buletinul oficial al Comunității Statale a Serbiei și Muntenegrului – Acorduri internaționale», numerele. 9/2003, 5/2005 și 7/2005 –rectificare);

³ Convenția este publicată în («Buletinul oficial al R.F.I – Acorduri internaționale, numărul 6/98);

⁴ Carta Europeană privind Limbile Regionale sau Minoritare («Buletinul oficial al Comunității Statale a Serbiei și Muntenegrului – Acorduri internaționale»), numărul 18/2005.

⁵ Statutul Provinciei Autonome Voivodina („Buletinul oficial al P.A.V.” numărul 17/09);

tatea națională, multiculturalismul, simbolurile P.A.V., limbile și grafiile în uz oficial. Apoi, stipulează organele și organizațiile ei (Adunarea P.A. Voivodina, Guvernul P.A. Voivodina, Administrația Provincială), și în cadrul acestora uzul oficial al limbilor și grafiilor, finanțarea, competențele P.A. Voivodina să reglementeze mai detaliat uzul oficial al limbilor și grafiilor comunităților naționale care prezintă o minoritate numerică în populația totală a P.A. Voivodina, în conformitate cu legea, etc.

Primul act juridic provincial care se ocupă în întregime de această tematică este *Hotărârea Adunării Provinciei privind stipularea mai concretă a unor probleme de uz oficial al limbilor și grafiilor minorităților naționale din teritoriul Provinciei Autonome Voivodina*⁶, precum și *Hotărârea privind repartizarea mijloacelor bugetare ale Secretariatului Provincial pentru Reglementări, Administrație și Comunitățile Naționale organelor și organizațiilor în a căror activitate sunt în uz oficial limbile și grafiile minorităților naționale*⁷. Această materie este parțial reglementată și de *Hotărârea Adunării Provinciei privind formularele multilingve a certificatelor din registrele matricole și a modului de înscriere în acestea*⁸, apoi de *Hotărârea Adunării Provinciei privind examenul din limba străină și limba minorităților naționale pentru activitatea în organele administrației*⁹.

çII. Limbile în uz oficial în activitatea organelor

Provinciale, orășenești și comunale în provincia autonomă voivodina

II.1. Limbile în uz oficial în activitatea organelor provinciale

Limbile naționalităților în uz oficial în activitatea organelor P.A. Voivodina se stipulează prin statutul

⁶ Hotărârea Adunării Provinciei privind stipularea mai concretă a unor probleme de uz oficial al limbilor și grafiilor minorităților naționale din teritoriul Provinciei Autonome Voivodina („Buletinul oficial al P.A.V.” numerele 8/03, 09/03 și 18/09);

⁷ Hotărârea privind repartizarea mijloacelor bugetare ale Secretariatului Provincial pentru Reglementări, Administrație și Comunitățile Naționale organelor și organizațiilor în a căror activitate sunt în uz oficial limbile și grafiile minorităților naționale („Buletinul oficial al P.A.V.” numărul 06/08);

⁸ Hotărârea Adunării Provinciei privind formularele multilingve a certificatelor din registrele matricole și a modului de înscriere în acestea („Buletinul oficial al P.A.V.” numerele: 01/01, 08/03 și 18/09);

⁹ Hotărârea Adunării Provinciei privind examenul din limba străină și limba minorităților naționale pentru activitatea în organele administrației („Buletinul oficial al P.A.V.” numerele: 14/03, 02/06 și 18/09);

acesteia (art. 10, alineatul 3 din Legea privind uzul oficial al limbilor și grafiilor).

În conformitate cu această dispoziție de lege, Statutul P.A. Voivodina, sub titlul Limbile și grafiile oficiale, la articolul 26 prevede că: în activitatea organelor și organizațiilor din P.A. Voivodina, în uz oficial este limba sârbă și grafia chirilică, limbile maghiară, slovacă, croată, română și ruteană și grafiile lor, în conformitate cu legea și hotărârea Adunării Provinciei.

Referitor la Statutul P.A. Voivodina din anul 1991, noul Statut al P.A. Voivodina prevede, ca o noutate, pe lângă celelalte limbi, și uzul oficial al limbii și grafiei croate, în organele și organizațiile din P.A. Voivodina.

În cadrul Serviciului pentru Activități de Traducere care face parte din Secretariatul provincial pentru Educație, Administrație și Comunitățile Naționale, se asigură traducerea simultană și în scris din limba sârbă în limbile: maghiară, slovacă, română, ruteană, croată și invers (precum și în limba engleză care nu este în uz oficial în activitatea organelor provinciale, dar din cauza folosirii ei intensive în contactele cu partenerii străini a apărut nevoia de traducere din limba engleză și invers). Activitățile acestui Serviciu sunt folosite de toate organele și organizațiile provinciale și de alți subiecți din P.A. Voivodina, dacă această obligație reiese din reglementările în vigoare. În cadrul serviciului menționat, există pe lângă alte departamente și Departamentul pentru Limba Română, în cadrul căreia traducătorii pentru limba română efectuează traduceri simultane și consecutive pentru nevoile Adunării P.A.V., Guvernului Provincial și a organelor provinciale, precum și traduceri în scris a reglementărilor provinciale care se publică în „Buletinul oficial al Provinciei Autonome Voivodina”.

Statutul, hotărârile Adunării Provinciei și actele generale ale Adunării, precum și ordonanțele provinciale și hotărârile Guvernului Provincial se publică în „Buletinul oficial al Provinciei Autonome Voivodina”. Actele se publică în toate limbile în uz oficial în activitatea organelor P.A. Voivodina.

Secretariatul Provincial pentru Educație, Administrație și Comunitățile Naționale, conform *Regulamentului privind interpretării judiciari permanente*¹⁰, efectuează treburi care se referă la numirea, destituirea și ținerea registrului interpreților judiciari permanenți, de asemenea și pentru limba română, pentru tribunalele superioare din teritoriul P.A. Voivodina.

II.2. Limbile în uz oficial în orașe și comune

În teritoriul unităților autoguvernărilor locale în care tradițional trăiesc persoane aparținând minorită-

¹⁰ Regulamentului privind interpretării judiciari permanente („Monitorul oficial al Republicii Serbia” nr. 35/2010);

ților naționale, limba și grafia lor pot fi în uz oficial egal. Unitatea autogovernării locale va introduce, obligatoriu, în uz oficial limba și grafia minorității naționale în cazul în care procentul de pondere al persoanelor aparținând minorității respective, în numărul total al populației din teritoriul său, este de 15%, în baza rezultatelor de la ultimul recensământ. În unitatea autogovernării locale în care, în momentul adoptării prezentei legi, limba minorității naționale a fost în uz oficial, aceasta va rămâne și în continuare în uz oficial¹¹.

Orașele și comunele, în care trăiesc naționalități, stabilesc când și limbile naționalităților sunt în uz oficial în teritoriul lor. Limba, respectiv limbile naționalităților care sunt în uz oficial în oraș și comună, se stipulează în statut¹².

Pornind de la atribuțiile prevăzute în Legea privind uzul oficial al limbilor și grafiilor, care stipulează că în statut se reglementează limbile și grafiile în uz oficial în teritoriul orașelor și comunelor, în 39 (din totalul de 45) de orașe și comune din Voivodina, pe lângă limba sârbă au în uz oficial și limba minorităților naționale. Dintre acestea, în 31 de orașe și comune este stabilit uzul oficial al unei sau mai multe limbi ale minorităților naționale, în întreg teritoriu, iar în 8 comune, doar în unele localități. În toate orașele și comunele, la fel prin statut, este prevăzut uzul oficial al limbii sârbe și alfabetului chirilic, iar în 23 de orașe și comune este prevăzut și uzul oficial al alfabetului latin¹³.

Când este vorba de limba română, ea este în uz oficial în următoarele 9 orașe și comune: Alibunar, Biserica Albă, Vârșeț, Žitiște, Zrenianin, Kovačica, Cuvin, Plandiște, Sečan, în Orașul Panciova și în localitatea Satu Nou. Având în vedere tendința de scădere a numărului persoanelor aparținând minorității naționale române în Voivodina este importat faptul că orașele și comunele nu pot restrânge, numărul stabilit de limbi în uz oficial – indiferent de procentul de pondere a persoanelor aparținând minorităților naționale în numărul total al populației în teritoriul lor, conform rezultatelor de la ultimul recensământ – deoarece aceasta le interzice Legea privind protecția drepturilor și libertăților minorităților naționale, printr-o dispoziție generală privind drepturile minoritare dobândite, precum și printr-o dispoziție specială în baza căreia limba minorităților rămâne în uz oficial în unitatea autoguver-

¹¹ a se vedea articolul 11 din Legea privind protecția drepturilor și libertăților minorităților naționale;

¹² a se vedea articolul 11 din Legea privind uzul oficial al limbilor și grafiilor;

¹³ a se consulta site-ul Secretariatului provincial pentru Educație, Administrație și Comunitățile Naționale (http://www.puma.vojvodina.gov.rs/etext.php?ID_mat=26&PH_PSESSID=oid0ebo5hfemrk3n5gbkmi3h67);

nării locale, dacă în momentul adoptării Legii¹⁴ a fost în uz oficial.

Atunci când limba și grafia minorității naționale nu este în uz oficial în întreg teritoriul unității autogovernării locale, limba și grafia minorității naționale se va introduce în uz oficial în localitatea sau comunitatea locală în teritoriul ei, dacă în localitatea respectivă sau comunitatea locală ponderea procentuală a persoanelor aparținând unei minorități atinge 25%, conform rezultatelor ultimului recensământ al populației¹⁵. De aceea, avem situația ca prin Stautul Orașului Panciova, în teritoriul orașului este stabilit uzul oficial al limbii sârbe și al alfabetului chirilic și uzul oficial al limbii maghiare, dar în localitatea la Satu Nou (27,71% ponderea procentuală a persoanelor aparținând minorității naționale române) este în uz oficial limba și grafia română. Când este vorba de Comuna Vârșeț, prin schimbările statutare, la începutul anului 2008, s-a întors din nou în uz oficial limbile și grafiile maghiară și română, în întreg teritoriul comunei, până atunci acestea au fost în uz doar în unele localități. Ceea ce nu este de lăudat, este faptul că limba și grafia română este în zedat autogovernării locale în uz oficial și doar un singur site (site-ul Comunei Alibunar) este făcut și în această limbă. La nivelul provincial, doar site-ul Secretariatului provincial pentru Educație, Administrație și Comunitățile Naționale este tradus în toate limbile care sunt în uz oficial în P.A. Voivodina, inclusiv și limba română.

În baza articolului 9 din Hotărârea Adunării Provinciei privind stipularea mai concretă a unor probleme de uz oficial al limbilor și grafiilor minorităților naționale din teritoriul Provinciei Autonome Voivodina, se prevede înființarea serviciilor pentru activități de traducere în administrațiile orașenești și administrațiile comunale în care sunt în uz oficial limbile minorităților naționale. Având în vedere principiul eficacității și economisirea timpului mai multe unități ale autogovernărilor locale pot înființa servicii comune pentru activitățile de traducere. În baza criteriilor și nevoilor prevăzute prin Hotărârea Adunării Provinciei menționate mai sus, nici una dintre autogovernările locale de pe teritoriul P.A. Voivodina nu au servicii pentru traduceri. De asemenea, nu există servicii pentru traduceri comune pentru două sau mai multe autogovernări locale. Cel mai des, în autogovernările locale există posturi de muncă prevăzute pentru traducătorii pentru limbile minoritare în uz oficial, care nu sunt în toate comunele și orașele ocupate, din

¹⁴ 26 februarie 2002;

¹⁵ Art. 8 alineatul 3 din Hotărârea Adunării Provinciei privind stipularea mai concretă a unor probleme de uz oficial al limbilor și grafiilor minorităților naționale din teritoriul Provinciei Autonome Voivodina;

cauza lipsei de mijloace financiare, sau au fost prevăzute astfel de posturi de muncă în trecut, dar în momentul de față nu mai există în sistematizările actuale ale locurilor de muncă. În astfel de situații, în caz că apare necesitatea de traducere, se angajează traducătorii din alte comune, persoanele care nu sunt angajate în administrația comunală, interpreții judiciari sau traducătorii angajați la Guvernul P.A. Voivodina.

Când este vorba despre uzul oficial al limbii și grafiei române în activitatea organelor juridictionale trebuie menționat că limba română este în uz oficial în următoarele tribunale: Tribunalele generale (Panciova, Vârșeț, Zrenianin), tribunalele superioare (Panciova, Zrenianin), tribunalele contravenționale (Panciova, Vârșeț și Zrenianin) și tribunalul comercial din Zrenianin.

III. Inscripționarea denumirilor tradiționale ale localităților Românești

Denumirile tradiționale ale orașelor, comunelor și localităților în limba și grafia minorității naționale le-au stabilit consiliile naționale ale naționalităților maghiare, române și slovace, și au fost publicate în „Buletinul oficial al Provinciei Autonome Voivodina” (nr.12 și 13/03).

În unele autogovernări locale hotărârile respective au fost interpretate greșit și aplicarea a fost condiționată de acceptarea și confirmarea acestora în statutele comunelor. În asemenea cazuri a intervenit Secretariatul Provincial pentru Reglementări, Administrație și Comunitățile Naționale și a dat interpretarea că aceste hotărâri se aplică automat după intrarea lor în vigoare și că în uzul oficial al limbii minorității naționale trebuie să se folosească denumirile pe care le-a stabilit consiliul național respectiv și că nu este necesară nici un fel de verificare suplimentară. Denumirile stabilite sunt general acceptate, cu anumite excepții¹⁶.

De asemenea, este prevăzut că denumirile tradiționale ale localităților, străzilor și piețelor se scriu în conformitate cu legea prin care se reglementează uzul oficial al limbii și grafiei și legea prin care se stipulează protecția drepturilor și libertăților minorităților naționale, în partea prin care se stipulează uzul oficial al limbii și grafiei¹⁷.

Cu prilejul inscripționării denumirilor străzilor și piețelor, reglementările din acest domeniu nu se res-

pectă în întregime. Se poate concluce că în majoritatea orașelor, comunelor și localităților plăcile cu denumirile orașelor, comunelor și localităților au fost inscripționate corect în limbile care sunt în uz oficial. În ce privește denumirile străzilor și piețelor, o asemenea concluzie nu se poate aduce. Anume, sunt rare autogovernările locale și localitățile în care denumirile străzilor și piețelor sunt inscripționate corect. Mai mult, există localități în care nu există ni o placă cu denumirile străzilor și piețelor (de ex. în localitatea românească Vlaicovăț). În unele localități românești denumirile străzilor și piețelor sunt inscripționate la numerele caselor (de ex. Žitište, Torak).

Când este vorba despre inscripționarea denumirilor tradiționale ale localităților în care trăiesc persoanele care aparțin minorității naționale române, în baza arti-

	Denumirea în limba sârbă	Denumirea tradițională în limba română
1.	ALIBUNAR	ALIBUNAR
2.	БАНАТСКО НОВО СЕЛО	SATU NOU
3.	BARICE	SÂN-IANĂȘ
4.	TORAK	TORAC
5.	BELA CRKVA	BISERICA ALBĂ
6.	DELIBLATO	DELIBLATA
7.	DOLOVO	DOLOAVE
8.	EČKA	ECICA
9.	GLOGONJ	GLOGONI
10.	GREBENAC	GREBENAȚ
11.	JABLANKA	JABLANCA
12.	JABUKA	IABUCA
13.	JANKOV MOST	IANCAID
14.	KLEK	CLEC
15.	KOVIN	CUVIN
16.	KIŠTILJ	COȘTEI
17.	LOKVE	SÂN-MIHAI
18.	MALI ŽAM	JAMUL MIC
19.	MALO SREDIŠTE	PÂRNEAORA
20.	MARGITA	MÂRGHITA
21.	MARKOVAC	MARCOVĂȚ
22.	MESIĆ	MESICI
23.	MRAMORAK	MARAMORAC
24.	NIKOLINCI	NICOLINȚ
25.	OMOLJICA	OMOLIȚA
26.	OREŠAC	OREȘAȚ
27.	PANČEVO	PANCIOVA
28.	RITIŠEVO	RĂȚIȘOR
29.	SELEUŠ	SELEUȘ
30.	SOČICA	SĂLCIȚA
31.	STRAŽA	STRAJA
32.	UZDIN	UZDIN
33.	SUTJESKA	SĂRCIA
34.	VLADIMIROVAC	PETROVASĂLA
35.	VLAJKOVAC	VLAICOVĂȚ
36.	VOJVODINCI	VOIVODINȚ
37.	VRŠAC	VÂRȘEȚ
38.	ZRENJANIN	ZRENIANIN

¹⁶ Raportul privind exercitarea dreptului la uzul oficial al limbilor și grafiilor comunităților naționale, Secretariatului provincial pentru Reglementări, Administrație și Comunitățile Naționale, Novi Sad, martie 2010;

¹⁷ ²⁹ Art.3 al. 1 din Ordonanța privind stabilirea numerelor de case, marcarea clădirilor cu numere și marcarea denumirilor localităților, străzilor și piețelor («Monitorul Oficial al R.S.»110/03, 137/04 și 58/06);

colului 6 și 7, alineatul 1 din *Hotărârea Adunării Provinciei privind stipularea mai concretă a unor probleme de uz oficial al limbilor și grafiilor minorităților naționale din teritoriul Provinciei Autonome Voivodina*, Consiliul Național al Minorității Naționale Române (CNMNR) din Serbia, la ședința ținută pe data de 26.06.2003 la Uzdin a adoptat *Hotărârea Adunării Provinciei privind stabilirea denumirilor tradiționale ale comunelor și localităților în limba română*. Această Hotărâre a fost publicată în «Buletinul oficial al P.A.V.», numărul 12/2003 cu data de 27.8.2003. Au fost stabilite următoarele denumiri tradiționale ale orașelor, comunelor și localităților în limba română conform tradiției și scrierii corecte:

Încheiere

Sistemul juridic sârb impune standarde înalte în ceea ce privește dreptul privind uzul oficial al limbilor minorităților naționale, dar nu oferă un mecanism eficient pentru atingerea acestui drept și, în multe aspecte, nu reprezintă un temei juridic eficient pentru aceasta.

Anumite standarde au fost stabilite ambițios, și în anumite circumstanții sociale existente nu se pot atinge ușor. Aceasta influențează suplimentar la discordanța între actele juridice și starea reală în societate. În acest sens, o deficiență importantă este faptul că statul, paralel cu adoptarea reglementărilor, nu a construit și nu a contribuit la consolidarea capacității pentru punerea în aplicare efectivă a dreptului privind uzul oficial al limbilor minoritare.

Având în vedere existența unei baze juridice, care este satisfăcătoare, organele administrației publice, consiliile naționale alese, precum și organizațiile non-guvernamentale, trebuie să depună eforturi comune la aplicarea și exercitarea acestui drept în totalitate, de asemenea și la formarea condițiilor de utilizare a limbii materne. Desigur, persoanele aparținând minorităților naționale trebuie să fie informate despre dreptul lor constituțional, precum și să își manifeste interesul să utilizeze oficial, limba lor maternă, în contactele cu organele ale administrației publice.

Summary

The official use of language and script of national minorities (With a special insight into the use of romanian in the autonomous province of vojvodina)

The right to official use of language and script of national minorities is a right that reflects the autonomous position of every national minority and represents the

basis for the preservation of national and cultural identity. The right to use one's own mother tongue is a right guaranteed by the Constitution, considering that the constitutions of numerous European countries guarantee it. Surely that more detailed regulations are prescribed in numerous laws and legal acts. A country's obligation to respect the right to official use of language and script of national minorities is also of an international nature. A good example is the Autonomous Province of Vojvodina, where diverse legal, administrative and financial measures have been undertaken in order to grant the full right to official use of language; these measures have brought positive results.

Key words: right to official use of language and script, national minorities, legal framework, law, Autonomous Province of Vojvodina, government agencies, writing original names.

Rezime

Službena upotreba jezika i pisma nacionalnih zajednica (Poseban osvrt na službenu upotrebu rumunskog jezika u autonomnoj pokrajini vojvodini)

Pravo na službenu upotrebu jezika i pisma nacionalnih zajednica, predstavlja pravo koji odražava autonomiju svake nacionalne manjine i predstavlja osnovu za očuvanje i negovanje nacionalnog i kulturnog identiteta. Pravo na upotrebu maternjeg jezika, predstavlja pravo ustavnog karaktera, imajući u obzir da je predviđeno u ustavima mnogobrojnih evropskih zemalja. Naravno, detaljnije i konkretnije regulisanje je predviđeno mnogobrojnim zakonima i pravnim aktima. Obaveza država da poštuju službenu upotrebu jezika i pisma nacionalnih zajednica ima i međunarodni karakter. Dobar primer predstavlja Autonomna Pokrajina Vojvodina, gde su u cilju potpune primene ovog prava preduzete raznovrsne pravne, administrativne i finansijske mere, koje su dovele do pozitivnih rezultata.

Ključne reči: Pravo na službenu upotrebu jezika i pisma, nacionalne zajednice, pravni okvir, zakon, Autonomna Pokrajina Vojvodina, državni organi, ispisivanje tradicionalnih naziva.

din ciclul „Luminile Banatului”, desen

Speranța Sofia Milancovici

A RESPECTA IDENTITATEA, A ACCEPTA ALTERITATEA – CHEI POSIBILE PENTRU COMUNICAREA INTERCULTURALĂ

Calea pe care au parcurs-o evreii din România este, am putea nota, citându-l pe Carol Iancu¹, cea de la excludere la emancipare. Este însă acesta un traseu liniar, sau avem de a face cu un parcurs sacadat, identificabil printr-o analiză de profundis a mecanismelor de comunicare interculturală între populația românească și cea evreiască? Vom încerca să schițăm un cadru de discuție și, de ce nu, posibile răspunsuri.

„*The Global Village*”, satul planetar, atât de frecvent adus astăzi în discuție, este un concept care se fundamentează (și) pe comunicarea interculturală. Evident, mass-media accelerează schimbul de informație, în timp real, între zone opuse ale lumii iar ramificațiile economice, politice, culturale etc. ale fenomenului globalizării favorizează, aparent, acest gen de comunicare.

Totuși, o precizare se impune: a presupune că tehnologia contemporană este condiția sine qua non a comunicării interculturale este o eroare de fond. Schimburile cultural-artistice, economice, contactele comerciale sau chiar războaiele constituie, încă de la începuturile istoriei omenirii, contacte între culturi diferite și, implicit, forme de comunicare interculturală.

Ne-am propus, în studiul de față, o incursiune pe terenul relațiilor comunicaționale interumane, așa cum s-au concretizat acestea între comunitatea românească și cea evreiască din zona Banatului, în anii premergători și în cei care au succedat cea de a doua conflagrație mondială, cu scopul de a demonstra faptul că, dincolo de considerații etnice, contactul celor două grupuri umane pe care le aducem în discuție este dinamitat ab initio, pe premise, deloc surprinzător de altfel, de origine economică.

Mărturii în acest sens identificăm și în volumul de memorii semnat de către unul dintre ultimii supraviețuitori

ai formelor de opresiune antievreiască din zona de vest a României: dr. ing. Marosi Emeric.

Acesta prezintă, în studiul său, implicarea evreilor în viața social-economică, sportivă și culturală a Reșiței și – implicit – a spațiului bănățean. Remarcăm o prezență covârșitoare a acestora (uneori putem vorbi de monopol) în diferite sectoare precum științele economice, domeniul medical, farmaceutic, ingineresc sau juridic. Sectoarele comerciale sunt, de asemenea, acoperite².

Faptul că evreii, prin diversele lor meserii, dar, în special, prin nivelul înalt de cultură spre care acced, își pun amprenta asupra culturii și civilizației spațiilor de adopție este un adevăr incontestabil. Cu mici excepții însă, aceștia nu au beneficiat, decât sporadic, de drepturile populațiilor autohtone. În repetate rânduri și în areale diferite, aceștia au fost deposedați de avere și bunuri, jefuiți, umiliți și chiar uciși, în baza unor false învinuiri. Studiul de față neavând un caracter istoric, nu poposim asupra acestor aspecte, de altfel cunoscute și adesea citate. Notăm doar faptul că, adesea, antisemitismul a proliferat în mod oficial, uzând de spațiul politic.

Deoarece sunt percepuți ca străini, comunicarea cu evreii este adesea supusă, chiar și în zilele noastre, stereotipurilor de gândire și prejudecăților. De aici până la anxietatea comunicațională nu mai e decât un pas, amprenta culturală a fiecăruia fiind cea care marchează granița șubredă între acceptare și respingere.

Pentru a verifica disponibilitatea spre comunicare a populației bănățene de origine română, am demarat un proiect de restituire a istoriei orale pe care memoria, voluntară și involuntară, a unui supraviețuitor a păstrat-o și care reprezintă un capitol esențial al problematicei Holocaustului, în toate formele sale.

Copiii evrei au fost dați afară din școli, salariații-degradați, proprietarii de afaceri - arestați, bătuți și

¹ Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919)*. De la excludere la emancipare, București, Editura Hasefer, 2006

² Emeric Miki Marosi, *Pagini din istoria evreilor la Reșița*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2008, pp. 20-29

înfometaji, până au semnat în fața notarului că își ce-dează voluntar proprietățile. Acțiunea antievreiască a continuat prin organizarea Lagărelor de Domiciliu Forțat, stații ultime înaintea îmbarcării în trenurile morții, care porneau spre lagărele de exterminare. Sub acest titlu de domiciliu forțat însă a fost camuflat un lagăr de muncă atroce, de unde mulți au plecat pe drumul fără întoarcere, alții au supraviețuit opresiunii care a durat 4 ani.

Efortul de a sintetiza, în câteva rânduri, climatul general al perioadei este, în mod evident, zadarnic. Ceea ce interesează însă din punct de vedere al comunicării interculturale este percepția, evident subiectivă, a unui participant la evenimente și selecția pe care acesta o operează, la decenii distanță, în sectorul amintirilor. Ce merită a fi ținut minte? Ce merită a fi transmis, comunicat? „Trebuie amintite aici cu respect și stimă toleranța, înțelegerea și disponibilitatea pentru ajutor a întregii populații orăvițene pe timpul celor patru ani ai domiciliului forțat. (Au existat excepții, dar acestea nu sunt relevante.) Dintre vechile familii de intelectuali români merită să fie amintite aici Țăranu, Cărbăș, Ghibedea, Mioc, Munteanu, Lazăr, Mătășăreanu și multe altele.”³, notează supraviețuitorul. Ca atare, excepțiile rămân, în acest caz, excepții, aspect determinant pentru înțelegerea atitudinii românilor față de evrei. Pe Zidul de Onoare, lângă Grădina celor Drepti între Popoare, autoritatea care gestionează memoria Holocaustului, Yad Vashem, a înscris numele câtorva zeci de români care, riscându-și libertatea și chiar viața, au salvat evrei de la exterminare. Printre aceștia, Regina Mamă Elena.

În lucrarea *The Practice of History*, G.R. Elton afirmă că „istoria este cunoaștere mutilată”⁴. Pornind de la această considerație, Carol Iancu, director al Ecole des Hautes Etudes du Judaïsme, notează că sintagma este fără doar și poate adevărată „...atunci când este vorba despre studiul relațiilor sociale și al atitudinilor mentale, perceput prin intermediul limbajelor și al reprezentărilor în plină evoluție. [...] Nu este un lucru ușor să sesizezi trăsăturile principale ale complexului relațiilor iudeo-creștine în epoca modernă și în cadrul unei societăți în plină mutație.”⁵

Totuși, putem încerca să conturăm câteva concluzii, combinând elemente ale istoriografiei, cu teoriile comunicării: nu, certamente nu putem suprapune is-

toria contactelor iudeo-române cu ideea unei continue respingeri sau persecuții. Nu, ideea că raporturile de zi cu zi ale românilor cu evreii au fost contaminate de antisemitism nu este fundamentată. Nu, populația locală nu a dovedit anxietate comunicațională, în ciuda unor cazuri de excludere sau marginalizare.

Moses Schwartzfeld, reputat folclorist, a lăsat posterității o foarte interesantă trecere în revistă a avatarurilor evreului, „așa cum îl vede, cum îl crede și-l înțelege Românul, dar nu așa cum a fost sau este el cu adevărat.”⁶ Volumul vine să demonstreze, pornind de la citate din literatura populară, cât de numeroase și înverșunate erau, în mentalitatea populară, superstițiile referitoare la evreul „diavol”, „impur”, „ucigaș de copii”. Există așadar, premise antisemite în fondul arhaic al culturii tradiționale, care însă nu au așezat raporturile creștini-evrei într-o matrice beligerantă.

Pe de altă parte însă da, drumul evreilor din România înspre emancipare a avut multiple sincope, unele dintre acestea fundamentate și pe premise interculturale. Reluăm ideea culturii materiale, domeniu pe care evreitatea îl gestiona, în detrimentul, uneori, unor sectoare de populație românească. Totuși, evreii nu au fost eliminați cu desăvârșire nici din viața economică, nici din școli sau universități.

Cu excepția tristă a activității unor organizații extremiste, disponibilitatea spre comunicare interculturală și nivelul de acceptanță al populației românești față de comunitatea evreiască s-a păstrat în cadre firești, situațiile de criză demonstrând că latura umană prevalează asupra altor dimensiuni ale existenței. Iar cheile care au deschis căile uneori ferecate ale raporturilor interumane au fost, pe de o parte, asumarea demnă și, uneori, riscantă, a identității, pe de altă parte acceptarea, uneori dificilă, a alterității.

Bibliografie

1. Codrescu, Andrei (1995). *Dispariția lui „afară”, Un manifest al evadării*. Prefață de Ioan Petru Culianu. București : Editura Univers.
2. *** (2004). *Contribuția evreilor din România la cultura și civilizație*. Ediția a II-a revăzută. București: Editura Hasefer.
3. Elton, G.R. (1969). *The Practice of History*. Sydney: University Press.
4. Hoffman, Eva (1994). *O viață într-o altă limbă*. București: Editura Fundației Culturale Române.

³ Ibidem, p. 42

⁴ G.R. Elton, *The Practice of History*, Sydney University Press, 1969, p. 20.

⁵ Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919)*. De la excludere la emancipare, București, Editura Hasefer, 2006, p. 291

⁶ Moses Schwartzfeld, *Evreii în literatura populară română*. Studiu de psihologie populară, București, Editura Tritonic, [2004], p. 14

5. Iancu, Carol (2006). *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*. București: Editura Hasefer.
6. Iuga, Nicolae (2010). *Retorica beligeranței – determinarea unor forme specifice de comunicare*, „Studii de știință și cultură”, anul IV, nr. 3(22), pp. 145-155.
7. Marosi, Emeric Miki (2008). *Pagini din istoria evreilor la Reșița*. Arad: „Vasile Goldiș” University Press.
8. Mcquail, Denis. *Comunicarea*. Iași: Institutul European.s.a.
9. Schwartzfeld, Moses [2004]. *Evreii în literatura populară română. Studiu de psihologie populară*, București: Editura Tritonic.

Summary

Respecting Identity, Accepting Alterity – possible keys for intercultural communication

Abstract: The existential trajectory that the Jewish population from the western part of Romania had to bear was, as Carol Iancu, said in his studies, that from exclusion to emancipation. But was it a linear track or an abrupt one, identifiable in a deep analysis of the intercultural communication mechanisms which occurred between the Romanian and the Jewish community?

In this study, we will propose a frame for this subject and some possible answers. We also emphasise the fact that, beyond ethnical considerations, the contact between Romanian and Jewish people was dynamited ab initio by economical premises.

Key words: identity, alterity, intercultural communication, oral history

Rezime

Poštovanje identiteta, prihvatanje razlika – moguća rešenja za ostvarenje interkulturalnog dijaloga

Prema rečima Karola Jankua, jevrejska zajednica iz zapernih krajeva Rumunije je tokom svog postojanja morala da prođe put od izopštavanja do emancipacije. Da li je to bila linearna ili isprekidana putanja, može li se to utvrditi pomnom analizom interkulturalnog dijaloga između Rumuna i jevrejske zajednice? Ova studija daje okvirna rešenja i moguće odgovore na ova pitanja. Takođe ističemo činjenicu da su Rumuni i Jevreji, osim etnički, od samih početaka bili povezani ekonomskim vezama.

Ključne reči: identitet, različitost, interkulturalni dijalog, usmena istorija

Aleksandra Đurić-Milovanović

UNELE OBSERVAȚII DESPRE MINORITĂȚI RELIGIOASE

Introducere

Diversitatea nu este doar un concept, ci reprezintă o realitate concretă, pe care o întâlnim în primul rând în societățile multietnice și multiconfesionale. Ca o categorie dinamică, conceptul diversității prezintă și imagina unor schimbări atât istorice, cât și sociale dint-un mediu. Când vorbim despre categoria diversității, un element dintre elementele-cheie se referă la diversitatea religioasă, care într-o lume modernă reprezintă o mare provocare atât pentru comunitățile religioase, cât și pentru stat. Conform legii privind comunitățile religioase, în Serbia sunt recunoscute șapte biserici tradiționale și comunități religioase, printre care sunt și numeroși neoprotestanți. Astfel putem vorbi despre existența unei majorități religioase și a unei minorități religioase. Este important să se sublinieze că termenii *majoritatea* și *minoritatea* sunt relativi și relaționali, deci minoritatea există numai în relație cu majoritatea și invers. Astfel, minoritatea este definită din punct de vedere sociologic ca o grupă socială pe care o caracterizează o insuficiență de putere în relație cu majoritatea, prin urmare raportul dintre majoritate și minoritate întotdeauna este o relație în raport cu puterea. Pe lângă dimensiunea puterii din punctul de vedere sociologic, pe o minoritate o caracterizează și valorile comune, credința – identitatea de grup (Stojković 2002; 43). Religiile minorităților sunt, foarte des, obligate să se adapteze la un discurs politic/cultural/religios.

Pluralismul religios și minoritățile

Unul dintre termenii ambivalenți, care se folosește imprecis în discursul public, este termenul *pluralism*, respectiv pluralismul religios. Potrivit sociologului religiei Milan Vukomanović, există o diferență între conceptul „pluralismului ca o stare a unui lucru și conceptul pluralismului ca o atitudine, care sprijină

astfel de stare sau care o justifică normativ” (Vukomanović 2008). De asemenea, trebuie făcută diferența dintre un context teologic al pluralismului religios care se referă la atitudinile privind adevărul, valabilitatea atitudinilor teologice a celorlalte religii, și pluralismul religios în sfera socială și cea publică, unde este vorba fie despre o relație socială cu celălalt din punct de vedere religios, sau statul în raport cu pluralitatea religioasă și statutul său în sfera publică. Există societăți plurale din punct de vedere teologic, în care ideea unui pluralism al majorității nu are, în mod necesar, sprijinul majorității în societate, precum și cele care nu au probleme cu aspectele teologice și sociale ale pluralismului, deși țările lor impun restricții legale în ceea ce privește înregistrarea sau împărțirea comunităților religioase în „tradiționale și netradiționale” (Ibidem). Deși termenul *minoritate* este des conectat, exclusiv cu minoritățile etnice, ele nu sunt minorități unice, care aduc diversitatea culturală. Minoritățile religioase sunt frecvent văzute ca grupe omogene ale indivizilor, chiar din cauza marginalizării sociale, care într-un fel a reprezentat un element al lor de coeziune. Potrivit sociologului Andrea Semprini: „procesul marginalizării unui grup al indivizilor a făcut să apară omogenitatea lor și constituirea lor ca grup. Apariția unei minorități nu depinde numai de observațiile despre sine ca „minoritate”, respectiv ca o formațiune socială cu suficiente trăsături comune, pentru a atinge omogenitatea ca o dovadă internă în ochii membrilor săi, ci de asemenea și de realizarea realității externe, pentru a ajunge a fi perceput ca o minoritate din partea membrilor unui mediu social (Semprini 2004: 46).

Spre deosebire de unele mari confesiuni care sunt legate de națiuni, micile comunități religioase preferă identitatea religioasă, în timp ce etnia este considerată mai puțin importantă. Astfel, neoprotestanții sunt împotriva ideii naționale, deoarece toată lumea în comunitățile lor este considerată „frați și surori” (nu

contează dacă un credincios este sârb, slovac sau român). Sociologul Zorița Kuburić, cercetând poziția comunităților religioase minoritare, vorbește despre „o distanță socială în relații cu diferite religii”, respectiv despre un grad diferit al acceptării și respingerii - „religia din care face parte majoritatea (Biserica Ortodoxă Sârbă) are o tendință să devină religia statului din cauza unui rol al său istoric în raport cu celelalte mici comunități religioase, secte, asociații religioase, iar relația cu ele a avut o conotație negativă în marea majoritate a cazurilor. O teamă de o respingere și atacuri la membrii societăților religioase cel mai bine putem observa în clădirile acestor organizații religioase, care des au bare instalate pe uși și geamuri” (Kuburić 2008: 97). Kuburić de asemenea menționează că astăzi minoritățile au ocazia să se integreze în comunitățile omogene, dar și o ocazie pentru a se distanța de membrii celorlalte religii și astfel să formeze o identitate proprie (Kuburić 2008: 190). Religiozitatea ascunsă în continuare există în număratoarele comunități religioase din Serbia, chiar din cauza fricii să nu fie considerată un fenomen social negativ – o sectă. Distanța pe care o au membrii confesiunii majoritare poate reprezenta și un element important în formarea și întărirea identității religioase a acestor comunități. Gradul distanței nu depinde numai de diversitatea și forța acțiunii celor două culturi în contact, ci și de reflecția de care dispun ele în conștiința socială a acestor grupuri. Foarte des se ajunge la „căutarea” identității în religie, când un anumit grup (în special un grup minoritar) se simte „în pericol”. Minoritățile religioase sunt recunoscute și din cauza neadaptării într-o instituție socială publică.

Neoprotestanții ca minoritate religioasă

Majoritatea comunităților religioase mici în Serbia de astăzi sunt de origine (neo)protestantă. Extinderea protenstantismului pe spațiul fostei monarhii austro-ungare a început la numai douăzeci de ani după apariția lui în Germania. Din punct de vedere istoric, nemții și maghiarii au fost cei care au introdus această nouă credință în nordul Serbiei de astăzi, în timp ce neoprotenstantismul a fost mai târziu acceptat și de alte grupuri etnice. Predicatorii au propovăduit în limba germană, dar și în limbile maghiară, slovacă, română, respectiv în limba sârbă. Când este vorba despre o extindere a neoprotenstantismului în acest spațiu, una dintre ipoteze este și cea care se referă la convertirea care a fost mai mult prezentă la

minoritățile etnice decât de la momentul înființării lor până astăzi. Membrii minorității etnice române din Serbia, având în vedere că majoritatea dintre ei sunt ortodocși, aceasta reprezintă un bun exemplu al converțiilor din confesiunea ortodoxă în cea (neo) protestantă, ca o religie minoritară. Nazarinienii sunt prima comunitate neoprotestantă, care a avut mari susținători printre ortodocșii români și sârbi din spațiul Ungariei de sud în secolul al 19-lea. Conform istoricului Boian Alexov „nazarinienii au apărut într-o eră marcată de schimbările socio-economice dramatice, cunoscute ca o modernizare, și în spațiu în care s-au întâlnit, au interconectat actualizând diverse tradiții culturale, sociale, politice și religioase” (Alexov 2010: 12). Neoprotestanții, baptiștii, adventiștii, penticostalii, nazarinienii, s-au axtins în localitățile eterogene, în spațiul Voivodinei de astăzi, influențând puternic schimbarea structurii religioase a numeroaselor comunități etnice minoritare. Deși la început cei mai numeroși, nazarinienii de astăzi, din cauza condițiilor socio-istorice nefavorabile, sunt o minoritate foarte rară și închisă, iar în același timp și cea mai numeroasă dintre românii din Voivodina (Djurić-Milovanović 2010: 357-374).

În Serbia există o mare diferență dintre bisericile protestante și cele neoprotestante. În primul rând conform Legii privind comunitățile religioase, bisericile protestante sunt considerate printre celelalte comunități religioase tradiționale, în timp ce comunitățile neoprotestante neînregistrate au un statut de asociații religioase. Important este de menționat faptul că bisericile protestante sunt etnic orientate, respectiv că Bisericii Luterane îi aparțin maghiarii din Serbia, iar Bisericii reformate - maghiari și slovaci. Pe de altă parte, comunitățile neoprotestante nu sunt astfel etnic orientate și spre deosebire de bisericile protestante, care sunt cel mai mult conectate cu spațiul voivodinean, neoprotestanții au credincioși și din celelalte părți ale Serbiei. Potrivit Angheliei Ilić, există o mare nevoie ca în secolul XXI să se redefinească ce înseamnă a fi protestant în Serbia (Ilić, 2008). După anul 1990 s-a observat o creștere a numărului credincioșilor neoprotestanți, precum și înființarea comunităților noi cu un sprijin puternic al misionarilor din țările vecine, în primul rând Ungaria și România. Ca un exemplu, putem lua comunitățile neoprotestante române, unde dezvoltarea lor se poate împărți cronologic în două perioade, prima de la începutul secolului XX, când se înființează primele comunități, în primul rând cele nazarinienilor, în timp ce perioada a doua

include dezvoltarea lor după prăbușirea comunismului în România în anul 1989, când bapțiștii și pentecostalii domină în raport cu celelalte comunități neoprotestante. Însă deși „vizibilitatea” neoprotestantismului este, astăzi, mai mare decât înainte, se pare că există o distanță și o relație negativă față de membrii acestor comunități religioase. Deși Voivodina este un mediu multiconfesional și multiethnic, discursuri privind toleranța exclude adesea relațiile mai complexe, care se construiesc în cadrul comunităților minoritare etnice, și în același timp și în cadrul celor religioase. Aceasta se referă, îndeosebi, la așa-numitele *minorități duble*, precum românii sau slovacii care sunt neoprotestanți în Voivodina sau membrii altor comunități etnice, care sunt membrii, în același timp, și ai comunităților minoritare religioase.

Noi studii dedicate neoprotestanților în țările postcomuniste - Ine Merdjanova (Merdjanova 2001), Sorin Gog (Gog 2006), Katarine Vaner (Anner 2003), Sabine Peter Ramet (Ramet 1992) indică o schimbare de rol a religiilor tradiționale, dar și o tot mai mare prezență a comunități orientată spre evanghelism neoprotestant. Conform Inei Merdjanova, în țările postcomuniste relativ omogene din punctul de vedere etnic și religios, unde bisericile tradiționale au un rol istoric important, toate comunități religioase care nu sunt tradiționale, indiferent de momentul când au fost înființate, sunt percepute ca *religii noi* (Merdjanova 2001: 271).

Observații finale

Limitele libertății religioase în medii multiconfesionale reprezintă o mare provocare pentru membrii comunităților religioase. Respectul față de libertatea religioasă, originalitatea și autenticitatea, precum și capacitatea ca această libertate să se protejeze ca propria libertate, conform lui Vukomanović, reprezintă și testul final al toleranței pentru fiecare dintre comunitățile religioase, testul unei respectări adevărate față de pluralismul religios și coexistența cu celelalte comunități religioase (Vukomanović 2001: 142). Foarte des se accentuează diferențele în cadrul diversității religioase, iar nu unitatea și similitudinea. Având în vedere că religia face o legătură între oamenii dintr-o societate, ea reprezintă și un instrument pentru a construi și a crea identități de grup. Modul în care pricepem poziția proprie în societate și relația cu grupul majoritar va influența decisiv selectarea formei comportamentului minoritar individual sau de

grup. Marginalizarea diverselor grupuri religioase și a identității lor este motivul pentru închiderea anumitor comunități minoritare. Pluralismul religios nu este des priceput ca o formă a diversității culturale, ci nu se știe mult despre mici comunități minoritare și se vorbește cu multe prejudecăți despre ele. O provocare pentru toate comunitățile etnice din Serbia reprezintă stabilirea unui dialog intercultural, care cu siguranță trebuie să includă și dialogul interreligios, ca un mod al creșterii gradului de conștientizare, al înțelegerii, al împăcării și al toleranței într-o societate. În ceea ce privește dialogul intercultural, cea mai mare atenție este acordată minorităților care trăiesc în medii relativ omogene. Însă ceea ce reprezintă „o nouă provocare” a dialogului intercultural sunt problemele legate de „celelalte minorități” – minorități duble și cele religioase. Ceea ce cu siguranță trebuie luat în considerare este și faptul că toate comunități religioase trebuie să beneficieze de aceleași drepturi, precum și faptul că o atenție specială trebuie acordată libertății minorităților religioase și naționale. Potrivit cuvintelor lui Zorica Kuburić, „Imagina proprie pe care o are o societate religioasă uneori nu se potrivește cu imagina pe care o vizionează ceilalți” (Kuburić 2010: 143). Deoarece este necesar ca prin cunoașterea altor religii, prin interpretarea corectă a învățăturii lor, să construim o cale pentru dialogul intercultural în viitor.

Traducere: Vladimir Mitrović

Bibliografie

1. Aleksov Bojan (2010). *Nazareni u Srbiji: verska trvenja u južnoj Ugarskoj i Srbiji*. Beograd: Zavod za udžbenike.
2. Gog Sorin (2006). The construction of the religious space in post-socialist Romania, *Journal for the study of religions and ideologies* 15, issue 3.
3. Đurić-Milovanović Aleksandra, Multikulturalizam i religijski pluralizam: Rumuni nazareni kao manjina manjine u Vojvodini, *Religija i tolerancija* 14, 357–374.
4. Ilić Angela, Ilić Luka (2008). Protestant identity in an Orthodox context: the example of Serbia. In: Eduardus Van der Borgh (ed.), *Christian identity - Studies in Reformed Theology*. Leiden: Brill Academic Publishers.
5. Kuburić Zorica (2008). *Stepen religioznosti i verska distanca u Vojvodini i Srbiji*, U zborniku radova: *Religije Srbije – mreža dijaloga i saradnje*, Beograd: BOŠ-CiREL.
6. Kuburić Zorica (2010). *Verske zajednice u Srbiji i verska distanca*, Novi Sad: Ceir.
7. Merdjanova Ina (2001). Religious liberty, new religious movements and traditional Christian churches in Eastern Europe, *Religion, State & Society*, Vol. 29, No. 4.

8. Ramet Petra Sabrina (1992). *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia. The communist and Post-communist Eras*. Durham: Duke Univerasity Press.
9. Semprini Andrea (2006). *Multikulturalizam*. Beograd: Clio.
10. Stojković Branimir (2002). *Identitet i komunikacija*. Beograd: Čigoja.
11. Vukomanović Milan (2001). *Sveto i mnoštvo – izazovi religijskog pluralizma*. Beograd: Čigoja.
12. Vukomanović Milan (2008). How to understand and study religious diversity today (several thesis). U: *The sociology of religion in the former Yugoslav Republics* (Dragoljub Đorđević, ed.), Niš: Junir.
13. Wanner Catherine (2003). Advocating new moralities: conversion to evangelicalism in Ukraine, *Religion, State & Society*, vol. 31, no. 3.

Summary

Some observations on religious minorities

In this paper we attempt to problematize the position of religious minorities, with special emphasis on different neo-protestant communities. We also discuss some key concepts such as religious pluralism, diversity, social distance, as well as various forms of minority identity. Pointing to the necessity of introducing religious other, like many neo-Protestant communities, the paper discusses the possibility of inter-religious dialogue in multicultural and multi-confessional communities.

Rezime

Nekoliko zapažanja o verskim manjinama

Tema ovog rada je pozicija religijskih manjina, sa posebnim osvrtom na neoprotestantske zajednice. Osim toga, u radu se raspravlja i o nekim ključnim idejama, kao što su religijski pluralizam, diverzitet, socijalna distanca i različite forme manjinskog identiteta. Naglašavajući neophodnost uvođenja « druge osobe » u religijskom smislu, kao što su brojne neoprotestantske zajednice, ovaj rad se bavi problemom mogućnosti interreligijskog dijaloga u multikulturalnim i multikonfesionalnim sredinama.

Ključne reči: religijske manjine, diverzitet, pluralizam, multikulturalnost.

Dubravka Valić Nedeljković

O STRATEGIE PENTRU MASS – MEDIA ÎN CONTEXTUL MIJLOACELOR DE INFORMARE ÎN LIMBILE COMUNITĂȚILOR MINORITARE DIN VOIVODINA

Strategia pentru îmbunătățirea poziției mijloacelor de informare din Serbia este de mult așteptată și unul dintre cele mai importante documente, pe care Adunarea republicană ar trebui să le adopte în toamna anului curent. Activitatea la elaborarea acestui document durează aproape doi ani, urmată de o serie de circumstanțe controversate, imprevizibile și agravante. După ce *Proiectul strategiei pentru dezvoltarea sistemului de mass-media în Republica Serbia până în 2016* a apărut pe data de 1 iunie 2011 pe site-ul Ministerului republican pentru cultură, informare și sicietatea de informare, au avut loc dezbaterile publice¹, unde au fost subliniate toate diferențele în observarea situației și a măsurilor pentru îmbunătățirea ei, precum și problemele acumulate în ultimele decenii în sectorul mass-media în Serbia. Pe scurt, în aceste dezbateri publice nu a existat o înțelegere între membrii grupului de lucru pentru Proiectul strategiei și proprietarii, angajații în mijloacele de informare, dar și ceilalți reprezentanți din domeniul public și politic, pentru evaluarea situației și a modurilor posibile de îmbunătățire.

Neînțelegerea principală se referă la proprietate, și aceasta mai ales la mijloacelor de informare în limbile minorităților. Conflictul celor două atitudini durează chiar de la crearea și adoptarea Legii privind radiodi-

¹ După cum menționează Dragana Čabarkapa, președinta sindicatului ziaristilor din Serbia, ele au avut loc la Kragujevac, Novi Pazar, Novi Sad, Niš, Beograd și Čačak, au participat circa 120 de mii de oameni, iar chiar 90% din observații s-a referit la privatizarea televiziunilor regionale și locale. http://www.danas.rs/danasrs/dijalog/relevantna_udruzenja_sindikata_i_medijska_strategija.46.html?news_id=219276 Dezbaterea publică s-a terminat pe data de 15 iulie 2011, iar textul final cu toate observații Ministerul pentru cultură, informare și societatea de informare ar trebui să-l propună Guvernului Serbiei în septembrie 2011.

fuziunea în anul 2002, când nu s-a ajuns la un consens până în ziua de astăzi. Este vorba de un conflict al susținătorilor unei abordării neo-liberale, care pledează pentru privatizarea absolută a tuturor mijloacelor de informare, ca un garant al independenței și a unei concurențe cinstate de pe piață, și al celor care sunt susținători ai unei idei mai flexibile, care se ocupă cu proprietate și oferă diverse posibilități în raport cu scopurile și misiunea mijloacelor de informare (mass-media privată comercială, serviciul public ca un mijloc de informare al tuturor cetățenilor, mass-media în sectorul civil, proprietatea combinată, ziaristii angajați ca proprietari ai mijloacelor de informare în care lucrează, autogovernarea locală ca proprietar responsabil, consiliile comunităților minoritare și altele). Trebuie menționat că proprietarii mijloacelor de informare comerciale sunt parțial și asociațiile ziaristilor (NUNS), Asociația mijloacelor de informare și ANEM² ca susținătorii primei opțiunii, iar reprezentanții mass-mediei adunați în jur de „Kragujevačka inicijativa”³, consiliile comunităților minoritare și partea a doua a asociației ziaristilor (NDNV), susținători ai diverselor variante, pe care le oferă opțiunea a doua.

² ANEM- Asociația mijloacelor de informare independente electronice.

³ „Kragujevačka inicijativa”- în cadrul căreia este și întreprinderea publică Televiziunea din Niš, RTV Kragujevac, RTV Pančevo și întreprinderea publică RTV Novi Pazar, care susțin înființarea Serviciilor regionale publice ca persoane juridice independente cu proprietatea combinată (autogovernarea locală, angajații și sectorul privat). Pe lângă faptul că posturile de televiziune sunt semnatarii ai Inițiativei de la Kragujevac „Kragujevačka inicijativa”- membră a rețelei ANEM, în cazul acesta împreună se distanțează de părerea lui ANEM - că în modul cel mai urgent trebuie să se termine privatizarea mijloacelor de informare în Serbia.

De menționat este și faptul că Secretariatul pentru informare al Consiliului executiv al Provinciei Autonome Voivodina, la sfârșitul lunii august 2010, a format un grup de lucru pentru elaborarea Strategiei pentru îmbunătățirea poziției mass-media în Provincie, conform statutului Provinciei Autonome Voivodina și potrivit Legii privind competențele Provinciei, prin care, printre altele, se și determină *interesul public al cetățenilor din Voivodina*, în domeniul informării publice și conform Constituției Republicii Serbia. *Legea privind stabilirea competențelor Provinciei Autonome Voivodina* (2009), în articolul 62, alineatul 1, punctul 2. stabilește că Provincia Autonomă a Voivodinei, în ceea ce privește domeniul informării publice, a adoptat o strategie a dezvoltării în domeniul respectiv pe teritoriul Provinciei în conformitate cu strategia republicană din domeniul respectiv.

Deci, în pregătirea Proiectului strategiei Secretariatului provincial pentru informații, s-a format un grup de lucru⁴ cu patru comisii pentru 1) presa scrisă, 2) mijloace de informare electronice, 3) informarea în limbile minorităților și 4) digitalizarea, care în termenul prevăzut (începutul lunii noiembrie 2010) au scris un text ca punct de plecare pentru crearea direcțiilor de dezvoltare a mijloacelor de informare la nivel republican. Conform *Legii privind stabilirea competențelor Provinciei Autonome a Voivodinei* (2009), documentul *Strategia pentru îmbunătățirea poziției mass-media în Provincia Autonomă Voivodina cu Planul de acțiune*, ar trebui să fie adoptată de Adunarea provincială, imediat după adoptarea *Strategiei dezvoltării sistemului de informare publică în Republica Serbia* până în anul 2016.

Deocamdată (august 2011) în documentul provincial interesul public în domeniul informării publice în limbile minorităților este definit într-un mod în care s-ar fi asigurat continuitatea acestor mijloace de informare, în documentul de la nivel republican, propunerea respectivă nu a fost adoptată.

Mai precis în textul *Strategia pentru îmbunătățirea poziției mass-media în Provincia Autonomă Voivodina cu Planul de acțiune* trebuie menționat că nu a fost un subiect al unei dezbateri publice⁵.

⁴ Autoarea acestui text a participat în activitatea a două din patru comisii și în grupul de lucru pentru finalizarea textului *Strategia pentru îmbunătățirea poziției de mass-media în Provincia Autonomă Voivodina și Planul de acțiuni*.

⁵ Nici nu a putut să fie înaintea documentului republican, deci în continuare este sub forma unui text care nu a trecut prin toate nivelurile de consultație publică, astfel că se poate lua în considerare ca o propunere publică a Secretariatului

Proprietatea

Retragerea statului de proprietate asupra mijloacelor de informare

Republica Serbia se va retrage din proprietatea asupra mijloacelor de informare fără amânare, cel mai târziu într-un termen de 18 luni de la adoptarea strategiei. Statul se va retrage din proprietatea acestora și prin aplicarea regulamentelor legale care sunt în conformitate cu acest scop, precum și cu schimbarea sau eliminarea legii sau regulamentelor care nu sunt în conformitate cu acest scop. Retragerea statului din proprietatea asupra mijloacelor de informare subînțelege o privatizare și/sau o transformare a proprietății statului în acțiuni și transferul lor fără despăgubire, în conformitate cu regulile din domeniul privatizării.

Mijloacele de informare în limbile minorităților

Republica Serbia garantează că nivelul accesat în ceea ce privește drepturile națiunilor minoritare la informare în limba lor nu va scădea din cauza păstrării identității lingvistice, culturale și naționale și cu scopul egalității în totalitate a minorităților.

Mass-media minorităților poate exista ca un mijloc de informare comercial sau public al sectorului civil. Ele pot fi înființate de persoanele fizice sau juridice și de asociații. Cu schimbările Legii corespunzătoare va fi posibilă eliberarea permiselor pentru posturile de radio și televiziune ale sectorului civil în limbile minorităților și într-un spațiu mai larg decât este cel local.

Autogovernarea locală, Voivodina și Republica Serbia, vor ajuta, încuraja, stimula, facilita înființarea, producția și menținerea mijloacelor de informare ale minorităților, respectiv mijloacele care includ conținuturile în limbile națiunilor minoritare. Un proiect al finanțării acestor mijloace poate dura peste un an, dar nu mai mult de patru ani.

După digitalizarea televiziunii, în fiecare dintre regiunile în care trăiesc minoritățile, corpul competent pentru reglementare poate condiționa eliberarea permiselor pentru radiodifuziunea terestră a programului cu producția părții programului în limbile mi-

pentru cultură și informarea publică IVAPV. Însă, cum grupul de lucru este alcătuit din angajații din mass-media de toate profilurile, se poate lua în considerare că textul este o reflecție în cea mai mare parte a atitudinilor publicului vivodinean.

noritare și cu reprezentarea corectă a populației minoritare în zona acoperită. În cazul unei reprezentări a minorității în zona respectivă, în conformitate cu posibilitățile tehnice, eliberarea numai unui permis va fi condiționat de radiodifuziunea întregului program în limba minorității respective. Similar se va proceda și cu permisele pentru radiodifuziunea analogică a programului radio la nivelul local și la cel regional.

Mijloacele de informare existente în limbile minoritare (parțial și în totalitate) – presa, radioul și posturile de televiziune, care funcționează în statutul unei întreprinderi publice – vor fi privatizate, pe baza unui program special, astfel asigurând continuarea funcțiilor în limbile minoritare, după ce aceste mijloace de informare se vor putea sprijini conform modalităților menționate.

Toate cele amintite practic înseamnă că este necesar ca să fie schimbate articole ale *Legii privind Consiiliile naționale ale minorităților (2009)*, de asemenea și ale *Legii privind autoguvernarea locală (2007)*, *Legii privind orașul Belgrad*, *Legii privind radiodifuziunea (2002)*, respectiv ale *Legii privind informarea publică (2003)*, prin care se reglementează proprietatea de mass-media, ceea ce se și propune în Planul de acțiuni, și aceasta cu un termen foarte scurt de zece luni.

1. În dezbaterile publice împotriva acestei soluții au fost mulți, inclusiv NDNV, dar în primul rând au fost reprezentanții comunităților naționale, care împreună cu un grup de deputați republicani au definit un set de observații, propunând soluții în textul *Contribuția dezbaterii publice în proiectul strategiei de informare publică în Republica Serbia până în anul 2016 (25.07.2011)*.

Toți susținătorii acestei atitudinii sunt de o părere că nu există nicio regulă europeană sau standard, care ar fi obligat țările să se retragă din proprietate în mass-media. Dimpotrivă, în Protocolul numărul 29 al Acordului de la Amsterdam privind schimbările Acordului privind Uniunea Europeană (1997)⁶, pe care l-a preluat în forma respectivă și Acordul despre Uniunea Europeană și funcționarea Uniunii Europene din Lisabona (2007), regulamentul structurii de proprietate a fost lăsat în competența exclusivă a țărilor membre. În același timp, cele mai dese întrebări ale criticilor Proiectului în cursul dezbaterii publice, care

⁶ Toate documentele Uniunii Europene sunt disponibile la : EU documents <http://eur-lex.europa.eu>.

au rămas fără răspuns, au fost: ce și cine garantează că proprietarii particulari vor apăra interesul public? Din ce cauză proprietarii particulari s-ar ocupa de interesul public? S-a arătat că mijloacele de informare comerciale privatizate sunt orientate politic față de un anumit partid și nu se ocupă de un interes public, ci de unul particular. Unul dintre cele mai evidente exemple este Televiziunea Fokus, un post de televiziune care a promovat în mod evident întâi Partidul Radical Sârb, iar după aceea Partidul național progresiv. Vladimir Milutinovici (2011) a pus o întrebare foarte incitantă în acest context „din ce cauză ceva ce este **public par excellence** – statul – nu ar fi capabil să se ocupe de interesul public, în timp ce ceva **particular** – deci, **contrar lui public** – ar fi putut?”. Și în același text a oferit unul dintre cele mai acceptabile răspunsurile, care explică atitudinea de bază a abordării neo-liberale potrivit căreia „capitalismul este legitim și trebuie să aibă un spațiu, statul este nelegitim și trebuie să i se limiteze spațiul”. Milutinovici concluzionează că „imperativul privatizării nu are niciun motiv în afară de o dorință ca mijloacele de informare bine poziționate să fie o parte a profitului particular”.

Cel de-al treilea argument împotriva unei privatizării necritice și vulgare este faptul că tot ce a schimbat tipul de proprietate în Serbia până acum, în sectorul mass-media, este total devastat. Susținătorii continuării procesului de schimbare a proprietății de stat în domeniul respectiv, însă, acest argument îl consideră nevalabil prin afirmațiile că statul chiar a fost responsabil pentru supravegherea procesului de transformare a proprietății. Nu se poate, deci, după părerea lor, realiza o afacere fără succes, iar după aceea să se iasă în public cu atitudinea că modelul nu corespunde. Menținerea proprietății asupra mijloacelor de informare, ceea ce evidențiază susținătorii privatizării fără scrupule, a permis autorităților locale să consolideze controlul deplin asupra mijloacelor de informare locale și că alegerile pentru conducerea acestora să devină un compromis politic. Ceea ce este aproape adevărat, dar contrar afirmației menționate, datele din cercetarea Școlii novosădene de jurnalism „Autoguvernarea locală și mass-media” (2008), indică în ultimii câțiva ani, comunele din Voivodina, într-un mare număr, nu și-au exprimat un interes ca să influențeze direct în domeniul mass-media, ai cărei fondatori sunt, atât în ceea ce privește conținutul, cât și în alegerea administrării.

Una dintre posibilele soluții ale acestei controversă, să încheiem, este ca să se prezică mecanismele foarte

rigoroase, care nu ar fi permis proprietarilor și fondatorilor să influențeze direct și să manipuleze în domeniul mass-media. În același timp propunerea grupului de lucru pentru Proiectul strategiei pentru îmbunătățirea poziției mijloacelor de informare în Voivodina și Planul de acțiuni pentru formarea unui fond individual pentru finanțarea mass-media, din diferite motive ar fi trebuit luat în considerare. Comisiile independente de experți ale fondului ar fi împărțit anual mijloacele în raport cu fondatorul și cu tipul de proprietate, respectiv misiune și scopul, deci finanțare stabilă sau numai sprijinul campaniilor mass-media, producțiilor și coproducțiilor independente și al celorlalte variante, care ar fi permis ca mijloacele de informare la toate nivelurile (locale, regionale, provinciale și republicane), în limba majoritară și în limbile minorităților, pot să funcționeze și să realizeze un pluralism de interese în îndeplinirea necesităților din domeniul comunicării al întregii populații din Serbia.

Traducere: Vladimir Mitrović

Bibliografie

1. Čabarkapa, Dragana (2011). Lični stav. (Atitudinea personală.)
2. http://www.danas.rs/danasrs/dijalog/relevantna_udruzenja_sindikata_i_medijska_strategija46.html?news_id=219276
3. Doprinos javnoj raspravi o Nacrtu strategije javnog informisanja u Republici Srbiji do 2016.godine (25.jul.2011). (Contribuția dezbaterii publice privind Proiectul strategiei informării publice în Republica Serbia până în anul 2016.) <http://www.dshv.rs/2011/07/radna-grupa-za-izradu-nacrta-medijske-strategije/>
4. Lokalna samouprava i mediji (2008). Godišnji izveštaj za 2008. Novosadska novinarska škola. (Autogovernarea locală și mass media. Raportul anual pentru 2008. Școala novosădeană de jurnalism).http://www.novinarska-skola.org.rs/sr?page_id=160
5. Milutinović, Vladimir (2001). Neoliberalizam i mediji (o medijskoj strategiji Vlade Srbije). (Neoliberalismul și mass-media)
6. http://www.filozofijainfo.com/index.php?option=com_content&view=article&id=584&Itemid=99
7. Nacrt strategije razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2016 godine (2011) (Proiectul strategiei pentru dezvoltarea sistemului de mass –media în Provincia Autonomă Voivodina.)
8. http://www.kultura.gov.rs/dokumenti/Nacrt_strategije_konacna_verzija.pdf
9. Zakon o radiodifuziji, (Legea privind radiodifuziunea), „Sl. glasnik RS”, br. 42/2002, 97/2004, 76/2005, 79/2005, 62/2006, 85/2006 i 41/2009.
10. Zakon o javnom informisanju, (Legea privind informarea publică), „Sl. glasnik RS”, br., 43/2003, 61/2005, i 71/2009.
11. Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne Pokrajne Voivodine. (Legea privind stabilirea competențelor Provinciei Autonome Voivodina „Sl. glasnik RS”, br., 99/2009.
12. Zakon o lokalnoj samoupravi, Legea privind autogovernarea locală, „Sl. glasnik RS”, br.129/2007.

13. Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, (Legea privind Consiliile naționale ale minorităților) „Službeni glasnik RS”, br. 72/2009.

14. Ustav Republike Srbije, „Sl. glasnik RS”, br. 98/06

15. Dubravka Valić Nedeljković.

Summary

Media strategy in the context of national minorities' media outlets in Voivodina

This paper deals with the comparison of the offered solutions to the controversial media ownership transformation, focusing on those media, that are in ownership of ethnic communities, as defined in the draft of the Strategy for Development of Media in Serbia until the year 2016 and in the Strategy for Development of Media in Voivodina. The author offers at the end of the text a possible solution in a form of establishment of an independent fund for financing all media, but on different grounds.

Keywords: strategy, transformation of ownership, privatization, media, minority community, state, independent fund.

Rezime

Medijska strategija u kontekstu glasila na jezicima nacionalnih zajednica u Voivodini

Tekst se bavi upoređivanjem ponuđenih rešenja za kontroverzno pitanje transformacije vlasništva medija, sa fokusom na one na jezicima nacionalnih zajednica, definisanih u *Nacrtu strategije razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2016. godine* i *Strategiji za poboljšanje položaja medija u AP Voivodini*. Autorka na kraju teksta nudi moguće konsenzusno rešenje u osnivanju inokosnog fonda za finansiranje svih medija, ali po različitim osnovama.

Glavne reči: strategija, transformacija vlasništva, privatizacija, mediji, nacionalne zajednice, država, inokosni fond.

ESIAU

din ciclul „Luminile Banatului”, desen

Mihai Cimpoi

PROEUROPENISMUL ROMÂNESC

Imperativele europenizării au generat o adevărată febră a luărilor de atitudine favorabile, care a reactualizat reacția sentimental-admirativă a lui Paris Mumuleanu, Dinicu Golescu sau Constantin Stere (după 1990, ea fost reluată în termeni noi și cu argumente impuse de actualitate, de Adrian Marino și alți oameni de cultură).

În cele ce urmează, vom demonstra că românii au modelat pe parcursul unui secol și jumătate, o Uniune Europeană a lor. Ei au conjugat mitul unei Europe puse sub semnul zeiței Isis care adună membrele într-un întreg și al Hesperidelor în grădina cărora se află râvnitul măr de aur cu o viziune, deloc idilică și utopică, a unei Europe a națiunilor și culturilor interactive.

Proeuropenismul românesc cunoaște o scară ascensională – de la atitudinile sentimental-admirative, exprimate retoric sub formă de îndemnare reportericească, elogiul (panegiric) sau odă (exemplare fiind *Însemnare a călătoriei mele* de Dinicu Golescu sau *Oda râvnitoare spre învățătură* a lui Paris Mumuleanu: „Tineri, bătrâni, îndemnând,/ Patria s-o folosim/ La izvor nou alergând/ Stiințe să dobândim./ Pild-avem pe europei/ Astăzi s-au descoperit/ Un izvor prea minunat”), până la o conștiință a europenității spiritului românesc ca dat ontologic (etic, habitual, etnic, geopolitic).

La 1824, Grigore Ghica spunea că „toate puterile Europei formează parte inseparabilă”, peste câțiva ani E. Poteca vorbea de o Europă „de la Portugalia până la Siberia”, iar Kogălniceanu spunea, la 1840, că „literatura română e o literatură europeană”.

Sentimentul că europenismul face parte din propria existență a românului și din „substanța medulară” (după expresia lui Călinescu) a românismului au avut-o cu deosebire iluminismul, pașoptismul, junimismul, filosofia, oamenii de cultură și scriitorii din perioada interbelică. Stere configurează modelul Europei, hipotextualizat după însemnările lui Golescu:

- „Buna orânduială”, asigurată de „pravile înțelepte, de obləduire dreaptă și dulce”;
- spiritul de legalitate, egalitatea reală în fața legilor, „ce nu își au puterea urmărilor numai către cei mici, ci și către cei mari” – toate acestea întemeiate pe starea sufletească a „omului politeist” ce nu aduce supărare altora, respectându-se pe sine și pe alții în demnitatea și în drepturile lor, „cu slobzenie firească și îndrăzneală fără de obrăznicie – fără umilire și aroganță”;
- cultura sufletească ce este condițiunea indispensabilă și izvorul adevăratei „civilizațiuni”, stabilind linia de demarcațiune între „civilizație” și „barbarie”.

Asupra Europei, Eminescu proiectează ideea sa – semiștiințifică, semiutopică – de organism și organicism care se referă la formațiunile statale, naționale, culturale sau economice. Organicul ca semn distinctiv al vieții și sinonim deplin cu viul este o legitate fundamentală a istoriei. Ceea ce întrunește organismul și organicismul este însăși rațiunea de a fi a lumii, temeiul ei existențial. Concluzia glosărilor eminesciene o găsim – în perspectivă cronologică retroactivă – în articolul *În unire e țaria*, publicat în Federațiunea din 10/22 aprilie 1870, și în care susține cu pathos publicistic necesitatea imperioasă a unei Ligi spirituale europene, a unei noi alianțe a popoarelor sub formă de Federațiune Europeană. Este comentat, aici, un articol din ziarul ceh *Politik*, în care se pledează pentru o „strănsă ligă spirituală întreolaltă”, care să „garanteze drepturile noastre speciale, întrucât se vor putea împăca numai cu interesele comune”. Interesele speciale nu semnifică decât interesele naționale, iar interesele comune sunt cele general-europene. Ideea i se pare rațională și poetul-gazetar o îmbrățișează cu frenezie: „Va să zică, dacă presupunem cum că acest ziar e expresiunea opiniei publice a cehilor, atunci cehii cer o *federațiune* (subl. în text – n.n.) care să garanteze dezvoltarea liberă a fiecărui popor ca atare; și se pare

cum că aceasta ar fi și ideea celorlalte naționalități ale Austriei”.

Aprobând ideea de „fedațiuni” (europeană), Eminescu se întreabă: „Ce fac românii pentru a se alia acestei idei?”. Răspunsul este, bineînțeles, cel logic: românii nu trebuie să lase să le scape această ocaziune istorică, nu trebuie să lase ca ideea să se localizeze la popoarele care o manifestă în gura mare. Românii trebuie să se alieze tuturor națiunilor „care au interese comune nouă și luptă alături cu noi”. Românii nu pot, prin urmare, să rămână în afara acestei mișcări de unire (europeană) și a acțiunilor din jur de a se opune stării de lucruri de pe continent: „În momentul când toate națiunile dau cu piciorul stării de față a lucrurilor, numind-o *nesuferită și nesuportabilă* (subl. în text – n. n.) au și românii dreptul și datoria de a-i da cu piciorul, căci, pregetând și rămași singuri pe câmpul de luptă, nimeni nu se va mai speria de opozițiunea noastră singuratică. Nepăsarea noastră ne pierde”. Urmând un „calapod” al „rațiunii analitice” și „rațiunii retorice”, aplicat cu deosebită măiestrie, Eminescu își încheie articolul cu o sentință morală: „Românii au nenorocirea de a nu avea încredere în puterile lor proprii: noi nu ne-am convins însă, cum că: *puterea și mântuirea în noi este* (subl. în text – n. n.)”. Unirea națională (a românilor) și unirea națiunilor europene sub semnul comunității intereselor, al „constituțiunii neamurilor”, deci al unui spectru de particularități afine, al valorilor și al unei pozițiuni geografice de răscruce care determină funcția de liant spiritual intercontinental, iată axa publicistică eminescienă.

Proeuropean în pledoariile lui „retorice”, Eminescu este un european în esența ființei sale. Modelul lui utopic de Europă ca organism ideal armonizat, presupune acordul deplin dintre ființa (constituțiunea) personalității, ființa (constituțiunea) neamurilor și ființa (constituțiunea) continentului.

European prin spiritul său deschis, prin formația sa intelectuală germană, franceză și general latină, îmbinând sintetic, printr-o inteligență cuprinzătoare, un *homo antiquus* și un *homo europaeus* de spiță, conținând – în virtutea acestei simbioze – și puncte de referință englezești (Shakespeare este exemplul de fantazie poetică), Titu Maiorescu vede potențialitatea unei Europe a cercurilor culturale interactive.

Interacțiunea în temeiul influențării și condiționării reciproce este principiul modelator-cheie al „familiei mari a Europei Apusene”. Ideea unei configurații europene concentrice, în care centrul să fie „tezaurul comun al popoarelor civilizate”, iar cercurile înscrise

să reprezinte celelalte popoare, apare în studiul Despre scrierea limbii române din 1866: „Secolul XIX se va numi în istorie cu drept cuvânt secolul naționalităților. În el s-a lămurit și se realizează ideea că popoarele sunt chemate a se întări în *cercuri etnografice* (subl. ne aparțin – n. n.), deosebindu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură. Pe lângă tezaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fiecare țărâmul său aparte, în care își dezvoltă în mod special individualitatea și, separându-se aci de toate celelalte, își constituie naționalitatea sa. Astfel, se cere ca poporul să aibă o formă de stat națională, și mai ales o literatură și o limbă națională”. Criticul vede manifestarea naționalității mai ales în literatură și limbă.

Titu Maiorescu este primul critic român preocupat – în spiritul modelului de „cercuri” concentrice – de relațiile culturale interactive, supunând unei analize extinse „întreaga mișcare de critică literară relativă la viața noastră intelectuală, adică la acea parte a ei care se găsește exprimată în forma poetică”.

Criticul român recurge la părerile criticilor germani spre a constata cum apărem „în judecata străinilor”. Conform modelului său teoretic, Maiorescu remarcă interesul cititorului german anume pentru elementul estetic și cel național: „Ceea ce a trebuit să placă străinilor în poeziile lui Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu și Șerbănescu și novelele lui Slavici, Negruzzi și Gane este, pe lângă măsura lor estetică, originalitatea lor națională”. Toți autorii aceștia, părăsind oarba imitare a concepțiilor străine, s-au inspirat de viața proprie a poporului lor și ne-au înfățișat ceea ce este, ceea ce gândește și ceea ce simte românul în partea cea mai aleasă a firei lui etnice”. „Elementul original al materiei”, îmbrăcat în „forma estetică a artei universale” și păstrând, totuși ceva din „pământul său primitiv”, trebuie să încante străinul aplecat asupra paginilor românești: „Căci orice individualitate de popor își are valoarea ei absolută, întâmpină un răsunet de iubire în restul omenirii ca o parte integrantă a ei”. Maiorescu face, de aceea, elogiul romanului și nuvelei de factură poporană, aducând ca argument și părerile criticilor germani [Lorenz Diefenbach: „Cele două romane sătene de Slavici (*Crucea din sat și Popa Tanda*) stau pe aceeași treaptă cu cele mai bune romane germane de felul lor Istoria lui Gane (Santa) e mișcătoare, iar povestea (*Doi feți cu stea-n frunte*) e o minune...”].

Studiul despre Eminescu (Eminescu și poeziile lui, 1889) impune programatic ideea că un mare poet conține, în opera sa, dimensiunile europenității și universalității. „Eminescu este un om al timpului mo-

derm, cultura lui individuală stă la nivelul culturii europene de astăzi". Cu alte cuvinte, criticul român exprimă ideea goetheană despre personalitate ca „bun suprem” – intelectual și estetic, adăugând că o personalitate de valoare europeană se realizează printr-o voință titanică de sinteză: „Cu neobosita lui stăruință de a cetii, de a studia, de a cunoaște, el își înzestra fără preget memoria cu operele însemnate din literatura antică și modernă. Cunoscător al filosofiei, în special al lui Platon, Kant și Schopenhauer, și nu mai puțin al credințelor religioase, mai ales al celei creștine și budiste, admirator al Vedelor, pasionat pentru operele politice din toate timpurile, posedând știința celor publicate până astăzi din istoria și limba română, el afla în comoara ideilor astfel culese materialul concret de unde să-și formeze înalta abstracțiune care în poeziile lui ne deschide așa de des orizontul fără margini al gândirii omenești. Căci cum să ajungi la o privire generală, dacă nu ai în cunoștințele tale treptele succesive care să te ridice până la ea? Tocmai ele dau lui Eminescu cuprinsul precis în acele versuri caracteristice în care se întrupează profunda lui emoțiune asupra începuturilor lumii, asupra vieții omenești, asupra soartei poporului român”.

Configurația „cercurilor” este concepută de Maiorescu, evident, în sfera acestui orizont axiologic al personalităților – personalităților intelectuale și personalităților înseși a popoarelor care își exprimă glasul – herderian – prin cântec, prin rostirea esențială (estetică, zice tot timpul Maiorescu) a ființei.

Nicolae Iorga dezbate, în contextul extinderii imperialismelor, atât ideea unirii statelor mici în sud-estul european cât și ideea unei noi Europe, „care este o necesitate” și care nu trebuie să se sprijine pe socotelile de azi și de mâine, și pe ce crede diplomația „adesea răsărită din nimic” și lipsită de informație: „Ea nu este numai o amintire a vremii când lumea europeană avea o legislatură în stare să reziste la eforturile intereselor divergente: aceea a legii creștine, a imperiului sprijinit de dânsa, mai târziu a civilizației unitare a Renașterii, ajunsă la limpeziciunea, așa de ușor de înțeles, a formulei franceze. Europa, pe care cu atâta înconștientă au sfâșiat-o patimile de după război și înțelegerea greșită a naționalismului, ca și un sălbatăc avânt al imperialismului îngâmfat, e o necesitate și o datorie (subl. noastră)”.

Noua Europă apare din necesități materiale, căci sunt țări care nu pot desface materia primă, care se înăbușă de un capital pe care nu știu să-l fructifice în lipsă de siguranță și de garanții, căci nu există stabili-

tate monetară și posibilități de schimburi, „pe care încearcă în zădar să le înlăture meschina și veșnic schimbătoarea spițerie birocratică a contingentărilor, izvor de părtinire, de corupție și de zăpăceală”.

„E o necesitate această Europă și din punct de vedere moral”, afirmă Iorga. Într-o vreme când nu exista acțiunea învrăjbitoare a unui supranaționalism îngustător de orizont și falsificator de viziune, era o posibilitate de comunicare dintre oamenii de cultură, de acces la adevărurile admise și de împărtășire a aceluiași crez. Astăzi însă, istoricul remarcă o confuzie între adevăr și erezie, o închidere a fiecărei națiuni într-o concepție despre ea însăși despre originea, meritele și drepturile ei, care să o ducă la o izolare de celelalte care n-o primesc.

O nouă Europă ar duce la înlăturarea oricărei hegemonii, a „asociațiilor de trecătoare exclusivitate, ca Pactul celor Patru de ieri sau de mâine”. Aceasta-i opinia lui Iorga expusă într-o conferință radio din 4 martie 1938, ora 19.50, intitulată Ce poate fi Europa, și tipărită cu titlu schimbat *E cu puțință o nouă Europă?* în Neamul Românesc din 6 martie 1938.

Blaga rostește pledoaria sa pentru „colectivismul spiritual” european, analog anticipativ evident al europenismului integraționist, al globalismului și multiculturalismului din zilele noastre. Nădejdea purificatoare venea în contrapondere cu toate manifestările decadentismului cultural: cultul nuanței, al complicațiilor de constiință, sentimentalismul vag, conturul accidental al naturii, impresionalismul relativist, inspirația pasivă, contradicțiile lăuntrice istovitoare și, bineînțeles, individualismul. Vântul năprasnic al schimbării băntuie pe bătrânul continent: „Dacă-i adevărat însă că arta premerge celorlalte prefaceri, atunci e poate îndreptățită nădejdea ce-o rostim că Europa e pe cale de a crea o nouă metafizică și un nou *colectivism spiritual* (subl. în text – n. n.). Firește, o viziune metafizică și un colectivism spiritual, ce nu are prea mult de-a face cu cele trecute. Putrefactele altor vremi nu-și redobândesc niciodată viața. După fărâmițarea individualistă urmează integrarea unei noi spiritualități colective”. Personalitatea creatoare ar fi urmat, într-o asemenea proiecție blagiană a unei Europe colectiviste, să se transforme într-o impersonalitate creatoare înfeudată unui cuget colectiv, unei noi dogme bine întemeiate, pe care urma să-o contureze metafizica și organizația socială. Noul stil al vieții, europenist și „absolut” prin naștere, ar avea ca imperative:

– anonimatul;

- dogma;
- colectivismul spiritual;
- arta abstractă;
- stilizarea lăuntrică.

Blaga lasă însă, pe seama istoriei, să decidă care va fi înfățișarea concretă a colectivismului spiritual, căci acesta nu se poate întrezări nici măcar aproximativ.

„Mitul central” nietzschean este „jertfa unei erori fundamentale cât privește concepția despre mit și cultură”, căci unitatea de cultură nu poate fi condiționată decât de inconștientul stilistic colectiv. Recunoscând totuși existența unui „mit central” grec, Blaga atrage atenția că în cazul culturii grecești este vorba de un orizont limitat și de o tipizare extraordinară. Orizontul stilistic german e însă mai divers, mai puțin unitar și individualizat după regiuni. Este, prin urmare, un orizont deschis „infinet”. Nietzsche vede lucrurile, precizează Blaga, pe de-a-ndoaselea, foarte strâmt, adevărul fiind nu existența unui „mit central” dătător de unitate, ci existența „matricei stilistice, inconștiente și de un pronunțat caracter colectiv”: „De altă parte, unitatea stilistică a unei culturi nu o vedem deloc primejduită prin diversificare mitologică. A impune deci cu forța un mit, nu înseamnă a favoriza creația și unificarea culturii, ci înseamnă mai degrabă a steriliza matricea stilistică și puterea creatoare. Tentativele de a îndruma creația pe scocul unui mit central, le socotim dezastruoase. Creația n-are nimic de câștigat prin limitarea la o singură mitologie, promulgată prin articole de lege drept centrală, dar totul de pierdut, căci, prin fixare, duhul creator se anulează singur”.

Aceasta este, în definitiv, argumentul blagian pentru integrarea noastră în Europa, pentru globalizare și dialogul multicultural pe care astfel de procese îl presupun.

Eurocentrismul nu poate impune, prin urmare, și un etnoeuropocentrism, căci creația de valori nu poate cunoaște o limitare la o singură mitologie și la o singură sau la câteva coordonate stilistice. Toate mitologiile și toate individualitățile creatoare participă la dialogul multicultural în mod concentrat și organic. Europenizarea și globalizarea nu pot anihila fondul inepuizabil al inconștientului colectiv, prin care orizontul misterului și revelării se reactivează mereu, ajutat de legea valorilor maxime. Prin dialogul multicultural, valorile intră într-o relație de provocare și afirmare dinamică, relație de intervalizare, am zice noi, în spirit blagian. Noica afirmă tranșant că Europa dă lumii istorice un model de cultură viabil

chiar în cazul în care cultura ar dispărea. Ea se impune, hegemonic, printr-o cuprindere a Totului, printr-o deschidere spre toate culturile știute, în timp ce alte culturi s-au limitat la colțuri de Terra, la sfere limitate.

Îmbrățișând sintetic diferite variante (bizantină, romano-catolică, irakiană, franceză, anglo-saxonă, aceste două din urmă pe un fond german), ea „s-a deschis, prin conștiință istorică, înspre toate culturile știute”.

Altele (egipteană, chineză, indiană, chiar cea greacă) au rămas doar configurații culturale, fiind tratate ca atare de Spengler și Toynbee. Toate culturile lasă iraționalul dincolo, cea europeană, însă, îl întruchipează. Modelul european este singurul valabil, după Noica, și în cazul altor culturi. El cunoaște nu doar un proces de asimilare a multor culturi, ci și de extindere peste limitele continentului, europenizând tot globul. Astfel, modul de gândire european, toate valorile culturale, morale și politice sunt puse la îndemâna oricui, căci recurge la o realizare liberă a modelului.

Cultura europeană își dovedește misterul prin lipsa de mister și, spre deosebire de alte culturi dependente de natură, o depășește vădit. Prin însăși această desprindere de condiția naturală, prin caracterul ei supraréalist și nefiresc, prin mitologia ei monoteistă (născută dintr-o singură legendă, cea a copilului Kristus născut în iesle), ea se impune ca arhetip al tuturor culturilor care se definesc prin parțialitate.

În procesul de dezvoltare a culturii europene lipsesc clipele de stagnare, ea având „o existență în neodihna creativității”. Este, în consecință, mereu într-o acțiune de reinnoire, de rostire inventivă, originală, în timp ce cultura indiană sau cea chineză sunt închise în sine, nemaispunând nimic nou. Spre deosebire de configurațiile culturale, cultura deplină, ieșită din condiția naturală a umanității, aduce următoarele: „1. o supranatură, schimbând raportul dintre om și natură în favoarea celui dintâi; 2. o cunoaștere rațională, dincolo de cea naturală care este doar descriptivă, cunoaștere capabilă să integreze iraționalul; 3. o superioară organizare științifică și tehnică de viață, cu lărgirea existenței și cunoașterii proprii prin istorie; 4. un orizont deschis, ca o limitare care nu limitează, până la ieșirea prin creații din timpul istoric. Un asemenea model acoperă astăzi Terra și se pregătește să treacă prin vămile văzduhului”. Europocentrismul este, reieșind dintr-o asemenea hegemonie valorică, un fenomen indiscutabil, care și-a pierdut orice sens peiorativ. Sfera de iradiere a modelului european e cu adevărat planetară, modelând, provocând și impulsiv

onând culturi ale Americii Centrale, de Sud, ale continentului euro-asiat (până la coasta rusă a Pacificului), ale Australiei și Africii. Doar cultura indiană ar putea să-o egaleze valoric într-un anumit grad.

Prin finețea și tăria mijloacelor și sensurilor de viață Europa a devenit „purtătoarea de cuvânt a globului”, având pentru aceasta toate justificările de drept (spiritul istoric, deși apărut târziu, metoda științifică), „Europa poate eventual redeveni o peninsulă a Asiei; ea dă totuși ființă istorică, până și celor care ar desființa-o”. Patosul europocentrist noicist se impune irezistibil printr-o construcție de piramidă logică platoniciană (așa cum o vom întâlni și în pledoariile europocentriste ale lui Eminescu). Modelul cultural nu este un model-prototip, ca la antici, ci un model de lucru care își aplică o anumită metodă operatorie asupra investigației realităților complexe, dar și se însuși ca realitate complexă. În ce constă esența culturii europene, pornită de la o schemă a culturilor spre a deduce structura și modelul ca atare? Filosoful recurge, acum, la delimitarea și definirea altor cinci feluri de rapoarte între Unu și Multiplu: Unu și repetiția sa; Unu și variația sa; Unu în Multiplu; Unu și Multiplu; Unu multiplu. Precizând că aceste cinci rapoarte sunt solidare cu cele cinci rapoarte dintre regulă și excepție, exemplifică prin unu și repetiția din culturile primitive de tip totemic, prin Unu și variația sa din culturile de tip monoteist, prin Unu în Multiplu din culturile de tip politeiste. Miracolul european se produce, însă, după principiul al cincilea, Unu multiplu: „Excepția devine acum regulă. De rândul acesta, nici *Unul* nu primează, nici *Multiplul*, ci *Unu* este de la început multiplu, distribuindu-se fără să se împartă (subl. în text – n. n.). Nici o clipă însă, Unu multiplu nu poate fi asimilat de Unu în Multiplu al panteismului, în care individualitatea a degradat părțile și doar reintegrarea lor le salvează; în care lumea este una singură, prin primul Unului, în timp ce Unul multiplu se răspândește în lumi și câmpuri; în care Unu nu se preface în unități, pe când în cultura europeană Unu dă unități, de fiecare dată autonome, ca monadele”.

Ca și Unu prim, cultura europeană constituie un ansamblu de unități, aflat într-un proces continuu de diversificare ce dinamizează și dă viață structurilor care devin forme structurante, în universul culturii europene. Unitatea Unului multiplu dă unități multiple, unindu-le într-o unitate a diversității. Acestea sunt unele din modelele românești de Uniune Europeană, dovadă că noi am gândit-o permanent.

Bibliografie selectivă

1. Eminescu, Mihai, Opere, vol. V, Ed. Gușivas, 2001.
2. Maiorescu, Titu, Critice, Chișinău, 1990.

Summary

Romanian proeuropenism

One of the most eminent researchers of Mihai Eminescu (eminescologist), Moldavian writer and academic writes about historical genesis of European ideas citing prominent Romanian writers such as Eminescu, Blaga, Iorga and their ideas about proeuropenism and European culture.

Key words: proeuropenism, European culture, Eminescu

Rezime

Rumunski proeuropenizam

Jedan od najvećih emineskologa, moldavski pisac i akademik piše o istorijskoj genezi evropskih ideja navodeći istaknute rumunske pisce: Eminesku, Blaga, Jorga i njihovo mišljenje o proeuropenizmu i evropskoj kulturi.

Ključne reči: proeuropenizam, evropska kultura, Eminesku

OMAGIU

Petru Cârdu (1952-2011)

PETRU CÂRDU ÎN DIALOG CU MIRCEA ELIADE

Ce impresionantă biografie și ținută intelectuală! Cunoscut și apreciat pe diverse meridiane ale lumii, celebrul orientalist, filozof al miturilor, istoric al religiilor sau cum îi plăcea lui Eugen Simion să afirme despre Eliade, cel mai important scriitor fantastic în proza română modernă compatibil cu Lovekraft și Tolkien. A încetat din viață la Chicago la vârsta de 79 de ani. Născut la București în 1907. După ce și-a încheiat studiile la Universitatea din orașul natal, Eliade a continuat, la Universitatea din Calcutta, să-și perfecționeze cunoștințele despre cultura și filozofia indiană. Încă din 1936 lucrează sa de doctorat, *Yoga*, i-a adus un prestigiu internațional. Între scriitorul religiilor și prozator a existat o lungă coexistență. Creația literară făcea parte din Eliade exact ca cercetarea științifică. Raportat la gloria mondială, niciodată n-a existat un complex al scriitorului față de mitograful Eliade, căci după ce a debutat în literatură cu romanul *Isabel și Apelele diavolului*, în 1930 Eliade a scris *Maytrei*, 1933, *India* 1934, precum și uluitorul jurnal *Șantier*, 1935. Iar întrebarea cum ar fi arătat Mircea Eliade în circuitul valorilor universale dacă ar fi scris numai proză ar putea, firește, să se întregească răspunsul, vreți să spuneți pur și simplu că am fost un scriitor? N-aș fi fost istoric al religiilor sau orientalist. La vestea morții lui Mircea Eliade ne oprim aici și începem dialogul nostru radiofonic cu reputatul scriitor al miturilor, despre volumul său, *Șamanismul*, apărut la Editura Matica Srpska (1985) din Novi Sad.

P.C. Zilele acestea a apărut o nouă carte, de fapt cea de-a șasea carte a dumneavoastră în Iugoslavia, o carte care, după Yoga, publicată de prestigioasa editură BIGZ din Belgrad.

care s-a bucurat de un succes extraordinar și a ajuns deja la a doua ediție, nu știu dacă știți acest lucru.

M.E. Cea mai elegantă traducere pe care am văzut-o, cu reproduceri admirabile, cu o hârtie admirabilă, legată admirabil. Cartea a fost tradusă în vreo 7-8 limbi și cred că numai traducerea în sârbocroată și tra-

ducerea japoneză e făcută în asemena condiții, am să-ți arăt mai târziu ediția japoneză, să vezi ce-i elegantă, restul sunt normale, dar asta e excepțională.

P. C. Iată că a apărut, cum spuneam, si cea de a șasea carte, Șamanismul, pentru iubitorii operelor dumneavoastră, atât pentru specialiști, cât si pentru cititorii de rând, cum s-ar spune, ce recomandări ați avea având în vedere că este o carte foarte dificilă?

M. E. Cartea este scrisă pentru etnologi, antropologi, istorici ai religiilor, istorici ai civilizațiilor. Pe cititorul obișnuit l-aș sfătui să citească evident introducerea, capitolul inițial despre inițierile șamanice, să vadă în ce constă o inițiere și ce vrea să zică să devii șaman, pe urmă un capitol specific despre șamanismul central asiatic acolo unde șamanismul este cel clasic, dominant al culturii. Nu cred că trebuie citit neapărat de un nespecialist, capitolul despre șamanismul sau șamanismele din America de sud, din America de Nord sau din Australia și din Oceania. Astea pot fi ignorate și pe urmă poate să se meargă la capitolul unde discut în ce măsură ideile și tehnicile șamaniste au supraviețuit în anumite mari culturi sau religii: religia greacă, indiană, extrem orientală și altele, și concluziile. Deci aș crede că în 25 de pagini esența cărții este transmisă în totalitatea a ce am voit, însă n-am voit să sacrific restul pentru că totuși este singura monografie completă în care sunt prezentate toate speciile de șamanism și pentru antropologi și istorici ai religiilor. Este o carte de căpătâi și trebuie să fie acolo cu toate documentele, dar cititorul poate să rezume capitolele de care am vorbit adineaori.

P.C. Spuneți că e o carte de căpătâi pentru specialiști, dar de fapt ce înseamnă șamanismul pentru dumneavoastră? De ce v-a preocupat chiar această temă?

M.E. Dacă-ți aduci aminte, teza mea de doctorat, după aproape cei trei ani de studii în India, a fost *Yoga*, o tehnică spirituală, prin care se crede că omul poate să-și

găsească autonomia spirituală și să-și domine și corpul și fiziologia, dar și chiar psihologia, și chiar psihologia adâncă, poate să ajungă chiar foarte adânc în controlul comportamentului psihic. În șamanism a interesat invers, tehnica extazului sau tehnicile extazului, tehnicile prin care așa-ziii primitivi ai civilizațiilor acestea tradiționale credeau că își pot părăsi corpul și călători în cer, spre cer, sub pământ, să caute sufletul mort, în orice caz să se elibereze de corp, să aibă o libertate pur exotică, adică pur spirituală. Mă interesa foarte mult să fac comparații în aceste două tehnici care se completează una pe alta și să văd ce elemente șamanice pot fi descoperite în Yoga sau viceversa. M-a interesat iarăși faptul că șamanismul are mitologii așa de interesante, încât părerea mea cred că este acceptată astăzi. Originea poeziei epice, originea poeziei lirice sunt în special originea tuturor mitologiilor și povestirilor de coborâre sub pământ și lupta cu monștrii și căutarea unui suflet sau povestirile de ascensiune celeste, toate sunt la origine expresii sau narațiuni ale unor experiențe de tip șamanic. Rolul experiențelor șamanice, adică extatice, în culturile arhaice a fost formidabil, plus faptul că șamanul, el însuși, pentru că inițierea în două cuvinte ce este? Este că un tânăr se simte deodată bolnav, torturat, câte crede el că sunt!, sau că e demon sau efectul spiritelor rele sau își pierde uneori mințile, răătăcește ca un nebun și pe urmă un maestru șaman îi povestește, îi lămurește ce se întâmplă cu el și încet, încet el este o reintegrare spirituală și psihologică. Extraordinar, tânărul acesta care era ca Neofit bolnav, s-a explicat uneori șamanismul ca o boală de nervi, ca o neurastenie, alții l-au explicat ca fiind niște psihopatii. Dimpotrivă, ajunge să fie după inițierea lui, când devine un adevărat șaman, omul cel mai echilibrat în comunitate pentru că el cunoaște toate cântecele populare religioase și mitologice. S-a observat, de pildă, de mult asta deja s-a remarcat, vocabularul unui trib, normal între două-trei mii de cuvinte, în cazul șamanului, între cântecele și discuțiile lui devin și o mie de cuvinte, adică el cultura populară, cultura tribului o păstrează prin acești maeștrii ai extazului care și-au dominat toate probele inițiatice. De aceea cred că este un fenomen foarte interesant care ne ajută să înțelegem spiritualitatea arhaică, adică a populațiilor tradiționale, toate ascensiunile, bogăția extraordinară de imagini și imaginația și, evident, partea morală. Șamanul este un apărător moral al tribului. Dacă tribul acela care se luptă cu atâtea greutăți, cu boli și foame, dacă n-ar avea sentimentul că e cineva cu ei care știe ce înseamnă toate și știe să se adreseze și zeilor, și demonilor, și poate să-i și stăpânească, oamenii aceia ar fi descurajați, are un rol defensiv psihic în cadrul comunității - când ce e frică, să

audă că cineva i-a blestemat sau că niște demoni îi atacă, dacă n-ar fi șamanul ca să îi apere pe ei, câte crize s-ar disputa. Așa că rolul pozitiv cultural, dar și moral și poate să fie și social al șamanului apare acuma pentru toată lumea nu numai pentru mine, apare din ce în ce mai precizat.

P.C. Consider că românii nu sânt pudibonzi, cred că erotica este o temă care a interesat întodeauna atât pe scriitorii români, cât și pe poeții aceia care vorbesc această limbă, și în textele dumneavoastră erotica este foarte prezentă. Ce înseamnă, de fapt, sentimentul erotic?

M.E. Cred că ai dreptate cu erotica. La un moment dat însă au fost excese, mai degrabă numite sexualitate, deci era pură sexualitate și era mai mult exces, să provoace, și au fost multe provocări. Să zicem că oarecum aveau un sens social, erau un fel de injurie la adresa unei burghezii care face așa și așa și atuncea trăiește în ipocrizie. Partea asta, sexualitatea, care e mai rară în proză sau poezia noastră, cred că urmarea mai degrabă alte scopuri decât erotica. Erotica, ai dreptate, noi nu suntem un neam putibond, există o erotică și că orișice erotică e completă și fără complexe, adică are și curajul de a se mărturisi, și are unele excese care există uneori și în basme, și în poezia populară, însă o cam țin mai departe de anumite izbucniri pe care le-aș numi mai degrabă ultrasexualizate, care ar fi fost mai mult agresivități, provocări și care exprimau mai degrabă revolta tânărului împotriva modului ce a fi al societății, al guvernului, al școlii și între altele această manifestare violentă îi spui erotică, da erotică, aproape pur sexuală, aproape pur genitală, era un fel de revoltă și întodeauna în legătură cu mișcările care sunt mai mult decât mișcare literară. Încolo nu pot să spun mai mult despre erotica românilor, n-o cunosc mai mult decât o cunosc din folclor, dar ai dreptate, noi nu suntem un neam pudibond, dacă există, probabil există și asta la englezi.

P.C. Când a apărut Jurnalul de sex al lui Bogza ați fost în România, nu-i așa?

M.E. Ce an era?

P.C. 1933

M. E. Da, dar nu l-am citit. Eu m-am întors în 1932, dar nu l-am citit. Erau câteva exemplare, poate, care circulau și multe reviste de avangardă, le-am aflat mai târziu de la prietenii mei, Sebastian sau Ion Călugăru, care mi le arătau, dar nu în momentul acela.

P.C. Tocmai cu această întrebare voiam să mă apropiu de avangarda românească care în clipa de față se bucură de aprecieri elogiatoase în Europa, chiar pot să spun pentru

că după antologia lui Sașa Pană a apărut o antologie de poezie de avangardă în Italia și acum urmează să apară în Iugoslavia. Ne interesează care este părerea dumneavoastră despre avangarda românească, deoarece unii critici consideră că avangarda literară nu a dat opere durabile, cum s-ar spune. Eu, personal, nu sunt de acord și consider că avangarda românească constituie armele de onoare ale literaturii românești.

M.E. N-aș putea merge așa de departe, pentru că în primul rând nu pot să spui că o cunosc așa de bine. Eu am fost prieten cu Ilarie Voronca, l-am cunoscut pe Sașa Pană, pe Ion Călugăru. Mi se pare că în poezia de avangarda română pe care o cunosc sunt lucruri valabile, importante, și nu cred că poate fi acum trecută cu vederea cum a fost trecută până acuma din diverse motive, nu le cunoaștem fie decât literar, fie din sociologia literară ș.m.d., și puțin câte puțin se va revaloriza în special cred Voronca și Sașa Pană și începutul lui Ion Călugăru care sunt cam uitate acuma și alții, dar îi știi mai bine ca mine.

P. C. Și un Eugen Ionescu, prieten, de altfel, cu dumneavoastră, personal cred că vine de acolo. Când a scris jurnalul Nu l-a scris în românește, a scris după câte știi și Cântăreața cheală, sub un alt titlu Engleza fără profesor. Nu știu dacă vă sunt cunoscute aceste lucruri, dar Ionescu, care a trăit atunci în România, el de fapt, deși avea o atitudine ciudată față de avangardiști, el de fapt făcea avangardă.

M.E. În felul lui Ionescu făcea avangardă în toate, adică în felul lui, nu cred că nu îl putem integra curentului, dar îl putem integra atmosferei, pentru că ca în tot ce scria el atunci și în critică, și în polemică, și în poezie ataca, relativiza, bătându-și joc. Deci o parte din cartea Nu se poate lega de avangardă în aceea de a putea arăta nu relativitatea, dar inexistența criteriilor absolute în estetică - pretind să spui cele mai excelente și cele mai odioase lucruri de același autor, dar nu utilizând aceleași lucruri, dar eu l-aș pune pe el, că era de felul lui așa toată viața lui, toată creația lui are o structură de avangardă, dar nu l-aș lega de mișcarea le avangardă românească. Din câte cunosc, chiar și pe prietenii lui îi citea și îi plăcea, dar făcea parte din această atmosferă de revoltă și reinnoire.

P. C. O viață întreagă vă scrieți jurnalul. Am aflat că v-a dispărut o parte din jurnal. Ce înseamnă a consemna zilnic ceea ce faceți, ce înseamnă, de fapt, jurnalul pentru dumneavoastră ca modalitate de a fi?

M.E. Da, pot să spun că am scris începând chiar din liceu, atunci scriam jurnalul ca un fel de lecție pe care mi-o dădeam mie însumi propunându-mi programul pentru a doua zi sau pentru săptămâna aceea și ca să nu uit ce ar trebui să fac, mai târziu în special de când am plecat spre India, jurnalul mi-a fost util și ca să înregistrez o parte din informații și dialoguri cu diferite persoane de care nu puteam fi sigur cât timp le mai puteam păstra autentice în memorie și pe de altă parte încercam, totuși, să văd în ce măsură, dacă există un progres o modificare a unor concepții cu care plecam la drum și recitite după un an de zile vedeam dacă s-au modificat și în ce sens era și o curiozitate de a vedea trecutul meu apropiat, în ce măsură se modifică. Pe urmă am avut norocul să trăiesc lângă oameni foarte importanți, lângă un om ca Dasgupta, lângă Tagore și alții și atunci toate conversațiile lor mă pasionau foarte mult, iar mai târziu, lângă Ortega y Gasset, în special sau Eugenio d'Ors, sau lângă atâția alți savanți. Jurnalul cred că a însemnat și înseamnă și acuma pentru mine întâi și întâi un fel de agendă, memoria se duce evident și în același timp ar putea mărturisii despre anumite evenimente, când mai sunt foarte puțini martori rămași, de pildă descrierea celui celebru Blitz Krieg, care a început la 19 septembrie 1940 în Londra și pe care l-am trăit atâtea luni și am notat multe. Din nefericire, multe s-au pierdut, dar mi se părea că e și mărturisirea unui martor al catastrofei sau al apocalipsei sau discuțiile cu un om foarte interesant, iarăși, mi se părea că eu n-am dreptul să las să rezum astea. Totuși, cred că era o funcție oarecum didactică de a păstra anumite lucruri și să zicem de psihologie sau de educație a psihologiei, de a vedea în ce măsură m-am înșelat ori nu m-am înșelat ori pot să prind curaj sau să repet anumite lucruri undeva, mai târziu.

P.C. Când consemnați datele pe care le conține jurnalul dumneavoastră dimineața, seara, noaptea, după miezul nopții?

M.B. De obicei foarte târziu noaptea, pe când puteam scrie cu mâna, bine, și acuma scriu, dar e mai lizibil. Le scriam la sfârșitul lucrului, după două noaptea, la vreo unu noaptea, când eram în călătorie notam cât mai multe întâmplări de buzunar și la hotel, în momentele libere, încercam să le pun pe curat, să le dezvolt, cum s-ar spune. Mi s-a părut că este un exercițiu util și în fond moral pentru că acolo puteam să-mi spun mie însumi anumite greșeli pe care le făcusem sau insuficiența de care încercam să mă corectez, totuși fără să spun imediat să nu mai faci asta a doua oară. Cred că asta aș putea spune. Ăsta-i jurnalul!

Magnetogramă, 1986

Petru Cârdu

NOTE PE MARGINEA UNEI ANTOLOGII*

A alcătui o culegere de poeme este, nu-i așa, o problemă vasă, extrem de complexă și de controversată. Doinaș ar spune: poate chiar spinoasă. Ea poate să constituie un capitol întreg într-o operă de filosofie a culturii sau istoriei literare. Toți antologii consideră că antologia lor este o virtuală istorie a literaturii.

Firește, jaloanele de orientare și opțiunile sunt diferite. După cum spunea Ovidiu Cotruș: specialitatea unei opere de artă nu este un criteriu, ci o consecință a valorii ei. Nu ești mare scriitor fiindcă ești specific, ci devii specific fiindcă ești mare scriitor.

Poemele lui Arghezi, Blaga, Barbu, Bacovia, Voronca, Naum, Doinaș, Caraion, Stănescu, Blandiana sunt reprezentative pentru fluviul nostru creator, demne să prezinte poezia românească la un concurs al valorilor universale.

***

Ah, cele mai interesante antologii sunt cele subiective, nedrepte.

Antologiile își au soarta lor. După mine, o antologie vorbește mai mult despre cel care o alcătuiește. Orice antologie ne duce numaidecât cu gândul la subiectivism, ce provoacă iritări, zguduie gusturile.

***

În culegerea mea cititorul face cunoștință cu 38 de poeți români, aparținând mai multor generații, dispuși în ordine cronologică. Culegerea mea de poezie începe cu alchimia verbului lui Tudor Arghezi și se încheie cu poezia liberă de prejudecăți și clișee, împovărată de imagini de pretutindena prin postmodernismul lui Cărtărescu. Prin microselecția din opusul poezilor, poemele antologate își propun atât să reprezinte individualitatea poezilor, cât și să confirme argumentarea unui concept teoretic și estetic după care m-am ghidat: limbajul desacralizat și contextul miracolului, poezia ca experimentare a virtuților limbii. Mai mica sau mai marea reprezentare a unui poet

nu înseamnă întotdeauna o diferență de valoare intrinsecă, așa cum nici numărul de volume publicate de un autor nu-i întotdeauna un indiciu al calității literare.

Mi-am propus o simbolică distrugere a constrângerilor, o exprimare a conceptelor supreme ale existenței, chiar un panlirism, asociațiile cele mai stranii, care șochează, dezvăluie existența, incită meditația plină de angoasă și exuberanța asupra condiției umane.

***

Adevărul e că fenomenul poetic românesc din secolul XX nu se poate cunoaște printr-o antologie. Antologia apărută la Novi Sad vorbește mai mult despre azeziunile și sensibilitatea autorului, despre modul meu de a scoate nume din cutie, de a selecta.

Am încercat să demonstrez marea originalitate a poeziei române de la Arghezi încoace, când poezia are o capacitate creatoare extraordinară, fiind însă puțin cunoscută peste hotare. În Iugoslavia, totuși Stănescu, Doinaș, Sorescu, Gellu Naum, Dinescu, Geo Bogza etc. sunt nume bine cunoscute.

Coroana de aur de la Struga, Premiul European KOV, Cheia de aur de la Smederevo, vorba lui Miodrag Pavlović: la români poezia reprezintă o preocupare națională.

***

În culegerea mea, un loc aparte am acordat avangardismului poetic românesc: Ilarie Voronca, Gellu Naum, Tristan Tzara, Ion Vinea, Geo Bogza și marea lor fosforescență a versului. Germenii stimulatori ai avangardi sunt extrem de fertili pentru generația optzeciștilor (Ion Stratan, Elena Ștefoi, Marta Petreu, Mircea Cărtărescu, Matei Vișniec, gabriel Chifu, Ion Mureșan). Interesant de amintit că insurecția poetică a anilor '80, de pildă, apare în momentele în care **marea poezie romantică** funcționează din plin. Aș mai spune ca în loc să fie alungată, avangarda este asimilată.

* *Savremena Rumunska Poezija, IP Svetovi, Novi Sad 1991*
culegere și traducere Petru Cârdu

***

Poezia românească de astăzi este gravă, polivalentă, complexă. Eșalonul cel mai reprezentativ: Doinaș, Naum, Blandiana, Dinescu, Sorescu necesită un serios examen. Nu uitați că ea a fost zămislită în condițiile unei realități extrem de dificile. Ea are mai multe personalități, o uluitoare orchestrație, un raport tensional față de realitate. Nădăjduiesc că selecția și tălmăcirile mele vor contribui la o mai justă cunoaștere a fenomenului poetic românesc în aria lingvistică sârbă.

Valorile poeziei românești de azi sunt comparabile cu cele mai de preț împliniri ale poeziei europene.

Antologia este o idee care se naște într-o țară bătrână, interesează o zi și trece.

„Arhitectura valurilor” – munca autorului, de ce nu?
„Sunt vinovat că am răvnit”, vorba lui Arghezi.

***

Tot ce fac, fac în spiritul dragostei pentru frumosul poetic. Nu știu ce se va întâmpla în poezia română în perioada post-contemporană, dar un Arghezi mare orfevriș al cuvintelor, un Blaga – prin dimensiunea grav tragică, Stănescu cu lumea lăuntrică a necuvântului, în luptă cu forțele din sfera lui, Doinaș – orice antologie înseamnă creație, abilitate și gust. Orice antologist se lansează într-o aventură, stând sub semnul unui pariu foarte întins.

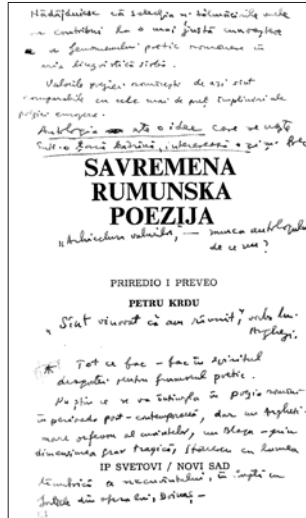
Antologiile compun destinul unei subiectivități, dar trebuie să existe și o anume ordine axiologică. Dreptul antologului este de a lupta pentru cutare sau cutare autor; dar opțiunea trebuie neapărat argumentată.

Românii au o poezie care depășește poezia care se scrie în Occidentul european, căruia de atâtea ori ne ploconim. Afirm că în momentul de față în Polonia, Iugoslavia, România și Grecia se scrie cea mai importantă poezie. Cred că poezia mare e scrisă de micile popoare.

***

Ce înseamnă a traduce? Nu înseamnă transcrierea mecanică a textului dintr-un cod lingvistic într-altul, ci dintr-un univers cultural, dintr-o sensibilitate într-alta, recompunerea unui nou univers, care va fi receptat, în cazul nostru, de cititorul de limbă sârbă.

Măiestrie și profesionalitate... a face o muncă bună înseamnă a pune un diagnostic exact. E o meserie tot atât de nobilă ca a scrie.

În mod fatal, și această antologie este incompletă. Însăși acțiunea de a antologa vorbește adeseori mai mult despre cel care o face decât despre cei antologați. Oricum, rostul acestei modeste înțreprinderi este de a sublinia seismul poeziei românești din secolul XX, poezie, din păcate, mult mai puțin cunoscută decât ar merita.

Acest gest de alintare al meu, în ciuda inerențelor aproximații (rog a se citi: intenționate) trebuie primit ca o fereastră deschisă a Carpaților spre Muntele **Rtanj** sau Fruška Gora.

***

Trăin în epoca antologiilor. O antologie vorbește cel mai mult despre cel care o face, despre gustul celui care o face..

A oferi imaginea unei literaturi într-o singură carte, războiul antologiilor.

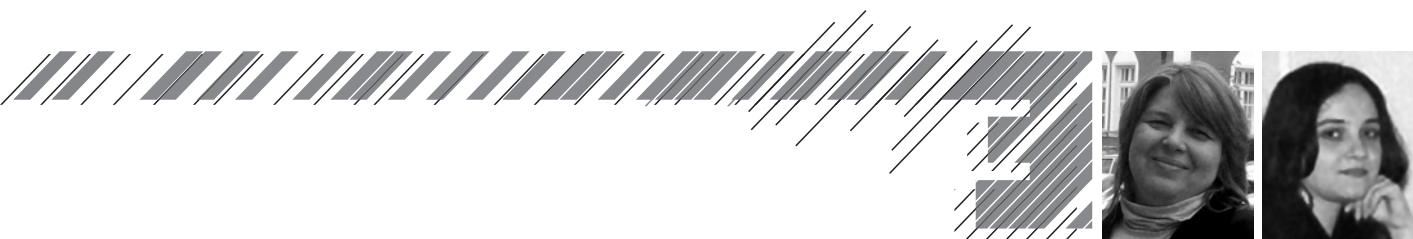
Teribiliști, insurgenți, înfomețați să-și găsească un loc între nume ca Gellu Naum, Doinaș, Stănescu, Caraion, Blandiana, tineri contestându-i fără să-i cunoască și fără să-și recunoască rădăcinile în avangardă, în lumea parodică și ironică a lui Geo Dumitrescu, nou-veniții: Liviu Ioan Stoiciu, Nichita Danilov, Mircea Cărtărescu, marcel Tolcea, Elena Ștefoi, Marta Petreu – au devenit nume des vehiculate.

Ce se întâmplă în materie de poezie tânără în România?

Se scrie o poezie care mizează pe retorica jocului, cum spune Valéry, pe bulversarea cititorului, obligat să vadă realitatea cu ochii mari deschiși, să îmbrățișeze realul cu toate fețele lui, fără o atitudine idilică, pu-dibondă.

Petru Cărdu, Simeon Lăzăreanu, Pavel Gătăianțu
Clubul Teatrului Steria, Vârșeț 2008.

Marina Puia Bădescu,
Virginia Popović

COLAJ POETIC ȘI SUPRAREALISM ANTIPOETIC ÎN OPERA LUI PETRU CÂRDU*

„am învățat frumosul să fie urât”
(Petru Cârdu¹, *Lehamite estetică*)

Petru Cârdu, poet din Voivodina familiarizat cu curentele literare moderne europene, înscris pe linia suprarealismului, cu o extraordinară cunoaștere a avangardei poetice (îndeosebi a celei românești, pe care a acumulat-o prin traduceri proprii în Serbia), scrie o poezie care propune un univers liric distinct de cel de până atunci în acest spațiu geografic. Într-un interviu, Petru Cârdu își destăinuia felul de a fi, posibilitatea și destinul său de a scrie paralel în două limbi: română și sârbă².

* Lucrarea este realizată în cadrul proiectului Jezici i kulture u vremenu i prostoru, nr. proiect 178002, finanțat de Ministerul de Învățământ și Știință, Republica Serbia.

¹ Petru Cârdu s-a născut la 25 septembrie 1952, în localitatea Bariște din apropierea Vârșetului. Primele patru clase primare le absolvă în satul natal. Termină școala primară și liceul la Vârșet, studiile superioare la Belgrad (din literatură) și București (din istoria și teoria artelor). Este președinte și redactor-șef al Comunei Literare din Vârșet (KOV) și al revistei de literatură *Kovine*. Volumul de debut, *Menire*, era pierdut în timpul anilor de liceu, dar va reapare sub titlul *Menire în doi*, în anul 1970. Este poet, traducător, editor. Literar, a debutat în anul 1968 în ziarul „Libertatea” din Panciova, iar editorial cu volumul *Menire în doi* (1970). Au urmat: *Aducătorul ochiului* (Panciova, 1974), *Pronume/ Zamenice* (ediție bilingvă româno-sârbă, 1981), *Căpșuna din capcană* (1988), *Jagoda u klopici* (Novi Sad, 1988), *The Trapped Strawberry* (Editura Forest Books, Londra, 1990), *În biserica Troia* (Novi Sad, 1992), *U crkvi Troja* (Belgrad, 1992), *Ljubičasto mastilo* (Belgrad, 1997), *Cerneala violetă* (București, 1998), *Școala exilului* (Craiova, 1998), *Saučesništvo* (Belgrad, 2003), *Complicitate* (poeme alese, Editura Libertatea, Pančevo, 2007), *Moj građanski šešir* (Editura Prometej, Novi Sad, 2009).

² Când scriu în limba sârbă uit limba mea maternă pentru o oră, două sau trei. Numai așa poți să scrii într-o altă limbă sau să traduci și nimeni să nu observe că ești străin. Dacă Franz Kafka a fost minoritar, atunci îmi permit și eu să fiu minoritar.

Cârdu se inspiră în poezia sa din tradiția suprarealistă franceză care a influențat poezia sârbească în perioada interbelică și care „a definit multe din operele modernistilor, în lupta postbelică cu exponenții realismului socialist.” (Cârdu 2007: 156-157). În timp ce suprarealismul a fost chiar neproductiv în țările din vestul Europei, în Serbia (sau fosta Iugoslavie) și România a continuat să se dezvolte. În România, termenul de avangardă s-a impus la începutul secolului al XX-lea, definind o „direcție complexă și caracterizată prin spiritul de frondă, prin negarea violentă a formelor de artă consacrate, prin proclamarea ostentativă a noului” (Petraș 1996), iar în literatura din Voivodina, avangarda care se afla în raport de sinonimie cu cel de *modernism*, a început să se manifeste abia la sfârșitul secolului al XX-lea prin versurile poetului Petru Cârdu. O acțiune de șoc, frenetică, anarhică, îndrăzneț-novatoare, avangarda impusă de acest poet are o funcție regeneratoare și deschizătoare de drum. În prefața cărții de poeme a lui Petru Cârdu, *Școala exilului* (Ed. Pasărea Măiastră, 1998), Ștefan Augustin Doinaș vorbește despre poezia lui ca fiind proprie unui „suprarealism care se autocenzurează” (Cârdu 2007: 125). În al treilea volum al său intitulat *Pronume* (1981) apare un tip de suprarealism *antipoetic*, o „antipoezie conștientă de sine” (ibidem), care se poate întâlni atât în culegerile sale de mai târziu - *Căpșuna în capcană* (1988), cât și în volumul *În biserica Troia* (1992). Acest tip de antipoezie este caracterizat prin meditație abstractă și auto-

Dar vă întreb, față de cine minoritar? [...] A trăi în două spiritualități nu e ușor, dar dacă vrei să nu fii minoritar și să dialoghezi literar de la egal la egal nu-ți rămâne decât să cucești capitala țării în care printr-o întâmplare te-ai născut și tot printr-o întâmplare trăiești. Nu știi dacă scriam poeme mai bune dacă mă nășteam în Italia și Elveția sau între Franța și Belgia, de pildă. Important e cum scrii și ce scrii. Nu mi-am propus să mă pierd între două lunturi, ci dimpotrivă, să călătoresc în ambele” (Din interviul Mirelei Giura cu Petru Cârdu, publicat în revista „România Literară”, nr. 38, 2008).

ironie, prin texte violente, șocante, impudice, ludice, prin „viziune parabolică asupra lumii contemporane halucinantă” (Agache 2005: 312).

Spiritul de avangardă al poetului Petru Cărdu duce la negarea artei tradiționale, la contestarea și depășirea continuă a formelor curente și acceptate de creație. Poezia lui refuză orice model, detestă violent „gustul” consacrat, are oroare de tot ce este vechi și comun. Cu alte cuvinte, „ceea ce conservă Petru Cărdu din ideologia suprarealistă este imaginea dereglată a lumii, pusă în circulație de un spirit iconoclast, adversar teribil și teribilist al vechilor imagini faimoase ale lirismului” (id.). Imaginile create de Petru Cărdu sunt scurte și rapide notații „negre”, nervoase, demolatoare de viziuni integrale sau purificatoare, notații care „biciuie cuvintele”, combinate în dezordine, cu sarcasme și ironii la adresa unei existențe.

Petru Cărdu descrie imagini poetice complicate, chiar cu expresii confuze, lipsite de cursivitate. Inspirat de poezia lui Vasko Popa și Nichita Stănescu³, el a decis să cultive cuvântul în expresii ideomatice, jucându-se cu „metaforismul de tip catharsic” (Popović 2006: 161): „...mânza împodobită sare peste umbra gândirii/ iar eu sunt aici...” (*Treptele oglinzii*) sau „...Îndoirea timpului/ organ/ memorie/ risipită/ bestiar/ sămânța dezrădăcinează/ înțeleșurile/ o să avem de furcă cu ideile/ care deflorează holdele/ conform nevoilor...” (*Geloasa ideologie a animalului*). De la Vasko Popa, poetul împrumută firul ideatic și motivul arhetipal *lupul alb*, de la Nichita Stănescu oniricul bizar, iar materializarea sentimentelor și a senzațiilor capătă o idee suprarealistă. Poetul Slavco Almăjan face observație asupra poeziei lui Petru Cărdu: „inspirând aerul fluidului poetic, Petru Cărdu, favorizează experiența interioară, deseori printr-o tensiune spirituală amplificată de condiția limbajului criptic. Suișul său este paradigmatic, versificația uneori forțată și incomodă, încărcată de artificii și de un ritm mecanic. Petru Cărdu acordă o însemnătate formelor suprapuse, sugerând dimensiunea dubletului care se manifestă prin articulații sintactice proprii. Dar tocmai în structura modernității sale apar contradicțiile intime care caută un sprijin în exterior, al cititorilor, pentru a fi receptate și salvate de dominația imaginilor și jocurilor verbale” (Almăjan 1987: 17-18).

Poezia lui Cărdu aduce o permanentă opoziție dintre „noutate” și „tradiție”, ordine și aventură, clasic și modern, o senzație de colaj poetic, nu numai în ceea ce privește limbajul, cât mai ales senzația de mimetism a manierelor de a scrie poezia. Cărdu se ridică împotriva tradiției, a moralei și preconizează căutarea senzației

dinamice, demolarea trecutului și a prezentului în numele unui viitor bazat pe adevărurile civilizației moderne, preferând versul liber, fuga de armonie, de estetism. În volumul *Pronume*, Petru Cărdu își apropie o postură infernală „infernul îmi crește în oase” (*Acest eu*), pe de o parte, iar pe de alta, o postură impersonală. În volumul *Căpșuna din capcană* se produce ceea ce Cărdu consideră „nebungie”: nebungia războiului, a dictaturii, a „surplusului istoriei”, iar poetul se proclamă a fi „unul din noii elogiatori ai nebungiei” (*Dialectica fecioară*). Și *În biserică Troia* vorbește despre exil și exod, asediu, declin și năruire. Dan Cristea, într-un articol apărut în revista *Ramuri* (nr. 12/ decembrie 1998), vorbește despre Petru Cărdu ca fiind „un autor cu multiple valențe, prin lucrul căruia limba română dobândește trăiri și experiențe ce îi atestă (...) nesecata vitalitate lirică” (Cărdu 2007: 129).

Sintagmele inedite și îndrăznețe ale poetului Petru Cărdu uimesc cititorii prin noutate și îndrăzneală. Apar termeni de ruptură violentă față de tradiție, față de tiparele prestabilite. Poetul alătură unele obiecte lipsite de armonie și legătură cu versul poeziei și asociază unele elemente incompatibile cu versul poeziei lui cu scopul creării unei frumuseți încordate, dar autentice. Prin aceste principii, poezia lui Petru Cărdu se apropie de principiile esteticii suprarealiste. Mai ales în volumul amintit mai sus – *Pronume* – unde poezia se percepe ca o literatură enigmatică de factură modernă cu înclinație spre ludic (Lăzăreanu 1995: 13).

Vine un călăreț, vede forma lumii/ și pleacă./ A fost și el dintre cei ce se grăbesc./ Se leagă în altă ordine /centurile de siguranță./ Vine un alt călăreț, se uită la tine /și strigă./ A fost și el dintre cei care vin și trec, / Se aruncă zarurile, / se vede mai bine. / Vine-o herghelie cu stăpânii ei / și pătrunde-n stradă. / Se iscă o înbulzeală, / se fac socotelile: unu, doi, trei...

Petru Cărdu cultivă o lirică gravă, aceasta pendulând între melancolia rafinată și asociațiile contrastive:

Cine ești tu, cel care nu ești, / ce-ți trebuie ție pe cel ce nu ești? / Îmi ceri adevărul că ești/ azi, 25 septembrie anul curent./ Mă uit la tine /și ochiul meu se înfioară / în timp ce te naști. (În raport cu nașterea).

Grete Tartler în *Melopoetica*, carte apărută la Editura Eminescu în 1984, afirmă că poemele lui Petru Cărdu „devin un acord fluid al privirii-de-pretutindeni, al repetitivității arhetipurilor, al treptelor devenirii: *Treaptă cu treaptă/ se aruncă năvoadele / ceva verde curge la vale./ Restul se ține sub un clopot*” (*Treaptă cu treaptă*) Poezia lui Petru Cărdu este considerată a fi „un ochi lăsat de cineva care nu există decât pentru un timp oarecare” (Tartler 1984: 84-77).

În placheta de versuri *Pronume*, Petru Cărdu a dezorientat cititorul prin dezvoltarea arborescentă a po-

³ Nichita Stănescu a fost, în câteva rânduri, oaspetele său, invitat la „Comuna Literară Vârșeț”.

eziei sale, senzația de colaj poetic, nu numai în ceea ce privește limbajul, cât mai ales senzația de mimetism a manierelor de a scrie poezia.

Dintotdeauna-s pereche/ omul și moartea/ două chipuri în care te onfunzi/ în timp ce o pasăre zboară prin tine/ iar tu habar n-ai/ că o pușcă de vânătoare,/ burdușită-n trupul de alături,/ stă de vorbă cu dumnezeul tău de fiecare zi/. (Colocviu).

Tonul firesc al discursului poetic, caldul său umanism înlesnesc comunicarea în așa măsură încât poezia e lipsită de cuvinte: *Un om se trezește în vorbirea sa/ și întreabă:/ chipul meu a trecut pe aici?/ Stau și privesc/ în ce limbă un om seceră cuvintele/ la jumătatea drumului dintre sine și nimeni./ Aici interlocutorul rămâne mut./ Eu întorc capul spre cuvintele-n defilare./ Un om se-aude-n îmbrățișarea realului/ Condamnat să vorbească cu inima. (Logos și existență)*

Petru Cârdu își „face” poeziile cu „idei”, cărând cu mâinile goale tot felul de eşantioane, papirusuri și tăblițe după schițele inițiale descifrate pe parcurs (Diaconu 1983). Colajul se topește în laboratorul de creație al poetului. Mizând mai mult pe verb, epitele dispar, tășul foarfecei decupează „blând”, chiar dacă „vânătoarea-i interzisă”. Din lupta tălmăcirii sau a lecturilor, câte „o faptă” îl „amenință” pe poet „multă vreme” până când „altcineva se mută în noi, / în vreme ce noi/ ne mutăm în altcineva/” (*Timpul de acum*).

Critica a reacționat diferit la această manieră ce ține de avangardă, pentru că este proprie ermetismului. Textul poetic criptează elementele prelucrate original de către poet: „Poezia lui Petru Cârdu, mai ales aceasta din volumul *Pronume*, se trăiește ca o ghicitoare modernă alcătuită dintr-un fir de poezii – fragmente în aparență slab legate între ele. Însă greutatea în interpretare constă și în faptul că ghicitorile poetice ale lui Cârdu nu se întemeiază pe un anumit sistem canonizat de reguli ale jocului, ci, din fericire, ele (poeziile) constituie de la sine un nou și imprezibil joc” (Dubak 1983). Poezia lui Petru Cârdu apare ca un semn al unei necesare nevoi de schimbare. Schimbare a mentalității, a procedeele literare, a sensului valorilor. Poetul, prin tematizarea ghicitorii, prin examinarea și prin gruparea nivelurilor enigmatice divergente, fixează și reglează „colajele poetice subtile” (Radulović 1982).

Petru Cârdu folosește procedeul citării aluzive de nume celebre din literatură, pictură, muzică, creând un vag cultural. De exemplu: „nava de transport Jorge Luis Borges” sau „Arcimboldo a emigrat în Meduza urlând a lui Caravaggio de la Ufizzi” sau „a fi lângă portretul lui Velazquez”. El experimentează și poezia lui devine limpede ca o adevărată literatură avangardistă sau neoavangardistă. Poemele lui sunt invadate de aluzii la civili-

zația cotidiană: *Mai poți să ne trimiți spy (împotriva gândacilor, muștelor, țânțarilor, viespile/ scorpilor, găzelor, furnicilor/ și libelulilor/ un spy împotriva noastră. (Vulturul)*

În poezia lui Cârdu se fac raportări la contextul geo-politic, la modernitatea europeană nuanțată ironic. În poezia *Arta de a confisca ferestrele* poetul spune: „punctul de vedere la Nato e ideea de descurajare/ a îndoielii/ fumez și eu pipa păcii la conferința/ internațională a trandafirilor/ un pas important în *calea dialogului est-vest*”.

Petru Cârdu folosește în poezia sa maniera, aluziile și retorica: „amintiți-vă de Isak Babel, care a scris călare pe cal în timp ce spiona în Japonia/” (*În fine*). La fel valorifică motivul „lumea ca spectacol” și se implică în comedia literaturii parodiind actul inaugurării prin festivitatea deschiderii unui WC public: „Din considerație față de pietrele prețioase/ concetățenii noștri au ridicat cu propria lor mână/ un enorm WC/ acesta e de-a dreptul opera lor de artă/ slava a fost fără hotare iute au venit/ barbarii din orașul vecin/” (*Deschidere festivă*). „Textul poetic este violentat de un limbaj impurificat de obscenități” (Popović 2006: 170). Retorica este șocantă de tipul: „Uită-te și nu plezni bunule prezervativ”. Versurile lui Petru Cârdu trimit spre cunoscutele lucrări ale avangardiștilor români, cum sunt: Gellu Naum, Paul Păun și Virgil Teodorescu care cereau: „eliberarea expresiei umane de sub toate formele. Pentru atingerea acestui obiectiv, suprarealiștii au întreprins repetate încercări de a reconsidera principalele concepte și teme ale suprealismului ortodox”.

Ștefan N. Popa în cartea *O istorie a literaturii române din Voivodina* spune că „în drumul parcurs de poet de la colajul de sintagme la suprealismul din avangarda interbelică, gama tehnicilor poetice este atât de eterogenă, încât evoluția creației între simplul discurs imagist și discontinuitatea poeziei din placheta <<În biserica Troia>> se naște o sintaxă proprie lui Petru Cârdu. Originalitatea acesteia consistă în destrucțurarea textului poetic, mai exact în dezorganizarea lui semantică” (Popa 1997: 311).

Înclinațiile ludice, gesticulația clovnescă, parodia, caricatura și teatralizarea poeziei, caracterizează în chip viu versurile poetului Petru Cârdu, pe care le reacționalizează în cadrul avangardei românești din Voivodina. Neputând să se manifeste la vreme, atunci când în România Tristan Tzara a scris *Manifestul Dada*, când au apărut cele mai cunoscute lucrări avangardiste, suprealiste sau constructiviste ale scriitorilor din imediata vecinătate a lui, Petru Cârdu face un arc peste timp, prelungind în secolul XXI experimentul avangardist în Voivodina, deschizând astfel un nou drum, spre o poezie a viitorului, o poezie care neagă tot ce s-a scris până acum pe aceste meleaguri.

Bibliografie

1. Agache, Catinca (2005): *Literatura română în țările vecine. 1945-2000*. Iași: Princeps Edit.
2. Almăjan, Slavco (1987): prefață la *Versiunea posibilă. Antologia poeziei românești din Iugoslavia*. Panciova: Libertatea.
4. Cărdu, Petru (2007). *Complicitate*. Panciova: Editura Libertatea.
5. Copcea, Florian, Ion Sărbulescu (2002). *Scurtă istorie a poeziei românești din Voivodina*. Vol. I. Drobeta Turnu Severin: Lumina.
6. Cristea, Dan (1998). *Școala exilului*. Revista „Ramuri”, Craiova, nr. 12/ decembrie 1998.
7. Demetrian, Bucur (1993). *Lección de istorie*. Craiova: revista „Ramuri”, nr. 2, februarie, 1993.
8. Diaconu, N. (1983): *Petru Cărdu: „Pronume” în „Ramuri”, nr. 3., Craiova*.
9. Doinaș, Ștefan Augustin (1998). *Poezia lui Petru Cărdu*, prefață la volumul Petru Cărdu, *Școala exilului*. Craiova: Pașărea măiastră.
10. Dubak, B. (1983): *Înțelepți la colțuri*, în *Univerziteteska reč*, Titograd, anul XII, nr. 157.
11. Flora, Radu (1971): *Literatura română din Voivodina. Panorama unui sfert de veac (1946-1970)*. Panciova: Libertatea.
12. Giura, Mirela (2008), *Petru Cărdu, interviu*, „România Literară”, București, nr. 38, 2008.
13. Lăzăreanu, Simeon, Octav Păun (1995): *Intrarea în casă. Antologia poeziei românești din Iugoslavia*, Editura Fundației Culturale Române, București, p. 12.
14. Mocuța, Gheorghe, (2001): „Arca”, Arad, nr. 1-2-3, pag. 171-173.
15. Negoșescu, I. (2000). *Poetul Petru Cărdu*. În *Scriitori contemporani*. Pitești-Brașov- Cluj Napoca: Editura Paralela 45.
17. Nistor, Ion (1994): *Asediul și rugăciunea*. Satu Mare: Poesis, anul V, nr. 1 (49), 1994, pag. 9.
18. Petraș, Irina (1996). *Teoria literaturii*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
19. Popa, Ștefan, N. (1997). *O istorie a literaturii române din Voivodina*, Panciova: Editura Libertatea.
21. Popović, V. (2006). *Petru Cărdu și Pavel Gătăianțu și negarea artei tradiționale: avangarda în literatura română din Voivodina*. Arad: Arca, p. 160-173.
22. Radulović, S. (1982). *Pronume indicative*, în „Književne novine”, nr. 657, anul XXXIV, Belgrad.
23. Stancu Valeriu P. (1997). *Decupaje și experiment*, „Revista română”, nr. 1 (6), Iași.
24. Tartler, Grete (1984). *Melopoetica*. București: Editura Eminescu. p. 74-77.
25. Weissbort, Daniel (1990). *Introducere la volumul de poeme al lui Petru Cărdu The Trapped Strawberry*. London & Boston: Forest Books.

Summary

Poetic collage and antipoetical surrealism in the work of Petru Cardu

Romanian literature in Voivodina, Serbia, conceived more than half century ago, is a relatively young literature, but during these years, from first written texts on these territories until the following days, it has marked true artistic and aesthetic development aimed towards

quest of national identity. Since 7th decade of last century, Yugoslavian literature writers have been using more and more ideas of modernism and postmodernism in their works. This has also been the case with Romanian modernistic, surrealist and vanguard poetry writes, as well as with one of the most popular writers, poets and publicists in Voivodina, Petru Cardu. His shock –provoking poetry, without any versification norm, slowly slides to prose. Art itself is degraded, becoming commercialized and without any true values. Everything is just one recipe, a mixture of totally ruined conventions and ideas. If we analyze complete literary works of Petru Cardu we will see that he gives us his imaginary torn universe, absurd humor, and associative automatism, while breaking down with traditional logic discursive.

Key words: neo-vanguard in Voivodina, Romanian literature in Voivodina, poetry, surrealism

Rezime

Poetski kolaž i anti – poetski nadrealizam u delu Petru Krdua

Rumunska književnost u Vojvodini (Srbija) je relativno mlada književnost, budući da je nastala pre nešto više od pola veka, ali je kroz svo to vreme, od prvih tekstova do današnjih dana, prošla put umetničkog i estetskog razvoja, te potrage za nacionalnim identitetom. Počevši od sedamdesetih godina prošlog veka u jugoslovenskoj književnosti se sve više javljaju modernističke i postmodernističke ideje. To je slučaj i sa rumunskim modernističkim, nadrealističkim i avangardnim pesnicima, kao i sa jednim od najpopularnijih pisaca, pesnika i novinara u Vojvodini, Petru Krduum. Njegova šokantna poezija, bez ikakvih versifikacijskih normi, polako prelazi u prozu. Umetnost postaje degradirana, komercijalizovana i obezvređena. Sve se radi po istom kalupu u koji se uliva smeša ruiniranih konvencija i ideja. Ako bismo analizirali kompletno stvaralaštvo Petrua Krdua, videli bismo slike uništenog univerzuma, apsurdni humor i asocijativni automatizam kojima pesnik pokušava da prekine veze sa tradicionalnom logikom diskursa.

Ključne reči: neoavangarda u Vojvodini, rumunska književnost u Vojvodini, poezija, nadrealizam

**FILLO
LLO
GIE**

„Pasărea”, din ciclul „Păsări de război”, pictură

Oliviu Felecan

LE MONACHISME ROUMAIN ACTUEL – UNE PERSPECTIVE ANTHROPONYMIQUE (II)

1. Le nom monacal dans l’Eglise Greco-catholique

Le monachisme gréco-catholique est présent dans une moindre mesure dans le département de Maramures, et les principes d’organisation sont peu différents par rapport à ceux orthodoxes. D’abord, l’unité monacale omniprésente dans le rite oriental n’existe plus, il y a plusieurs ordres monastiques ayant une autorité soit de droit diocésain, soit de droit pontifical qui apparaissent. Le nom de baptême changeait obligatoirement au moment de la prise d’habit, sur le fondement biblique décrit au début de l’étude. Pourtant, après le Conseil Vatican II, on a laissé la liberté du choix du nom monacal, mais il y a aussi des institutions qui acceptent le retour au nom antérieur. Si dans l’orthodoxie on essaie de ne plus répéter le nom monastique dans le monastère¹, bien que cela ne soit pas obligatoire, dans le catholicisme il y a un règlement conformément auquel chaque nom doit rester unique dans son ordre, quel que soit le nombre des membres qui le composent, tant que la personne est toujours en vie. Après sa mort ou au cas où elle quitte l’ordre, le nom monacal peut être repris, sans qu’il y ait de superstitions ou des retenues. Une autre différence par rapport à l’orthodoxie consiste dans le choix de la location pour l’établissement monacal. Ainsi, si les monastères et les ermitages orthodoxes se trouvent en dehors des villes et très rarement dans des villages, chez les catholiques on a essayé un rapprochement plus important des croyants, en bâtissant des établissements monacaux, notamment dans les agglomérations urbaines et parfois dans le milieu rural².

¹ Les exceptions peuvent apparaître lorsqu’il y a un transfert d’un monastère à l’autre, mais jamais par la sanctification dans la même communauté.

² Cela a l’origine dans l’ancienneté: lorsque l’orthodoxie était plus contemplative et son enjeu était la prière envers Dieu, y compris à travers l’ermitage, le catholicisme a ac-

Le premier ordre monastique roumain, créé par l’évêque Vasile Suciuc dans 1921, est la Congrégation de la Sainte Mère, siégeant à Cluj-Napoca. A partir de 1938 il est devenu un ordre pontifical, en dépendant directement de Vatican. Entre les années 1949 et 1989 celui-là a été interdit par les autorités communistes, et le nombre des bonnes sœurs a baissé de ~400 à approximativement 100. A Maramureș il y a une maison à Baia Mare, un monastère à Sighetu Marmatei, et quelques religieuses au Monastère Prislop, dans Țara Chioarului. Trois sœurs âgées habitent dans la capitale de Maramures: *Ligia* (Maria au baptême), *Iuliana* (Luiza) et *Albertina* (Veronica). Si avant 1989 le nom était donné par la supérieure, à l’insu de la candidate, après ‘90 la sœur peut choisir seule le nom monacal ou elle peut même garder son nom de baptême, si celui-là est identique à celui d’un saint. Le maintien du nom de baptême dans la vie consacrée a les racines dans la période communiste, quand on a pensé que c’était mieux que l’on ne change pas le nom, pour ne pas être exposé. C’est le cas de la sœur *Gema* du Monastère Prislop³, mais les deux autres religieuses – *Filoteia* (Mariana) et *Tarcizia* (Păunica) – ont reçu le nom de la Supérieure sans que l’on leur demande. Comme une particularité de la Congrégation de la Sainte Mère, jamais rencontrée à l’intérieur d’un autre ordre, il faut mentionner l’addition au nom monacal, au moment de la prononciation des vœux, du prénom Maria, en signe de reconnaissance envers la patronne spirituelle. C’est d’ailleurs le seul cas de nom monacal biparti, et à l’occasion de la fête de la Sainte Marie toutes les religieuses célèbrent leur fête.

Le monastère Sfânta Maria de Baia Mare fait partie de l’ordre international du Saint Basile le Grand, centué le rôle social de l’Eglise, en plaidant pour l’implication des consacrés dans la société, dans le but d’aider les semblables, ce qui est basé toujours sur la Sainte Ecriture. ³ Il a comme saint patron le Saint André, et le Père prieur est le prêtre *Irineu*, Ioan après son baptême.

siégeant à Rome, car il est de droit pontifical. La province de Roumanie est administrée depuis Cluj-Napoca, et six bonnes sœurs habitent à Baia Mare. L'âge minimal pour l'acception au noviciat est de 18 ans, comme dans les autres ordres, et c'est le moment où le nom change. Avant, celui-là était donné par le Père prieur, mais après les années '90 on a laissé aux bonnes sœurs la possibilité de choisir chacune son nom. La moitié des membres de la communauté a reçu le nom – Ana (ex Aurelia), Brigita (Reghina), Maria (Mina) –, et l'autre moitié l'a choisi: Claudia (Livia), Maximiliana (Viorica), Benedicta (Veronica). Bien que l'on recommande toujours d'utiliser le nom consacré, en privé on utilise aussi des formes hypocoristiques, obtenues par apocope, mais seulement pour les noms qui comprennent plusieurs syllabes: Maxi (< Maximiliana), Bene (< Benedicta). En ce qui concerne l'anniversaire, on célèbre à la fois l'anniversaire et la fête du patron spirituel, en fonction de l'option de la communauté ou de la personne concernée.

Les bonnes sœurs de la Mère du Dieu Laurétane représentent une congrégation romano-catholique de droit pontifical, bâtie en 1920 à Varsovie. La seule maison gréco-catholique de la communauté est à Baia Mare, où huit nonnes, dont une polonaise – *Ambrozia* (ex *Stanislawa*) – et sept roumaines activent: *Lorena* (*Maria*), *Terezia* (*Ioana*), *Irina* (*Irina*), *Beniamina* (*Ilinca*), *Benedicta* (*Gabriela*), *Augusta* (*Irina*) et *Grația* (*Anuța*). Avant de recevoir le vêtement monacal, la candidate se présente devant la Supérieure avec une liste d'au minimum trois noms (du calendrier) dont elle se sent plus liée. L'explication du choix parmi plusieurs noms possibles consiste dans le conditionnement de l'existence d'un nom identique dans toute la communauté. Si une autre nonne, même si elle est dans un pays étranger, a déjà choisi un nom monacal souhaité par la candidate, celui-là ne peut plus être répété.

2. Le nom monacal dans l'Eglise romano-catholique de Maramureș

Parmi les communautés monacales romano-catholique, il y en a deux qui sont représentées sur Baia Mare. Il s'agit des Bonnes sœurs Ursulines et des Petites Filles du Cœur de Jésus. Les premières font partie d'un ordre diocésain⁴ qui appartient à l'évêché du pays qui les a envoyées et elles sont quatre: trois indiennes et une suisse. Leur noms monastiques sont

⁴ L'ordre monastique des sœurs ursulines a été créé en France en 1606.

Priety (identique à celui de baptême), *Murcian* (*Murcy* était le prénom, et parce qu'il existait déjà dans la communauté, elle l'a changé), *Gracy* (choisi parce que l'on appelait ainsi à la maison, le nom de baptême étant trop compliqué pour les européens) et *Augusta* (*Cecilia* au baptême).

Les Petites Filles du Cœur de Jésus datent de 1924, le centre d'irradiation étant la région Alessandria en Italie. Elles représentent une congrégation de droit pontifical et il active à Baia Mare depuis 2004. Les noms des quatre nonnes, dont trois sont étrangères et une roumaine, sont: *Maria Luigia*, *Maria*, *Manuela* et *Rozalba*. La spécificité de cette communauté est le fait qu'elles n'ont pas changé de prénom au moment de la prononciation des vœux. On considère que le baptême est un sacrement trop important dans la vie d'un chrétien et il n'y a plus besoin d'un autre changement anthroponymique, soit-il à l'entrée dans la vie consacrée.

6. 3. Le statut du nom monacal.

D'une perspective étymologique, c'est un nom dévotionnel, car il fait référence d'un côté à la divinité, à la gratitude et à l'amour que les gens ont pour elle, et de l'autre côté, aux noms de saints et à des noms du calendrier, moyennant entre l'homme et Dieu. En même temps, il peut être un nom de louange, donné ou pris par admiration pour les personnages bibliques, pour les écrivains patristiques ou pour des gens exemplaires du Pateric (recueil d'enseignements et d'expériences spirituelles).

D'une perspective onomastique, il est plus difficile à intégrer, car il a des éléments communs à plusieurs catégories. D'abord, il pourrait former une sous-classe des noms de baptême, puisqu'ils sont traditionnels, ayant une signification chrétienne et un contenu religieux. Entrés dans l'inventaire roumain à travers des voies différentes, orthodoxe byzantino-slave et catholique, ils sont choisis en fonction de la confession. Ce qui confirme l'entrée des noms monastiques dans la catégorie des noms de baptême est la symbolique de la prononciation des vœux quand, en plus de la mort et de la naissance, un deuxième baptême a lieu.

Deuxièmement, selon quelques avis, les noms monacaux pourraient avoir des caractéristiques des surnoms, leur usage étant différent dans les systèmes dénommatifs : dans le système officiel ils doublent les noms de famille et les prénoms, en accentuant

l'individualité de la personne, alors que dans celui ecclésiastique et populaire ils substituent les noms de famille et les prénoms (Tomescu 2001: 382, 553-554), en étant le seul moyen d'individualisation du moine.

Selon d'autres opinions, les surnoms ne peuvent pas inclure les noms monastiques, tant qu'ils sont associés aux sobriquets répétés, généralisés⁵. Dans cette situation, ils pourraient former une catégorie indépendante, avec des règles propres, comme d'autres catégories anthroponymiques. Si le prénom lui-même n'est pas motivé pour la plupart des gens, les noms monacaux sont toujours motivés grâce à la référence religieuse suggérée explicitement. Institutionnalisés seulement dans le milieu clérical, ils ne connaissent pas d'acquisitions ou des pertes, à la différence des noms de baptême, qui sont pratiquement illimités et soumis à la mode.

4. Conclusions

Il faut mentionner une dernière caractéristique monacale, du point de vue onomastique et valable pour tous les ordres, orientaux de même qu'occidentaux, le fait que l'on garde le nom et le prénom dans les documents officiels. En d'autres termes, les noms monastiques ont de la valeur seulement à l'intérieur de la communauté, alors que les noms initiaux ont le rôle d'identifier l'individu dans la société, dans les relations en dehors de l'espace religieux.

En partant de la fonction d'identification de la personne, il est recommandable, sinon obligatoire, que le nom monastique soit unique dans une communauté. Il y a deux conceptions concernant les noms : ils peuvent identifier l'individu, sans rien dire sur lui et sans le décrire, ou ils peuvent aussi bien renvoyer à son occupation dans le monastère ou à la dévotion particulière pour un certain saint. Si les prénoms en eux-mêmes ne sont pas motivés pour la plupart des gens, les noms monacaux sont toujours motivés à travers la référence religieuse à laquelle ils renvoient. Alors que les noms de baptême sont pratiquement illimités et soumis à la mode, les noms monacaux deviennent pérennes, en existant aussi longtemps qu'il y aura des chrétiens dédiés à la vie monastique.

⁵ v. Angela Bidu-Vrânceanu dans Bidu-Vrânceanu, Călărașu et alii, 2005: 523.

Bibliographie

1. Augustin, Vasile (2006). *Episcopia Maramureșului. Organizarea administrativă [L'Évêché de Maramures. L'organisation administrative]*, Baia Mare: Editura Universității de Nord.
2. Bălan Mihailovici, Aurelia (2003). *Dicționar onomastic creștin. Repere etimologice și martirologice*, București: Editura Minerva.
3. *La Bible Tome I* (1899). Paris: Durlacher, et de *La Bible Tome II* (1906). Paris : Durlacher.
4. *Biblia sau Sfânta Scriptură* (2001). Ediție jubiliară a Sfântului Sinod tradusă de Bartolomeu Valeriu Anania, București : Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
5. Bidu-Vrânceanu, Angela, Călărașu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaș, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela (2005). *Dicționar de științe ale limbii, [Dictionnaire des sciences de la langue]*, [București]: Editura Nemira.
6. Boca, Arsenie (2005). *Despre îndumnezeirea omului prin Har*, Volumul I, [f. l.]: Editura „Credința strămoșească”.
7. *** (1998). *Dicționarul explicativ al limbii române*, București : Editura Univers Enciclopedic.
8. Farrugia, Edward G., S.J. (coord.) (2005). *Dicționarul enciclopedic al Răsăritului creștin [Dictionnaire encyclopédique de l'Est chrétien]*, [Târgu Lăpuș]: Editura Galaxia Gutenberg.
9. Guillaumont, Antoine (1998). *Originile vieții monahale. Pentru o fenomenologie a monahismului [Aux origines du monachisme chrétien. Pour une phénoménologie du monachisme]*, [București]: Editura Anastasia.
10. *** (2010). *Micul Dicționar Academic*, București : Editura Univers Enciclopedic Gold.
11. Moldoveanu, Nicolae (1995). *Dicționar biblic de nume proprii și cuvinte rare [Dictionnaire biblique de noms propres et mots rares]*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, București: Editura Casa Școalelor.
12. Pașca, Serafim (2007). *Teologie și monahism în pustii din răsăritul Ierusalimului*, Cluj: [Editura Gedo].
13. Petrașche, Tatiana (1998). *Dicționar enciclopedic al numelor de botez [Dictionnaire encyclopédique des noms de baptême]*, [București]: Editura Anastasia.
14. Roșca, Nuțu (2008). *Mănăstirea Bârsana*, Sighetu Marmației: Tipografia Aska Grafika.
15. Sala, Marius (coord.) (2001). *Enciclopedia limbii române*, București: Editura Univers Enciclopedic.
16. Ware, Kallistos (1992). *Puterea Numelui. Rugăciunea lui Iisus în spiritualitatea ortodoxă [Le Pouvoir du Nom. La prière de Jésus dans la spiritualité orthodoxe]* București: Editura Christiana.
17. Ware, Kallistos (2003). *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă*, București: Editura Christiana.

Summary

Contemporary Romanian Monachism - an anthroponymic perspective

Since its beginnings, the monastic life attracted scholars all over the world. The reason for this is the specific way of life (*modus vivendi*) which is based on three principles: obedience, poverty and chastity.

This study analyses one of the least researched fields dealing with the names of monks. The name given in the ceremony of entering a monastic order is very significant and highly spiritual for monks, because it is believed that God always protects the "baptized", even though many denominatives are registered. Apart from the numerous Orthodox corpus, this phenomenon was also analyzed in Catholicism, in Roman and Oriental rites.

Key words: monasticism, sociolinguistics, anthroponymy, Orthodox, Catholic

Rezime

Savremeni rumunski monahizam – iz perspektive antroponimije

Od kada postoji, monaški život je privlačio pažnju učenjaka širom sveta. Razlog tome je specifični način života (*modus vivendi*), koji se bazira na tri načela: poslušnost, siromaštvo i čednost. U ovoj studiji se analizira modus, koji je možda najmanje istraživan, a odnosi se na imena monaha. Imenovanje pri zamonашenju ima posebno značenje i duhovnu snagu koja produbljuje samu osobu, jer se veruje da Bog uvek štiti „krštene“, čak iako se registruje više denominativa. Pored većinskog pravoslavnog korpusa, ovaj fenomen je analiziran i u katoličanstvu, u romanskim ili orijentalnim obredima.

Ključne reči: monahizam, sociolingvistika, antroponimi, pravoslavni, katolički

Carmen Dărăbuș

LITERATURA COMPARATĂ - IMAGINI CULTURAL-ETNICE ÎN MENTALUL COLECTIV DE FRONTIERĂ

Datorită faptului că, într-un fel sau altul, oamenii aparțin unor grupuri sociale, ei experimentează, fie și la modul spontan, comparația socială. Literatura preia, având drept solidă canava cronotopul, imagini ale devenirii sociale în care indivizii, de cele mai multe ori, își schimbă comportamentul ancestral întâi la nivel formal, generat de un anumit tip de peisaj social: „Cronotopul, ca o categorie a formei și conținutului, determină (într-o măsură considerabilă) și imaginea omului în literatură; această imagine este întotdeauna esențialmente cronotopică” (Bahtin, 1982: 295). Zonele de graniță devenite topos literar au un caracter specific, datorită aluviunilor identitare, permanentelor schimbări în raporturile majoritate/minoritate, generând o geomorfologie diamică la nivelul construcției mentalului colectiv. Romanul *Mara* de Ioan Slavici și romanele lui Alexandru Ivasiuc, *Păsările* și *Apa*, reface astfel de zone reprezentative pentru Banat și Transilvania, cuprinzând ultima parte a secolului XIX și prima parte a secolului XX.

Acțiunea romanului *Mara* este plasată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Banatul românesc, cu dese invocări ale Banatului sârbesc (Cladova-Kladovo, localitatea de frontieră), secol în care mișcarea romantică va cataliza coagularea identităților naționale, iar imperiile europene cunosc, în acest sens, mișcări convulsive tocmai datorită eterogenității lor. Mozaic etnic (români, germani, maghiari, sârbocroați, slovaci, evrei, ucraineni), Banatul nu a cunoscut convulsiile politice transilvane. Micuța localitate Radna, aproape de Lipova, unde se petrece acțiunea cărții, cunoaște înfruntări de voințe inegale, factorul etnic apărând mai ales prin intermediul stereotipiilor, dominând generalul naturii umane. Oricum, constructele colective ale imagologiei sunt eterogene în anumite laturi, dar se omogenizează prin elemente ce țin de economic sau de dorința de ordonare a comunității prin punerea în acord a factorilor moralei comune. Avem de-a face, mai degrabă, cu un *in-group*, ai cărui membri nu au interese fundamentale

opuse, ci s-au adaptat ori sunt pe cale de a se adapta unii cu alții. Cei care vin din afară se integrează, rând pe rând, *out-groupului*, cum este și cazul vienezului Hubăr. Târgul de toamnă de la Arad este un prilej de probare a interferențelor etnice, omogenizate de interese economice și de momentul sărbătoresc al târgului: „Ce mulțime de oameni, ce amestecătură de tipuri și de porturi și de limbi! E parcă aici e mijlocul pământului, unde se întâlnesc toate neamurile. Pe-nserate s-aprind împregiurul orașului mii de focuri, la care stau de vorbă ori își petrec cântând aici români, colo unguri, mai departe șvabi ori sârbi, iar printre aceștia slovaci, ba până chiar și bulgari” (Slavici, 1985: 87). Pe tot parcursul cărții, nici autoimaginea, nici heteroimaginea nu sunt supravvalorizate, decât în momente emoționale puternice, cu grad sporit de subiectivitate. În general, se constituie o bipolaritate între autodeterminare și heterodeterminare în cristalizarea imaginii Celuilalt, pentru că „demersul imagologic implică tocmai dimensiunea proprie – individuală sau colectivă – de receptare, în reconstrucția unei realități” (Iacob, 2003: 65), dar aici românii se oglindesc în mentalul colectiv al mai multor nații. Totuși, nu apartenența etnică diferită se va dovedi creatoare de conflicte (nici acestea grave), ci apartenența religioasă - ortodoxă, pe de o parte, catolică (papistășească), pe de alta. Trică și Persida, cei doi copii ai Marei, sunt văzuți ca prelungire a identității ei, afirmația de la începutul romanului, „copii ca ai mei nimeni n-are” (Slavici, 1985: 14) devine stereotip lingvistic, în care îl va include, în final, și pe ginerele său, Națl. Stereotipiile în construirea imaginii Celuilalt apar în momente tensionate: un astfel de moment este fuga Persidei de la mănăstirea minorită, spre a-și apăra fratele bătut în lipsa învățătorului român, absență de la școală aspru sancționată de membrii comunității germane. Raportul dintre stereotip identitar și nuanțările realității apare și în sens invers. Persida și Națl, protagoniștii poveștii de dragoste, sunt formați în medii care le facilitează apropierea. Trăind în

comunitatea românească majoritară, Națl este familiarizat cu aceasta și contaminarea există mai mult sau mai puțin conștient. Persida este crescută și educată în mănăstirea catolică minorită, adoptând înclinația spre ordine, spre raționamente logice și argumentări ale faptelor, vorbind fluent limba germană, iar Națl „crescut între români, vorbea românește tot atât de bine ca nemțește” (Slavici, 1985: 109). Bilingvi amândoi, formați la interferența culturilor generate mai ales de apartenența religioasă, între ei nu se vor ivi incompatibilități identitare fundamentale (de pildă, Națl învățase valsul ca pe un dans tradițional german, în timp ce Persida – nu, dar îl va învăța rapid, așa cum Națl va învăța, de dragul ei, dansul tradițional românesc „Mărunțeaua”), ci unele ținând de natura umană, de problemele care pot apărea în orice cuplu. Totuși, tacit ei au hotărât să vorbească limba germană, după căsătoria lor Națl folosind limba română doar când avea să-i comunice Persidei ceva grav. Folosirea unui alt registru lingvistic era un semn al ieșirii din ritmul normal al vieții cotidiene, iar utilizarea alternativă a limbilor română și germană are semnificații atitudinale în cadrul comunității. Hubăr, spre a fi pe placul lui Bocioacă, starostele cojocarilor, i se adresa acestuia românește, deși „Bocioacă știa mai bine nemțește decât el românește” (Slavici, 1985:114). Tot din motive strategice, pentru a-și consolida poziția fiului în breaslă, Hubăr se oferă să dea petrecere de ziua Sfântului Ilie, lucru văzut ca excepțional: „Era lucru minunat, nu se putea mai minunat! Auzi d-ta! Neamțul să dea praznicul de Sfântul Ilie!” (Ibidem, 137), dar bi- sau trilingvismul era un fenomen relativ frecvent în Banatul multicultural (română, germană, sârbă sau maghiară). În construirea identității etnice a celor doi se află în simbioză atât *primordialismul* (identitatea dată de naștere), cât și *interacționismul* (identitatea dată de interacțiunea cu Ceilalți) într-un grad mai mare decât în cazul părinților lor. Așa cum spun și concepțiile moderne, „etnia nu mai este invariabil sursa principală de definire a identității [...] individul modern se caracterizează prin **afilierii multiple**, care pot reprezenta tot atâtea fundamente de definire a unei **identități multiple**” (Soreanu, 2005: 65). În absența cenzurii rațiunii și utilizate cu rea-intenție, conflictele minore spontane dintre persoane aparținând unor etnii diferite pot fi folosite manipulativ; rolul personalităților de grup este fundamental într-un context ca acesta, putând amplifica ori domoli indignarea colectivă, care poate să se estompeze ori să se transforme în violență. Dar asta depinde și de istoricul relațiilor etnice dintr-o comunitate multiculturală, iar cele din zona Banatului, și în general cele dintre români

și germani, nu au cunoscut tensiuni care să degenereze. Nemulțumirea este transferată izbucnirilor verbale, rostirii disprețuitoare a trăsăturilor de grup religios sau etnic, fără a exista o xenofobie reală. Și la nivelul breslelor exista aceeași diversitate etnică, starostele stabilindu-se în funcție de priceperea în meseria lui, de talentul administrativ, nu în funcție de apartenență etnico-religioasă. Conacul breslei era loc de întâlnire a meseriașilor; astfel, Națl găsi la conac „alte trei calfe, un neamț de la Timișoara, un ungar de la Dobrișin și un slovac de la Bichiș, iar calfele din aceeași breaslă, oriunde s-ar întâlni, sunt prieteni” (Slavici, 1985: 38). Heteroimaginea este devalorizată doar în momente de conflict, dar nu în stratul de profunzime al unei gândiri permanente, al mentalității.

Relațiile cu minoritatea sârbească – parte bine consolidată a *in-groupului*, sunt diferite în raport de cele cu comunitatea germană, căsătoriile interetnice sunt firești și frecvente, datorită apartenenței comune la ortodoxism. Bocioacă, starostele cojocarilor, refuză inițial să-l ia pe Trică, fiul Persidei, ca ucenic, dar este acceptat de Steva Claiți, „sârbul cel bogat, care lucra iarna cu douăsprezece, iar vara cu opt calfe și era vestit în piața Aradului pentru cojoacele lui frumos împodobite” (Slavici, 1985: 21). Între familia Marei și cea a sârbului Claiți se va stabili o relație de prietenie în care alteritatea și identitatea nu suferă fisuri notabile; iar „fetele lui Claiți, deși erau sârboace, umblau mai bucuri la biserica românească decât la cea sârbească, unde nu erau bogoslovi, și bogoslovii cântau foarte frumos” (Slavici, 1985: 41). Fiica lui Claiți, Milena, se va căsători cu preotul român ortodox Munteanu, lucru pe care și Mara îl dorea pentru fiica ei, dorință care ascunde propriile aspirații sociale. Faptul că Persida este educată într-o mănăstire catolică, devenind bilingvă, nu deranjează pe nimeni, atâta timp cât religia nu este asumată în mod oficial. Auto- și heteroimaginea intră în conflict în momente tensionate, generate de orgoliu.

Romanele lui Alexandru Ivasiuc, *Păsările* (1970) și *Apa* (1973) – romane social-politice cu elemente istorice, reconstituie perioada postbelică, de tranziție, apoi în mare parte pe cea stalinistă, dintr-un orașel de graniță al Europei Centrale, aflat în nord-vestul României, autorul însuși fiind născut în Sighetul Maramației. Orașul lui Ivasiuc este ceea ce antropologul american E. T. Hall numește „urban village” – cartierele muncitorești, dar și cele ale „lumii bune”, organizate după sistemul rural, sistemele și subsistemele orașelor din a doua jumătate a secolului XX fiind deocamdată străine acestei zone. Orașelul de frontieră își schimbă identitatea tem-

porar prin cele câteva mii de foști prizonieri după cel de-al doilea război mondial, care își caută un rost ori drumul spre casă, dar care fac parte, totuși, din peisajul orașului. Datorită lor, „Dunca învață de foarte tânăr că lumea este foarte variată și foarte puțin ordonată și că valoarea lucrurilor nu este absolută” (Ivasiuc, 1987: 95). Fosta piață a orașului devine bazar în care se aude vorbind româna, germana, maghiara, ucraineana, italiana. Orașul este același amestec de rural și urban, al centrului în care funcționarii, meseriașii, țărani cu desagi lunecă circulă în sănii trase de cai, automobilele fiind rare. Există un fel de continuitate a toposului ante- și postbelic: „În poarta curții Kahan, unde înainte de război evreii galițieni cu scufe și caftane mânuiau pe mese simple, grosolane, de brad, fișicuri de lire sterline, coroane cehești, dolari și guldeni olandezi, ca pe un Lombard Street al veacului al XV-lea, privind cu coada ochiului ivirea primului cavaler amenințător, care să culeagă cu mânerul spadei aurul expus schimbării, stătea urmașul acelor oameni, domnul Vogel Armin. Nu purta caftan, nici calotă neagră [...] Îmbrăcat într-o scurtă de piele, cu cizme bürger roșii, ca toți oamenii întreprinzători, prosper și sigur pe sine, își strângea, între dinții puternici, o pipă scurtă și dreaptă, autentic englezească. Era un buisnessman occidental, care putea oricând, după ce-și vizita antreprizele, în costum de supraveghetor de lucrări [...] să se schimbe într-un elegant smoking și cu aceeași siguranță să intre într-un club select” (Ibidem, p. 133). Agent al schimbării, al modernizării de cele mai multe ori, urmașul strămoșilor săi coabitează cu celelalte nații de câteva secole în orașelul de graniță. Alături de sinagogă, biserici ortodoxe și catolice, licee laice și confesionale (liceul reformat) - reconstituie, fie și parțial, o istorie: „asimilarea cronotopului istoric real în literatură a decurs în mod complicat și intermitent: au fost valorificate anumite laturi ale cronotopului, accesibile în condițiile istorice respective, au fost elaborate numai anumite forme ale reflectării artistice a cronotopului real” (Bahtin, 1982: 295), pentru că literatura e o formă personalizată, fragmentară – însă cu atât mai vie – a refacerii și conservării unui anumit timp și loc. Sediul P.C.R. se afla în fosta casă a unui farmacist refugiat în Germania și reprezintă perioada de prosperitate interbelică a orașului „cu vile mici și cochete, [...] cu olane roșii, turnulețe, grădini îngrijite ce le despărțeau de gardurile de fier forjat cu porți înalte și vesele” (Ivasiuc, 1987: 153); alături de aceste puține cartiere privilegiate, sunt presărate cele alcătuite din case mici, țărănești, luminate cu lămpi de gaze, locuri neelectrificate, ca majoritatea periferiei. Resturile de mobilier păstrat – bufet înalt, masă masivă,

tapet înflorat acoperit pe alocuri cu pânză roșie – erau amestecate cu birouri și scaune noi, urâte, dar funcționale, interior simbolic pentru peisajul socio-uman al vremii. Tot la nivel simbolic funcționează și schimbarea numelui unei străzi: „strada Vântului, devenită Regina Maria, apoi timp de patru ani, 1940-1944, sub ocupația horthystă Hitler Adolf utca, acum din nou Regina Maria, în curând se va numi Mareșal Tolbuhin și ceva mai târziu 8 Mai, stradă mărginită de slacâmi rotați, cu solide case burgheze clădite în veacul trecut de către <<gentry>>, cumpărate după 1918 de avocați, medici și ofițeri superiori români” (Ibidem, p. 272). Imperii, istorii, epoci metamorfozând orașelul mai întâi la nivel superficial, material, și apoi la nivel de mentalitate. Romanul *Apa* aduce sugestii ale brutalității începuturilor industrializării în secolul XIX, când „s-a extins linia ferată și a început noul negoț prădător de păduri, minerale și sare, și s-a schimbat viața întregii regiuni”, pentru că baronul Grödl „construise vila după ce a construit gara, moara de sare, fabrica de cherestea și de mobilă, fabrica de perii” (Ivasiuc, 1987: 41). Cu titlu nobiliar recent cumpărat, nu se desprinde de vechiul spațiu în mod hotărât, ci își pune casa alături de cele ale micilor meseriași (dogari, căruțași), ca o prelungire, la scară superioară, a unei situații sociale simbolizată material. Ion Lumei, zis Piticu, ia în posesie vechea casă păraginită a baronului Grödl, o cumpără de la fiica acestuia, scăpată miraculos din lagărele de exterminare, amintindu-și că felul în care baronul a făcut avere și și-a cumpărat titlul a fost unul îndoielnic, noul statut căpătând lustru prin gustul pentru lux al tinerei sale soții; gestul contrabandistului de a se instala în casa baronului se înscrie într-o continuitate în care el devine baron al vremurilor noi și simbol al schimbării. La polul opus se află familia unui alt evreu, temperamentalul Mathus, devotat cauzei proletare.

Privirea din exterior, a străinului, prin faimosul jurnalist american Cyrus Warner aflat într-o scurtă vizită în orașelul ardelenesc, diagnostichează cel mai bine starea de fapt: „Aceeși lume ceremonioasă, închisă ca într-o ultimă redută în ceremoniile ei rigide, cu îmbrăcămintea protocolară, în case cu tavane înalte, jucând jocul liniștii, când totul e tulburat în jur, când nimic nu mai este sigur” (Ibidem, p. 342), dar conștientă de necesitatea unor reforme radicale pentru a intra deplin în secolul XX.

***

Așa cum observă Dan Horia Mazilu, comunitățile românești s-au conturat ca unele deschise, dornice de cunoașterea Celuilalt, iar stereotipurile utilizate nu au caracter de izolare și autoizolare, ci de identificare într-un

strat superficial, eventual de apărare; iar „scriitorii noștri au reușit să izoleze acele particularități care făceau din străinii veniți în atingere cu românii niște grupuri <<descriptibile>>, au izbutit <<să-i așeze în poveste>>, să constate caracterul istoric al imaginilor astfel conturate” (Mazilu, 1999: 10). Personajele sunt produsul istoriei devenirii societății, purtând mărci ale trecutului și ale prezentului în crearea unui nou *pattern*, fenomen contorsionat, ca orice instituire a unei noi identități, formată într-un creuzet multietnic și multicultural: „în timpul unei interacțiuni dintre *eu* și *celălalt*, se înnoadă în același timp ceva mai mult decât o relație: schimbului prezent i se adaugă schimburi anterioare, vechi sau recente, schimburi viitoare posibile – totul reflectat cum se cuvine în psihismul persoanei care aspiră la recunoaștere. Aceste întâlniri anterioare și posterioare, precum și altele, trăite, într-un fel, la modul condițional sau cu un statut interogativ, vin să orchestreze și să transforme acțiunea de suprafață” (Todorov, 2009: 153). Elementele de stereotipie în construirea imaginii despre Celălalt sunt nuanțate în zonele de frontieră prin mediul multicultural formativ, de elemente de morală comună, de interese temporare ori de lungă durată, momentele tensionale fiind depășite prin negociere. Fiecare a învățat că prin *impunere* pierde toată lumea. Nivelul transformărilor individuale se transferă celor colective, printr-un proces de omogenizare catalizat mai ales de interese economice comune, care conferă identitate prin contopirea spontană a mai multor identități, alcătuind un tip special de mental colectiv.

Bibliografie

1. Bahtin, Mihail, *Probleme de literatură și estetică* (chap. *Formele timpului și ale cronotopului în roman*), Ed. Univers, București, 1982, trad. de Nicolae Iliesci, Prefață de Marian Vasile.
2. Hall, E. T., *Proxémique* în *La nouvelle communication*, Paris, Seuil, 1981.
3. Iacob, Luminița Mihaela, *Etnopsihologie și imagologie. Sinteze și cercetări*, Iași, Ed. Polirom, 2003.
4. Ivasiuc, Alexandru, *Păsările*, Ed. Minerva, București, Prefață de Nicolae Manolescu, 1977.
5. Ivasiuc, Alexandru, *Apa*, Ed. Militară, București, Prefață de Ion Bogdan Lefter, 1987.
6. Mazilu, Dan Horia, *Noi despre Celălți. Fals tratat de imagologie*, Iași, Ed. Polirom, 1999.
7. Rovența-Frumușani, Daniela, *Semiotică, societate, cultură*, Iași, Institutul European, 1999.
8. Slavici, Ioan, *Mara*, București, Ed. Minerva, 1985.
9. Soreanu, Raluca, *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*, Cluj-Napoca, Ed. Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2005.

10. Todorov, Tzvetan, *Viața comună. Eseu de antropologie generală*, trad. din franceză de Geanina Tivdă, Ed. Humanitas, București, 2009.

Summary

Comparative literature – cultural and ethnical images in collective awareness of border zone

By becoming a special literature toponym, border zones had obtained some special characteristics due to identity fluctuations and constant changes of relations between minority and majority. This has contributed to development of dynamic geomorphology on the level of collective awareness. Novel „Mara” by Ioan Slavici and novels „Birds” and „Water” by Alexandru Ivasiuc depict those areas of Banat and Transilvania at the end of 19th and the beginning of 20th century. Here, literature has taken over images of social changes in which, most usual, individuals change their ancestral behaviour, first formally but later more deeply due to social, multiethnic and multi- and intercultural changes.

Key words: in-group, out-group, border, interference, multiculturalism, collective awareness

Rezime

Komparativna književnost – ključno-etničke predstave u kolektivnoj svesti graničnog područja

Postavši poseban književni topos, granične zone dobijaju posebne odlike zahvaljujući identitarnim fluktacijama i konstantnim promenama manjinsko-većinskih odnosa, što je doprinelo stvaranju dinamične geomorfologije na nivou kolektivne svesti. Roman „Mara” Joana Slavića i romani „Ptice” i „Voda” Aleksandra Ivasiuca oslikavaju data područja Banata i Transilvanije s kraja XIX i u prvoj polovini XX veka. Književnost preuzima slike društvenih promena u kojima, najčešće, pojedinci menjaju svoje izvorno ponašanje najpre formalno, a kasnije i na dubljim nivoima zahvaljujući društvenim, multietničkim i multi- i interkulturalnim promenama.

Ključne reči: in-group, out-group, granica, interferencija, multikulturalnost, kolektivna svest.

Florian Copcea

PERSONALITATEA EUROPEANĂ A LUI EMINESCU ÎN VIZIUNEA LUI TITU MAIORESCU, G. IBRĂILEANU, PERPESSICIUS, VLADIMIR STREINU ȘI TUDOR VIANU

Analizele operei lui Eminescu ale marilor critici români este bine cunoscută, devenind „canonică” în contextul receptării ei postume și impunându-se prin clișee didactice în învățământul preuniversitar și universitar și în eminescologia de tip tradițional „lansonian”, biografist – tematică.

Readucem aceste exegeze în contextul demonstrației noastre pentru a focaliza modul în care fiecare critic înțelege *europenitatea* operei eminesciene și a eminescianismului. Deși unghiurale de interpretare, ele schimbându-se în funcție de personalitatea criticului, se impune un loc comun: toți consideră orientarea europeană ca o orientare paradigmatică imperativă ca un spirit al timpului, (în sens hegelian desigur). *Europenitatea* este echivalentă cu *valoarea supremă*, *personalitatea europeană* este totuna cu o *personalitate de excepție*, care iese spectaculos din cadrul cultural tradițional românesc.

Caracterul european e asigurat atât de valoarea artistică intrinsecă, de cota înaltă a acestei, cât și de valorificarea întregii „inteligențe europene în artă, în știință, în filozofie” (Măiorescu), de capacitatea – sub alt aspect – de a revoluționa gândirea românească, limba română și limbajul poetic.

În viziunea lui T. Măiorescu *europenitatea* lui Eminescu constă în însăși sincronizarea cu cultura europeană.

Se știe că în contextul abordărilor hermeneutice ale operei eminesciene lui îi revine un rol destul de important sincronizat cu timpul său. Disponând de o intuiție critică și un simț al valorilor ieșite din comun, T. Măiorescu a fost cel dintâi „simbol al culturii românești moderne”¹ care a văzut în Eminescu un profet, un vizionar, un fenomen în măsură să răstoarne sisteme și să dărâme modelele existente în literatura ro-

mână de până atunci. Fără a minimaliza actele de cultură care nu se ridicau la nivel european, T. Măiorescu, „heraldul Epocii de aur”² al literaturii române, s-a pronunțat pentru revoluționarea din temelii a „formelor fără fond” și promovarea neîntârziată a valorilor naționale. Mișcarea „Junimea” avea să joace un rol deosebit în formarea vocației multor „stilști” și „sensés” și în inițierea „minorității inteligente” în „teoria despre cultură”³. Amplul său studiu *Diracția nouă în poezia și proza românească* ilustrează necesitatea modernizării unei culturi rămasă în urmă față de „lustrul societăților străine”⁴. Iată în ce mod propune îndepărtarea de „moștenirea culturală autohtonă”: „Cufundată până la începutul secolului XIX în barbaria orientală, societatea română, pe la 1820, începu a se trezi din letargia ei, apucată poate de-abia atunci de mișcarea contagioasă prin care ideile Revoluției franceze au străbătut până în extremitățile geografice ale Europei. Atrasă de lumină, Junimea noastră întreprinse acea emigrare extraordinară spre fântânile științei din Franța și Germania, care până astăzi a mers tot crescând și care a dat mai ales *României libere* o parte din lustrul societăților străine. (...) Căci nepregătiți precum erau și sunt tinerii noștri, uimiți de fenomenele mărețe ale culturii moderne, ei se pătrunseseră numai de efecte, dar nu pătrunseseră până la cauze, văzură numai formele de deasupra ale civilizațiunii, dar nu întrevăzură fundamentele istorice mai adânci, care au produs cu necesitate acele forme și fără a căror preexistență ele nici nu ar fi putut exista. Și astfel, mărginiți într-o superficialitate fatală, cu mintea și cu inima aprinse de un foc prea ușor, ti-

¹ G. Ivașcu, *Titu Măiorescu*, Editura Albatros, București, 1972.

² George Munteanu, *Istoria literaturii române*, Editura Porțo – Franco, Galați, 1994, p. 56.

³ Idem, p. 88.

⁴ T. Măiorescu, *Critice*, vol. I, 1967, p. 147.

nerii români se întorceau și se întorc în patria lor cu hotărârea de a imita și a reproduce aparențele culturii apusene, cu încrederea că în modul cel mai grăbit vor și realiza îndată literatura, științe, artă frumoasă și, mai întâi de toate, libertatea într-un stat modern. Și așa de des s-au repetat aceste iluzii juvenile, încât au produs acum o adevărată atmosferă intelectuală în societatea română, o direcție puternică, ce apucă cu tărie egală pe cei tineri și pe cei bătrâni, pe cei care se duc spre a învăța și pe cei care s-au întors spre a aplica învățătura lor (...). Avem de toate cu îmbelșugare – își închipuiesc ei – și când îi întrebî de literatură, îți citează lista coloanelor înnegrite pe fiecare an cu litere române și numărul tipografiilor din București, și când le vorbești de știință, îți arată societățile mai mult sau mai puțin academice și programele discursurilor ținute asupra problemelor celor mai grele ale inteligenței omenești; dacă te interesezi de arta frumoasă, te duc în muzee, în pinacoteci și gliptoteci, îți arată expoziția artiștilor în viață și se laudă cu numărul pânzelor spânzurate pe perete; și dacă, în fine, te îndoiiești de libertate, îți prezintă hârtia pe care e tipărită constituțiunea română și îți citesc discursurile și circularile ultimului ministru care s-a întâmplat să fie la putere⁵.

Așa stând lucrurile, Maiorescu admite „noua direcție, în deosebire de cea veche și căzută, se caracterizează prin simțământ natural, prin adevăr, prin înțelegerea ideilor ce omenirea întreagă le datorește civilizației apusene și totodată prin păstrarea și chiar accentuarea elementului național⁶. După o minuțioasă și subtilă analiză a „talentelor” care se remarcă în „noua mișcare”, T. Maiorescu se oprește la M Eminescu, „om al timpului modern”, „poet în toată puterea cuvântului”, care „în mijlocul agitărilor politice și sociale” s-a declarat „pentru curățenia formei” (poetice – n.n) dând astfel bătrânei Europe prilejul unei emoțiuni estetice ieșită din comun. Maiorescu vede în Eminescu o revoluție a „epocii de tranziție”. Nu e nici o îndoială, criticul era convins că marele poet încerca să imprime „mișcă-mântului” național o direcție spirituală capabilă să atragă „laudele Europei culte⁷. Semnificativ este, în acest sens, studiul *Eminescu și poeziile lui*⁸, unde descoperim, pe lângă valorificarea elementelor substratului autohton al culturii poetului, influențe occidentale, care au obligat limba

română, în special, să-și părăsească evoluția ei firească, tributară „humusului natal”: „Lipsit de orice interes egoist, el se interesa cu atât mai mult la toate manifestările vieții intelectuale, fie scrierile vreunui prieten, fie studiarea mișcării filozofice în Europa, fie izvoarele istorice, despre care avea cunoștința cea mai amănunțită, fie luptele politice din țară” și „Eminescu este un om al timpului modern, cultura lui individuală stă la nivelul culturii europene de astăzi. Cu neobosită lui stăruință de a ceti, de a studia, de a cunoaște, el își înzestra fără preget memoria cu operele însemnate din literatura antică și modernă. Cunoscător a filozofiei, în special a lui Platon, Kant și Schopenhauer, și nu mai puțin al credințelor religioase, mai ales al celei creștine și budhaiste, admirator al Vedelor, pasionat pentru operele poetice din toate timpurile, posedând știința celor publicate până astăzi din istoria și limba română, el afla în comoara ideilor astfel culese materialul concret de unde să-și formeze înalta abstracțiune care în poeziile lui ne deschide așa de des orizontul fără margini al gândirii omenești”.

Fără doar și poate Eminescu visa la o Europă unită sub semnul valorilor creștine. Constatarea aceasta avea să-l determine pe reputatul eminescolog Mihai Cimpoi⁹ să recunoască: „Eminescu se modelează ca un esențial *homo religiosus*, idee regăsită și la Mircea Eliade dar în contextul localizării „centrului lumii”. Drept urmare, idealul culturii europene era primit și asimilat de Eminescu „în chiar individualitatea lui intelectuală¹⁰, iar T. Maiorescu certifică fără rețineră contribuția acestuia la diversitatea și consolidarea romantismului european care va sta la rădăcina câtorva ipostaze fundamentale ale poeziei universale din secolul XX. Punerea în valoare a personalității europene a lui Mihai Eminescu a fost una din preocupările lui T. Maiorescu care sugera că opera sa „va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmântului cugetării românești¹¹, capabilă de interpretări și deschideri spre noi universuri. Prin așezarea în contextul literaturii universale a lui Eminescu, putem să ne edificăm pe deplin asupra sensurilor largi ale gândirii sale: „Fiind astfel câștigată o temelie firească, cea dintâi treaptă de înălțare a literaturii naționale, în legătură strânsă cu toată aspirarea generației noastre spre cultura occidentală, trebuia neapărat să răspundă la două cerințe: să arate întâi în cuprinsul ei o parte

⁵ Idem, p. 147 – 148.

⁶ Titu Maiorescu, *Critice*, Ed. Elion, București, 2000, p. 173 – 174.

⁷ Idem, p. 480.

⁸ Idem, p. 526 – 541.

⁹ *Vezi Eminescu și Ștefan cel Mare într-o cronică a serbărilor de la Putna, revista Limba română*, nr. 7-8, Chișinău, 2004, p. 217.

¹⁰ Titu Maiorescu, *Critice*, Ed. Elion, București, 2000, p. 531.

¹¹ Idem, p. 540.

din cugetările și simțirile care agită deopotrivă toată inteligența europeană în artă, în știință, în filozofie; să aibă, al doilea, în forma ei o limbă adaptată fără silă la exprimarea credincioasă a acestei amplificări¹².

Europenitatea lui Eminescu este văzută de Ibrăileanu în spiritul apozitiv față de cultura străină mai-mușărită, neasimilată și în modul original de a concentra vârstele omenirii și vârstele omului.

Demersul lui Eminescu de a alinia „tinerimea română” în rândul „oamenilor luminați din Europa”¹³ nu putea trece neobservat de Gabaret Ibrăileanu, pe care T. Vianu¹⁴ îl etichetase drept „un produs al culturii științifice și sociale a veacului din urmă”.

În lucrarea sa *Spiritul critic în cultura românească*¹⁵, acesta face un rechizitoriu dur la adresa culturii românești care „n-au creat aproape nimic”¹⁶ și s-a mulțumit să asiste fără reacție la introducerea culturii străine în țările noastre¹⁷, îndeosebi a „introducerii culturii apusene (...) și a asimilării ei de către români – cu mici împiedicări în vremea fanariotismului și a rusismului”¹⁸.

Această situație confuză îi permite lui G. Ibrăileanu să ajungă la concluzia: „Dacă această imigrare a culturii nu ar fi avut loc, România ar fi rămas cu totul în afară de sfera civilizației, căci, încă o dată civilizația română se pierduse pe pământul Daciei”¹⁹.

Studiul său, poate cel mai revelator, scoate în evidență „influența europeană” fastă pentru cultura autohtonă „apărată” nejustificat de „conservatorii doctrinari” care privesc cu un oarecare dezinteres „așa numitele forme nouă”. Apologia culturii europene venită în țările române „întâiași dată în veacul al XIX-lea”, îi oferă prilejul lui Ibrăileanu să intervină critic și să clasifice fenomenul pătrunderii în cultura românească a influenței apusene. El este de acord cu acest „împrumut” de curente, cu deosebire de cel latin și francez, în condițiile protejării „spiritului popular” care nu trebuie să rămână „un subsol neexploatat”²⁰. El nu îl menajează pe T. Maiorescu care, în *Criticele*²¹

sale, susținea că „direcția nouă” în cultura românească „începe de la 1860 cu V. Alecsandri”. Într-o asemenea conjunctură el recunoaște că Eminescu, „eroul culturii noastre moderne”, „cel mai mare scriitor român”²², considerat ca fiind „o apariție aproape inexplicabilă în literatura noastră”, „a căzut (...) ca un meteor din alte lumi”²³. Nu este lipsit de interes să ne întrebăm ce l-a determinat pe G. Ibrăileanu să tragă această concluzie de vreme ce, în alte momente îi contesta în egală măsură atât aportul la înnoirea limbii române, cât și „antistrăinismul” „stricător de limbă poporană”. Iată cum își justifică el pesimismul față de Eminescu, cel tributar unui presupus „fetișism exclusivist”: „Eminescu a învins (...) a realizat imposibilul”²⁴; „Eminescu a fost destul de bogat pentru toate (...) a fost un organism complet”²⁵. Și pentru a fi cât mai convingător, explică: „A avut totul, toată gama senzațiilor, imaginația completă, inteligența înaltă. El a concentrat în sine vârstele omenirii și vârstele omului”²⁶.

Într-un articol – *Poezia nouă* – publicat în *Viața românească*²⁷ Ibrăileanu constată fără regret că Eminescu, „poetul vremii sale”, a devenit „un poet atât de național și atât de universal în același timp”. Așadar, el îl asimilează pe Eminescu culturii europene fiind convins că „uniformitatea Europei” ar atrage după sine și specificul național, cel atât de profund și treaz la „gânditorul” „care a avut o concepție asupra împrejurărilor vremii în care a trăi”²⁸ și care a rămas -- M. Eminescu. Excursul său continuă în același ton: „Eminescu al nostru n-ar avea acum un rang inferior emulilor săi din Europa”.

În *Prefața la ediția Mihai Eminescu – Poezii*, (Ed. Națională, București), G. Ibrăileanu concluzionează: „Eminescu este unul dintre exemplarele cele mai splendide pe care le-a produs umanitatea. Avem convingerea neșămutată că dacă mai trăia, sănătos, încă douăzeci de ani, el ar fi fost considerat, fără puțință de contestare, ca unul din cei mai mari creatori de poezie din întreaga literatură a lumii. (...) Dar Eminescu nu este numai un poet de geniu. Este ceva mai

¹² Idem, p. 526.

¹³ Idem, p. 474.

¹⁴ T. Vianu, *Jurnal*, Ed. Eminescu, București, 1970, p. 20.

¹⁵ G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, Ed. Mi-nerva, București, 1984.

¹⁶ Idem, p. 12.

¹⁷ Idem, p. 12.

¹⁸ Idem, p. 12.

¹⁹ Idem, p. 13.

²⁰ Idem, p. 23.

²¹ Vezi articolul *Eminescu și poeziile lui*.

²² G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, Ed. Mi-nerva, București, 1984, p. 294.

²³ Idem, p. 291.

²⁴ Idem, p. 295.

²⁵ Idem, p. 297.

²⁶ Idem, p. 297.

²⁷ *Viața românească*, nr. 6, 1922, p. 440 – 445.

²⁸ *Vezi Două comemorări: Kogălniceanu, Eminescu, Viața românească*, nr. 10, 1911, p. 130 – 133.

mult. El este cel dintâi care a dat un stil sufletului românesc și cel dintâi român în care s-a făcut fuziunea cea mai serioasă – fuziunea normală – a sufletului daco-roman cu cultura occidentală”.

Despre contribuția adusă de Eminescu la sporirea tezaurului culturii europene vs. universale, comentarii pertinente face cu un profesionalism indiscutabil Perpessicius, cel cărui îi datorăm editarea a șase volume din „*acel corpus eminescianum* la care visa N. Iorga, când socotea că orice rând din Eminescu, de orice natură, merită să fie editat”²⁹. Într-un interviu pentru *Gazeta literară*³⁰ Perpessicius aprecia că „toată substanța operei, a manuscriselor și a presei eminesciene – unul din cele mai senzaționale <<jurnale>> de scriitor, din câte s-au redactat -- ar acoperi tocmai bine XX de volume”³¹. Dacă europenitatea eminesciană este dedusă de Ibrăileanu din faptul că este un produs de excepție al umanității, Perpessicius identifică în poet o „personalitate prometeică”, un „gânditor”. Însă în viziunea sa, poetul nu este un cugetător abstract, pierdut în labirintul sistemelor, ci unul „aplecător peste toate tainele neamului său, atent la toate zvonurile trecutului, solicitat de toate semnele viitorului”³². Este convins cu fermitate că Eminescu reprezintă „o prezență spirituală, de fiecare clipă”. Fiind un fin analist al operei eminesciene, un spirit învățat și urban, cum îl gratulează T. Vianu, Perpessicius afirmă categoric: „O viață de om nu ajunge ca să cuprindă totalitatea moștenirii literare a lui Eminescu”³³. Nu sunt rare cazurile în care Perpessicius îl încadrează pe Eminescu în curentul european al vremii, motiv pentru care, prin efortul asumat de benedictin, apucă, manifestând un entuziasm ieșit din comun, calea spre restituirea științifică a operei marelui poet. S-a spus chiar că eruditul istoric și critic literar era convins că românii vor ajunge să gândească european grație lui Eminescu, ale cărui convingeri filozofice și sentimente patriotice erau cunoscute Austriei, Franței, Germaniei și Rusiei, ca să menționăm doar câteva țări care au influențat cultural și politic țările române. Perpessicius l-a asociat pe Eminescu multor construcții filozofice, economice și politice. De un interes aparte s-au bucurat foiletoanele sale referitoare la genurile literare abordate de Eminescu în scurta sa viață, publicate în presa vremii. Într-

²⁹ Perpessicius, *Eminesciana*, Ed. Minerva, București, 1989, p. 54.

³⁰ *Gazeta Literară*, anul V, nr. 6 (204), 6 februarie 1958, p. 1.

³¹ Idem, p. 2.

³² Perpessicius, *Eminesciana*, Ed. Minerva, București, 1989, p. 149.

³³ Idem, p. 56.

un articol intitulat *Eminescu ziarist*, apărut în *Cuvântul*³⁴, deconspiră lapidar, concepția programatică a unui reformator: „Dacă Eminescu a fost sau nu ideologul doctrinei conservatoare, iată ce este încă de domeniul controverselor, dar că a fost cel mai înverșunat critic al liberalismului, întrupat în roșii (liberali – n.n.) vremilor aceleora, iată ce este de necontestat. Și critica lui a mers așa de adânc încât recitite astăzi, în plină lichidare liberală (înțelegând prin aceasta toate formele de partid, ale aceluiași sistem de guvernământ: național-țărăniști, averescani, etc.), articolele lui Eminescu par scrise de aseară sau pentru ziua de azi. (...) Schimbați numai puțin din termeni și veți avea imaginea leită a ravagiilor politice din ziua de azi, consecință firească a degradărilor semnalate și înfierate de Eminescu cu jumătate de veac în urmă”.

Perpessicius s-a dovedit a fi interesat de întreaga operă a lui Eminescu, investigațiile sale fie că au fost de natură textologică, fie că au atins preocupări istoriografice, au relevat statutul lui Eminescu de „patron canonizat al scrisului românesc”. În cel mai amplu studiu de sinteză al său³⁵, Perpessicius semnalează în biografia marelui poet unele lacune pe care alți cercetători nu le-au remarcat, iar în ceea ce privește interpretarea operei acestuia un alt sistem de analiză făcută, evident, „din perspectiva diacronică”, punându-se în vedere unitatea de gândire și sensibilitate”³⁶. Perpessicius nu exagerează când glosează în jurul *Operei politice* (1880 - 1883) a lui Eminescu și demonstrează că acesta a reproșat culturii române pierderea sensului din vechime, „când marginile statului nostru nu mai sunt marginile naționalității noastre”³⁷. Perpessicius se afiliază predecesorilor săi care au susținut năzuința lui Eminescu de a (re)crea, producând o resurrecție atât în forma cât și în fondul limbajului. Iată una din cele mai sugestive opinii formulate de Eminescu, legată de respectarea „culturii vechi și continuitate”³⁸: „...am repetat-o de atâtea ori, că reacție în sensul adevărat al cuvântului, reacție ca încercare a unei reconstrucțiuni istorice, anterioare fanariotismului, nu mai e cu putință în România și nu suntem utopiști pentru a cere ce n-are și cu putință nici pentru Dumnezeu din ceruri”³⁹.

³⁴ *Cuvântul*, București, anul VII, nr. 2109, 6 martie 1931, p. 1.

³⁵ Vezi ediția *Opere alese* – Mihai Eminescu (1850 – 1889).

³⁶ Vezi *Prefața* la volumul *Eminesciana*, semnată de Al. Piru.

³⁷ M. Eminescu, *Opera politică*, Editura Eminescu, București, 2000, p. 333.

³⁸ *Ms.* Academiei Române 2264 ff. 427 – 428.

³⁹ M. Eminescu, *Opera politică*, (1880 – 1883), Ed. Eminescu, București, 2000, p. 246.

Cu altă ocazie Eminescu a manifestat „o înțelegere adâncă a direcțiilor dezvoltării poporului român, pe temelia vechilor tradiții” (Zoe Dumitrescu-Buşulenga): „Noi susținem că poporul românesc nu se va mai putea dezvolta ca popor românesc, decât păstrând baze pentru dezvoltarea sa, tradițiile sale istorice astfel cum ele s-au stabilit în curgerea vremilor”.

Perpessicius stăruie asupra acestui ultim aspect relevând faptul că „Eminescu a satisfăcut toate regulile jocului a cărei lungă tradiție îi era desigur cunoscută”⁴⁰.

Asupra ideilor și idealurilor lui Eminescu a formulat păreri (unele dintre ele apreciate de contemporani drept „limitative”) și Vladimir Streinu⁴¹.

Meritul său este însă acela de a propune expertize critice lapidare, tranșante, lucru care nu dezavantajează raționamentul potrivit căruia Eminescu este „un mandolinist genial”, „un foarte mare poet”, care, structural, face parte din marea familie „a poezilor romantici europeni”. Criticul credea că este îndreptățit, spre o mai deplină cunoaștere a efectului operei eminesciene asupra conștiinței noastre culturale, să răstoarne echilibrul impus de E. Lovinescu și G. Călinescu, și să descifreze ordinea particulară a realității descoperită în substanța unor „lecturi intertextuale”. *Europenitatea* lui Eminescu se datorește, conform lui Streinu, spiritului său sintetic, darului de a concentra suma lirică a întregului romantism european și în revoluționarea europeană a lexicului. Dacă observăm bine, criticul este de părere că cea mai accesibilă modalitate de a pătrunde spre „centrul” creației lui Eminescu este aceea de a intra în anatomia „viziunii lui poetice”. V. Streinu⁴², fără să adopte un ton polemic, este de părere că Eminescu „își are locul în societatea marilor spirite, opera lui fiind actul de identitate universală al neamului nostru. În conștiința tuturor conașionalilor cultivați, el se găsește alături de Dante, Shelley, Goethe, Poe, etc”. În studiile sale de o eleganță irecuzabilă, exegetul evită să reitereze opiniile altora și adoptă o altă optică pentru a ajunge, sistematic, la esența „mitului Eminescu”, de a direcționa analiza critică spre individual, spre „particularitatea neclasificabilă”. Nu metoda comparatismului tradițional este combătută cu vehemență de V. Streinu, (în opoziție cu rezultatul cercetărilor operei eminesciene de până atunci), ci prejudecata că Eminescu este canto-

⁴⁰ Perpessicius, *Eminesciana*, Ed. Minerva, București, 1989, p. 114.

⁴¹ Vladimir Streinu, *Eminescu*, Ed. Junimea, Iași, 1989.

⁴² Idem, p. 73.

nat în generația „stricătorilor” de limbă. Lăsând la o parte faptul că Eminescu s-a opus, fatalmente, pătrunderii fără rezerve a influențelor franceze și slave în lexicul limbii române, putem conchide că pentru a nu „desnaționaliza” poporul e nimerit să îmbogățim limbajul, rolul acestuia fiind „dezvoltarea cugetării” și turnarea limbii vechi în „formă nouă”. Modernizarea limbajului, prin făurirea unei limbi literare, datorate asimilării de cuvinte noi, neînsemnând pentru Eminescu ignorarea cuvintelor „din mormântul trecutului”. Acest adevăr îl face pe V. Streinu să afirme: „Universalitatea poeziei lui (Eminescu – n.n.) e prin urmare pe cale să fie bine stabilită azi, și, ca să existe nu numai pentru conașionali, a fost nevoie să i se cunoască prin specialiștii câtorva limbi de circulație mondială puterea de vrajă și cuprinderea cosmică a geniului său. (...) De acum înainte aceștia au de precizat factorii obiectivi ai universalității lui Eminescu, unul privind caracterul sincretic al romantismului eminescian, iar altul locul propriu al romantismului său în istoria literară europeană. O comparație chiar grăbită cu oricare dintre reprezentanții marelui curent comun de sensibilitate înlesnește cunoașterea unei alte identități poetice: „Eminescu propune lumii ca nimeni altul suma lirică a întregului romantism european pe care, luminând-o dinlăuntru, ca și piroseric, cu o dramă spirituală proprie, aspirație crucișă a Eternului la Efemer și a Efemerului la Etern, o învăluie muzical în dulcele aesthesu al baștinii sale carpatodunărene. Cât despre situarea istorică a originalității lui Eminescu este un post-romantic”⁴³.

Sub influența lui Călinescu, V. Streinu îl califică pe Eminescu, fapt care nu-i va fi iertat de contestatari, „poetul nostru național”⁴⁴. El intră în controversă cu exclusiviștii, dogmaticii Maiorescu și Gherea care au cercetat opera lui Eminescu prin prizma unui egocentrism care, desigur, i-a împiedicat să alcătuiască un portret cât mai aproape de original al uneia din valorile fundamentale ale culturii românești – Mihai Eminescu. V. Streinu este cel care propune viitorimii să anuleze sau să egaleze deosebirile dintre creația lui Eminescu „antumă” și „postumă”, el pledând pentru o îndepărtare de Maiorescu (pentru care dihotomia antume-postume devenise o chestiune sofisticată) în vederea poziționării interpretului într-o perspectivă favorabilă aplicării prin procedeul palimpsestic a unui examen analitic din interior al cultului eminescian pentru a ajunge, astfel, la „embrionul

⁴³ Idem, p. 243.

⁴⁴ Idem, p. 83.

poeziei⁴⁵. Și George Munteanu⁴⁶ susține că „a respinge de plano postumele eminesciene (...) în numele « mitos »-ului genuin”, comportă un risc care ne-ar putea distanța de integralitatea creației „poetului universal” care este Mihai Eminescu. Ceea ce i se poate imputa totuși lui V. Streinu este faptul că s-a lăsat sedus pe importanța părții operei și „nu de aceea a întregului”, după cum observă și Mihai Drăgan⁴⁷. Eminescu a avut în poezie și, mai ales în publicistică, „o acută conștiință a istoricității⁴⁸ care i-a accentuat „dimensiunea unicității”, cum constată Vladimir Streinu⁴⁹ când susține „necesitatea ierarhizării”, privindu-l pe Eminescu ca „poet unic în cadrul conceptului goethean de «literatură universală»”.

Semnificația universală a operei lui M. Eminescu este dezvăluită, mai mult decât alții, și de Tudor Vianu. Despre aceasta din urmă E. Lovinescu nu șovăie să scrie: „Există un mare suflet european. Cerurile țării noastre s-au lărgit într-atâta că strălucirea lui devine o nevoie. Suntem aproape un imperiu și ne trebuiesc zări imperiale. Dacă înțeleg bine datoria generației noastre, ea mi se rezumă în tendința către marea cultură: realizarea locală a sufletului european”.

Europeanitatea lui Eminescu este dată, în concepția lui T. Vianu, de o delimitare netă de influențele din afară, care impun o adevărată Renaștere națională.

Problema personalității lui M. Eminescu, obsesiv aprofundată de T. Vianu în studiul său *Personalitatea lui Eminescu*⁵⁰, se particularizează prin fundamentarea formelor și modelelor de interpretare, necesare unei juste receptări a exegezei eminesciene, idee frecventă în critica modernă europeană a vremii. Comprehensiunea pentru identitatea universală a culturii românești este una din calitățile de necontestat ale spiritului înnoitor, incitant, deschizător de noi orizonturi. Poetul, după opinia lui T. Vianu, datorează o parte din geniul său *Junimii*, afirmație care, nefiind destul de argumentată, nu rezolvă profunzimea spirituală a creației poetice eminesciene. Utilizând o metodă de demonstrație polemică, T. Vianu clarifică ideea operei ca formă și nu ca efect al personalității, teză contradictorie, dar acceptată și de mișcarea

europeană de idei, complexată evident, de autonomizarea valorilor. Prin urmare, Vianu împărtășește opinia că temele culturale ale lumii nu pot deveni epuizabile atâta vreme cât spiritul fuzionează cu materia. Este motivul pentru care i-a atras, din partea lui Ov. S. Crohmalniceanu această apreciere : „Critic al definițiilor exacte și al judecăților greu contestabile”. Vianu nu a practicat niciodată partizanatul literar și nici critica de direcție, dar s-a situat continuu pe poziția de avangardă împotriva unor rezistențe și a unor interpretări non-estetice, capabile să prejudicieze patrimoniul culturii universale. Într-o astfel de conjunctură a intervenit pentru reconsiderarea lui Eminescu, comparatismul în concepția sa nemaitrebuind a se mai rezuma numai la studiul influențelor ci să impună analiza receptării operei prin dezvoltarea unor noi câmpuri de investigare. Secretul întregului său sistem de valorizare a literaturii universale și naționale, (pentru ultima Eminescu fiind un exponent al „valorilor romantismului european”), constă în dezvoltarea predilectă a metodei criticii sursieriste. Asemeni lui Maiorescu, T. Vianu⁵¹ remarcă inteligența, „universul fără margini al gândirii” lui Eminescu, care „își înțelege menirea pe lume”. T. Vianu trage și o primă concluzie în favoarea influenței schopenhauerene asupra logosului eminescian : „Un asemenea om impresionează contemporanii prin înstrăinarea lor de nevoile imediate ale practicei ; când intră în contact cu ei preferă să se mărginească la teme generale de idei, rezervându-și și ca un bun ascuns și sacru ceea ce constituie particularitatea lor absolută⁵²”. Foarte semnificativ este, din respectivul punct de vedere, și acest pasaj din *Poezia lui Eminescu* (1925): „opera poetică a lui Eminescu, chiar dacă nu ținem seama decât de data publicării ei succesive, se lasă cu destulă ușurință sistematizată în cicluri”. T. Vianu, în opoziție cu opiniile filozofului I. Gherea, este de părere că Eminescu este preocupat „de anumite motive tipice”, acestea fiind „pe de o parte îmbinarea dintre revoluționismul liberal și reflecția sceptică asupra lumii și vieții, iar pe de altă parte suferința iubirii dezamăgite unită cu liniștea cucerită prin iubire. Lirica socială, filozofică și erotică sunt, așadar, din primul moment categoriile de căpetenie ale poeziei lui Eminescu”. Ideea este completată în eseu *Eminescu în timp*⁵³ unde T. Vianu abandonează portretul unui Eminescu întors către trecut, deoarece „astăzi atrage

⁴⁵ Idem, p. 172.

⁴⁶ *Istoria literaturii române*, Ed. Porto – Franco, Galați, 1994.

⁴⁷ *Eminescu tânăr sau „a doua mea ființă”*, Ed. Institutul european, Iași, 1999.

⁴⁸ Idem, p. 282.

⁴⁹ *Eminescu*, Ed. Junimea, Iași, 1989, p. 133.

⁵⁰ *Mișcarea literară*, an II, nr. 9, 10 Ianuarie 1925.

⁵¹ *Personalitatea lui Eminescu*, 1925.

⁵² Idem.

⁵³ T. Vianu, *Jurnal*, Ed. Eminescu, București, 1970, p. 172.

atenția chipul poetului orientat către lumea ce vine, mesajul său adresat viitorimii”.

Mai târziu și Rosa del Conte⁵⁴ avea să vorbească despre vocația lui Eminescu, cu rădăcinile adâncite în „humus-ul cultural autohton”, de a-și desfășura „cu îndrăzneală aripile peste un peisaj arhaic transfigurat”. Trecutul este fascinant. Din el „poetul va lua adesea motive de inspirație”. Din fericire, având simțul realității, Eminescu era conștient că pentru a supraviețui „în mijlocul unei Europe mașinizate și tumultoase”⁵⁵ nu trebuie să închidem România cu „ziduri groase și înalte”, chiar dacă lumea occidentală spre care năzuia era, la rândul-i, „închisă în orgoliul tradiției sale clasice (predominant latine)”⁵⁶.

Crezând în seducția elementelor romanticii germane asupra eului eminescian, T. Vianu, spre deosebire de cei care s-au mulțumit să limiteze influența lui Schopenhauer în opera poetului, este de părere că „Eminescu a fost ... un inovator prozodic”⁵⁷ care s-a detașat de modelul care l-a inspirat. Criticul se situează pe poziția renunțării la interpretarea tradițional idealistă a lui Eminescu: „Nu voi aminti aci propria mea interpretare de acum aproape treizeci de ani decât pentru că astăzi aș modifica-o, cum am făcut-o de altfel în studii ulterioare. Scriam în *Poezia lui Eminescu*, 1930: «Subtila răsturnare de perspectivă (produsă de Eminescu) a eliberat în sufletul nostru o provizie de forțe subiective, puternice și proaspete. Ceea ce s-a numit îndată după moartea poetului *răul eminescian* era mai degrabă o criză de creștere». El constată că „imaginea lui Eminescu a evoluat puternic”, lăsându-ne astfel să concluzionăm că, într-adevăr, „a ieșit la iveală un Eminescu titanic, revoluționar, ciopli-tor al unor blocuri uriașe”⁵⁸.

Summary

Eminescu's Europeanism seen by Titu Maiorescu, G. Ibraileanu, Perpessicius, Vladimir Streinu and Tudor Vianu

Poet and journalist, Mihai Eminescu has developed his European ideas from Romanian conception of the

⁵⁴ *Eminescu sau despre Absolut*, Editura Dacia, Cluj, 1990.

⁵⁵ Idem, p. 160.

⁵⁶ Idem, p. 277.

⁵⁷ T. Vianu, *Aleksandri, Eminescu, Macedonski*, Editura Minerva, București, 1974.

⁵⁸ *Eminescu în timp*, 1959.

world and the idea of unification with Europe as a unique organism. Due to his “europenism” (T. Maiorescu) he could show his inclination to elevation of Romanian culture on the world level, since he has also been a link between his precursors and his successors. This characteristic of his personality has been seen differently by many influential critics, but they all agree that thanks to it he could speak about great world themes such as life, death, world as stage, and things that makes the essence of one's being (by Heidegger). Mihai Eminescu's intellectual formation has been most influenced by universal lyrics and famous thinkers from different times, firstly from the Antique. In its essence, Eminescu's personality presents the synthesis of all values formed in Romanian as well as in universal frames.

Rezime

Eminescuova evropska ličnost u interpretaciji Titu Maiorescu, G. Ibraileanu, Perpessicius, Vladimira Streinua i Tudora Vianua

Pesnik i žurnalista, Mihaj Eminescu je svoje evropske ideje zvijene u ruho rumunizma izvodio iz same predstave o svetu rumunskog naroda i iz ideje o ujedinenju sa Evropom kao jedinstvenim organizmom. Zbog svoje „evropske ličnosti” (T. Maiorescu) mogao je da iskaže svoje naklonosti ka podizanju rumunske kulture na svetski nivo, budući da je predstavljao kariku između svojih prethodnika i sledbenika. Veliki kritičari su različito gledali na Eminescuov evropeizam, ali su svi isticali da je upravo zahvaljujući ovoj osobini pesnik mogao da govori o velikim svetskim temama poput života, smrti, sveta kao pozornice, o onome što u suštini čini biće (prema Hajdegerovom mišljenju). Intelektualnom formiranju Mihaja Emineskua suštinski su doprineli kontakti sa svetskom lirikom i istaknutim predstavnicima svetske misli različitih epoha, počevši od antičkog doba. U biti, Eminescuova ličnost predstavlja sintezu vrednosti formiranih kako na rumunskom, tako i na svetskom planu.

Faruk Dizdarević

SUFERINȚA CA O VIZIUNE ARTISTICĂ ÎN OPERA LITERARĂ A LUI ĆAMIL SIJARIĆ

Suferința ca însoțitoare în viață a forțat oamenii din toate timpurile să se ocupe de ea; nu doar scriitorii, ci și filosofii, teologii, artiștii plastici au încercat, sub puterea înșfăcărilor, să o stăpânească. Nu este surprinzător că aceasta, de-a lungul secolelor, a fost determinată diferit și că înfățișarea care a fost dată suferinței într-o epocă nu a avut mereu aceeași valoare. Aproape că se poate spune că atitudinea față de suferință are istoria sa proprie.

Patima ca experiență este multidimensională; ea este, cum a stabilit un cercetător, nu doar o problemă, ci și un secret. Spectrului bogat al efectelor ei corespunde scala sentimentelor pe care suferința le provoacă în noi. Oricum ni s-ar părea suferința, ea este considerată ca un simptom sau sindrom, dar o înțelegem ca o avertizare sau altceva, ea este parafenomen, legată de om, deoarece viața ne este lezată. *Nu poți suporta gândul* – spune William Faulkner – *pentru că nu te va mai durea*, iar prin aceasta nu este spus nimic altceva decât că suferința, patima și durerea aceea ne dă posibilitatea să pătrundem în viață.

În opera sa literară, Ćamil Sijarić realizează o temă mare a suferinței și a patimii în forma lor completă. Esența literaturii pe care a extras-o, elucidarea naturii umane. Aceasta este scisoarea care tot timpul deschide spațiile lumii interioare a omului. Acest lucru se vede în seria operelor lui, iar în romanul *Zemlja Raška Rascia* poate că cel mai mult. Această carte este veche în felul Bibliei, spune R. Petrov Nogo, totul este în ea scos din reamintirea păstrată, greutatea inutilității și singurătății omului de scurtă și inexplicabilă ședere a lui pe pământ, în cursul istoriei, nedreptății cosmice și dumnezeiești, se poartă ca un blestem; soarta fiecărui caracter al lui parcă ar fi soarta lui Jova: „Toți noi suntem săraci în dumnezeu. Am venit cu toții goi în această lume și goi vom pleca,... și turcii goi se duc”. Cu o tristețe antedeluviană este îmbinată fraza folclorică a lui Sijarić și de tristețe s-a condensat într-o înțelepciune

ne proverbială și matură. Bun scriitor al romanului, descoperă interiorul omului, iar povestea este doar un mijloc ajutător, care, în esență, nu este important – cum remarcă Schopenhauer.

În romanele sale istorice, Sijarić descoperă că istoria nu este o entitate independentă supraomenească, ci omul în conflict cu alt om, chiar cu sine însuși. Deși angajat în acel conflict dramatic, omul nu lasă a se împărți până la sfârșit într-un erou pozitiv sau negativ, deoarece astfel de împărțire creștină-maniheistă se schimbă de azi pe mâine, dezvăluind relativitatea sa. Din cauza aceasta, mulți actori din romanele istorice a lui Sijarić seamănă cu anumiți eroi din romanele lui Walter Scott, după părerea lui Radojica Tautović.

La Sijarić, marile teme istorice devin dramele omului cel mic care tânjește după o oarecare lume în care chiar și el ar putea să însemne ceva.

În romanul istoric tradițional de multe ori se tinde la biografia romanțată a persoanelor importante. Modernizând romanul istoric, Sijarić a schimbat poziția personajului din poveste. Dacă poziția centrală în romanele lui istorice aparține figurii individuale, aceasta din urmă nu mai este o persoană istorică celebră, ci o simplă figură umană, adică un anonim istoric. Datorită acesteia, scriitorul a avut acces la intimitatea personajelor din romane, să vorbească despre dificultatea vieții lor, despre patimi, surințe, dureri. Deoarece, când sunt analizate marile personalități naționale, romancierului adesea nu i se recomandă să se intereseze de intimitatea lor, prin slăbiciunile lor intime mici, să nu se micșoreze sau să își piardă cunoștința dimensiunii istorice prin aceasta. Fie că scriitorului i se impune dinăuntru sau dinafară, această interdicție încetează în cazul care romancierul se confruntă cu personaje umane simple necunoscute. Astfel de caz avem în toate trei romanele istorice ale lui Sijarić (*Mojkovačka Bitka*, *Carska Vojska*, *Zemlja Raška Rascia*). Această tendință ca istoria să se împlinească cu viața umană probabil este

cea mai reușită când marile evenimente istorice (ex. *Mojkovačka Bitka*) primesc forma de răni pe spatele femeilor din Muntenegru care pe drumuri și ținuturi greu de străbătut transportă hrană pentru soldații săi.

Romanul *Carska Vojska (Armata Imperială)* se ocupă de istoria și de soarta umană. Imperiul turc se desțâmă și cade ireversibil. Totul este pe picioare instabile în ea, chiar și Armata Imperială. Agii și beii trimit în Armata Imperială sărăcimea de la sate și din orașe în loc de copiii lor. Undeva pe Dunăre, împrejurul Dunării încătușate cu ploii de toamnă și mlaștini, în secolul al XIX-lea se poartă bătălia inegală între Rusia țaristă și Imperiul Otoman. Rezultatul militar este vizibil, dar fără niciun sens. Un fel de persoane șterse, condamnate ca pentru douăzeci de ducați datorie să plătească cu capul participarea la război. Puțini dintre ei s-au întors în viață acasă. Și acest roman a lui Sijarić este foarte emoționant prin arta folosirii cuvintelor, istoriei și soartei omenești. În el, de exemplu, într-un loc se poartă o astfel de convorbire: „Ai împărat”? -Am”. Ai Dumnezeu? -Am! Atuncea ai tot”. Și acela care se afla în război, dacă moare, Dumnezeu îl va plăti. Dacă supraviețuiește, împăratul îl va premia. În aceasta convorbirea scurtă, în această concluzie simplă, ca în rețeaua destinului, se zvârcolește un om anonim al istoriei – eroul poveștii lui Sijarić. Caracterile lui Sijarić poartă destinele lor ca pe o nenorocire. Scriitorul vorbește despre destinul tragic al oamenilor privit în cheia istorică și antropologică.

Suprasaturată de triumfurile materiale ca în o sută de ani precedenți, Europa a fost pregătită pentru explozie, iar consecința ei a fost Marele Război început în anul 1914. După acest abator în care sângele curgea ca apa, cu toate experiențele teribile ale omului și ale lumii, se ajunge la cea de-a doua confruntare mondială. Această confruntare o provoacă fascismul, unul dintre cele mai remarcabile fenomene istorice antidemocratice ale epocii moderne. Cu intenția să domine asupra a cincizeci de națiuni europene, asupra a o sută optzeci de milioane de locuitori înrobiți, conducătorul nazist Adolf Hitler a început Al Doilea Război Mondial în anul 1939. Și acest război a adus omenirii suferință și patimă fără sfârșit.

Ocuparea Croației de către Germania și formarea SIC (1941) cu Pavelić în frunte s-a petrecut pe malul Savei, în lagărul de concentrare de la Jasenovac. Mladen Iveković, fost prizonier al acestui lagăr, scrie: „Nu există stilou care ar fi în stare să descrie frica și atmosfera teribilă din Jasenovac. Aceasta depășește orice fantezie umană. Iadul, inchișiția, cea mai teribilă te-

roare, care nu a existat niciodată nicăieri în istorie, sângerarea animalelor sălbatice, izbucnirea la suprafață a celor mai întunecate instincte, care până în prezent nu au mai apărut la oameni – este puțin spus...”.

Camil Sijarić în cartea sa *Oslobođeni Jasenovac (Jasenovacul eliberat)* evocă acest episod sângeros al celui de-al doilea război mondial. Ultimele zile din aprilie 1945, imediat după eliberarea lagărului Jasenovac, Sijarić a plecat acolo, cum singur spune, să descrie aceea ce o să vadă. În cartea amintită, el spune: „Pământul pe care am pășit se numește Slavonia. Iar localitatea în care am ajuns – Jasenovac. Pronunț acest cuvânt teribil de mai multe ori. Jasenovac, Jasenovac...! Câte scrisori au fost trimise în acești patru ani de război în această localitate! La fiu, frate, tată, soț, soție, soră! Și câte lacrimi i-a înmormântat!”! A intrat în localitate. Acuma văd aceea ce nu am crezut că o să văd. Văd ceva ce a fost localitate omenească. Văd ceva ce au fost case omenești. Dar care nu mai este nimica – nici localitate, nici case, nici fotografie despre aceasta, numai ruine și distrugeri – și incendieri, pustiu, o pustie rece după distrugere și după foc. Acolo focul tot mai durează, focul tot mai arde – ard grinzile, resturile de lemn, arde funingina... Mii de funingini negre ies din pământ – și sugerează că aceasta este urma pe care a trecut ucigașul!”! În registrul său, Sijarić înregistrează imagini înspăimântătoare și îngrozitoare ale morții: în lagăr, pe malurile Savei, în sălcii și apă liniștită, în mulțimea de cadavre omenești arse sau semiarse.... Peste tot. Au făcut aceasta Ustași înainte de eliberarea acestui lagăr de concentrare.

Aceste înregistrări, natural, nu sunt lipsite de reminențe lirice, astfel caracteristice felului de povestire a lui Sijarić; dimpotrivă, scriitorul ține de a factografia și imaginile teribile ale întâmplării care se petreceau acolo.

Jasenovac-ul eliberat este la răscruce de modelare între beletristică și foiletonistică.

Este scris într-un stil realist. Dar cum altfel? Cum spune protagonistul *Nărocului în război* a lui Lalić: „Despre tancuri nu se poate cânta cu guzlele”.

Sijarić aicea nu moralizează, știind că aceasta nu ar fi bine. El, prin egalizarea desfășurată a povestirii, expune diferite feluri de suferințe acestor prizonieri nefericiți, îndrumând în acest fel pe cititor cu ușurință și irevocabil să emită o opinie cu conținut axiologic referitor la timpurile grele și la evenimente teribile. Scriitorul poate ajunge în situația când nu este capabil de ajuns să se exprime prin cuvinte, să articuleze patima, durerea și nefericirea despre care scrie, deoa-

rece limba este imperfectă. Nu este suficient să reproducă în mod adecvat această întâmplare.

Primo Levi a citat pe un răufăcător care, dovedind cinism fără sfârșit, a sfătuit victima să meargă liber și să povestească tot ce a pățit – lumea nu o va crede. Nicio descriere nu poate să dea mai mult decât o imagine palidă și groaznică despre ce s-a întâmplat la Jasenovac.

Despre dimensiunile amintite ale lumii lui Orwell, ale avântului negru al epocii care șterge oamenii, luându-le demnitatea, vorbește și scriitoarea Hana Levi Has și singură prizonieră în lagărul de concentrare: „Nu suntem morți, dar suntem cadavre. Au reușit să omoare în noi drepturile noastre la viața prezentă, pentru mulți și în viitor, dar cea mai mare tragedie este că au reușit cu ajutorul metodelor sadice și perverse să stingă în noi fiecare sentiment de ființă normală care poartă în sine un trecut normal, chiar și conștiința că am trăit cândva uman”.

Una dintre povestirile lui Sijarić în care este potențat Al Doilea Război Mondial, este povestea *Todora* (prima în colecția de povestiri *Când fata doarme, e parcă miroasă a mere*, 1973). Povestirile din această carte sunt perfuzate cu sentimentul de tristețe lirică și soartă imprevizibilă.

Continuând să urmărească destinele călătorilor nefericiți și pierduți pe drumurile domnului, cum ar fi zis Nikola Kovač, Sijarić îi aduce până la sfrșitul acestui drum, de unde nu mai există întoarcere. Cea mai mare parte a caracterelor principale în această colecție ori dispar fără urmă, ori mor. (Adevărat, multă moarte subită în aceste povestiri este evocată în împrejurări foarte neobișnuite și secrete, care diferă în mod semnificativ de tonul obișnuit al poveștii lui Sijarić). Sijarić tot timpul are în gând o lume cu soartă pe dos, de nepotrivire umană și cercetarea zadarnică în căutarea unui sprijin mai tare în viață. Caracterele lui Sijarić sunt trimise într-un fel de viață îngustă, de unde nu mai există ieșire și unde nimeni nu poate să le dea ajutor.

Până un grup de germani i-au violat fiica în cameră, frumusețea satului, Todora, care în luptă le-a aruncat pe vizorul tancului o pătură și tancul a fost distrus, iar alții în jurul vetrei au așteptat să le pregătească mămăligă, tătăl Todorei, Radul, le-a turnat un pahar de apă fierbinte peste ochi. „Lovit de gloanțe, se așeza încet lângă vatră – așa cum se așează bătrânii, în cazul care nu au nimic, decât că au mulți ani...”. Indiferent, satul a pedepsit pe Todora însărcinată cu ignoranță completă. Mai ales când a născut băiat cu ochi albaștri, bastard german. Din cauza aceea pătimește fără sfârșit.” A ieșit pe ușă mică, trebuind să se aplece pentru a ieși, și s-a

dus în spatele casei unde era șopronul pentru lemne și grajdul; mai departe de grajd nici nu s-a dus de când sub brâu poartă copil”.

Tot ce a fost, evident nu mai poate să fie. În acest scop a zidit un adăpost personal, loc pentru izolare și protecție în realitatea sa internă pentru a supraviețui. Partea centrală a nuvelei se formează în jurul conflictelor dramatice în care conflictul caracterului principal nu se desfășoară cu „străinii”, ci cu „cei apropiați”. Todora nu condamnă satul, ea într-un fel îl „înțelege”.

Încercând să pătrundă în intimitatea eroinei principale a narațiunii, se pune întrebarea nepronunțată și uimitoare: l-au omorât sufletul sau sufletul de durerile care le-a petrecut și pe care le petrece a crescut.

Această poveste uimitoare despre fata pe care în război au violat-o soldații inamici și pe care satul o respinge, se termină cu dispariția acestei fete tinere. Satul hotărăște să ridice monument tatălui Todorei, Radului. Dar în locul monumentului pentru Radul, artistul a sculptat bustul Todorei.

Autorul subliniază toleranța ca o valoare spirituală. Este important la apărarea propriului eu să nu permitem să ne învingă ura. Întotdeauna trebuie să avem în vedere că răul ne poate învinge și astfel vom răspunde răului din afară cu cel dinăuntru. Cu nonviolența nu apărăm numai pe altcineva de noi, totodată ne apărăm de noi înșine.

Victoria aliaților, în 1945 a nimic mișcările fasciste de până atunci. Acestea au fost declarate criminale din cauza violențelor împotriva umanității, provocarea războiului, genocidul și patimilor fără sfârșit și suferință.

În urmă cu două secole, inspirat de Rousseau, Immanuel Kant a observat că suntem într-adevăr civilizați, dar nu și moralizați. Putem spune că această notificare chiar în măsură mai mare este valabilă pentru timpul nostru, mai ales dacă este vorba despre țările dezvoltate. Dezvoltarea gigantică a științei și a tehnicii a dat posibilitatea, măcar într-o parte a lumii, condițiilor pentru bunăstare materială. Difilic ar îndrăzni cineva să afirme că omul a devenit mai fericit, mai liber, mai uman. Mult mai mulți sunt aceia care ar spune chiar opusul. Pentru o astfel de confirmare nu este greu a găsi argumente. Anume, omenirea a dezvoltat și mijloace tehnice de distrugere care amenință să pună în pericol nu numai specia umană, ci și viața pe pământ. Sunt puse în pericol, deci, nu numai sănătatea fizică a omului, ci și sănătatea mintală.

Dezvoltările amintite sunt urmărite de numeroase regresii barbare. Numărul războaielor pe pământ se înmulțește, în timp ce sunt tot mai mult însemnate de

factorii etnico-religioși. Conștiința cetățenilor merge înapoi, până violența otrăvește societățile. Societățile sunt în număr tot mai mare interdependente, dar, de asemenea, tot mai pregătite să se dezechilibreze reciproc. Occidentalismul cuprinde întreaga lume, dar duce și la reacții cum ar fi închiderea granițelor etnice, religioase și definirea identității naționale. Internaționalismul cetățenesc care se formează încă este în fază de formare, societatea civilă de renume mondial încă nu a apărut. Conștiința privind comunitatea identică a destinului mondial încă nu s-a concentrat, iar alternativa adevărată încă nu a primit definiția sa.

Deși în toate părțile se vorbește despre drepturile omenești, umanitate, libertate și emancipare, suntem martorii triumfului dorinței pentru putere. Chiar în momentul când se apelează la nonviolență, dialog și toleranță, violența este prezentă tot mai mult. Războaiele se poartă pe mai multe puncte ale globului pământesc. Războaiele, de fapt, nicicând nu au încetat. Există impresia că eforturile pentru nonviolență sunt doar un mijloc să se liniștească conștiința. Poate că natura omenească este atât de slabă și stricată, încât omul și pe lângă voința cea mai puternică nu este capabil să practice un astfel de ideal grandios?

Acestea sunt unele dintre întrebările posibile care se impun în această perioadă de timp săracă și tulbură.

Suferința și patima pot afecta percepția noastră asupra lumii. Masa de opere literare, la fel studiile istorice și umanist-științifice au încercat să „prelucreze” fenomenul suferinței. Au apărut cele mai diferite interpretări. Schopenhauer, de exemplu, a formulat aceasta ca pe o reflecție: Atunci când viața noastră ar fi fără sfârșit și nedureroasă, a spus, poate că nimănui nu i-ar fi trecut prin gând să întrebe de ce există lumea, și chiar în felul acesta - cum este. De aceea consecința finală a acestei constatări trebuie să fie pe deoparte o povață colectivă, ca răul și crima să nu se mai repete, iar pe de altă parte, sancționarea lor penală completă și necondiționată și purificarea metafizică și individuală. Cu atât mai mult deoarece amintirile de la recentul război fratricid în spațiul fostei R.S.F. Iugoslavia sunt încă proaspete.

A lumina fiecare fragment al timpului în care domină răul, crima și patima în mod corespunzător, repartizând eroii săi în timpul acela și în singurul mijloc al crimei, războiului și distrugerii, chemând imaginile care apar din potopul suferinței, din despicierea personajului omenească și distrugerea conștiinței sale, este o provocare pentru fiecare scriitor, dar mai ales pentru cel balcanic, care este, *volens-nolens*, încărcat cu patimile trecutului.

Summary

Tribulation as an artistic vision in the literary work of Camil Sijaric

Tribulation, as a life companion, forced the people in all times to deal with it, not only in literature but also in other disciplines of spiritual creativity. In his literary work Camil Sijaric covers topics of death and suffering in their full form. The essence of literature that he wrote out is a revealing of a man. The hero of Sijaric's narratives is an anonymous man of history. The writer talks about the tragic fate of the people observed through a historical phenomenon of the modern era, brought an endless tribulation and suffering to the mankind. Camil Sijaric talks about it in his works „Liberatet Jasenovac” and „Todora”. Even though today there are talks about human rights, humanity, freedom and emancipation everywhere, we are witnessing the triumph of the will for power. Just now while appealing for non-violence, dialogue and tolerance – there is more and more violence.

Key-words: suffering, Camil Sijaric, fascism, war, Jasenovac

Rezime

Stradalništvo kao umetnička vizija u književnom delu Ćamila Sijarića

Stradanje, kao životni pratilac, prisiljavalo je ljude u svim vremenima da se njime bave, ne samo u književnosti već i drugim disciplinama duhovnog stvaralaštva. U svom književnom djelu Ćamil Sijarić obrađuje teme stradanja i patnje u njihovoj punoj formi. Suština literature koju je ispisivao, rasvetljavanje je čoveka. Junak Sijarićevih priča je anonimni čovek istorije. Pisac govori o tragičnoj sudbini ljudi posmatranoj u istorijskom i antropološkom ključu. Fašizam, kao jedna od najizrazitijih antidemokratskih istorijskih pojava modernog doba, donio je ljudskom rodu beskrajna stradanja i patnje. Ćamil Sijarić govori o tome u svojim djelima „Oslobođeni Jasenovac” i „Todora”. Mada se danas na sve strane govori o ljudskim pravima, humanosti, slobodi i emancipaciji, svedoci smo trijumfa volje za moć. Upravo dok se apeluje na nenasilje, dijalog i toleranciju – nasilja je sve više.

Ključne reči: stradanje, stradalništvo, patnja, Ćamil Sijarić, fašizam, rat, Jasenovac

Vladislava Gordić Petković

NINE JOURNEYS INTO THE HEART OF CONTEMPORARY SERBIAN LITERATURE

Contemporary Serbian fiction might be defined as a hybrid of three narrative strategies: postmodern textual play, rewriting history, and obsessive confession. The greatest concern of the writers which will be discussed here, however, is the reinvention of reality. They manipulate facts and fiction in different ways, exploring the blurry border between the two, and the result of this playful trespassing is metafiction packed with actual events from either recent or remote history.

In his novels *Destiny, Annotated* (*Sudbina and komentari*, 1993) and *The Perfect Remembrance of Death* (*Savršeno sećanje na smrt*, 2008) Radoslav Petković explores the ways war, revolutions and unrests shape up both social and personal histories. The author twists and turns lesser known historical facts so as to induce strange encounters of literary heroes and historical personages in time and space. Thus in Petković's latest novel the Irish poet William Butler Yeats appears within a crumbling world of the 14th century Constantinople, in a vision of a young man whose meddling with magic will forcibly lead him into priesthood. Since the authorities frown upon practical magic, even if meant to save the city from the impending Ottoman invasion, embracing religion will be Philarion's narrow escape of death. However, even as a dutiful monk, this young man will affront magic yet again, owing to his mysterious tutor who is both a philosopher and a wizard. Abounding in mysticism, philosophy and juicy historical tidbits, *The Perfect Remembrance of Death* is both an esoteric thriller and an adventurous travelogue, as well as a bildungsroman of an enchanter. In Petković's previous novel *Destiny, Annotated*, which won all Serbian literary awards, a Serbian intellectual got caught amid the 1956 revolution in Budapest, his destiny intersecting with the eventful life of his ancestor and namesake, a 19th century officer who had been en-

tangled into stratagems and schemes of seemingly benevolent people around him. Petković's multilayered, intricate narratives are packed with both irony and suspense, having earned him a huge critical acclaim in Serbia and abroad, as his novels have been translated into Hungarian, French, German, Greek and Bulgarian so far.

On the other hand, Dragan Velikić has been warmly received in the German-speaking countries with his novels which mostly deal with personal quest for identity amid the turbulent scene of the south-eastern Europe. Inclined to investigate personal histories hidden behind the walls of European cities from the Mediterranean to the Central Europe, Velikić is deeply concerned with exile as the modern condition. Thus his character Rudi Stupar from the much praised novel *The Russian Window* (*Ruski prozor*, 2007) travels from his hometown Szabadka further to the north in order to invent a new life, unburdened with ethnic animosities and war conflicts. A considerable part of the novel takes place in Budapest, where Rudi successfully resettles until the city turns into a „Serbian Casablanca“ with the flow of Serbian expatriates who have escaped the NATO air strikes. Velikić is at his best when he casts his elaborate sketches of the cities from Pola to Hamburg, which get to be much more than a mere backdrop to the characters' identity crises.

The inclination toward both the political and the fantastic can be observed in the fictional opus of Sreten Ugričić, which is positioned in between political allegory and a sinister fairy tale. As elsewhere, the fantastic starts with the perception of reality and a perversion of it. Thus in his latest novel, *To the Unknown Hero* (*Neznanom junaku*, 2010), Ugričić skillfully combines the burning issue of Kosovo with dystopia and fable, turning the Serbia of the year 2014 into a bleak country packed with terror and igno-

rance, corruption and mess, and the only free media in such a dismal place is – telepathy. The love story in such a world certainly has a tragic end, but not a conventional one: the lovers die of gas poisoning after spending only one night together, before they have even managed to become the principal narrative concern of the plot. Ugričić boldly uses history and politics as deconstructed metaphors in order to show that they suffocate love and life in general: an inscription on the wall, saying „Serbia kills“, turns from a simple reality bite into a concept of menace which overflows the world of the novel.

David Albahari has obviously reinvented his fiction after having moved to Canada in the nineties, focusing upon a quest for faith, language and identity within a historical tapestry which is difficult to comprehend. Unlike Petković, who offers an elaborate historical background, Albahari is focused upon his character’s claustrophobic world of intimate dilemmas. The character from the novel *Bait* (Mamac, 1996) is set within an environment which might not be hostile, but is irreparably indifferent: which is not dangerous, but is dangerously unable to tolerate the introspection and isolation of the expatriate hero who is trying to solve the puzzle of the identity, the history, and the homeland. Canada has turned into an estranged utopia whose slowness and simplicity are dreamlike, but also frightening and unnatural. Albahari is probably the only Serbian storyteller who successfully balances two landscapes and two wordscapes: living in Canada, he writes in Serbian for the Serbian audience, tackling the issues which are both local and global, as in his Nabokovian short novel *Ludwig* (Ludvig, 2008), which deals with the touchy subject of plagiarism and undeserved literary fame.

Mileta Prodanović’s collection of stories *Agnus Dei* (Agnec, 2009) revolves around the motives of miracle and penance, using transition as an emblematic condition of either the nation as a whole or the pursuit of an individual. Loaded with irony and grotesque, the stories resemble anecdotes or newspaper sketches, usually delivered in the colloquial and jovial tone of an objective, yet bemused reporter. For instance, the story „Patriotism“ tells of a religious order „Mary Magdalene“, whose duty is to provide sexual gratification to the soldiers in the First World War. On the other hand, fantasy, religion and parody are blended so as to stress the absurd elements in the world of today. Thus the story „Agnus Dei“ tells of a miracle which occurs where it is mostly needed, amid

crude material concerns. The narrator is a businessman who made money on recruiting beggars, only to find out one day that his pack of paupers has inexplicably turned into a flock of sheep. Moral and religious hypocrisy results in a mixture of satire and catharsis after having provoked miracles of all sorts: either circus animals suddenly blurt out the story of a mass murder, or an elderly lady literally grows the new generation of „homo machiavellicus“ from plain tomato sauce. Hypocrisy, greed and blasphemy are frequent motives in the novels of Mileta Prodanović as well, such is the case with *Collection* (Kolekcija, 2006), whose plot joins art history with criminal records, and postmodern experiment with newspaper scandals, in order to investigate the dangerous mystery of a collection of silver gone missing.

Both playful and confessional, either twisting the master narratives or sticking to intimate stories, Serbian women writers, unlike their male counterparts, all set to explore the pursuit of happiness.

Mirjana Đurđević’s novel *Kaya, Belgrade and the Good American* (Kaja, Beograd i dobri Amerikanac, 2009) is a family saga and a fictitious docudrama about Belgrade between the 1920’s and the 1950’s, with a wildly hilarious plot which combines melodrama, satire, and mystery. The novel partly reconstructs the history of Kalmyks, western Mongolic people whose Belgrade temple was the only Buddhist place of worship in Europe between 1929 and 1944. The author uses the scant historical records about a Kalmykian community which resettled in Belgrade after fleeing from the savage reprisals by Bolsheviks during the Russian Revolution. The principal narrative concern is a Kalmyk girl Kaya who bedazzles John Dyneley Prince, the US Ambassador to Yugoslavia and a renowned linguist, becoming his protégé, but also the instigator of either hilarious or dangerous enterprises, such as the robbery of church relics or willful participation in Nazi experiments. Kaya and the good American are closest friends to Serbian writer, Mica Đurđević, who is an incarnation of the novel’s author herself. Mirjana Đurđević casts a humorous sketch of her namesake – a writer, a fencing master and a former student of architecture who fights tooth and nail for the proper urban planning of Belgrade. Most of her stratagems or ideas turn awry, but she never gives up on instructing Kaya and selflessly helping the Kalmykian community.

Mirjana Novaković inserts complex cultural and political issues into the frame of an either realistic or

fantastic plot, telling her elaborate tales in a seemingly casual, jovial style. Her two novels, *Fear and Servant* (Strah i njegov sluga, 2000) and *Johann's 501* (Johann's 501, 2005) were shortlisted for the NIN Award, the Serbian equivalent of the Booker Prize, earning critical acclaim and a wide readership. *Fear and Servant* missed the award by one vote, but the enormous hype generated over this exciting vampire story outlived the publicity which literary awards can provide. The novel had seven printings in seven years, which is considered a huge success for a contemporary novel.

Fear and Servant is a paradox in itself: it is both a page-turner and a complex experimental novel with a rich referential frame containing political allusions and witty parodies of many authors and styles from Serbian, English and American literature. Set in XVIII century in Belgrade under Austrian administration, the narrative revolves around historical facts such as the 1725 arrival of the commission from Vienna to investigate vampires in Serbia. Allegedly, after the death of Petar Blagojević in the Serbian village Kiseljevo, several peasants claimed in their dying moments that late Petar was coming to them during the night to drink their blood. After the commission and the local priest had exhumed Petar's body, stabbed it with a Hawthorn stake and burned it, the report about the "arch vampire" was sent to Belgrade and Vienna, becoming the main theme in Vienna's public circles. Mirjana Novaković uses this trivial event as a trigger for her novel.

Fear and Servant tells two versions of the hunt for vampires: the *his-story* and the *her-story*. The "he" who tells his story is the Devil himself, under the assumed name of Otto von Hausburg, whereas "her-story" comes from Maria Augusta, Princess of Thurn und Taxis, wife to regent of Serbia. Joined like Mulder and Scully and in much the same way drawn to each other, the princess and the devil set off on a vampire hunt in order to investigate the case, and also to re-define their priorities in life.

While the seemingly carefree life of Maria Augusta revolves around her loveless marriage, Von Hausburg lives in a hell of self-depreciation and resentment. The Devil is both charming and childish, ruthless and cunning, robust and proud, yet melancholic and filled with self-loathing and self-reviling. The novel is packed with many vivid sidekicks, a considerable number of European kings, counts, generals and philosophers are mentioned in passing, and there are

also sneering allusions to former president of Serbia Slobodan Milošević, who becomes "a handy lad from Požarevac". The 18th century Serbia is a de-structured and de-centered community, wallowing in disorder and meaninglessness. The critical and satirical focus on the homeland shows how successfully and skillfully Novaković handles complex philosophical, psychological and scientific concepts. Writing truly in the vein of minimalist fiction, Serbian writer Jelena Lengold explores American short story heritage in order to cast her own unassuming accounts of ordinary lives. Her stories focus upon the concept of everlasting love and its numerous triumphs and tribulations, telling of the many ways love can live and die: adultery, divorce, dysfunctional family record or passion dissolved into melancholy and loneliness, among other things. The characters' fear of happiness is almost as unbearable as their fear of death, while their intense awareness of love's fragility stems from their turbulent family histories. The novel *Baltimore* (Baltimor, 2003) portrays a woman in her forties, trying to cope with the marital bliss gone sour, to settle a strained relationship with her mother and to overcome the writer's block. The heroine develops an eccentric habit: at quarter past two every day she is at her computer, watching via web camera a man in Baltimore heading off to work, quarter past eight his time. She names him Edgar after E. A. Poe, and promotes him into an imaginary friend and lover. She constructs his quotidian routine and emotional history, believing that the deepest bonds are created between strangers and that the most intimate friendship springs where people know nothing of one another. The other plane of the narrative tells of the character's visits to her psychoanalyst. Her personal history unwinds, not particularly stressful but marked with pain, melancholy and fears. The novel ends with a puzzling remark: "Nobody will ever know why I went away, where I went and what became of me. Some will try to find the clues in my first and last novel. They will start looking for me in Baltimore, but in vain." The wordscape of the novel suggests that the search for love actually was only a part of the journey towards death, yet the search for the meaning of life might have resulted in the new novel, which the heroine is desperately trying to write all along.

For Ljubica Arsić, love seems to be a genuine rabbit-hole echoing with cynical and scornful laughter aimed at our secret dilemmas. Her fictional patchwork *Baby, do you love me?* (Maco, da l' me voliš?

2005) tells of love's descent into the darkness of routine by using a kaleidoscope of literary plots. The novel stems from the the list of hundred sentences which regularly occur in lovers' discourse. Each triggers a narrative on what happens when love goes sour with everyday routine. The characters in Arsić's wordscape vary from the Serbian highwayman Hajduk Veljko to Fidel Castro, from Goethe to Batman, from Napoleon to Don Quixote. They are used in a rewriting of myths about love and devotion which is largely playful and experimental, but also deliberately packed with stereotypes taken from contemporary culture and media. Men and women in this string of narratives behave like natural elements, "warring for regiment" or killing each other for sport. In the end, all flee from the battlefield of love, women "escape" back to the kitchen while men set off for the pub. Routine is a desperate game, according to Arsić, and her book actually accuses literature of having murdered the romance.

This short journey through the works of nine contemporary Serbian writers is meant to serve as a modest proposal for their translation into Romanian. The focus of the article was predominantly upon those translatable works of fiction, which might win the Romanian reader not only with their narrative mastery, but also with the stories and histories the cultural heritage of the two nations have privilege to share.

References

1. Albahari, D. (1996). *Mamac*. Beograd: Stubovi kulture.
2. Arsić, Lj. (2005). *Maco, da' me voliš?* Belgrade: Narodna knjiga.
3. Gordić Petković, V. (2007). *Na ženskom kontinentu*. Novi Sad: Dnevnik.
4. Gordić Petković, V. (2011). *Mistika i mehanika*. Beograd: Stubovi kulture.
5. Đurđević, M. (2009). *Kaja, Beograd i dobri Amerikanac*. Beograd: Laguna.
6. Lengold, J. (2003). *Baltimor*. Beograd: Stubovi kulture.
7. McHale, B. (1987). *Postmodernist Fiction*. London and New York: Routledge.
8. Novaković, M. (2009). *Fear and Servant*. Translated from the Serbian by Terrence McEneny. Beograd: Geopoetika
9. Petković, R. (1993). *Sudbina i komentari*. Beograd: Vreme knjige.
10. Petković, R. (2008). *Savršeno sećanje na smrt*. Beograd: Stubovi kulture.
11. Petković, R. (2010). *Destiny, Annotated*. Translated from the Serbian by Terrence McEneny. Beograd: Geopoetika.
12. Prodanović, M. (2009). *Agneć*. Beograd: Stubovi kulture.
13. Velikić, D. (2007). *Ruski prozor*. Beograd: Stubovi kulture.
14. Ugričić, S. (2009). *Neznanom junaku*. Beograd: Laguna.

Summary

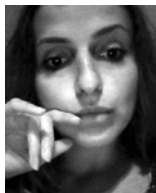
Nine journeys into the heart of contemporary serbian literature

The paper deals with nine authors of contemporary Serbian fiction which represent three narrative strategies: postmodern textual play, rewriting history, and obsessive confession. However, their common interest lies in the reinvention of reality. Dragan Velikić, Mileta Prodanović, Radoslav Petković, Sreten Ugričić and David Albahari manipulate facts and fiction in different ways, exploring the blurry border between the two, and the result of this playful trespassing is metafiction packed with actual events from either recent or remote history. Unlike their male counterparts, Serbian women writers explore the pursuit of happiness as their main motif. Mirjana Novaković, Mirjana Đurđević, Jelena Lengold and Ljubica Arsić either twist master narratives or reinvent intimate stories in order to escape preestablished designs imposed by the male-oriented literary canon.

Rezime

Devet putovanja u središte savremene srpske proze

Rad se bavi stvaralaštvom devet savremenih srpskih pisaca čije narativne strategije uključuju postmodernistički eksperiment u tekstu, *preispitivanje* istorije i opsesivnu ispovednost; ipak, svima im je zajednički motiv ponovno otkrivanje stvarnosti, kaogod i ispitivanje nejasne i neodređive granice koja razdvaja literarno od autentičnog. Dragan Velikić, Mileta Prodanović, Radoslav Petković, Sreten Ugričić i David Albahari pišu metafikciju čiji je otklon od realnog uvek usmeren na postmodernističko problematizovanje istorije, koja je fluidna i nekonzistentna kao literarni tekst, dočim Mirjana Novaković, Mirjana Đurđević, Jelena Lengold i Ljubica Arsić svaka na svoj način oblikuju i velike istorijske teme i male privatne priče, izmičući klasifikacijama koje uspostavlja književni kanon u kom dominiraju muški pisci.

Jelena Stanojev

„ОДРЕЦИ СЕ“DISCLAIM

1. Introduction

„ОДРЕЦИ СЕ“DISCLAIM

Make yourself invisible//That much to feel asleep//as your dream is already told//and you//remember it from some other life//make it loyal//to know the thing nobody is paid for//until the doubt destroys the rock//on which the silver coin does not fall//nor anyone leans to smell it

...//Disclaim//the darkness //disclaim the reason .//Causelessness is the law//And the image//roughly measured//takes the spaces//and is shared among those who do not ask//which was given the first among equal.//If I leave today //will I arrive today.//What is more important//from the moment you left.//Disclaim the distance //disclaim the evidence//because the//knowledge serves to lull the deaf//and words ring not to plant the rebellion //but to embrace the nothingness//and cover the darkness.

Meeting for the first time with the lines of Zivlak's poem, we will perceive something almost tangible, condensed and full to sentenciosity and the experience of the general, thus it can be said how the reader above every sentence can and has to imagine, to stop by every one, so that it can feel from that silent flow (Rilke), what is from that arhe poetry transfered to a poet, as medium between the idea and apparent one, but also from the poet to the recipient, that is the reader, if possible ideal reader, that consumes, like wise malt, that what he finds on the lips of young dead (ibid.), the essence of truth that is brought to life with every new reading.

2. ELABORATION

From the tissue of that poem, here and there, cursory and suddenly there crop up surprising correspondance (Bodler), that Zivlak catches almost in flight, collects them as he is saving them, thus in the next moment, like a child playing with pebbles (Hera-

clitus), he stands delighted in front of his poetical construction. His sentence is clear and concise, to its discursivity and urge to be brought out as spoken out, it almost touches the boundary between poetry and prose in certain moments. It is a kind of proetry, or proem (prose+poem) how was the bond between prose and poetry called by its founders, Francis Ponge, and Rene Char, that in itself transfers the voice awakened and calling, real and supported by experience, but yet not diving into the domain of bitterness. Zivlak denies that, for a poet unworthy feature, the way he advises the readers to do that, denying the neutral, differences, previous, distrust. .. His disclaim it, from the title, as if protrudes its sense into next lines, stressing exactly that interesting, ascetic moment, in the poet as in the reader, and in the poem, like that, thus its suggestion seems more convincing and more benevolent. It seems like the poet gives notes about about what is needed to be done on the way to the sense. Thus, Zivlak manages to stay consistent to himself, in the sense that if a man already choses denying, he has to equally deny every segment of existence, without having second thoughts and gutlessness. So, if we chose non-existence as the only and final outcome (by which a clear distinction between the terms outcome and aim, concerning the fact that the outcome is necessity, and the aim includes intention), then we cannot justify ourselves on the grounds of possible striving to be allowed to have certain selection, in the sense that we will deny the thing that is bothering, that tortures and hardens our duration on this (and that) world, but that process should be understood as something vital and final, merciless, because it equally deprives the man objects of joy, and objects of despair.

For example, in the poem Zivlak not only denies those things that contain in themselves certain negative connotation, but also those ones like: denying visibility, denying trust, from this existence, from hei-

ght, light, eternity, unity, emotion, clarity... In the context of the poem, all these types of denial are mutually adjusted into the poetic whole, even the ones with the negative omen which, although disintegrating everything else, however, leave something behind themselves, created, and that is the- poem.

The speed by which they are stringing, one after another, all these terms (as their constructive negations), it gives the poem the tone of certainty in the sense that its judgement, although sometimes harsh, however surviving, thus it happens that one after another the affirmative and the one opposite to that, with some kind of antithesis, fall making the domino-effect, after which the destruction does not leave the final word, because even lying like that, these terms, these dominos yet have some shape, as a proof that once together they participated in building spacial-time extension (once, only once earthly you have been, it is enough... Rilke). Unburdened more with a reason, expectation and purpose, the poet becomes intercessor of blind forces, but not of a destructive kind, rather one that can be seen in aura of peace and quiet, or even better comprehension of reality, that the illusion is better than deception, and it is the best if both are left out, leaving behind only empty space.

To this place it should stress out the following: for Zivlak's poetry it is important to stress that in its context to *disclaim* does not mean the same as give up. On the contrary. From his verses it can be read that those are two completely diametrically opposite processes, where disclaiming includes aware and volatile disclaiming from some fact in order to be transferred into the state of its opposition, or, nicer-opposing reality, which even in negative connotation nonetheless lives and exists still (if not even more vivid and more existent!). Giving up, on the other hand, means the following: there is no will for a change, thus within this non-activity there is no, like in the prior case, disclaimer of something for non-term of that something; it concerns disclaiming everything for nothingness, which with that mere fact that it anticipate total negation and emptiness, does not have anything to fill the space of the designated one thus with that it leaves the poet with the double loss.

The truth that the disclaimer can include also disclaimer of terms with positive connotation, the following lines confirm:

Disclaim the distance //disclaim the evidence//because the knowledge serves to lull the deaf//and words

ring not to plant the rebellion //but to embrace the nothingness//and cover the darkness...

(Disclaim)

Because for a poet it is better even not to be, better for distinctive features, than to be dark, because that means to remove the obstacle, that makes us even closer to the Devine principal, in the way in which the Christ himself consents volatily to his death, because the dying on this world will open the gate for that world, in order to be completely united with the Father. Death just opens the way to differentiation, to the essential existence, while nothingness means absense of everything, and even in one moment disclaimer of disclaimer itself, because it is nothing of everything, it is nothing nothing...(Nikola Strajnic).

Although we defined the poem Deny as the essentially most important and most adequate for the final aim that we intend to reach, it is understandable that in the analysis of that poem the theme of disclaiming is not depleted, on the contrary, with the analysis of dispersion of the strating standpoint, and this is this poem exactly, we come to cognition how different aspects od disclaiming are already integrated in it, so that they are shown in next poems in segments, particular, confirming with their apperance in those and verses of that kind, something that is already said in the initial poem.

For example, Zivlak in the poem Descent, cycle Groves, brings a certain kind of observation of the percieved and the reality that can be perceived, made as a kind of stroll, la promenade, where the poet describes his movement down the forest paths (Heidegger), then slowly gathers, one after another, sights that come across on his way. First and foremost, he confronts being in which there is something of the oniric nature. They do not show up in their obviousness, but, on the contrary, the poet presents them by using synecdoche, thus in that way, instead of flock of geese, there are geese necks in front of his eyes, sparrow is in the tress of feathers etc. There is a field mouse, by which even the shadows are like appearances that have their own life and their own will, so embracing those creatures that hide in them, they show their ovm protective instinct, preserving them from the poets curiosity:

I had seen that my pale face is reflected//In the surprised eyes//That retreated from the light into the shadows//From dryness into humidity//If the time is a vessel

and if i were a boy//Who can see everything//And if I was seen by everyone and everything...

(Descent)

So, the process of looking is in this case a double loss; in fact, how much the poet sees of the context in which he is, that much by the principle of reciprocity and of the perceived context itself, perceives the poet himself, thus they are decanted from one to another, or even better, creature and matter are listening to one another (Nastasijevic). It is interesting, however, that in the poet, everything he sees causes curiosity, while on the other side, creatures from the context would rather free themselves of that curiosity, thus they deny the trust to versifier, not consenting to the belonging.

It is as if in these pictures the reminiscence is made on the ancient Sumerian epic of Gilgamesh, in which Enkidu, made from mud and saliva of the goddess Aururu, in the moment when he takes on himself the burden of experience, or more concrete in the contact with a woman, in a certain way he experiences ex-communication from the nature, so all creatures are afraid of him, primarily animals, that he loved a long time ago and was close to them, and now they detest him,, in that way denying his presence.

I knew I was blessed and that //My language is borrowed...

(Descent)

Life in the experienced and tempted, is safer than starting the new one. Everything is already said and there is nothing new under the sun (Bible). Previously stated verses of Zivlak's can be understood as a certain kind of palimpsest, and we could say that the poet resorts to it rightfully, because as the reality itself seen from the side of many, was many times confirmed, thus the language itself was tried many times, in order to describe:

It should be known that I have to be born a thousand times //And that from mouth I descend again and again//In the shadow//That recognizes its body //There in the time in which I descended //To comprehend //That I'm not the one who I am//And that what I see//Is not seen by the one whose skin is waiting for me in the mouth that will devour me...

(Descent)

In the second part of the poem *Weight*, all of a sudden, the poet in a certain crescendo hails the salvo on the refusals of the default:

...that to leave does not mean to find//That to support does not mean to save//That to find does not mean

to take the delayed//That to leave does not have the soul of the return//That the one who comes back does not have memory//And that when one leaves and three are back//As if no one returned.

(*Weight*)

With these verses the poet denies the expected postulates of reality appearances, and in that way it establishes one new, clearer system, by which it should be good to distinguish peculiarity of certain facts, so that their essence could be said through the poem.

In stringing antithesis verses, that collapse on the reader in bigger and harder overburdens, we recognize one specific syntactic structure that is based on the antithesis:

That x-not y, where y has the value of not x.

That first yes, affirmative, is disabled at the beginning of every sentence, and the verses are built in this way, almost with heavily breathing, or better sobbing like the drowning, that on every yes emerges to the surface to inhale, so that it could in the next moment, in front of next negation, as in front of the big wave, vanish every, already fragile and hectic hpe.

Zivlak is found by the disclaim in many and equivocal forms. Lit from different contexts in which it appears, it seems like the disclaim starts to connect its factors towards the negative omen that it bring in itself.

Evident sadness for the past and irretrievably, for the childhood and all its aspects, try to confront the poet with one of the most demanding kinds of disclaim- disclaim of memories. Thus, for example, in the poem *Stack*, similar to himself, as object, gathers on one place collected dried stalks of the grass, so thus this poem, similar to that, gathers in itself all those facts that are predetermined to be forgotten by the poet. That is why Zivlak explicites, in the form of a certain chorus, repeats on several places: I forgot... In the ashes of remembrance there will be found, in this way, beings that were made by the Nature itself, which as a source of themes represents for Zivlak one inexhaustable source of:

I forgot about the murmur of treetops//Through which a voice came out of the silver owl//At the attic where she weaved her long life//To the fluttering that threw me over //Nameless groves

(*Stack*)

However, the process of forgetting does not end here. Oblivion in one moment grows into selfoblivion, in the end of looking back for your own being:

(I forgot) the quiescence where I came across//My heart//That dissolves in front of the breaths of promises...

Selfoblivion as a theme and important element of the poet's disclaim was recognized by prof.Nikola Strajnic in his book *Visible and invisible*. In fact, in the Glossary of this work, that he gives insted of the conclusion, Strajnic explicitelty gives as one of key words, Greek term metanoia, which he explains in the following way:

"Duration without ending in Zivlak's poetry is presented as a kind of metanoi, transformation. At the same time, it is not about metanoi as a sudden change to which it came accidentally or under the influence of any kind. Also, it is not about metanoi as transfer from one form of existance to another, for example, from life into death, etc. It is about metanoi as of self transforming (auto to auto) the poem, because it cannot be permanence, if the poem wants to be what it is: a poem. So, disclaim yourself in the name of yourself."

(Nikola Strajnic, *Visible and invisible, essays about the poetry of Jovan Zivlak*, Logos, Backa Palanka, Kairos, Sremski Karlovci, 2007)

It seems like the dimension of oblivion starts to take its utilitarian side, concerning the fact that in that process there is the cleaning of the space of the consciousness, but not for something new, different compared to the previous one, but on the contrary, in the place of the disclaimed there is absolutely nothing, except thick quiescence of absence, without purpose and empty.

Later on, the poet strings, as in some fatalistic order, all those images that he has to disclaim and that used to give sense and were the condition of his existance, freeing them convulsivly and painfully as if he torn from his own flesh, as the baloon, before it flies has to free itself from the bags of sand, or as the bees have to shake off the pebbles from their feet, that prevented the wind not to carry them on the wrong track(Vergilius).

As the convict disclaims his misdeeds, and misdeed is in this concrete case disclaim, the poet states, almost exhaustively, immensely long list of beings live and dead, that he immerses, like some Host, into the wine of oblivion:

I forgot about the slippery canals...//The grass in whose stomach//The purpose from law has been transformed...//Angel trumpet in which the air was still...//Fire that burns nearby//And its glow like the reflection of

being the same...//Stack of hay that burns just to soothe us...//Blindness as the sight that goes far//Big ears and babbling mouth//That burn like the incombustible straw...

(Stack)

It seems that the words from the poem Weight are really true, and they are once more confirmed in the poem Stack: *As much as you add*

As much as you forget

It will be too much.

How much disclaim there is in Zivlak's poetry tells us almost like lists, stringing one after another in his newest collection, a great number of poems.

Varying only the form of this state, the state of active ambition with whose denudity are we to come to the essence of the being through the process of disclaim, it seems that Zivlak mercilessly- primarily to himself, because he is the one disclaims while the world, although abandoned, stubbornly exists and after that- strives to finish with everything, even with the facts that were very important to him, like the past, security, return, and everything in one term collected- in childhood:

To carry the wardrobe or furniture//Piles of book or a bag full of wheat//Up the attic stairs or by the banister//To the elevator tow the groceries //With the muscles tight //To carry the mirror in which you do not look at yourself...

(Weight)

To state the change of the figure would be the testimony even about that that something changed in the poet. It is not surprising, then, that ancient people, or according to Hegel young, believed that the one who in the object, in the dead, catches the face of the living being, will menage to capture that what makes its essence, its spirit and trembling, liveliness and movement. Maybe for this reason the poet disclaims his memories "on time", and not to come to the moment in which in contact with them he will feel trapped and alienated, of the altered face. The poet disclaims everything exactly the moment he feels that all that could disclaim him. The wish to save the thing that can still be saved, the rudiments of always better, previous, give Zivlak the strenght for existance from verse to verse, floundering around among their randomness, trapped between the unrecognition of the past and the despair of the present.

Orphic moment is contained in that that the poem still awakens the one who created it, but does not do that led by the laws of the saviour, the laws of the

affection, but on the contrary, it seems like it lives by itself, first and foremost, to the endless confrontations of the poet with himself, but also with is, so in one moment, it seems like, it stands versus itself.

Like Orpheus searches for the impossible among the waters of the Stix, so does the Zivlak, it could be said, sobs in the depths of his deflection from the present, grasping for the ray that vanishes in front of him, spreading his breath into the ether, into the void:

Mixed images of the childhood //Water far away // Artificial fiber //Thirst creased as breathing...//Time won and time lost.//You look back for the burden //Like the weeper that cries...

(Weight)

Exactly this turning back for Zivlak almost completely loses its eschatological dimension, it becomes funny and superfluous, observed under the ferocious magnifier of the present that wants to confront with every value that is left. Nowadays Eurydice is sleeping forever. Orpheus, even if he turns, does that only to confirm that she is gone, that she is safe.

Zivlak ends the poem with happily found image of the stack (comp. To the previous poem The Stack) with which he manages to cover that semantic field, that is primarily, concerned with something that could be defined by the conceptual defining as opposite to disclaim, because the stack is something that includes gathering, unity, holding the blade connected. That metaphor of cumulation as if with its own essence confirms also the essence of the poet, that no matter how much did he disclaim, or accepted the burden of possession, stays what he is, once earthly (Rilke), given in endurance.

In the poem Lead the poet strives to disclaim the future, as the dark urge of every decline, because in this dimension he no longer recognizes the possibility from danger. Thus, almost anxiously and scared, convulsively he states, when now and then he manages to gather the puzzle of the lost smile:

Today I'm happy //Tomorrow it will not happen again...

Knowing the nature of its own being very well, the poet senses that he must, with his actions and facts, be suitable to the butterfly, which, by living only one day, never manages to live beyond joy. Because to wait for tomorrow necessarily means lunge from the current state of amenity, repeated confrontation with the calls, magnifier on the door, fires, striated faces, escapes with the gorged bodies, homelessness that obscures its windows, viewpoints: I shall see dea-

th that has become feeble/ and death that hides down the halls/ and turmoil in which the noise arises/ as the catafalque of the dying one and babbling that burns like the darkness before the dawn...

Zivlak's poem strives to the soundlessness. Taught by its creator about the way in which it is good to disclaim-among many that have faces/ i had been the one that spoke/ and the one that had caught words in the air...(Blow pipe)- it knows that the dried tongue does not have any more nectar of truth, and thus true quietness would be only possible existence:

Eloquence came down under the table and is waiting//To find mouth that will take it //Like a stranger coming into town to//In soundlessness to recognize its chance...

(Blow pipe)

The absence of the voice, in this case, does not mean just the state but also the way in which the being, the being of the poem does not exist. Because to be means to be settled good in itself, without strivings and demands, without dissatisfaction and anger. That means to be in peace with yourself, satisfied with yourself. Just then can we take the look off ourselves and point it at the context that gave us, and thus that was given by us. Only then can you flirt a little with eternity, beyond the borders of the shabby moment:

"Because to be immortal means to be mortal. To be mercurial-experience.

There is no more constant volatility, nor more mercurial permanence than the poem. It is changing by staying the same and by staying the same it is changing.

The poem is the time that runs. The river in which you do not go in twice." (Nikola Strajnic, Visible and invisible, essays about Jovan Zivlak, Logos, Backa Palanka, Kairos, Sremski Karlovci, 2007, pg. 68).

The poet is aware, with reason, that the one who arranges the words is always smaller from the thing that those words present. In that sense we can see how the nature, gods, everything that is a sanctuary for a man, all of a sudden is obstructed by time without values, without scruples, without a name, time that disclaimed the ancestry, and with that the future, but also the illusion of reality that declares itself as present. Because of that, we can say that this poem is made in light of disclaim, that is more stressed with some sort of chorus that echoes with every I used to.../it used to.../ somewhere it used to ... and with its stress on the perfect of what happened, underlines

one completeness, filled not with the fullness of the given, but with nothingness of hopelessness.

3. Conclusion

To disclaim the wish to discover the truth about life is necessary because with it everything that exists is conditioned. That is why for the poet it is of great importance to free himself from space and from the aspiration that he has the closure, to pretend for the last word. For the creator the end is not made in the seef of the dot, but in its trinity, as for example, claims Milorad Belancic: „Poetry is the empty space of poetry. It is something that is yet to come...” Come to plant its fruitful seed of meaning in the ground of former disclaimer.

Translate to english: Ivana Riđički

Bibliography

I Poems of Jovan Zivlak

1. Jovan Zivlak (2010). *About bagpipes*. Novi Sad: Adresa.
2. Jovan Zivlak (2001). *Island*. Belgrade: Draganić.
3. Jovan Zivlak (1993). *Rotation*. Vršac: KOV.

II About the poetry of Jovan Zivlak

4. Milorad Belančić (2010). *At the beginning there was a poetic word*, epilogue with the poetic collection of Jovan Zivlak 'About bagpipes'. Novi Sad: Adresa.
5. Nikola Strajnić (2007). *Visible and Invisible*. Sremski Karlovci: Kairos. Bačka Palanka: Logos.
6. Zoran Djerić (2005). *Poet and his shadow*. Banja Luka: Besjeda.
7. Jovica Aćin (1993). *Oracles*, epilogue with the poetic collection of Jovan Zivlak *Rotation*. Vršac: KOV.
8. Srba Ignjatović (1992). *Ten Serbian poets*. Sremski Karlovci: Krovovi.

Summary

Disclaimer

In this paper there was a discussion about the motif of disclaiming as one of the most characteristic motifs of Jovan Zivlak's poetry. The stress was on the last collection under the name 'About bagpipes', in which the author in a way reflects about modernity and context to which he himself belongs along with his work and in a way that implies two processes con-

joint: anticipation, on one, and disintegration on the other side of reality and existence.

Key words: disclaim, modernity, affirmation, disintegration.

Rezime

Odreci se

Ovaj rad se bavi motivom odricanja kao jednim od najprepoznatljivijih motiva u poeziji Jovana Zivlaka. Posebna pažnja posvećena je zadnjoj zbirki pesama pod nazivom „O gajdama” u kojoj autor kontemplira o modernom vremenu, sebi i svom radu u tom kontekstu, te na taj način implicira spajanje dva procesa: naslućivanja, sa jedne i dezintegracije sa druge strane stvarnosti i postojanja.

Ključne reči: odreći se, moderno vreme, afirmacija, dezintegracija.

MUSICAL

George Planjanin

STRATEGII MELODICE ȘI ARMONICE ÎN WEST SIDE STORY DE LEONARD BERNSTEIN

I. INTRODUCERE

I. 1. Definiții, istorie

Muzicalul, sau mai bine zis Teatrul muzical (a primit denumirea de la cuvântul englezesc *musical – musical comedy*), este de fapt o formă nouă de teatru care își face pentru prima dată apariția pe scena Broadway din New York (Statele Unite ale Americii) la începutul anilor douăzeci ai secolului trecut, având ca expresie primordială modalitatea americană de distracție din acele timpuri.

La început, musicalul a fost conceput ca o sinteză specifică de burlescă, vaudeville, pantomimă, balet și operetă, ca ulterior să devină o formă expresivă – sugestivă datorită libretelor (denumire preluată din limba italiană, ceea ce înseamnă „carte mică”) de o mare calitate, bazate pe opere literare de mare rezonanță. În esență, această formă combină muzică, cântece, dialog vorbit și dans, într-o formulă expresivă ce combină umor, patos, dragoste, furie – astfel că narațiunea este transmisă prin cuvinte și muzică ca un tot unitar.

Trebuie menționat și faptul că fiecare musical are trei componente principale, fără de care nu s-ar putea concepe o astfel de operă, și anume: muzica, versurile și trama narativă. „Trama narativă” a unui musical reprezintă subiectul – tematica spectacolului care în esență sînt versuri vorbite (nu cîntate), iar muzica este cea care înobilează spectacolul în întregime, ceea ce în marea majoritate desfășoară în mai toate musicalurile scrise pînă în zilele de azi.

Este cunoscut faptul că musicalul nu are o lungime fixă, variind de la spectacole scurte, de exemplu spectacol de un singur act; la unele cu mai multe acte (sau chiar prezentări în mai multe seri). Specificul musicalurilor de astăzi este că ele sunt prezentate de obicei în două acte, cu o pauză de zece pînă la cinsprezece mi-

nute. Primul act este aproape întodeauna puțin mai lung decît cel de-al doilea, și acest act reprezintă o formă de introducere în tematica generală a musicalului, el putînd fi construit în jurul a patru pînă la șase mari teme muzicale care sunt reluate dintr-o serie de cîntece, fără legătură din punct de vedere muzical.

Numerele muzicale sunt folosite în primul rînd pentru a se efectua dialogul dintre personaje, așa numitul „dialog cîntat” (sau recitativ) specific fiecărui musical. Efectul muzicii aici este de a oferi o modalitate specifică de exprimare a emoției. Adesea, un musical se deschide cu un cîntec care dă tonul spectacolului, prezintă cîteva secvențe din tematica integrată în mici povestiri și descrie decorul piesei. Momentele muzicale în general sînt cele mai intense din punct de vedere dramatic, ele fiind compuse cu o deosebită măiestrie pentru a se potrivi atît cu situația, cît și cu personajele din cadrul povestirii.

Musicalul sau teatrul muzical, s-ar putea spune că este strîns legat de o altă artă a interpretării – opera. De fapt, aceste două forme se deosebesc prin cîntărirea a mai multor factori. Astfel, musicalurile, deși sunt concentrate mai mult asupra dialogurilor muzicale, au cîteva dialoguri neînsoțite de muzică, ceea ce nu se întîmplă în cazul operei. O altă diferență între genurile amintite mai sus ar fi și faptul că un cîntăreț de operă este mai întîi cîntăreț și apoi actor; în cazul musicalului, lucrurile sunt inversate, astfel că un actor este mai întîi actor și apoi cîntăreț și dansator. Compozitorii de musicaluri iau deseori în considerare rolurile propriu-zise pentru actorii de teatru muzical, iar musicalurile puse în scenă folosesc actorilor într-un mod specific, care nu ar fi de gîndit în cazul operei. Trebuie menționat că există unele lucrări care au fost produse și ca „teatru muzical” și ca opere sau, mai precis, ca operete (de exemplu *Pirații din Penzance* de Gilbert și Sullivan).

Materialul pentru tematica musicalului este adesea originală, însă multe musicaluri sunt adaptate după anumite opere literare de mare rezonanță, piese de teatru (*Hello, Dolly*), legende clasice (*Camelot*), evenimente istorice (*Hairspray*). De asemenea, mai există și așa numitele „musicaluri de tonomat” cum ar fi (*Mama Mia!*), ori musicaluri care sunt bazate pe o poveste populară inspirată din viața sau cariera unei persoane/grupului în discuție.

Deși în prima jumătate a secolului XX, muzica populară a fost dominantă în musicaluri/teatru muzical, cu timpul muzica s-a diversificat, astfel că ulterior au fost introduse piese muzicale de diferite genuri precum jazz, rock (*Jesus Christ Superstar și Hair*), muzică ușoară. Această perioadă, reprezentând o integrare mult mai calitativă a muzicii cu dialogul, mișcarea, dansul, scenografia, a contribuit la o mai bună exprimare a personajelor, dar totodată și a ideilor primordiale.

Paralel cu dezvoltarea și încadrarea noilor forme de divertisment muzical, chiar și a hiturilor internaționale și a stilurilor muzicale noi, în teatrul muzical se introduc costume noi, scenografii cu schimbări ale decorului social, cu un stil mai liber și mai direct, având o formă mult mai aproape realitate. Indiferent dacă aceste musicaluri aveau la bază o comedie, o tragedie ori un eveniment distractiv lejer sau ritm de dans puternic sincopat. În mod clar, aceste schimbări au fost necesare datorită faptului că musicalurile s-au transferat și răspândit prin anii 1930 de pe continentul american pe cel european, mai întâi în Anglia, apoi în Franța, unde primește o formă-versiune mai fină și mai intimă. Aici, *songul* este înlocuit cu cunoscutele „chansoniere”. Chiar mai mult, azi unele piese muzicale din musicalurile scrise și interpretate pe scenă, au devenit adevărate comori, așa numitele „piese pentru totdeauna”, precum *Maria* din „*West Side Story*” și *Dont't cry for me Argentina* din „*Evita*”.

Începând cu ani 1920, așa numiții ani țipători și cei ai marelui crize, anii 1930 afectează publicul teatral muzical de pe ambele părți ale Atlanticului. Echipele creative au început să introducă chiar și o satiră politică pe muzica lui *George Gershwin*, acesta devenind primul musical care a primit Premiul Pulitzer. Anii care urmează (din anii 1940 până în anii 1960), se consideră ca „Epoca de Aur” în privința dezvoltării totale ale musicalului, care a supraviețuit în ciuda nenorocirilor economice și competiției de film. Spectacolul dat de *Rodgers și Hammerstein „Oklahoma!”*, a finalizat revoluția începută de integrare a tuturor aspectelor care aparțin teatrului muzical, cu o intrigă coezivă; cu cîn-

tece și povestiri, cu numere de balet frumoase și alte dansuri care avansau intriga și dezvoltau spațiul de a folosi dansul la maxim pentru promovarea paradei unor femei îmbrăcate sumar cu mult gust.

Temele sociale, meditație pe tema tinereții a unei generații în plină „revoluție sexuală” (în care febra dansantă coexistă cu un sentiment de acută disperare) apoi mesajul de toleranță rasială și etnică, problema violenței la care sunt expuși tinerii; precum și influența europeană de „mega-musicaluri” ori „pop opere” urmează să fie exploatare în anii următori, practic până la sfârșitul anilor 1990. Pe scena muzicală, apar tendințe noi. Începe renașterea filmului muzical și a „musicalurilor” TV precum și a musicalurilor internaționale (coproducții). Filmul muzical conserva caracterul teatral al spectacolilor de pe Broadway, devenind o transcripție destul de fidelă a acestuia; cu o realizare somptuoasă, care strălucește nu numai prin muzică excelentă ci și prin decoruri, costume, interpretare. În Europa, acest moment al evoluției genului ajunge la o treaptă de mare interes de „film muzical” pentru că practică un cinematograf opus convenționalului film clasic, dar face totodată și opinie aparte aceluiași nou val. Aici, ultimile decenii ale secolului trecut, producțiile musicalurilor depășesc producțiile industriei hollywoodiene, evidențiind în prim plan cultura modei și a culturii pop.

Anii 2000 par să semneze renașterea *musical*-ului. Astfel musicalul se revigorează, pur și simplu își revitalizează rădăcinile, devenind totodată și un compendiu de cultură rock-pop. Tematica acestora este preluată din viața epocii noastre: o lume agitată până la pierderea identității, un spațiu în care comerțul predomină până la saturație, unde materia preia primatul asupra intelectului. Montajul, coreografia, costumația, lumina – toate asudă din greu pentru a da impresia că ceea ce se vede este nou, original și nemaivăzut. Datorită acestor impuneri, toate stările de spirit pe care spectatorul n-a știut să le consume, par să vină atât de ușor, încât simte și el că poate să se simtă bine (*cool!*).

Într-o ierarhizare a celor mai bune musicaluri realizate până în zilele noastre, alcătuită de către Institutului american de filme (a cărui juriu a fost compus din persoane de mare prestigiu, din domeniul muzicii, precum compozitori, muzicieni, istorici și critici muzicieni, actori ect.), printre primele zece musicaluri se enumără următoarele: „*West Side Story*”, „*The Wizard of Oz*”, „*The Sound of Music*”, „*Cabaret*”, „*Mery Po-*

ppins", „A Star Is Born”, „My Fair Lady”, „An American in Paris”, „The King & I” și „Chicago”.

II. COMPOZITORUL LEONARD BERNSTEIN

II. 1. Viața și opera

Cunoscutul compozitor, dirijor și pianist american, Leonard Bernstein s-a născut pe data de 25 august în anul 1918 în localitatea Lawrence, Massachusetts și a decedat la 14 octombrie în anul 1990, la numai cinci zile după retragerea sa de pe scenă, după o boală de cancer pulmonar.

Născut într-o familie mixtă (poloneză-evrească) care a emigrat din localitatea Rovno din Ucraina, Leonard Bernstein încă de mic copil, după asistarea unui concert de pian, fiind încântat de aceasta, a decis să-și dedice toată viața muzicii. Deși tatăl lui la început s-a opus acestei dorințe și hotărâri definitive a lui Leonard, micuțul ce avea să devină marele muzician de talie mondială nu a dorit nimic altceva decât să se ocupe de muzică. După studiile de la Harvard, se înscrie la Institutul muzical (Curtis Institute of Music), unde este unicul student care primește nota maximă la dirijorat (A), în clasa profesorului Frit Rainer.

Ca și compozitor, dirijor, pianist și profesor, Leonard Bernstein a fost foarte apreciat. A fost unul dintre marii muziceni ce a realizat o serie de concerte educative (Young People's Concerts), la care a combinat educația propriuzisă cu interpretațiile filarmonici din New York. Fiind un mare promotor al muzicii, aceste și astfel de concerte ulterior, mai precis din anul 1962, au început să se transmită și pe posturile de televiziune, fiind prima serie de concerte de muzică clasică care s-a putut viziona la TV în peste 40 (patruzeci) de țări din lumea întreagă. În total, Bernstein a realizat 53 de concerte de acest gen.

A rămas în memoria publicului, mai ales pentru prodigioasa sa activitate dirijorală din lumea întreagă. A condus unele dintre marile orchestre ale lumii și i-a dedicat o bună parte din activitate Filarmonicii din New York. A fost colaboratorul filarmonici izraeliene, și membrul de onoare al Filarmonici din Viena. O bună parte din viață sa a dedicat-o creației muzicale – compoziției, lăsând o bogăție de partituri, scrise pentru trei simfonii: *Jeremiah* (1944), *Symphony No.2*, *„The Age of Anxiety”* (1949) și *Symphony No.3*, *„Kaddish”*; opera *„Trouble in Tahiti”* (1951); cinci musicaluri :

„Wonderful Town (1953), *„Candide”* (1956), *„West Side Story”* (1957), *„Chichester Psalms”* (1965) și *„Mass”* (1971); două balete: *„Fancy Free”* (1944), *„Facsimile”* (1946); și o sumedenie de alte piese muzicale remarcabile.

Compozițiile lui Bernstein au fost un amestec profund de stiluri muzicale diferite, a diferitelor epoci, precum neoclasicismul și postromantismul; în cazul musicalurilor, el a combinat și a legat într-un întreg cu o deosebită măiestrie: muzica, dansul și teatrul. Este deosebit de cunoscută emiterea ideii personale, lansată de acest mare muzician cum că: „Muzica poate denumi ceea ce e fără nume și comunică necunoscutul”.

Unele din cele mai cunoscute opere muzicale ale acestui compozitor, care au lăsat amprentă adâncă în creativitatea muzicală artistică, cultivarea sensibilității și a imaginației, a unui repertoriu divers de cântece și teme muzicale, identificând anumite elemente de limbaj muzical, cunoscute în întreaga lume sunt: *„Missa”*, *„Candide”*, *„Musical town”*, *„West Side story”* și *„Serenade for Violin and Orchestra”*.

O comoară aparte a compozitorului până în zilele de azi sunt piesele muzicale precum: *„Maria”*, *„Jet song”*, *„America”*, *„I Feel Pretty”*, *„Symphonic Dances”*, *„Something's Coming”*, *„Somewhere”*, *„Tonight”*, *„One Hand, One Heart”*, *„Cool”* și *„Gee, Officer Krupke”* din musicalul *„West Side Story”*, precum și *„Best of all possible worlds”* și *„OH, happy we”* din *„Candide”*, care străbat cu un puternic fior, liric și dramatic, atât de subtil și specific, încât fac ca muzica să devină adevărată bijuterie și să-și rețină veșnicia câștigată.

III. MUSICALUL „WEST SIDE STORY” (POVESTEA DIN CARTIERUL DE VEST)

III.1. Tematica

Musicalul *„West Side Story”* este o transpunere modernă a celebrei tragedii shakesperiene Romeo și Julieta, așezată pe străzile orașului american, New York. Deși dragostea interzisă este subiectul principal, substratul acestui musical de fapt pune în evidență diferențele rasiale și etnice, în care două bande rivale se înfruntă pe viață și pe moarte. Astfel, violența la care sunt expuși tinerii și tendința acestora de a imita lucrurile văzute pe stradă, pentru a-și rezolva problemele pe altă cale decât cea pașnică – apare în prim plan.

Portoricanii și americanii sunt într-un permanent conflict. Dorința emigranților săraci de a-și face un rost pe „pământul făgăduinței”, în „țara tuturor posibilităților” se lovește de ostilitatea americanilor, care își revendică dreptul primului venit și îi privesc cu ochi răi pe acești oameni care sînt în căutarea unei șanse. Nici chiar dragostea, care poate învinge bariere, nu reușește să stingă disputele, ci le aprinde.

Înarmați cu pumnale, pistoale artizanale și pietre, cele două bande se luptă pentru supremație, teritoriu și respect în cartierul de vest. Șeful bandei opuse este Riff, liderul spiritual al găștii „The Jets”. Tony se îndrăgostește de Maria, o frumoasă portoricancă, care este totodată și sora lui Bernardo, liderul spiritual al găștii „The Sharks”. Este clar că dragostea dintre cei doi, Tony și Maria nu are prea mari șanse de izbîndă. Ei trăiesc o dragoste interzisă, o dragoste ascunsă, iar această dragoste trăită pe ascuns, stârnește orgolii și deschide vechi răni. Dorința ca rivalitatea dintre cele două bande să se termine cât mai curînd, pentru a se putea iubi deschis, fără să mai trebuiască să se ascundă, rămîne totuși doar o dorință. Când Bernardo îl ucide pe Riff, din gașca rivală, Tony acționează și îl omoară pe portorican, lucru care atrage mânia tuturor.

Povestea se sfîrșește prost, căci orgoliile și prejudecățile sunt mai puternice decît dragostea. La fel ca și în Romeo și Julieta, Maria îl găsește pe iubitul ei mort și decide să se sinucidă. Aici însă „West Side Story” este diferită de povestea sus amintită, pentru că personajul nostru nu mai reușește să își ducă la bun sfârșit hotărîrea.

Este atît de bine cunoscută tematica, dansul cu scenele extrem de bine lucrate, precum și teatrul, toate rezultînd într-o combinație superbă. Muzica bună, extrem de reușită, care este un melanj de armonii originale, cu diverse influențe, precum: latino, jazz, blues, reprezintă un punct de cotitură în teatrul muzical american, făcînd ca această operă de valoare să devină și să-i aparțină unui titan al baghetei dirijorale și a componisticii. Muzica lui Leonard Bernstein a fost o provocare totală. Ceea ce altă dată era ușor și spumos, a devenit sofisticat și exprimat foarte inteligent.

Multe dintre ariile acestui musical, după cum am amintit mai sus, au devenit celebre datorită exprimării splendide a stărilor de infinite sentimente: de la dragoste la ură, de la gelozie la spaimă, de la lașitate la durere, de la rivalitate la violență. Ecurile care aceste piese le-au avut în epoca respectivă și mai tîr-

ziu, după succesul din America, au rămas să circule cu mare faimă pe toate meridianele.

III.2. Analiza piesei muzicale

5. Maria (Tony)

Un procedeu muzical comun în West Side Story este folosirea **tritonului** (cunoscut deasemenea ca cvartă mărită, sau cvintă micșorată). Acesta este folosit de-a lungul muzicalului, precum și cuvîntul repetat, Maria, în cîntecul “Maria”, la fel în introducere (uvertură) și în întreaga muzică de luptă (“The Rumble”). Intervalul acesta este disonant (sună instabil și crează o tensiune muzicală). Adoptînd disonanța muzicală creată din **triton**, Bernstein oferă o descriere (imagină) muzicală a bandelor rivale în West Side Story.

În West Side Story se găsesc o serie de **leitmotive** însă cel mai cunoscut este leitmotivul “Maria”. Publicului îi este oferit acest leitmotiv în mai multe ipostaze. Urmărind convențiile, atît filmice cît și muzicale, uvertura începe cu materialul introductiv și apoi prezintă prima mare melodie care este emblematică pentru acest musical: „Tonight, tonight”. Aceasta este urmată de tema pentru personajul principal feminin, Maria. Urmărind această convenție, publicul află numele primadonei, cu toate că pînă în acest moment, teoretic nu știm numele ei rostit. Apoi auzim acest leitmotiv în scena dansului, cînd se întîlnesc Maria și Tony pentru prima dată. De nou auzim acest leitmotiv al Mariei, exact în momentul în care Tony o privește pe Maria. Scena se întunecă imediat, în afară de cei doi care se privesc unul pe altul, și în această stare fermecată, ei dansează pe tema Mariei, prezentată pe un ritmu volatil de Cha-cha.

Exemplu nr. 1 (pagina 48. în partitură)

În mod semnificativ, Tony cunoaște această temă a Mariei (evident că dansează), înainte de a cunoaște numele ei; după dansul lor și un scurt dialog, Tony sur-

prinde vorbele lui Chino care spune: „vino Maria” și o conduce afară din sala de dans. Laitmotivul al Mariei este bineînțeles, baza cântecului lui Tony care urmează.

Exemplu nr. 2 (pagina 53-54)

Cântecul începe în Si-major și apoi modulează în Mi-bemol major. Numele „Maria” în acest cântec este pronunțat sau cântat de aproximativ 29 de ori.

Este interesant în ce fel o caracterizează pe Maria motivul ei. Laitmotivul este construit din trei note: Mi-bemol – La – Si-bemol, ca o anacruză către La-ul scurt și disonant de pe timpul tare, urmată de rezolvarea ascendentă la Si-bemol. Senzația dominantă e una de întindere, poate ratând, dar până la urmă reușind să apuce obiectul dorit. În mai multe locuri, acest motiv este repetat de mai multe ori.

Forma cântecului „Maria” are schema următoare:

(8 măsuri) (6+6) (8) (11) (8) (6)

Strofa (Intro.) + Ref. A + Ref. B + C + Ref. B + Coda
(Si-major) (Mi b-major) (Mi b-major)

Bibliografie

1. Kenrick, John (2003). „History of Stage Musicals”. <http://www.musicals101.com/erastage.htm>.
2. Lord, Suzanne (2003). Brinkman, David. ed. *Music from the age of Shakespeare : a cultural history*. Westport, Conn.: Greenwood Press. pp. 236. <http://books.google.co.uk>
3. Shakespeare, William (1998). [First published 1623]. Orgel, Stephen. ed. *The tempest*. The Oxford Shakespeare. Oxford University Press. pp. 248.

4. Shaw, Pete (2006). „A glorious musical romp - with bite!”.
5. Bauch, Marc (2003). *The American Musical*. Marburg, Germany: Tectum Verlag.

Summary

Melodic and Armonic Strategies in Leonard Bernstein’s *West Side Story*

This is based on work of bandmaster and composer Leonard Bernstein, whose music is a blend of different musical styles from different epochs.

Key word: postromantism, Music Hall, neoclassicism, America

Rezime

Melodijske i harmonijske strategije u *West Side Story* od Leonarda Bernsteina

Tekst se odnosi na dirigenta i kompozitoria Leonarda Bernsteina čija muzika jeste spoj raznih muzičkih stila, raznih epoha.

Ključne reči: postromantizam, Music Hall, neoklasičizam, Amerika

Ileana Ocolişan Baba

NOMUS – NOVI SAD, 2011

Deseori suntem în postura de a nu avea, pur și simplu, cuvinte potrivite de a descrie ceva, de a explica o situație, un eveniment mai deosebit. Tocmai aceasta mi s-a întâmplat mie relativ la ediția a 31-a a *NOMUS*-ului - Festivităților muzicale de la Novi Sad, ediție desfășurată între 11 și 20 aprilie 2011. Succesiunea concertelor, care de care mai reușite și valoroase, susținute de artiști muzicali de primă mărime, soliști distinși și ansambluri de renume mondial, de la noi și de peste hotare, de-a dreptul m-au copleșit precum și pe spectatori, anul acesta prezenți în număr foarte mare în Sinagoga orașului, Sala de festivități a Primăriei orașului și la teatrul Újvidéki Színház, respectiv Ben Akiba. Poate că uneori nici cuvintele nu pot exprima în mod fidel ceea ce de fapt oferă evenimentele respective.

Festivalul a fost inaugurat cu proiecția a trei filme muzicale în Centrul Multimedial al Academiei de arte din Novi Sad: filmul artistic inspirat din viața și creația compozitorului brazilian Villa Lobos intitulat „Villa Lobos – viață și pasiune”, cel de al doilea intitulat „Glasul viu al sufletului – Stanislav Nojhaus, un film documentar despre acest pianist rus și cea de a treia creație - filmul artistic despre celebrul compozitor Gustav Mahler.

S-a ținut cont și de aniversările celor doi compozitori Franz Liszt (1811-1886) și Gustav Mahler (1860-1911) prin faptul că au fost interpretate în concert lucrări din creația lor.

Festivitățile muzicale de la Novi Sad, constituie o manifestare de primăvară, care precede seriei de festivaluri muzicale mondiale. Ediția de anul acesta și-a menținut concepția cu concerte de muzică de cameră întreșesute cu muzică clasică, simfonică, modernă, jazz, musical etc. Se spune că orașul de pe malul Dunării va deveni, în curând, o mică metropolă a culturii europene, chiar și din cauza acestei mărețe manifestări muzicale, *NOMUS*-ul, eveniment artistic foarte important pentru Voivodina. Broșura cu programul festivalului a fost întocmită cu gust, cuprinzând fotografiile, date biografice despre artiștii participanți și, nu în ultimul rând, analize de specialitate, minuțios îngrijite și semnate de Marija Adamov.

Festivalul a fost inaugurat cu un concert susținut de *KREMERATA BALTICA* (cu sediul la Riga), alcătuită din instrumentiști din Letonia, Lituania și Estonia - un proiect al directorului artistic, violonistul *Gidon KREMER* după care a primit această denumire. Protagonistul seriei a fost pianistul și compozitorul *Fazil SAY* din Turcia. La interpretarea lucrării *lasomia în floare* pentru vioară, vibrafon și coarde de compozitorul lituanian *Georgs PELEČIS* și-au dat concursul *Jana OZOLINA* vioară din Letonia și *Andrei PUSHKAREV* vibrafon din Ucraina, tineri instrumentiști de o incontestabilă valoare artistică. Programul a mai fost compus din lucrări de Bach, Elgar și Say și a fost interpretat cu multă măiestrie, pricepere și virtuozitate. Despre pianistul și compozitorul *Fazil SAY* *Le Figaro* din Paris scrie: „*Fazil SAY* nu este doar un geniu pianistic, ci, fără îndoială, cel mai mare artist muzical al secolului XXI. „Domnul *SAY* este un eminent pianist al compozițiilor lui Bach pentru că le interpretează cu mult simț și inimă”, scrie *New York Times*.” Publicul a fost încântat de dibăcia lui *SAY* de a inaugura concertul cu sonate de Haydn și de al termina cu lucrări din creația proprie...” scrie *The independent* din Londra. Aceste aprecieri sunt valide pentru fiecare concert susținut de artistul muzical *Fazil SAY*.

Fazil say & Kremereta Baltika

În următoarea seară ne-au încântat artiștii muzicali ruși *Yuri BASHMET* și *SOLIȘTII MOSCOVIȚI*. Solistul și conducătorul artistic *Yuri BASHMET*, unul dintre cei mai apreciați muzicieni ai zilelor noastre, a făcut din violă un instrument mai mult decât remarcabil. Vibrato executat de acesta pătrunde adânc în inimile ascultătorilor. *SOLIȘTII MOSCOVIȚI*, sub mâna sigură a lui *Yuri BA-*

SHMET, reprezintă, fără îndoială, unul dintre cele mai bune ansambluri ale zilelor noastre. Au interpretat *Simfonia de cameră op. 11* de D. Șostakovici, faimosul *Arpegione pentru violă și coarde* de F. Schubert și *Amin-tiri din Florența* de P.I.Ceaikovski, lucrări de o mare valoare muzicală interpretate cu mult simț și dăruire.

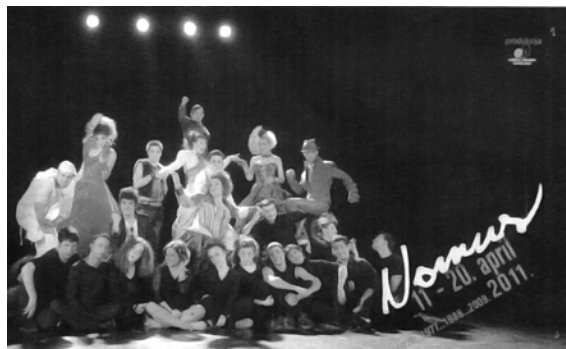

Yuri Bashmet & Moskovski solisti

KOTORART TRIO compus din Roman SIMOVIĆ vioară, Alexandar TASIĆ clarinet și Ratimir MARTINOVIĆ pian a interpretat, cu măiestrie, lucrări de Darius Milhaud, Aram Haceaturian, Igor Stravinski și Bela Bartok. Componenții acestui ansamblu instrumental sunt artiști muzicali excepționali. Este fascinant modul în care creionează liniile melodice în parte, gradul de intensitate al dinamicii, conștiințiozitatea asupra culorii tonale. O interpretare de excepție. FILARMONIA BELGRĂDEANĂ, sub bagheta dirijorului Nurhan ARMAN din Turcia, a executat lucrări de Mozart, R. Strauss și D. Shostakovici într-o manieră aparte. Solistul Alex KLEIN a interpretat, cu multă sensibilitate, *Concertul pentru oboi și orchestră* de Rihard Strauss, o lucrare compusă după cel de al doilea război mondial. Aruncând o privire în urmă, și amintindu-și de perioada antebelică, compozitorul a descris-o sonor foarte plastic și sugestiv.

Teatrul novosădean Újvidéki Színház a găzduit în seara de 15 aprilie musicalul *Vrăjitorul din Oz* de Lyman Franck BAUM, adaptat de Tibor ZALÁN. Regia Zoltán PUSKÁS, compozitori; Andres Mariano ORTEGA și Ervin ERŐS, coregrafia László BÓBIS, dramaturgia Kata GYARMATI, corepetitor Anita Nagy NEMES, scenografia Zoltán PUSKÁS și Atilla SABÓ, costumele Andreea LEDENYÁK. Distribuția a fost următoarea: Ágota FERENC – Dorothy, Tamás HAJDÚ – Toto, Áron BALÁSZ – Sperie Ciori, Gábor PONGÓ – Omul de Tinichea, Zoltán SIRMER – Leul cel uriaș, István KÓRÓSI, –Portarul, Atilla NÉMET – Soldatul, Dániel HUSZTA – Vrăjitorul din Oz, Emina ELOR – Vrăjitoarea de la miez-noapte, Terézia FIGURA – Vrăjitoarea de la apus, Ágota SZILÁGYI – Glinda. Studenți de la Academia de teatru din Novi Sad au interpretat rolurile lupilor, ciorilor, mai-

muștelor și ale altor animale din pădure. *Vrăjitorul din Oz* este povestea micii orfane, Dorothy Gale, o fetiță care locuia în Kansas, la ferma mătușii sale Em și a unchiului Henry. Într-o zi, o tornadă o ridică în aer, cu tot cu căsuța în care se afla, împreună cu prietenul său credincios, cățelușul Toto. Vântul îi duse departe, pe tărâmurile ciudate și îi aruncă în plină aventură. Întâlniră o mulțime de personaje neobișnuite și își făcură mulți prieteni. O poveste înveșmântată melodic și armonic cu o muzică contemporană, care ascunde un mare tâlc și o sumedenie de învățături menită copiilor, dar și oamenilor în vârstă care pot învăța multe din ea. Artiștii teatrului amintit din Novi Sad, au reușit pe deplin, cu forțe proprii, prin jocul de scenă plastic și sugestiv, prin minunatele cântece să convingă publicul spectator de ceea ce se întâmplă pe scenă. Deși spectacolul s-a desfășurat în limba maghiară spectatorii au avut prilejul să-l urmărească în limba sârbă pe video beam.

Čarobnjak iz oza

Nume de rezonanță - violonistul Stefan MILENKOVIĆ a interpretat, alături de ansamblul CAMERATA ACADEMICA din Novi Sad, o lucrare în premieră de Goliov, apoi Concertul pentru vioară coarde și percuție, interpretat în premieră absolută, pe care compozitorul și violonistul R. HAKEN l-a dedicat violonistului Stefan MILENKOVIĆ și Serenada pentru corzi în Mi major opus 22 de Antonin Dvorák. Colaborarea lui Milenković cu SOLIȘTII NOVOSĂDENI cum numește el ansamblul CAMERATA ACADEMICA a fost, ca de fiecare dată, fructuoasă. Compozitorul, dirijorul, pianistul, violistul, pedagogul Rudolf HAKEN este colegul lui Stefan de la Academia din Illinois. În concertul dedicat violonistului nostru, compozitorul a întreșut elemente de rock, jazz, ecouri sonore din India și China, tot ce dorea interpretul, care în concert a cântat la o violă electrică performantă.

Stefan Milenković & Camereta Academica

Trio *WEANDERER* din Franța alcătuit din *Vincent COQ* – pian, *Jean Marc PHILLIPS Varjabedian* - vioară și *Raphael PIDOUX*- violoncel a prezentat o seară minunată de muzică de cameră, cu lucrări de F. Liszt, F. Chopin și B. Smetana. Membrii ansamblului preferă să cânte, în general, muzică clasică. Mai greu se acomodează la muzica modernă. *Wanderer* înseamnă călător hoinar și se potrivește cu intențiile interpreților ce promovează muzica în lume. Violoncelistul *Raphael PIDOUX* consideră că fiecare dintre noi, dacă ți-nem chiar și cel mai puțin la viața și starea noastră psihică, trebuie să dedicăm mai mult timp muzicii preferate. Fără doar și poate că încă de la început tinerele generații trebuie educate muzical cu mai multă perseverență. Amatorii de muzică au petrecut o seară emoționantă cu *RICHARD GALLIANO SEXTET* din Franța, care a interpretat muzică *De la Bach la Piazzolla*, cum, de altfel, a fost intitulat programul. Alcătuit din următorii membri: *Richard GALLIANO* – acordeon, compozitor și conducătorul ansamblului, apoi *Sebastian SUREL* – vioară, *Nicolas DAUTRICOURT* – vioară, *Jean Marc APAP* – violă, *Eric LEVIONNOIS* – violoncel și *Stephane LOGEROT* – contrabas, ansamblul *RICHARD GALLIANO SEXTET* a excelat prin măiestria cu care a redat stilistic compozițiile interpretate. Anume, Concertele de Bach pentru oboi, contrabas și vioară, aranjate pentru acordeon și cvintet de coarde au sunat minunat. Solistul *Richard GALLIANO*, schimbând registrele la acordeon, a imitat convingător instrumentele sus amintite, a fost succedat, cu mare profesionalism, de cvintetul de coarde. *GALLIANO* este un muzician cu o mare experiență, expresivitate artistică autentică, o personalitate îndrăgostită de muzică. Pe lângă aceste concerte de Bach, am ascultat câteva lucrări din creația acestui compozitor și instrumentist,

prelucrări interesante ale multor compoziții în ritm de tangou și lucrări originale din creația lui *Astor Piazzolla*. O seară de neuitat, cu muzică benefică pentru fiecare ascultător.

Richard Galliano sextet

Orchestra de cameră *FRANZ LIZT* din Ungaria ne-a prilejuit, deasemenea, o seară muzicală minunată. Artiștii maghiari dispun de frumusețe și greutate a tonului, de o frazare și intonație nelimitată precum și de o sensibilitate aparte pentru stil, specificității necesare pentru a se cânta bine la instrumentele cu arcuș. În program au figurat lucrări de Mozart, Haydn, Ceaikovski, Mendelssohn și Liszt. Protagonistii seriei au fost tinerii și înzestrații soliști *László FENYŐ* - violoncelist din Ungaria, unul dintre cei mai sensibili interpreți actuali ai scenei concertante mondiale, *Polina LESCHENKO* - pianistă din Belgia, artistă promovată de legendara pianistă argentiniană, *Martha ARGHERICH* în cunoscutele ei seriale TV desfășurate sub genericul *Martha ARGHERICH vă prezintă...* și *Alissa MARGULIS* - violonistă din Germania, care consideră că un adevărat muzician trebuie să fie receptibil pentru toate genurile muzicale. *ORCHESTRA SIMFONICĂ VOIVODINEANĂ* (anul acesta și-a scimbat numele, nu se mai prezintă ca Simfoniștii voivodineni) a încheiat minunata înlanțuire de concerte, care au alcătuit ediția a 31- a a Festivităților muzicale de la Novi Sad - *NOMUS*. Instruită de faimosul dirijor de renume mondial *Berislav SKENDEROVIĆ*, în concert a fost dirijată de *Rauf ABDULLAYEV* din Azerbaijan, *ORCHESTRA SIMFONICĂ VOIVODINEANĂ* a interpretat trei lucrări de amploare: Concertul pentru pian și orchestră, numărul 3 în re minor opus 30 de S. Rahmanjinov, având-ul ca solist pe *Poom PROMMACHART* din Tailanda - Marea Britanie, Poemul simfonic numărul 3 Preludii și Rapsodia maghiară numărul 2 în do diez minor de Franz Liszt. *Poom PROMMACHART* este laureatul ediției din anul 2010 a Memorialului „Isidor Bajic» Tânărul artist muzical are numai cuvinte de laudă despre manifestare și despre Novi Sad. Cu o virtuozitate nemaipomenită acesta a uimit publicul prezent.

**ŞTILUL
DE
SOCIO
UMANE**

„Pasărea”, din ciclul „Păsări de război”, desen

Florin Dobrei

O CĂLĂTORIE PRIN BANATUL SÂRBESC DE ALTĂDATĂ

În vara anului 1909, un tânăr teolog muntean – se semna „Nicolae M. Popescu, diaconul mănăstirii Zamfira-Prahova” – întreprindea, cu binecuvântarea mitropolitului-primat Conon Arămescu-Donici (1896-1919), o călătorie de trei săptămâni prin Banatul istoric, străvechi ținut românesc, cuprinzând localități din județele Caraș-Severin și Timiș și din actualul Banat sârbesc. După cum însuși preciza, „trimis de «Casa Bisericii», am străbătut o bună parte din Banatul Timișoarei”, încercând „să scriu câte ceva din ceea ce am văzut. Am căutat să dau mai multă atenție gospodăriei și mai ales Bisericii bănățene; am încercat, pe cât m-am priceput, să descriu și localitățile. Simt singur că ceea ce am scris este cu mult mai prejos decât folosul personal sufletesc pe care oricine îl va câștiga căutând să cerceteze cum neamul lui își duce viața ori și unde îi este dat să trăiască.”¹ Într-adevăr, au fost descrise orașe, sate și colonii muncitorești, au fost creionate chipuri de oameni de altădată și au fost consemnate tradiții și obiceiuri străvechi, mărturii ale identității etnice și spirituale unice a poporului român.

Autorul acestor descrieri era un cunoscut profesor de Teologie al primei jumătăți a secolului al XX-lea. Se născuse la 10 februarie 1881, în satul Dâmbovicioara (jud. Dâmbovița), într-o veche familie preotească. Studiile sale elementare din localitatea natală, precum și cele teologic-liceale de la Seminarul „Nifon” din București (1893-1901) – cu diferență de liceu și bacalaureat la Colegiul „Sf. Sava” (1902) – și cele superioare de la Facultățile de Teologie (licențiat în 1907) și de Litere-Filosofie (licențiat în 1908) ale Universității din București au fost continuate printr-o bursă de specializare în Istorie și Bizantinologie la Viena (1910-1913), unde a obținut doctoratul în Istorie în anul 1913. Diacon la mănăstirea Zamfira (1908-1910), la capela ortodoxă română din Viena (1910-1913) și la biserica din Cotroceni-București (1913-1920) –

în paralel director al Cancelariei mitropolitane (1919-1923) –, a ajuns apoi preot la bisericile „Schitul Mureșanu” (1920-1926) și „Bradul Boteanu” (1926-1933) din București, respectiv director al Seminarului „Nifon” (1923-1924) și titular al catedrei de Istoria Bisericii Ortodoxe Române din cadrul Facultății de Teologie din București (1922-1946). Pentru meritele sale deosebite a fost ales membru corespondent (1920) – apoi activ (1923-1948) – al Academiei Române, membru al Comisiei Monumentelor Istorice (1923-1948) și secretar general în Ministerul Cultelor (1931 și 1939). De asemenea, a participat la Congresele de Bizantinologie de la București (1924), Belgrad (1927), Sofia (1934) și Roma (1936) și a fost președinte al Societății corale „Carmen”, organizând o serie de concerte în țară și peste hotare. În plan editorial, a tipărit următoarele volume și broșuri cu caracter istoric: *Viața și activitatea dascălului de cântări Macarie ieromonahul* (București, 1908, 92 p.), *Nifon II, patriarhul Constantinopolului* (București, 1914, 68 p.), *Patriarhii Țarigradului prin țările românești. Veacul XVI* (București, 1914, 48 p.), *Catagrafia eparhiei Ungrovlahiei în anul 1810* (București, 1914, 88 p.), *Dionisie, mitropolitul Ungrovlahiei: 24 iunie-24 decembrie 1672* (București, 1914, 17 p.), *Viața și faptele domnului Țării Românești Constantin Vodă Brâncoveanu* (București, 1915, 82 p.), *Știri noi despre Macarie ieromonahul, dascălul de cântări și directorul tipografiei din mănăstirea Căldărușani* (București, 1916), *Gheorghe David, mitropolitul Moldovei: † 1508 aprilie* (București, 1936, 13 p.), *Preoți de mir adormiți în Domnul* (București, 1942, 224 p.), *Pomenirea a trei sute de ani a Sinodului de la Iași* (București, 1943, 19 p.), *Corespondența lui Iosif Gheorghian cu Vladimir Guettée* (București, 1944, 55 p.), *Ciril Lucaris și Ortodoxia română ardeleană* (București, 1946, 22 p.) și *Exerciții de paleografie românească* (București, f.a., 36 p.); a tradus din limba rusă *Cuvântările bisericesti ale mitropolitului Nicolae Krutički al Moscovei* (3 vol., București, 1949-1952), a editat împreună cu Gheorghe Moisescu monumentală lucrare *Orthodoxos Omologhia. Mărturisirea Ortodoxă. Text grec inedit. Ms Parisinus 1265.*

¹ Nicolae M. Popescu, *Prin Banatul Timișoriei*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română” (în continuare „BOR”), București, an. 34, 1911, nr. 11, p. 1198.

Text român ed. Buzău 1691 (București, 1942, LXVIII + 352 p. + 8 pl.) și a diortosit *Molitevnicul și Aghiasmatarul* (edițiile din 1937). La acestea se adaugă numeroase studii de istorie bisericească și de istoria culturii românești, evocări de ierarhi și preoți de mir – publicate în revistele și periodicele bisericești și literare „Biserica Ortodoxă Română”, „Amvonul”, „Universul Literar”, „Apostolul” și „Glasul Bisericii” din București, „Mitropolia Olteniei” din Craiova etc. –, comunicări în plenum Academiei Române și conferințe la Universitatea populară de la Vălenii de Munte. A trecut la cele veșnice la 11 februarie 1963, fiind înmormântat la București².

Periplul său bănățean a debutat la 30 iulie 1909; până la 5 august au fost vizitate satele de pe văile Bistrei (Glimboca, Ohaba-Bistra, Ferdinand/Oțelu Roșu, Cireșa, Măru, Măgura, Mal și Obreja) și Timișului (Teregovă și Armeniș). Din Caransebeș³, însoțit de dr. Petru Barbu (1864-1941) – protopop și profesor la Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș –, Nicolae M. Popescu a plecat spre Lugoj, pentru a fi prezent la praznicul „Schimbării la Față a Domnului” (6 august); de acolo pașii l-au purtat prin localitățile timișene Hodoș, Boldur, Buziaș, Silagiu, Vucova, Sârbova și Hitiaș⁴. Începând cu data de 10 august, istoricul muntean a străbătut mai multe sate, orașe și colonii muncitorești din centrul și sud-vestul actualului județ Caraș-Severin: Bocșa, Călnic, Reșița, Berzovia, Doclin, Surducu Mare, Brezon, Forotic, Comorăște, Grădinari, Ticvanii Mare, Secășeni, Giurgiova, Gornea, Ciclova Montană, Oravița, Răcășdie și Mercina.⁵ În fine, din 17 până în 21 august 1909, itinerariul său a inclus șase localități din Banatul sârbesc; la 22 august, îmbarcat pe un vaporăș fluvial, autorul acestor descrieri și-a continuat drumul spre Drobeta-Turnu Severin, și de acolo, cu trenul, spre București⁶.

² Nicolae Șerbănescu, *Preotul profesor Nicolae M. Popescu*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, București, an. 81, 1963, nr. 1-2, p. 72-82; Victor Popescu, *Popa Nae de la biserica Boteanu*, în rev. „Glasul Bisericii”, București, an. 29, 1970, nr. 1-2, p. 72-79; *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 269; *Prof. Pr. Dr. Nicolae M. Popescu*, în rev. „Studii Teologice”, București, an. 34, 1982, nr. 1-2, p. 45-46; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ed. a II-a, București, 2002, p. 380-381; Adrian Gabor, *Studia ecclesiastica*, București, 2003, p. 52-68; *Enciclopedia Ortodoxiei Românești* (coord. Mircea Păcurariu), București, 2010, p. 501.

³ BOR, an. 34, 1911, nr. 11, p. 1198-1202 și nr. 12, p. 1277-1281.

⁴ BOR, an. 34, 1911, nr. 12, p. 1281-1287 și an. 35, 1911, nr. 1, p. 93-94.

⁵ BOR, an. 35, 1911, nr. 1, p. 94-99 și nr. 2, p. 204-209.

⁶ BOR, an. 35, 1911, nr. 2, p. 209-214.

Textul (în ansamblu), intitulat *Prin Banatul Timișorii*, a fost publicat în anul 1911 în cinci numere succesive ale cunoscutei reviste eclesiastice bucureștene „Biserica Ortodoxă Română”, iar apoi într-un volum distinct: *Prin Banatul Timișoarei în vara anului 1909* (București, 1919, 78 p.). Cu mici îndreptări și scurte explicații adăugate între paranteze drepte, redăm aceste impresii de călătorie, după mai bine de un secol de la redactarea lor:

„Pe 17 august, în tren, găsesc femei și bărbați care se întorceau de la mănăstirea Călugăra. Un copil de școală își scrie numele în carnetul meu cu o ortografie așa de ciudată că nu-l pot citi. Mă cheamă Scânteie Dumitru, dar aci ți-am scris cum ne învață în școală. Ce nume românesc! Păcat că la mine a rămas scris Szkinței Demeter. Un țăran socialist din Cralovăț [jud. Timiș n.n.] îmi vorbește pătimaș de preoți, praznice și pomeni, întreabă de socialismul de la noi și se plânge de neunirea tuturor socialiștilor de prin sate. Mai găsesc în tren țăranii de **Oreșat**, unde românii, mult mai numeroși decât sârbii, s-au despărțit cu biserica și acum sunt în judecată cu sârbii, care au rămas stăpâni singuri pe vechea biserică. «Mai nainte trăiam cu toții, căci preotul slujea și românește și sârbește, dar de câțiva ani episcopul sârb ne-a trimis preot care slujește numai sârbește și atunci noi ne-am despărțit, ne-am făcut biserica noastră românească și i-am dat în judecată». Mă opresc în **Vârșeț**, oraș cu străzi drepte, curate, umbrite, cu clădiri luminoase și mari, cu vii vestite, dar numai cu români nu. Caut cu felinarul lui Diogene un român, dar nu găsesc decât la Banca «Lucafărușul», ai cărei funcționari mă lămuresc că din protopopiatul românesc al Vârșetului nu există decât pecetea oficială și că nu poate fi vorba aci nici de școală, nici de biserică românească. Aci în Vârșeț pricepi bine ce rost are biserica pentru menținerea naționalității. Lipsiți de biserică, românii s-au dus la biserica sârbească și acolo au rămas. La mulți le este și rușine să spuie că sunt români. Afară de Banca românească «Lucafărușul», cu capital de șase sute de mii de coroane și cu clădire impunătoare, afară de vreo două firme în limba noastră mai poartă nume românesc cel mai bun vin din Vârșeț, vinul «Creață». Avocați români iar sunt aci. Nemții sunt mulți, iar majoritatea o dețin sârbii. Ei au biserică și reședință episcopescă. Trec pe lângă clădirea în care Șaguna, după ce studiasse filosofia, a venit să învețe ceea ce avea să-l ducă spre nemurire.

În 18 august mă opresc în **Rătișor** (oficial Rethely), sat apropiat de Vârșeț. Suntem în adevărata câmpie a Bănatului, numită de locuitori și pustă. Satul are ulița

principală largă, cu trotuare, și umbrită cu duzi. Din ea se despart altele tot așa de largi și drepte. Prin mijlocul satului trece o baltă. În jur este izlazul și pământurile sătenilor, încărcate de belșugul bucatelor. Așezările, nezărite bine din uliță din pricina zidurilor mari ale curților, sunt încăpătoare, solide și frumos împodobite cu lucruri țărănești, căci – spre cinstea lor – aci n-a pătruns luxul ruinător. Țăranca nu-ți arată decât maldăre de velințe frumos alese, catrințe, cămăși cu flori mărunte și găurele bine bătute. Țăranii sunt muncitori și iconomi. Au vite ca de arendași, au pus mâna pe toate pământurile nemților și acum, când alte sate au vândut de mult bucatele de anul trecut, ei duc care pline la Vârșeț și scot mii de florini. E un sat model întru toate și locuitorii lui simt aceasta. Învățătorul, un tânăr care dă pilde în gospodărie, mă duce la școala confesională și la biserica zugrăvită în 1793, în vremea lui Iosif Ioanovici Șacabent [episcop sârb al Vârșetului (1786-1805) n.n.], după cum scrie pe tâmplă. Pe ușa împărătească stă scris: «Gheorghe Diaconovici Zugravu, 1793». Pictura e veche și frumoasă, dar înnegrită de fum. Aci găsesc pe strană «Cazania» lui Varlaam. Pe 19 august vizitez cu învățătorul din Râtișor satul **Vlăscovăț**, mai săracuț, cu oameni nehnarici și iubitori de cârciumă. Aci e moșia și castelul familiei Mocsonyi de Foeni. Preot este Emilian Micu [cunoscut bibliofil (c.1865-1909) n.n.], care strânge cărțile vechi de prin Banat, pentru diferite biblioteci, fără să însemneze pe ele cel puțin satul de unde le-a luat.

Mă opresc cu trenul în **Satu Nou**, cel mai mare sat din câte am văzut în Banat. Are peste 7.400 locuitori, dintre cari 1.100 sunt sârbi, cu biserica, preotul și școala lor confesională. Despărțirea între români și sârbi a început din 1874, iar biserica cea veche a rămas în mâna românilor, cari au plătit sârbilor o despăgubire. Neînțelegeri între cele două neamuri nu prea sunt. Toți sunt agricultori, cu pământurile lor. Majoritatea au câte 100 hectare de pământ și sunt așa de buni gospodari că nu știi dacă te afli în curtea unui țăran sau a unui mare proprietar de la noi. Case mari și solide, vite de soi în grajduri sistematice, mașini de tot felul pentru lucrat pământul, pătule pentru bucate, șire de nutreț. «Avem de toate, cum vezi, avem pământ și mai sunt și bani». Cel care vorbea așa era un țăran cu mai multe sute de mii de cr. [coroane austriece n.n.], dar desculț, în cămașă și pantaloni; da fân jos din podul grajdului. Portul românilor seamănă cu cel din Oltenia: cioareci strâmți cu flori, cojoace galbene, pălării cu margini mici. Femeile mai des poartă fuste și sunt înfoiate peste măsură. Români au două localuri de școală comunală, căci iar

suntem în graniță, cu 12 învățători. Au și grădină [grădiniță n.n.] de copii. În sat e Banca românească «Sentinelă», bine organizată. Dar acest sat harnic și bogat are și neajunsuri. Sunt înapoiți ca [și] cultură, viața românească nu-i stăpânește deloc. Sistemul de un copil e răspândit printre toți; femeile mor pe capete din avorturi. Tot aci e cuibul Nazarenilor-Anabapțiști, o nenorocire pentru românii din Banat, căci această sectă religioasă nu mai ține seamă de naționalitate, se depărtează cu totul de Biserică și conducătorii ei, care sunt singurele razime ale păstrării naționalității aci. În partea aceasta sudică a Banatului sunt foarte răspândiți și s-au întins până în valea Timișului. Am cunoscut pe un năzăreț român din Teregova, de lângă Poarta Orientală. Pentru el preotul cel bun al satului era tot așa de încărcat cu păcate ca și cel năimit [angajat temporar n.n.], care duce oile în gura lupului. Nu ura pe unguri, căci Dumnezeu a lăsat pe unii tari, iar pe alții «să suspine sub sarcină». Noul Testament îl știe pe dinafară și îl poartă mereu în buzunar. Sunt în Satu Nou peste 1.500 de nazareni, cu casa lor de rugăciune și cu întruniri ale tuturor nazarenilor din jur. Majoritatea lor aci o formează românii; dintre sârbi sunt mai puțini. O schimbare a satului acestuia nu se poate face decât prin niște preoți buni.

Pe 20 august, împreună cu învățătorul Sacoșanu mergem spre **Petrovaselo** [Petrovasăla/Vladimirovăț n.n.], sat cu 6.500 de locuitori, aproape toți români. În bogăție e întrecut de Satu Nou, pe care, la rândul său, îl întrece în birturi cu nume mari: «Grand Hotel», «Hotel Central» etc. Școala e spațioasă, cu 10 învățători și cu bibliotecă pedagogică în ungurește. Parcul satului poartă numele de «Pădurița Elisabetei», în mijlocul căruia se înalță statura împărătesei Elisabeta [Elisabeta „Sissi” de Wittelsbach, împărăteasă a Austriei (1837-1898) n.n.]. Clădirea Băncii «Steaua» e împodobită numai cu tablouri istorice românești. Biserica e nouă, aurită, pictată în culori vii, cu sfinți de Viena și mare cât «Sfântul Spiridon» din București. Nazareni sunt mulți aici; au casa lor de rugăciune. Țăranii înclină spre ei. «Sunt oameni buni. Dacă toți paarii ar fi așa atunci cucuruzul nu s-ar mai fura». În amândouă aceste sate gardurile sunt făcute din pământ bătut, iar pomii cei mai deși sunt duzii, pentru «bubițe», anume viermi de mătase. Mă cobor cu trenul în **Panciova**, oraș lângă Dunăre. Majoritatea locuitorilor sunt sârbi și evrei, cari fac pe înfocații patrioți maghiari. Orbecăiesc mult până găsesc Banca «Panciovana», singurul institut românesc de aci, căci bisericuța e închisă, pe urma purtării desfrânate a preotu-

lui. Românii sunt puțini aci, iar spiritul de solidaritate le lipsește cu totul; pe zi ce trece se înstrăinează. O singură firmă românească, «Marischesku».

Pe 21 august petrec o zi în **Belgradul** sârbesc. Pe străzi văd mulți preoți, adunați aci în congres. Intru în vorbă cu un protopop din Zaicera [Zaicear/Zaječar n.n.] de pe Timoc, în sus. Vorbește bine românește deși n-a fost prin țara noastră. «Am trăit într-o rumuni p-acolo» e răspunsul la mirarea mea. Pe 22 august, o zi întregă vaporul spintecă valurile Dunării de la Belgrad până la Turnu-Severin.⁷

În loc de concluzii erau notate următoarele: „Neamul cu adevărat stăpân întru toate în Banat sunt românii. Afară de satele din sud, împetrișate cu sârbi, pe care românii îi bat în gospodărie, și afară de câteva colonii de șvabi; încolo, peste tot, în deal, pe văi și în câmpie, tot români găsești. Numai o parte din autorități și lucrătorii de șanțuri, canale și șosele – lucrătorii de munci grele – sunt unguri. Ca viața economică, românii stau excelent, numai satele cu spahii – proprietari – se par mai slabe. Toți au pământuri și caută pe capete să cumpere mereu, deși în ultima vreme s-a scumpit mult. Gospodăriile lor sunt puternice, vitele sunt neîntrecute, holdele sistematic lucrate, bogăția mai ales în câmpie prisosește, băncile populare se țin lanț. Starea culturală iarăși nu-i mai prejos. Mai ales în educație muzicală bănățenii sunt cu adevărat «fruncea». În nicio parte din România n-ai să găsești doine mai frumoase, glasuri mai puternice, societăți corale mai dese, aplicație muzicală mai pronunțată.

Instituția care i-a menținut și îi menține ca neam aparte, Biserica, e în mare cinste, deși reprezentajii ei ar trebui să fie și mai adevărați apostoli ai neamului decât sunt. Mărturisesc că de nimeni nu se plânge bănățeanul mai rău decât de samavolniciile autorităților și de lipsa de la datorie a preoților săi. Sunt cu adevărat păstori buni care își pun sufletul pentru oi, dar sunt și năimiți cari văd lupul și fug, bucurându-se de blidul ieftin de linte ce cade în schimbul dezertării de la datoria lor; așa îți rezumă bănățeanul părerea despre preoții săi. Oare, frate bănățean slujitor întru Hristos, mai mult prețuiește congrua [venit bisericesc primit din partea Statului n.n.] decât sufletele păstoriților tăi? Află că preoții din țară nu stau nici pe sfert așa de bine ca tine și mai află că aici credinciosul nu sacrifică atâta din sudoarea lui pentru preotul său, cât sacrifică pentru tine credinciosul din Banat. Păstorește-1 deci cu credință și adu-ți aminte de vorba Mântuitorului: «Voi sunteți sarea pământului și, dacă sarea se va strica, cu ce se va

mai săra?». Și în sarcina preotului bănățean sunt multe datorii. Copiii ies din școală fără nicio cunoștință și deci în Biserică și la preot e nădejdea de luminare. Nazarenismul [curent sectar n.n.] și socialismul pe zi ce trece începe să smulgă din fiii Bisericii și tot preotul va putea da leacul trebuincios. Sistemul de doi copii – în multe părți de unul –, luxul nesăbuit și ruinător al femeilor sunt scăderi ce numai preotul le poate îndrepta. La datorie din tot sufletul, căci altminteri facem păcat mare față de oameni și față de Dumnezeu!⁸

La final, într-un „apendice” intitulat *Cărți vechi în bisericile bănățene*, Niculae M. Popescu preciza că „din toate bisericile bănățene pe unde am trecut mi-am luat însemnări de pe titlurile cărților vechi și le-am rânduit cronologic, însemnând localitatea unde se află astăzi cartea”. Toate erau ieșite de sub teascurile tipografiilor bisericesti românești din Râmnic, București, Iași și Blaj înainte de anul 1826, limită cronologică luată ca punct de reper în demonstrarea vechimii fondurilor librestice ecleziastice din parohiile vizitate. Și în cazul Banatului sârbesc, în dreptul localităților Râtișor, Petrovasâla și Satu Nou era redată o listă succintă a cărților noastre teologice și liturgice, circumscris, temporal, anilor 1643-1795.

Astfel, la **Râtișor** teologul muntean a inventariat șapte cărți de cult: 1. „*Cartea românească de învățătură* de Varlaam mitropolitul [(1632-1653) n.n.], Iași, 1643. Exemplarul, bine păstrat, la urmă cu mai multe foi scrise cu mâna, stă pe strana dreaptă a bisericii. La urmă însemnarea: «Să se știe c-am îngrupat pre popa Bratul în luna lui martie, în 25 dnă, văleat ot rojdest(v) a H[risto]va 1684». 2. „*Dumnezeieștile și Sfintele Liturghii* cu cheltuiala mitropolitului Daniil [(1719-1731) n.n.], București, 1729”. 3. „*Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie* cu cheltuiala episcopului de Râmnic Climent [(1737-1748) n.n.], Râmnic, 1746”. 4. „*Evanghelie* cu cheltuiala mitropolitului Grigorie [(1760-1770, 1771-1787) n.n.], București, 1775”. 5. „*Mineele* pe toate lunile, tipărite de episcopii Chesarie [(1773-1780) n.n.] și Filaret [(1780-1792) n.n.], Râmnic (ediție complectă). Pe un exemplar: «Cumpărate la [1]785». 6. „*Triodion* tipărit de episcopul Filaret, Râmnic, 7290 [1782 n.n.]”. 7. „*Biblia* cu blagoslovenia vlădicăi Ioan Bob [(1782-1830) n.n.], Blaj, 1795”. La **Petrovasâla** a consemnat alte trei cărți vechi: „*Anthologhion, adecă floarea cuvintelor* cu cheltuiala mitropolitului Ștefan [(1732-1738) n.n.], București, 7244 [1736 n.n.], Stoica Iacovici tipograf”. 2. „*Penticostarion* cu cheltuiala episcopului Climent, Râmnic, 1743”. 3. „*Sfânta și Dumnezeiasca*

Evanghelie cu cheltuiala episcopului de Râmnic Climent, Râmnic, 1746". În **Satu Nou** a descoperit doar o carte care să corespundă acestor criterii cronologice, anume „*Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie* cu cheltuiala episcopului de Râmnic, Climent, Râmnic, 1746”⁹.

Readuse la lumina istoriei după un secol, aceste descrieri au menirea de a demonstra contemporaneității atașamentul înaintașilor față de Biserică și față de tradițiile străbune, scoțând din colbul uitării bogata zestre spirituală și culturală a satelor bănățene de odinioară.

Bibliografie

1. Adrian Gabor (2010). *Studia ecclesiastica*. București. p. 52-68;
2. BOR, an. 34, 1911, nr. 11, p. 1198-1202 și nr. 12, p. 1277-1281.
3. BOR, an. 34, 1911, nr. 12, p. 1281-1287 și an. 35, 1911, nr. 1, p. 93-94.
4. BOR, an. 35, 1911, nr. 1, p. 94-99 și nr. 2, p. 204-209.
5. BOR, an. 35, 1911, nr. 2, p. 209-214.
6. BOR, an. 35, 1911, nr. 2, p. 209-214.
7. BOR, an. 35, 1911, nr. 2, p. 214-215.
8. * (2010). *Enciclopedia Ortodoxiei Românești* (coord. Mircea Păcurariu). București. p. 501.
9. * (1978). *Enciclopedia istoriografiei românești*. București. p. 269;
10. Păcurariu, Mircea (2002). *Dicționarul teologilor români*, ed. a II-a, București. p. 380-381;
11. Popescu, Nicolae M. (1911). *Prin Banatul Timișorii*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română” (în continuare „BOR”), București, an. 34, nr. 11, p. 1198.
12. Popescu, Victor (1970). *Popa Nae de la biserica Boteanu*, în rev. „Glasul Bisericii”, București, an. 29, 1970, nr. 1-2, p. 72-79;
13. Popescu, Nicolae M. (1982). „Studii Teologice”, București, an. 34, nr. 1-2, p. 45-46;
14. Șerbănescu, Nicolae (1963). *Preotul profesor Nicolae M. Popescu*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, București, an. 81, nr. 1-2, p. 72-82;

Summary

A Journey through Serbian Banat of Another Time

A century ago, a young theologian from south of the Carpathians, Nicolae Popescu, undertook a short visit to the Banat, noted in an original travel diary, that contains precious descriptions of cities, villages and worker colonies he travelled through, with the customs and habits of their inhabitants, parts of an invaluable spiritual dowry, which is being undeservingly engulfed today by the dust of oblivion.

⁹BOR, an. 35, 1911, nr. 3, p. 351-357.

Rezime

Putovanje srpskim Banatom iz prošlosti

Pre jednog stoleća, mladi teolog iz južnih Karpata, Nikolaje Popesku, nakratko je posetio Banat. Tom prilikom vodio je vrlo interesantan dnevnik gde je precizno opisao gradove, sela i radničke naseobine kroz koje je prošao, zajedno sa običajima i navikama stanovnika, ostavivši nam neprocenljiv amanet, danas nezasluzeno obezvređen i bačen u zaborav.

Rodica Teodora Biriş

DIE DEUTSCHE BEVÖLKERUNG IM WESTEN RUMÄNIENS

Einleitung

Die erste Ansiedlung der Deutschen in Arad wurde von dem Kavalleriegeneral Georg Wilhelm Reichsfreiherr von Löffelholz und Colberg (1619- 1720) unternommen, der als Festungskommandant nicht nur seine Veteraner, sondern vornehmlich Gewerbetreibende aus allen Teilen der Monarchie und des Reiches in der Stadt ansässig machte. Die ersten deutschen Siedler auf dem Gebiete der heutigen Stadt Arad sind schon 1702 zum ersten Mal urkundlich erwähnt worden, in Temeswar im Jahr 1718 und in Neuarad im Jahr 1723.

Theoretische Ausgangspunkte

Nach dem Frieden von Karlowitz im Jahr 1699 wurde Arad von den Österreichern vom türkischen Joche befreit, welche hier mit den Beamten, Militär und Handwerkern eine "deutsche Stadt" (germanicus civitas) gründeten und den Fluss Mureş als Grenze zum Banat festsetzten. Ganz Ungarn und Siebenbürgen fielen so zu Österreich, das Banat aber, blieb noch bei den Türken bis am 26. August 1716 als die Türken besiegt wurden und die Belagerung Temeschburgs (Timișoara), direkt vom Prinzen Eugen geführt, begann. Prinz Eugen schlägt vor, dass diese Provinz unter direkter Führung der Hofkanzlei unterstellt wird, als „Kaiserliche Provinz“ und vorwiegend mit deutsche Kolonisten besiedelt wird.

Nach der Vertreibung der Türken blieben die Gebiete nördlich der Marosch königlich Ungarischer Boden, während das Banat bis 1778-1779 eine kaiserliche Provinz wurde. Während im Banat die Bildung von Privatgrundherrschaften bis 1781 mit allen Mitteln unterdrückt wurde, verschenkte oder verkaufte die königliche Kammer weite Teile des Arader Tieflandes an verschiedene Adelsgeschlechter.

Die drei großen Einsiedlungsetappen

Die erste Kolonisierung fand in der karolinischen Ansiedlungsperiode (1722-1737) statt, die zweite Kolonisierung (die thesianische Siedlungsperiode) beginnt 1740 mit dem Regierungsantritt Maria Theresias und endet mit der Eingliederung des Banats in das Königreich Ungarn 1778. In dieser Zeit erkannte der Staat in der „Impopulation“ eine seiner Hauptaufgaben, da er in der großen Menschenzahl eine Grundlage für Wohlstand und Macht sah. Die Gesamtbevölkerung des Banats betrug in den Jahren 1770 ungefähr 317.928 Einwohner, davon waren 181.639 Rumänen, 78.780 Serben, 43.201 neue Ansiedler aus dem Westen (darunter waren ungefähr 3.000 Italiener und Franzosen, alle anderen Deutsche), 8.683 Bulgaren und 5.625 Sonstige. (Griselini 1780: 196). All diese könnten gut zusammen leben, ohne, dass sie dabei ihre eigene Identität verlieren: „... *aby si pritom chránili vlastnú národnú a regionálnu identitu.*“ (Dolinská 2004: 8)

Ziel des Merkantilismus war die Förderung der Industrie, die mit ihren Erzeugnissen Geld ins Land bringen konnte. Die Anzahl der Banater Deutsche stieg weiter, so dass es im Jahr 1840 im Banat 207.720 Deutsche gab. Es kam dazu, dass andersnationale Leute auch für weniger Geld arbeiteten als die Deutschen, so zogen viele von ihnen im 19. Jahrhundert nach Amerika aus. Zwischen 1899-1913 fuhrten aus Batschka 24.000, aus de Banat 92.000 und 203.000 Deutsche aus Ungarn nach Amerika. (Senz 1995: 161).

Zur Zeit Josephs der II-te (1782-1787), der dritten Kolonisierung musste Wien die Anzahl der Ansiedler beschränken, denn die rheinischen Kurfürsten verlangten dem Kaiser ein Auswanderungsverbot einzusetzen, denn es gingen viele geschickte Handwerker weg: erbländische Ziegelbrenner, Maurer, Zimmerleute, Schmiede, Töpfer, Schuster, Schmiede und Hutmacher. Im 18. Jahrhundert begann auch die Orien-

alisierung mit dem Stil der Häuser und der Anlage der Straßen, mit der Modernisierung und Rationalisierung der Wirtschaftsweise und sogar mit der Kleidermode.

Nach der Ansiedlung der deutschen Kolonisten in Arad kam es sehr schnell zu einer spektakulären Entwicklung, sowohl im wirtschaftlichen, als auch im kommunalen Bereich. Es entstand ein deutscher Stadtteil, der von Handwerkern, Kaufleuten, Offiziersfamilien und Veteranen der österreichischen Armee, die hier in Garnison waren, Beamte, usw. bevölkert wurde. Franz Siegmund Graf Lamberg gründete am 6. Oktober 1702 den ersten Arader Stadtrat, wobei Hammerl Josef als Bürgermeister gewählt wurde.

Arad wurde am 12. April 1832 von König Franz der II zur königlichen Freistadt erhoben, aber der Bote des Kaisers erreichte nur nach zwei Jahren, am 21.1934 der Stadt das Diplom, die das bezeugt. Der Kaiser versprach diese Freiheit gegen eine Summe von 200.000 Florin, die Arad abgegeben hat, aber der Kaiser vergaß sein Versprechen und die Arader Bevölkerung musste noch eine Summe von 360.000 Florin an der Zentralkasse des Habsburger Reichs abgeben.

In der Zeitspanne vor dem Ende des 18. Jahrhunderts bis zur Revolution von 1848-1849 kam es im Banat zu sozialen Umschichtungen. Der Adel besaß nicht nur umfangreiche Güter, sondern auch seine Privilegien und stellte die höheren Beamten für die Komitatsämter. Zu ihm gehörten nur wenige Deutsche, denn die meisten waren Ungarn. Obwohl die Banater Komitate, gemessen an ihrer Fläche und Bevölkerungszahl, weniger Adlige hatten als die übrigen Komitate Ungarns, war die Zahl der adeligen Gutsbesitzer seit dem Ende des 18. Jhs. gewachsen. Für das Jahr 1847, also kurz vor der Revolution, gibt E. Fenyes folgende Zahlen der Bevölkerung und des Adels an:

Komitat	Bevölkerung	Adel	Prozent
Temesch	320.475	2.140	0,67%
Torontal	349.836	4.812	1,38%
Karasch Severin	219.191	1.347	0,61%
Arad	239.984	5.737	2,39%
Zusammen	1.129.486	14.036	5,05%

Aus dieser Tabelle geht eindeutig hervor, dass der Anteil des Adels an der Gesamtbevölkerung in hohem Maße von der geographischen Beschaffenheit der Komitate, wie auch von der sozialen und politischen Geschichte der vorangegangenen Jahrhunderte

abhängig ist. So fällt auf, dass "die Adligen im Arader Komitat prozentmäßig am zahlreichsten waren, da hier die mittelalterliche ungarische Komitatsverfassung aus der Türkenzeit erhalten geblieben war, während im Karascher Komitat mit seinen bergigen Landschaften, die für den Ackerbau wenig geeignet waren, wenige Adlige gab." (Wolf 1979: 319)

In "Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens" von Carl Göllner ist auf Seite 317 eine Tabelle mit der Anzahl der Leibeigenen am Vorabend der Revolution von 1884:

Komitat	Anzahl der Leibeigenen	
	mit Feldbesitz	Ohne Feldbesitz
Karasch-Severin	27.890	8.780
Temesch	41.236	32.288
Torontal	34.806	43.994
Arad	11.196	20.228

Carl Göllner schreibt weiter: "Im Arader Komitat das nördlich der Mieresch lag, war die Lage also wesentlich schlechter, und dies, weil es schon immer zum ungarischer Komitatsboden mit ungarischen Feudalgütern gehört hatte. Im eigenen Banat bildeten die Leibeigenen ohne Grundbesitz nur im Torontaler Komitat die Mehrheit".

Nur eine kleine Zahl der Bürger hatte Wahlrecht, alle übrigen Bewohner besaßen keine politischen Rechte. Die deutsche Bürgerschaft der Städte orientierte sich an dem Verhalten des kleineren und mittleren Adels und griff Ideen des Liberalismus auf. Der Gebrauch der ungarischen Sprache in den Ämtern wurde durch ein Gesetz aus dem Jahr 1830 festgesetzt. Diese Maßnahmen nahmen keine Rücksicht auf die nichtungarischen Nationalitäten. Deshalb wurden solche Entnationalisierungsversuche von den Rumänen und Schwaben des Banats entschlossen bekämpft. Die Amtssprache war die ungarische Sprache, auch musste man in den Schulen überall in ungarischer Sprache unterrichten und lernen. 1844 wurde das Ungarische als Amtssprache in allen Bereichen der Verwaltung eingesetzt. Die massenhafte und zwanghafte Magyarisierung wurde von der rumänischen und deutschen Bevölkerung stark bekämpft, obwohl ihnen die Mitteln dazu fehlten. Heftig waren die Kämpfe in den Revolutionsjahren 1848-1849, aber das deutsche Gepräge hielt etwa bis 1860 an. Ab 1867 ging das Arader Deutschtum fast ganz im Magyarentum auf. Wie schnell diese Magyarisierung stattfand zeigt uns fol-

gende Tabelle, die sich in Dr. Anton Peter Petris Buch *Neuarad/Banat* auf Seite 36 befindet:

Jahr	Zahl der Häuser	Einwohnerzahl	Deutsche	
			Zahl	%
1880	3.793	35.556	5.448	15.32
1890	4.031	42.052	5.626	13.38
1900	5.026	56.230	5.643	10.04
1910	5.785	63.166	4.365	6.91
1920	5.710	62.490	3.012	4.82
1930	10.605	77.181	6.130	7.94
1940	12.661	78.381	7.020	8.96

Der Erste Weltkrieg (1914-1918) und dessen Folgen

Der verlorene erste Weltkrieg hatte als Folge auch den Zusammenbruch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Am 01.12.1918 vereinigte sich die Bevölkerung des Banats und Siebenbürgen mit Rumänien. Man kann nun von einem Erwachen des Banater Deutschtums sprechen

In den ersten Jahren blühte das Deutsche Schulwesen im Banat auf, einer der wichtigsten Bürgerschulen in Arad war das Gymnasium für Knaben im Jahre 1920. Das Interesse für den Besuch der Schule war groß, es kamen Schüler auch aus der Umgebung, die sich mit den deutschen Schülern schnell befreundeten, denn die Interkulturalität, ist nach Kontrikova und Pomffyova „*Interkultúrna komunikácia je komunikácia medzi príslušníkmi rozdielnych kultúr (odlišné kultúry, hodnoty a spôsoby správania)...*“ (Kontriková, Pomffyová 2006: 53). Im Jahre 1924 begann die Rumänisierungswelle der muttersprachlichen Schulen in Rumänien, denn hier mussten eine ganze Reihe von Fächern in rumänischer Sprache unterrichtet werden. In dieser Situation griff die Kirche ein und viele Schulen gingen in die Hände der Kirche über und wurden konfessionelle Schulen. In 1927 entstand in Temeschburg "Banatia", eine Brutstätte für die Bildung der Deutschen im Banat. Diese Welle dauerte bis am 20 November 1940, als die deutsche Volksguppe vom rumänischen Staat als juristische Persönlichkeit des öffentlichen Verkehrs anerkannt wurde. Da vollzog sich im deutschen Schulbereich ein gewaltiger Wandel: es wurde in den Volks- und Mittelschulen in deutscher Sprache unterrichtet.

Es entstand in Zusammenarbeit mit allen Kräften des deutschen Geisteslebens in Arad die "Adam-Müller-Guttenbrunn-Oberschule", ein wahrer Schulkomplex: Kindergarten, Volksschule, Gymnasium, Berufs-

schule, Handelsschule. Die Schule wurde im Jahr 1944 für sechs Jahre geschlossen, als Rumänien Volkssrepublik wurde. Das Zeitalter der „Adam Müller Guttenbrunn Schule“ war ein Höhepunkt im Bildungswesen der Deutschen Bevölkerung im Arader Raum.. In Arad-Schega wurde eine einklassige deutsche Volksschule gegründet. So wurde Arad zu einer kleinen Kulturinsel der Deutschen oberhalb und unterhalb der Marosch (Mures).

In der Zwischenkriegszeit steigt die Anzahl der deutschen Bevölkerung. Die Angaben schwanken zwischen 750 000 und 789 000, das waren etwa 4,1% der rumänischen Bevölkerung. Darin sind auch Deutsche aus Bessarabien und aus Buchenland mit jeweils etwa 90 000 Deutschen enthalten, die Dobrudscha mit etwa 16 000, Sathmar mit 10 000 und über Alt-rumänien verstreut etwa 20 000. Das Banat mit rund 310 000 und Siebenbürgen mit rund 250 000 Deutschen spiegeln in ihrer heutigen Reduktion ebenfalls die historisch-politischen Ereignisse wider. (Größmann-Osterloh 1985: 52).

Um besser gegen fremde Einflüsse kämpfen zu können, und um ihre Rechte verteidigen zu können, bildeten die Deutschen aus Banat und aus Arad verschiedene Volksgruppen. Die bekannteste davon ist die Gruppe der Donauschwaben, die stärkste Volksgruppe der Deutschen in Rumänien, im Banat und in der Arader Gau.

Der Zweite Weltkrieg (1914-1918) und seine Folgen

Der größte Schlag für die Deutschen war die Verschleppung nach Russland zur Zwangsarbeit im Januar 1945. In Russland verbrachten die Deutschen mehrere Jahre und mussten Sklavenarbeit leisten. Von etwa 50.000 verschleppte Banater Schwaben kehrten 9.000 nicht mehr zurück. Obwohl man viele Versuche die Verschleppung zu verhindern unternommen hat, haben alle fehlgeschlagen.

Im Jahre 1951 fand eine Zwangsevakuierung von etwa 40.000 Deutschen und unzuverlässigen Rumänen aus dem Westen des Landes in die Bărăgan Ebene mit einem überaus trockenen Klima. Sie sollten das Land wieder fruchtbar machen. Erst 1955 durften die Deportierten wieder zurückkehren, aber etwa 8.000 Deportierte starben durch die schwere Arbeit und die große Hitze.

Im Jahr 1954 kamen die Parteiführung und der Staat zur Überzeugung, dass man die deutsche Bevölkerung aktiv in den sozialistischen Aufbau einbinden

muss, denn es war eine fleißige und arbeitsame Bevölkerung. Man hat ihnen wieder politische Rechte gewährt, die Familienhäuser wurden per Dekret zurückgestattet und andere wirtschaftliche Maßnahmen getroffen. Die Zahl der deutschen Schulen ist sprunghaft gestiegen. Auf kulturellem Gebiet durfte man wieder Sitten und Bräuche pflegen. Man durfte wieder Kirchweih in den deutschen Dörfern feiern, Fasching, Trachtenbälle, religiöse Feiertage wurden nicht mehr gestört (Weihnachten, Ostern, Pfingsten usw.) Es fehlte an Gebäuden, aber auch an Lehrern. Ihre Leistungen waren beachtlich, da der Lehrermangel den deutschen Unterricht vor schwere Probleme stellte. Um deutsche Lehrer in Arad auszubilden, gründete man die „Deutsche Pädagogische Lehranstalt“, im Jahr 1950. Durch freiwillige Arbeit der Bevölkerung wurden die Reparaturen an den Gebäuden durchgeführt und der Unterricht konnte beginnen. Die Schule „Adam Müller Guttenbrunn“ in Neuarad wurde wieder eröffnet. Hier funktionierte auch ein Abendlyzeum, zwischen 1951 und 1956. Das hohe Niveau der Schule äußert sich auch darin, dass immer mehr rumänische Kinder das Deutsche Lyzeum besuchten und ihr Abitur in deutscher Sprache machten.

Die Gesamtzahl der Deutschen in Rumänien betrug im Jahr 1969 etwa 380 000 bis 390 000, das entspricht 2,2% der rumänischer Bevölkerung. Davon sind etwa 200 000 Banater Schwaben, 175.000 Siebenbürgen Sachsen, der Rest entfällt auf die übrigen Gruppen. Deutsch als Umgangssprache geben allerdings 500 000 rumänische Staatsangehörige an (Größmann-Osterloh 1985: 52).

Wegen der politischen kommunistischen Verhältnissen aus den 70-iger Jahren begann in unserem Land eine intensive Auswanderungswelle nach Deutschland. Es verlassen die Schule sowohl Schüler wie Lehrkräfte, ein großer Verlust für die Schule. Anfang der 80-iger Jahre wurde die Lage immer schlechter. Es fehlt an Fachkräfte und manche Gegenstände wurden von rumänischen Lehrern in rumänischer Sprache unterrichtet.

Nach der Wende aus Dezember 1989

Gleich nach der Wende sind sehr viele Deutsche ausgewandert, da sie schon vor der Wende ihre Papiere eingereicht hatten und weil sie Verwandte in Deutschland hatten. Ende des Jahres 1989 lebten in Rumänien noch 250.000-260.000 Deutsche. Diese Zahl ging weiterhin nach unten, aber die Auswande-

rungrate war immer kleiner (nach <http://www.rencensamant.ro/>):

- 60.072 im Jahr 1990,
- 15.567 im Jahr 1991,
- 8.852 im Jahr 1992,
- 5.945 im Jahr 1993,
- 4.065 im Jahr 1994,
- 2.906 im Jahr 1995,
- 2.315 im Jahr 1996,
- 1.273 im Jahr 1997.

Man stellte fest, dass im Jahr 1998 nur noch 60.000 und im Jahr 2002 noch 59.764 Deutsche in Rumänien leben, also 0,3% der Landesbevölkerung.

Nach 1990, nach der Wende wurde Rumänien ein demokratischer Staat, indem alle Minderheiten die gleichen Rechte wie die Mehrheit der Bevölkerung haben. Es gibt staatliche Kindergärten und Schulen in den Muttersprachen der Minderheiten. Eine Klasse besteht schon mit zehn Schülern. Es gibt auch an der Universität Studiengänge in der deutschen Muttersprache. In der Kirche werden auch Messen in den Sprachen der Minderheiten (Ungarisch, Deutsch, Serbisch, Slowakisch, Bulgarisch u.a.) gehalten. Es gibt Zeitungen und Zeitschriften in deutscher Sprache wie z.B. ADZ - die „Allgemeine Deutsche Zeitung“ – ist die einzige Tageszeitung in deutscher Sprache, die in Osteuropa erscheint, NBZ – Neue Banater Zeitung – u.a. In Timisoara (Temeswar) funktioniert das Deutsche Staatstheater, mit wöchentlichen Auftritten. Die deutsche Minderheit ist nicht nur in der Presse vertreten, sondern auch im Radio (das Radio Temeswar sendet jeden Tag eine Stunde in deutscher Sprache) und Fernseher. Der nationale Sender hat zweimal in der Woche Programme in deutscher Sprache. Es werden auch Bücher in den anderen Sprachen gedruckt. In Sibiu (Hermannstadt) gibt es ein deutscher Verlag „Hora“, indem in den letzten Jahren Bücher über die Geschichte der Deutschen aus Rumänien, Gedichte- und Märchenbücher erschienen sind. Die Interessen der Deutschen werden von dem Forum der Deutschen vertreten, das ein Abgeordneter im rumänischen Parlament hat. Außer dem Deutschen Forum gibt es in Arad auch ein Deutsches Jugendverband „Banatia“ mit einer guten Tanzgruppe, die die deutschen Volkstänze und Trachten vor unseren Augen bringen. Die Lehrer aus Rumänien, die in deutscher Sprache unterrichten sind in dem „Deutschlehrerverband“ eingeschrieben und die Germanisten sind Mitglieder des „Germanistenverbands aus Rumänien“.

Die deutsche Minderheit aus Rumänien wird nicht nur von der rumänischen Regierung gefördert und unterstützt, sondern auch von der Deutschen Botschaft, von verschiedene Unternehmen, die sich in Rumänien niedergelassen haben und von ehemaligen Rumäniendeutsche, die seit langer Zeit in Deutschland leben, aber mit viel Freude nach Rumänien wiederkommen.

Bibliographie

1. Dolinská, Viktória, *Prieniky kultúr v globálnom priestore. Banská Bystrica*: EF UMB, 2004, S.96, ISBN 80-8055-929-5.
2. Greffner, Otto, Stoica, Mario, *275 de ani de învățământ în limba germană în Aradul Nou – 275 Jahre deutschsprachige Schule in Neuarad*, Verlag Poudique, Arad, 2001
3. Göllner, Carl, *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens, Bukarest*, Erster Band: 12 Jh. bis 1848, Kriterion Verlag, Bucuresti, 1979
4. Griselini, F., *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats* in: Briefen an Standespersonen und Gelehrte, Wien, 1780; A. Tafferner, Quellenbuch, I, Nr. 47; Homan – Szeckfü, Magyar történet, VI, Budapest, 1931. In: Wolf, Johann, *Banater Deutsche Mundartkunde*, Bukarest, Kriterion Verlag, 1987.
5. Grössmann-Osterloh, Helga, *Die deutschen Einflüsse auf das Rumänische, Probleme, Kriterien, Anwendungen*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1985
6. Kontríková, Iveta, Pomffyová, Mária., *Možnosti moderných informačno-komunikačných technológií pri výučbe cudzieho (nemeckého) jazyka na vysokých školách*. In: E-learning – využitie internetových projektov pri príprave učiteľov nemeckého jazyka. Acta Facultatis Philodophicae Univesitatis Prešoviensis. Prešov: *Filozofická fakulta Prešovskej univerzity*. S. 53-70. ISBN 80-8068-256-63, 2006.
7. Petri, Peter, Anton, *Neuarad/Banat, Heimatbuch der Marktgemeinde Neuarad in Banat*. hrsg. von der Heimatsortgemeinschaft, Neuarad, 1985.
8. Senz, Ingomar, *Die Ansiedlungsgebiete der Deutschen im Königreich Ungarn während des 18. und 19. Jahrhundert* S.161. In: *Die Deutschen in Ostmittel und Südosteuropa*, hrsg. von Gerhard Grimm, Krista Zach, München, 1995, S.: 159-175, 1995
9. Wolf, Johann: *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens, Bukarest*, Kriterion Verlag, 1979
10. Ders., *Banater Deutsche Mundartkunde, Bukarest*, Kriterion Verlag, 1987
11. <http://www.recensamant.ro/> - zuletzt aufgerufen am 12. Juli 2011

Summary

Historical aspects of the German minority in the west territory of Romania

Here are presented some of aspects from the history of the German minority from west side of Romania. Historical documents attest that Germans were colonized in the west side of the country right at the beginning of the XVIII century: mainly were brought Germans from the South-West of Germany, a small part from Austria (from Steiermark, Tirol), a lot from Bohmen, Schlesien. Even if they were uprooted from their natal places, the Germans have accustomed quite fast here and they lived in a very good relationship with majority of Romanian population, as well they lived good with the members of the other minorities: Hungarian, Serbian, Czech, Slovak, Bulgarian, Gypsy.

After the revolution in December 1989 many ethnic Germans emigrated in Germany. The majority of them had their request submitted at the special offices, but in the time of communism they also were forbidden to leave the country.

Key words: minorities, german minority, population, emigration, adaptation

Rezime

Neki aspekti o istoriji nemačke nacionalne manjine na zapadnoj teritoriji Rumunije

U ovom radu predstavljani su pojedini aspekti istorije nemačke manjine iz zapadne Rumunije. Istorijski dokumenti svedoče da su Nemci kolonizovali zapadni deo zemlje početkom XVIII veka, uglavnom dovodeći nemačko stanovništvo iz jugozapadne Nemačke, malog dela Austrije (iz Štajerske, Tirola...), dok je većina bila iz Češke i Šlezije. Uprkos izmeštanju iz svojih rodni mesta, Nemci su se brzo navikli na novi život uspostavivši dobre veze sa većinskim rumunskim stanovništvom, ali i sa drugim manjinama poput Mađara, Srba, Čeha, Bugara, Roma.

Nakon revolucije u decembru 1989, mnogi ljudi nemačkog porekla emigrirali su u Nemačku. Većina njih podnela je zahteve specijalnim službama, dok im je za vreme komunizma izlazak iz zemlje bio zabranjen.

Ključne reči: manjine, nemačke manjine, populacija, emigracija, adaptacija

Ranko Jakovljević

«EXTINCȚIA STATISTICĂ» A VLAHILOR ȘI ROMILOR LA CLADOVA

Aproape două mii de ani regiunea Cladova cu partea ei dunăreană formează granița între diferite rânduri sociale, inițial separa Imperiul Roman și Dacia. Cu toate că aici puterea de stat a servit mulți domnitori, inclusiv Bizanțul, Bulgaria, Ungaria, Vlașca, Imperiul Otoman, Austria, Austro-Ungaria, Germania, numai în intervale rare s-a întâmplat ca ambele maluri ale marelui râu să fie sub jurisdicția unui suveran, cândva Dacia, apoi Roma, în Evul Mediu târziu, Ungaria. Pentru popoarele care locuiau pe teritoriul închis al coroanei muntoase carpatobalcanice, a fost totuși un pod natural unic, important pentru supraviețuirea numeroaselor grupuri în exod, ceea ce a permis plecarea în ambele direcții¹.

Populația vlahă din cele mai vechi timpuri locuia pe teritoriul Serbiei de azi, dar în numeroase situații a fost expusă valurilor migratoare, la fel și poporul sârb și cel rom. În perioada mai recentă, înaintea ispitelor de a învinge patrimoniul negativ fundamental pe marginea zonelor de stat, în cazul nostru în zona Cladovei, când băștinașii vlahi, în conformitate cu momentul politic, au avut statutul într-un moment declarându-se a fi valahi, iar în celălalt moment s-au declarat sârbi, respectiv iugoslavi. Problema nerespectării specificității lor adesea ori merge până la acele granițe că li se atribuie „exclusiv” originea sârbă sau română, cu neglijare a faptului că mulți romi din Cladova în epoca modernă împart obiceiurile și tradiția creată cu vecinii lor vlahi și sârbi, neîndrăznind să afirme rădăcinile etnice și culturale ca moștenire pozitivă a civilizației contemporane.

Istoria poporului sârb prezintă teza că zona Cladovei, în perioada 1427-1439, a aparținut despotatului sârb sub formă de „peninsulă” într-un punct legat cu

matca despotatului de lângă Golubovac². Pentru perioada 1444-1451 este prezentat faptul că localitatea Cladova deja a fost în componența Imperiului Otoman³. Prin aceasta, într-un mod deosebit, se acualizează problema statutului regiunii - dacă granițele Sangiacului Vidin nu au cuprins orașul Ključ în anul 1455, așa cum a concluzionat D. Bojanić Lukač din faptul că el nu este inclus în recensământul din anul acela, dar chiar nici în niște recensăminte turcești din a doua jumătate a secolului XV. Gândirile ei sunt îndreptate în direcția faptului că Cladova nu a avut populație de agricultori – jumătate a fost populație vlahă militară și soldați – grăniceri⁴.

În perioada 1530-1535 raionul Fatislam cu centrul în orașul cu același nume și cu 101 de sate a avut aproape 9000 de locuitori. După D. Bojanić Lukač, populația a fost exclusiv vlahă, situată în 2140 de gospodării, 9 gospodării de văduve, cu 209 persoane necăsătorite. Orașul a fost populat de oameni cu 97 de gospodării și 20 de persoane necăsătorite – ortodocși⁵. A aparținut Sangiacului Vidin și împreună cu el ținutul Rumelia, iar după 1552, când a fost înființat ținutul timișorean, a fost în componența lui până în

¹ Cladova este centrul zonei Ključ, care cuprinde terenul între 22 grade 16' și 19' și 22 grade 45' și 57" pe longitudinea răsăriteană și 44 grade 28' și 01" și 44 grade 42' și 54" pe latitudinea nordică

² *Istoria poporului sârb*, vol. II, Sima Ćirković, Momčilo Spremić și un grup de autori, p. 223, prezentarea granițelor despotatului față de proiectul lui Momčilo Spremić. Există autori care nu recunosc o astfel de teză. Astfel, Dragoljub Petrović scrie: "Braničevo până la Poreč a fost în cadrul statului sârbesc până la destrămarea despotatului pe la mijlocul secolului al XV-lea, Ključ și Valea Timocului niciodată"; D. Petrović, Migrările și încorporarea vlahilor în națiunea sârbă, p. 146.

³ *Istoria poporului sârb*, 2, p. 259.

⁴ Dušanka Bojanić Lukač, *Krajina în timpul dominației turcești*, p. 67-68 și *Recensământul turcesc al satelor din Negotinska Krajina în secolul al XV-lea și XVI-lea*, p. 65

⁵ Dušanka Bojanić Lukač, *Krajina în timpul dominației turcești*, p. 85 și *Recensământul turcesc....* p. 66

anul 1582⁶. Cu excepția sârbilor islamizați, cu toate drepturile rezervate pentru otomani, această regiune a reprezentat adăpost pentru mulți sârbi ortodocși, refugiați de la Kosovo. Ei în mare parte au populat zona Sipa, unde cererea forței de muncă în porturi - manevrarea vapoarelor și la încărcarea navelor cu marfă a fost mai pronunțată.

În anul 1586, pe pământul orașului Fetislam, au locuit 167 de familii islamice: 28 în mahala Mehmed b. Meziđ, numită după imamul de acolo, 36 în mahalaua Mesgida Balaban Dede, 49 în mahala lui Hasan Aga și 44 în mahala Moscheea Nouă. Mahalele au fost cele mai mici unități teritoriale administrative - cartiere orașenești⁷. Populația ortodoxă orașenească a locuit în patru mahalale. În mahalaua Popa Pavel, au locuit 102 de familii și 5 gospodării de văduve. În mahalaua Pop Mihail au fost 42 de gospodării, iar în Petko, fiul lui Pavel – 49 gospodării. Mahalaua Pop Petru a fost alcătuită din 31 de gospodării, dintre care 4 de văduve. La sfârșit, în special a fost notată existența a 12 familii de romi ortodocși⁸. Aceasta este încă o confirmare de opinie care există între europenii contemporani că „Turcii nu au forțat pe nimeni să trăiască în felul turcesc, ci tuturor ortodocșilor le-a fost permis să se țină de legea ortodoxă”⁹. Spre deosebire de vecinii lor europeni din apus, ei nu au insistat la asimilarea popoarelor cucerite.

Romii, ale căror rădăcini ajung până în India în cadrul administrației otomane în ținutul Rumelia, pe pământul Cladovei în general, au fost angajați la lucrările privind fortificația, manevrarea vapoarelor pe lângă Gerdap și la confecționarea produselor meșteșugărești necesare în cadrul *zănatului de covaci*, potcovari, tâmplari. Muzicieni excelenți de origine romă de asemenea sunt prezenți în orașul de pe lângă Dunăre¹⁰. Zona de frontieră din Ključ a ajutat la refugiile dese ale romilor din Vlașca învecinată, unde locuiau în grupuri mari din Evul Mediu, dar până în anul 1856 au fost supuși la munca înrobitoare și celor mai grele maltratări¹¹. Vorbeau limba vlahă, apropiată cu româ-

na, dar îmbogățită cu elemente din slavă și latină, cu urma altor limbi ale popoarelor balcanice autohtone.

Există diferite opinii despre originea etnicității vlahilor, începând de la aceea că este vorba despre poporul al căror strămoși erau traci, celți, daci, romani, prin intermediul tezei privind sârbii cândva refugiați pe malul stâng al Dunării, apoi despre întemeietorii națiunii române - respectiv că România este matca tuturor vlahilor¹². De partea sârbă în secolul al XIX-lea, atât timp cât exista cnezatul transdanubian Vlașca, ei au fost marcați ca români, iar după anul 1862, când s-a împreunat Vlașca și Moldova în România, aici a devenit cunoscut termenul de *vlahi* pentru locuitorii din Serbia de răsărit¹³. D. Dragić oferă concluzia că vlahii din Serbia de Răsărit și cei din Vidin în Bulgaria, precum și românii din Banat și din România, au calendare populare aproape identice, aceleași creaturi mitice, melodii și obiceiuri de înmormântare aproape identice, aceeași moștenire spirituală¹⁴. Migrările frecvente au lămurit pe cercetătorul generației mai în vârstă, Mirko Barjaktarević, să reprezinte atitudinea vlahilor locali ca populație predominant sârbă „vlahizată” - a „emigranților”, o parte din vorbitori bilingvi /sârbă și vlahă¹⁵. Ca argument pentru suportul tezei, el găsește numeroase cuvinte sârbești în limba vlahă, sărbătorirea protectorului casei, cultura tradițională are coincidențe importante cu aceea a locuitorilor de la Kosovo, au păstrat tradiția istorică sârbească. În același timp se ignoră că vlahii au locuit adânc în interiorul Serbiei, chiar și la Kosovo, precum și obiceiul sărbătoririi protectorului casei are originea în cultul slav vechi dedicat pământului și animalelor domestice.

Straturile culturale proprii înainte de Hristos la populația vlahă, pe malul drept, inclusiv fenomenele arhaice, căderea în transă – vorbirea cu morții, orgii/desfrânări/, pomeni pentru oameni vii/sărindar/, credința în duhurile apelor, Muma Pădurii, Barjaktarević întrebuițează pentru a arăta cum printre populația vlahă a fost „asimilat sigur și stratul vechi de populație din Balcani”¹⁶. Dragoljub Petrović află că ipoteza privind migrarea sârbilor peste Dunăre, unde ar fi fost romanizați și după aceea ca vlahi foștii sârbi, se întorceau pe teritoriul Serbiei, nu există bază în știin-

⁶ Olga Zirojević, Organizarea militară turcească în Serbia, 1459-1683, p.92.

⁷ Dušana Bojanić Lukač, Krajina în timpul dominației turcești, p.87.

⁸ Ibidem.

⁹ D. Urquart, *The Spirit of the East*, vol II, pp.236-237, citat către: Božidar Jezernik, *Europa sălbatică*, p.264.

¹⁰ *Despre romi pe pământul Cladovei - monografia lui Ranko Jakovljević În loc de patrie întreaga lume*

¹¹ Tihomir Đorđević, *Tipuri de țigani în Serbia*, p.303-309.

¹² Dragomir Dragić, *Vlahii sau românii din Serbia de răsărit și „problema vlahilor”*.

¹³ Idem, p.18.

¹⁴ Idem, p.24-26.

¹⁵ Mirko Barjaktarević, *Despre locuitorii localităților din jurul Gerdapului*, p.86-87.

¹⁶ Idem, p.87.

ța serioasă¹⁷. El accentuează că din secolul al XV-lea, peste Dunăre, au migrat slavii, pe lângă vlahi și alte „mulțimi etno-populare” care nu au fost încă formați ca popor pe teritoriul Daco-României, Banatului, Cnezatului Vidinului, Braničevo, în timp ce sârbi în număr mare migrează peste Dunăre în timpul secolelor XVI și XVII; de aceea aici nu este vorba despre curentul româno-sârb, „inovația etnologică” prezentă la cercetătorii sârbi ca dominantă, ci de curentul vlah care cu secole în urmă a primit o mulțime de elemente de la „Slavii Daci”¹⁸.

Primele decenii ale secolului al XIX-lea cneazul Miloš Obrenović implementat politica de colonizare a romilor rotari, covaci, căruțași în zona de graniță a Serbiei către Vlașca. Stefan Stefanović Tenka în octombrie 1830 a venit la Cladova „mai ales țigani/romi”, să îi caute și să se intereseze „dar în pašalâcul Adakal există acei țigani/romi care sunt buni în meseria de bucătar sau în alungarea cailor”¹⁹. Recensământul din anul 1835 și 1863 a enumerat doar date fragmentare că oarecare familii de romi sau vlahi, mai ales legate de localitatea Cladova, pe când în zonele rurale mai des cu denumirea localității a stat și denumirea etnității care locuia acolo²⁰. Pentru un număr însemnat al locuitorilor în baza prenumelor și numelor înregistrate în ambele recensământuri se poate preciza că este vorba de sârbi.

Cercetătorii contemporani interesați de trecut cum ar fi Branislav Gligorijević spun că în trei enclave din Cladova au locuit mai multe sute de romi și un număr mai mare de locuitori cu rădăcini vlahe, între două războaie mondiale „după componența națională, locuitorii Cladovei și din împrejur sunt în general de naționalitate sârbă, din cauză că și vlahii se simțeau ca sârbi și așa se prezentau, cu un număr mic de

¹⁷ Dragoljub Petrović, *Migrările și încorporarea vlahilor în națiunea sârbă, Culegerea lucrărilor cel de-al zecelea Congres al istoricilor din Iugoslavia*, p.147.

¹⁸ Idem, p.147. A se vedea și lucrarea lui Dragoljub S Petrović: *Vlahi din nord-estul Serbiei ca entitate etnică*.

¹⁹ Tihomir Đorđević, *Tipuri de țigani în Serbia*, p.312: după T. Đorđević, în vara anului 1835 a încetat stabilirea liberă a imigranților din România în regiunile de frontieră, pe 22 august Cneazul Miloš a dat ordinul ca fugarii din România să fie trimiși în Okružje Crnorečko și mai departe „numai să nu se găsească la graniță” – arhivele st. K.K. Nah Negotinska 1835, No.378- Tihomir Đorđević. *Din Serbia Cneazului Miloš, locuitori și localități*, p.104.

²⁰ Mai detaliat despre romii din Cladova în cursul secolelor XIX și XX: Ranko Jakovljević, *În loc de patrie întreaga lume*, p.14-22 și mai departe.

croați, cehi, români, maghiari și ruși”²¹. Autorul parcă urmărea drumul prin care și Biserica Ortodoxă Sârbă a efectuat omogenizarea în părțile marginale; pentru preoții din episcopia timoceană a emis o recomandare: „din cauză că uni preoți, mai ales ruși, care sunt în serviciul episcopiei noastre, necunoscând relațiile populare, au introdus în protocoalele bisericești naționalitate română pentru unii născuți, căsătoriți și morți și limba maternă română [...] se recomandă clerului [...] introducerea în unele rubrici că persoana respectivă este de naționalitate sârbă și limba maternă - sârbă”²².

După acest recensământ de după cel de-Al Doilea Război Mondial, în districtul Cladovei au locuit 14226 sârbi, 7374 vlahi și 62 de romi, din totalul de 23030 locuitori, ca în anul 1953 au fost evidențați oficial, din 24698 locuitori 23048 sârbi, 133 vlahi și niciun rom²³. În același interval statistic au dispărut și 28 de români. Rezultatele recensământului indică faptul că procentul de locuitori sârbi s-a majorat de la 61,9 la 93,3, în timp ce procentul vlahilor s-a micșorat de la 32 la 0,5. Romii, doar pentru statistica oficială, în anul 1953 nu au existat.

„Raportul privind vizita satelor vlahe din districtul Ključ-Cladova 1951”, a fost efectuat de comisia mixtă a districtului și circumscripției, conține informații că toate localitățile districtului Cladova, cu excepția Cladovei, Tekia și Petrovo selo, au o sută de procente locuitori vlahi. Pentru Cladova a fost însemnat că din 2127 de rezidenți, 1595 sau 75% sunt sârbi, iar 531 sau 25% vlahi. Tekia a avut, din 1388 locuitori, 70% sau 791 sârbi și 30% sau 416 vlahi, iar la Petrovo locuind 1217 de muntenegreni²⁴. Despre romi nu s-a amintit nimic, dar având în vedere că mai multe sute de locuitori romi au locuit la Cladova, Podvrška și Brza Palanka, că aproape fiecare localitate a avut măcar niște

²¹ Branislav Gligorijević, *Cladova și împrejurimea între două războaie mondiale*, p.21 și 25.

²² „Înscrierea populațiilor în protocolul bisericesc” E.nr 1784, din 23.11.1927, *Cronica Episcopiei Timocene*, 1928, p.72-73.

²³ Slavoljub Stojimirović, *Dunavski Ključ, Schimbările regional-geografice contemporane*, tabelul 33, p.117, efectuată în baza datelor de la „Recensământul din 1953”, cartea 11, *Vârsta, alfabetizare și etnie* din 15 martie 1948, RFPI Institutul federal pentru statistică și evidentare, Belgrad 1951.

²⁴ *Raportul echipei privind vizita satelor vlahe din districtul Ključ-Cladova în anul 1951, nivelul de trai, localitățile...* Documentul făcut la mașina de scris pe 22 de pagini, Nr. inv. 4153, în proprietatea Arhivei Istorice din Negotin, în proprietatea autorului, p.14.

familii de romi, este evident că comisia a luat în considerare că și acei locuitori vorbesc limba vlahă ca limbă maternă și practică obiceiurile și convingerile care în puține cazuri diferă de cele vlahae. Rămâne întreba-rea de ce conducerea iugoslavă brusc a schimbat atitudinea în ceea ce privește vlahii, în sensul recunoașterii statutului de grup național în perioada observa-tă. Cauzele inițiale se află în sfera politică.

Partidul Comunist Iugoslav din deceniul trei al se-colului XX, cu sugestia lui I.V. Stalin, a avut atitudinea că poporul sârb este înclinat spre hegemonie și ca astfel de pericol este unul special pentru efectuarea schimbărilor revoluționare. În discursul său din anul 1925 secretarul Comitetului Central al Partidului Co-munist Bolșevic brusc s-a opus tezelor lui Sima Mar-ković a cărui „greșeală” a constat în încercarea ca pro-blema națională „să se transfere de pe terenul revolu-ționar la cel constituțional”, să nu respecte suficient „puterile potențiale interne care se ascund în mișca-rea națională de eliberare a croaților” și că greșt plea-că în reflecțiile sale de la ideea că „în momentul de față la croați și sloveni nu există mișcare națională pentru independență serioasă”²⁵. Aceasta a fost plat-forma pe care Milan Gorkić, în anul 1934, a fondat teza că „burghezia conducătoare sârbă, mai ales, este interesată să împiedice realizarea și construirea consiliului revoluționar între Mișcarea Națională de Elibe-rare și Mișcarea muncitorească”, în contextul indicați-ei lui Stalin ca esența problemei naționale se compune din lupta multîmilor populare împotriva exploa-tării financiare, înrobirii politice și asupririi culturale de către burghezia imperialistă a națiunii predomi-nante²⁶. Desigur, s-a crezut și pretins că națiunea sâr-bă este predominantă. Sarea pe rană au reprezentat-o împrejurările că în Serbia, în timpul primilor ani ai celui de-Al Doilea Război Mondial mișcarea de rezis-tență comunistă nu a continuat să trăiască în felul prezent în alte părți ale Iugoslaviei. La prima consfă-tuire a partidului de după război, în districtul Zaječar, căruia îi aparținea Cladova, pe data de 24 și 25 mai 1945 a fost încheiat acordul care spunea că „este de-osebit de important ca organizația de partid să insta-leze o relație corectă față de elementul vlah/ ce a sub-înțeles și pe romii care vorbesc în limba vlahă ca lim-bă maternă/, care la noi pare aproape jumătate din

²⁵ Discursul lui I.V. Stalin publicat în Arhiva Istorică a PCI, Belgrad 1949, Citat către Sima Marković, Tragismul popoarelor mici, organizator Desanka Pešić, p.185-186.

²⁶ Milan Gorkić, *Cu partidul sau cu un neprieten clasic*, „Tra-gismul popoarelor mici”, org. Desanka Pešić, p.200

populație în district. Este necesar să se permită vlahi-lor dezvoltarea în limba națională”²⁷. În acest sens, organele de partid sunt datoare să impună acțiunea politică cu vlahii peste activul vlahilor agitați, să im-pună propaganda culturală în limba vlahă, a dezvolta la vlahi „mândria națională în spiritul moștenirii luptei de eliberare națională” și să permită ca în toate pri-vințele să se dezvolte ca minoritate națională egală în drepturi²⁸. Un număr de localnici de naționalitate romă deja în prima parte a anului 1945 a fost inclus în rândurile Miliției Naționale și în activități ale organe-lor locale ale conducerii, ca și consilieri sau actori activi ai adunării de alegători²⁹.

Respingerea conducerii PCI ca țara să o aducă la ad-ministrarea lui Stalin, a fost primită de Comitetul Cen-tral al Partidului Comunist Soviet din 27.03.1948, printre altele se enunță argumente privind aberația revoluției proletare: „În partidul iugoslav nu se simte spiritul lup-tei de clasă; majorarea elementelor capitaliste la sat, dar și la oraș merge cu pas mare, conducerea partidului nu ia măsuri ca să limiteze elementele capitaliste”³⁰. După modelul sovieticilor, și românii s-au încadrat activ în obstrucția securității iugoslave. O serie de proceduri ilegale sunt enumerate în textul ziarului „Borba” din Belgrad, de pe 17 aprilie 1949. Pe la jumătatea anului 1951 se considera că sunt în curs pregătiri serioase pen-tru agresiune armată de către membrii așa-numitului Bloc răsăritean. Locuitorii Cladovei de lângă graniță care în marea majoritate vorbeau limba vlahă ca limbă maternă, au fost expuși verificărilor constante de loialitate, dar nu au fost absente nici cazurile procesurilor de tribunal montate ca și acela din octombrie 1950, când treizeci și nouă de persoane din satele în jurul Cladovei au fost condamnate la 393 de ani de pușcărie, prin pier-derea drepturilor de cetățeni/alegători, drepturi de apariții publice, dreptul la pensie etc. Actul de acuzare a învinovățit persoanele a căror limbă maternă a fost vlahă că au devenit membri organizației care ar fi prelu-at puterea la Cladova când Regele Petru Karađorđević se va întoarce în țară³¹. Moartea lui Stalin, în 5.03.1953 a

²⁷ *Concluziile de la consfătuirea districtuală a partidului la Zaječar pe 24 și 25 mai 1945*. Documentul publicat în activitatea lui Slobodan Bosiljčić Prima consfătuire a partidu-lui de după război pentru districtul Zaječar, p.42.

²⁸ ibidem

²⁹ Ranko Jakovljević, *În loc de patrie întreaga lume*, p.38

³⁰ Scrisoarea C.C. al ACI(b) lui Tito și celorlalți membrii ai C.C. PCI din 27.3.1948, citat către: Dušan Bilandžić, *Historia RSFI*, p.154-155.

³¹ Ranko Jakovljević, *Codul Evreiesc*, p.25.

însemnat sfârșitul conflictului iugoslaviei și țărilor Blocului răsăritean. Aceasta este perioada când locuitorii de naționalitate romă și vlahă au avut un ambient politic în care menționarea lor ca sârbi a fost acceptată absolut de organele de conducere, în sensul „asimilării pozitive” începând cu acceptarea ca moștenirile proprii așa-numitei revoluții socialiste din anul 1961, pentru recenzori sau după statistica oficială, pe teritoriul comunei Cladovo nu a fost evidențiat niciun vlah și niciun rom, din totalul de 28217 locuitori³².

Aderarea politicii iugoslave la protecția sovietică, iar apoi distanțarea de ideile „fratelui mai mare” nu exclude cauza pentru schimbarea relațiilor față de problema subiectivă națională a locuitorilor de naționalitate romă, respectiv vlahă, dar a reprezentat unul dintre generatorii care schimbă direcția subliniată, referitor la cazul Cladovei de lângă frontieră, la consfătuirea districtuală a partidului la Zaječar în anul 1945. După încetarea conflictului cu Stalin a urmat perioada omogenizării națiunilor – subiectelor constitutive ale federalismului iugoslav, iar comunitățile fără centrale tari, cum ar fi cea vlahă sau romă, sunt lăsate în ispita caracterului iugoslav pe o parte, iar pe de alta - tendinței că popoarele republicilor membre au propriile politici naționale îndreptate către locuitorii teritoriului respectiv. Cu ocazia unei analize cuprinzătoare, cauza ștergerii vlahilor și romilor de pe harta statistică este necesar să se știe că nu au avut „disponibile” forme dezvoltate de reacție a comunităților confesionale, nici sprijin puternic în asociații cu cunoscătorii etnici, dar ușor au acceptat limba sârbă și standardele comportării ca potențiale privind ieșirea din sărăcie. Deoarece un astfel de tratament „special” al naționalităților vlahă și romă nu a influențat îmbunătățirea statutului lor social, nici nu a dus la părăsirea limbii vlahă și a obiceiurilor acestor societăți sociale. De aceea un număr important, în jur de 2000, un deceniu mai târziu a fost nevoit să-și asigure existența lucrând cele mai grele lucruri în țările Europei de apus³³.

Localnicii Cladovei, care mai întâi au învățat în familiile lor limba vlahă și obiceiurile, iar apoi și sârba, în general înainte să înceapă școala elementară, pe unde ocupării forței de muncă în nou formatele întreprinderi industriale au părăsit regiunile rurale, s-au stabilit la Cladova, dar și pe mai departe acasă au în-

trebunițat mai mult limba vlahă decât limba sârbă, cu regularitate au mers în satele lor, majoritatea dintre ei se mai ocupau și de agricultură ca un izvor suplimentar de venituri, până la criza de la începutul anilor nouăzeci ai secolului trecut. Micșorarea numărului de locuitori la sate, pe de o parte din cauza plecării la muncă în străinătate, pe de altă parte din cauza stabilirii la Cladova, totuși nu a influențat modificarea componenței etnice, din cauza datelor privind aspectul statistic oficial, recensământul din anul 2002 a adus informații că la oraș locuiesc 88,31% sârbi/8074/, 1,22% vlahi/112/ și doar opt sau 0,08% romi³⁴. Legat de problema necunoașterii limbii sârbe în părțile rurale, conducerea de stat a introdus organizarea obligatorie pentru învățarea limbii sârbe în „clasele pregătitoare” înaintea plecării elevilor în școala elementară. La Kostola în baza analizării exercițiilor de vorbire în anul 1979, s-a constatat că din 17 începători în clasele pregătitoare, 12 sau 79,5% întrebunțează greșit literele č și ć; 15/88,2% întrebunțează greșit genurile masculin/feminin; 14 sau 82,3% nu fac diferența între cazuri; 53%, respectiv 9 copii întrebunțează greșit verbele, iar verbele în general greșit le întrebunțează 23,5% dintre elevi; 63,5% din copii, când făceau exerciții, au avut greșeli de exprimare³⁵.

Diferențele culturale între persoanele marcate ca sârbi, reprezintă obiceiurile și credința în tradiția de mai multe secole, din păcate într-o măsură mai însemnată reduși, dar totuși ca element special care viețuia în zonele de lângă graniță, făcând din Cladova o zonă mai bogată spiritual.

Bibliografie

1. Barjaktarović, Mirko (1972). *Despre locuitorii localităților din jurul Gerdapului*, „Razvitak” nr.2, Zaječar.
2. Bojanić Lukač, Dušanka (1969). *Krajina în timpul dominației turcești, în baza izvoarelor din secolul XV și XVI*, Vestitorul Muzeului Etnografic ca.31-32, Belgrad.
3. Bojanić Lukač, Dušanka (1969). *Recensământul turcesc al sateilor din Negotinska Krajina în secolul al XV-lea și XVI-lea*, „Razvitak” nr.6, Zaječar.
4. Bosiljčić, Slobodan (1965). *Prima consfătuire a partidului de după război pentru districtul Zaječar*, „Razvitak” nr.3, Zaječar.
5. Gligorijević, Branislav (1999). *Cladova și împrejurimea între două războaie mondiale*. Arhiva Istorică Negotin.

³² Slavoljub Stojimirović, p.117, Rezultatele recensământului din anul 1961.

³³ Slavoljub Stojimirović, p.119- în anul 1971 a fost dovedit în baza recensământului că 10,8% din locuitori lucrează în străinătate.

³⁴ *Locuitorii, apartenența națională sau etnică, datele privind localitățile*, Institutul Republican de Statistică, Belgrad în februarie 2003, cartea nr.2.

³⁵ Miodrag Fatić, *Problema privind învățarea vorbirii în clasele pregătitoare* în Negotinska krajina, p.38, 41.

6. Dragić, Dragomir (2000-2002). *Vlahii sau românii din Serbia de răsărit și „problema vlahilor”*, Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Serbia, Caiete Helsinki nr.14, Bor.
7. Đorđević, Tihomir (1924). *Din Serbia Cneazului Miloš, locuitorii și localitățile*. Belgrad: Librăria pentru editare Geca Kona.
8. Đorđević, Tihomir (1984). *Tipuri de țigani în Serbia, „Viața noastră populară” 2*, Belgrad.
9. Đorđević, Tihomir (2004). *Prin românii noștri, notițe din călătoria, Societatea pentru cultură a vlahilor-români din nord-estul Serbiei*. Bor: Ariadnae filum.
10. Zirojević, Olga (1974). *Organizarea militară turcească în Serbia, 1459-1683*. Institutul de Istorie din Belgrad, cartea nr.18.
11. Jakovljević, Ranko (2006). *În loc de patrie întreaga lume*. Belgrad: „Beoknjiga”.
12. Cronica Episcopiei Timocene, Niš 1928, anul 6.
13. Petrović, Dragoljub (1998). *Migrările și încorporarea vlahilor în națiunea sârbă, Culegerea lucrărilor cel de-al zecelea Congres al istoricilor din Iugoslavia*. Belgrad: Institutul pentru Editarea Manualelor și Mijloacelor Didactice.
14. Pešić, Desanka (1985). *Tragismul popoarelor mici*. Belgrad: „Filip Višnjić”.
15. Stoimirović, Slavoljub (1999). *Dunavski Ključ, Schimbările regionale-geografice contemporane*, lucrarea de masterat susținută la Facultatea de Geografie BU..
16. Tričković, Radmila (1973). *Lista cadastrală privind Krjina și Ključ 1743*. Belgrad: Institutul de Istorie. Miscellanea.
17. Ćirković, Sima (1928). și un grup de autori, *Istoria poporului sârb*, a doua carte, Belgrad: Uniunea Literară Sârbească.
18. Fatić, Miodrag (1979). *Problema privind învățarea vorbirii în clasele pregătitoare în Negotinska krajina, Razvitak” nr.4-5, Zaječar*.

ničnom području severoistočne Srbije, posmatrano kroz prizmu viševjekovnih nastojanja pripadnika različitih naroda da pronađu međusobno prihvatljiv stepen tolerancije, solidarnosti i saradnje, u funkciji njihovog opstanka na mestu koje je dugo vremena bilo domen prostiranja raznorodnihdržavnih, civilizacijskih, političkih sistema.

Ključne reči: Romi, Vlasi, Srbi, običaji, verovanja, granica, emancipacija, politika, suživot

Summary

„Statistical extinction” of the Vlachs and Roma/ Gypsies in Kladovo

In this work we try to perceive some specific political views related to cohabitation of Gypsies, Wallachs and Serbs in northwestern Serbia. These people have been trying to find a common and acceptable level of tolerance, solidarity and cooperation during many centuries in order to survive in a place that has been a territory of diverse national, civilization and political systems for a long time.

Key words: Gypsies, Wallachs, Serbs, customs, beliefs, border, emancipation, politics, cohabitation

Rezime

„Statističko izumiranje” Vlahi i Roma u Kladovu

Ovaj rad ima za predmet sagledavanje određenih političkih aspekata suživota Roma, Vlahi i Srba u gra-

Vladimir Barović

MASS-MEDIA MINORITĂȚII GERMANE DIN VOIVODINA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Conform recensământului din 31 ianuarie 1921, în Regatul Sârbilor, Croaților și al Slovenilor au trăit 12.017.313 de cetățeni, iar din acest număr, 513.472 (4,21%) s-au declarat pentru limba germană ca limba maternă, în timp ce unii autori menționează pentru același recensământ un număr de 505.710 de cetățeni care s-au declarat ca nemți (D.Biber, 12; J.Mirnić, 25). Înainte, iar mai ales după ce naziștii au ajuns la putere, istoriografia germană de atunci a înregistrat faptul că în Yugoslavia locuiesc între 600 și 700 mii de germani, ceea ce este bineînțeles un număr exagerat; trebuie subliniat că în primul recensământ în Regatul Sârbilor, Croaților și al Slovenilor, ca punct de referință pentru etnie, s-a luat limba maternă, pe baza căreia s-a înregistrat și etnia. Cel mai mare număr al germanilor yugoslaveni au trăit pe teritoriul Provinciei (Banovina) dunărene de atunci, zona Provinciei autonome Voivodina de astăzi (Banat, Bačka și Srem). În Bačka au fost 22% dintre germani (173.058) și majoritatea dintre ei a fost concentrată în zona de sud sau de sud-vest a acestei regiunii. Din 11 județe în Bačka, grupul național german a fost majoritar la Odzaci (54%), Bačka Palanka (54%) și la Kula (51%). Cel mai mare număr al germanilor a trăit în zonele rurale (84%), dar și în orașele din Bačka a trăit un anumit număr al reprezentanților acestei minorități: Novi Sad (6.486), Sombor (2.996), Subotica (2.475).

În Banat, germanii au trăit mai ales în localitățile din partea sud-estică a regiunii, în jurul orașelor Panciova, Biserica Albă și Vârșeț (Pančevo, Bela Crkva și Vršac), în partea de mijloc, în jurul orașului Zrenjanin, iar în partea de nord, în Velikokikinski okrug. În Srem, cetățenii de o origine germană au trăit pe teritoriul localităților Zemun, Nova Pazova, Indjija și Sremska Mitrovica. Potrivit rezultatelor recensământului din anul 1921, pe teritoriul zonelor Bačka, Banat și Baranja a fost 316.579 de nemți, având în vedere și faptul că în Srem au trăit 49.345 de germani (sau 14 % din

cetățeni), deși la unii autori au apărut diferite date, iar cei de la conducerea Regatului SCS, din cauza unor probleme din domeniul comunicării și traficului de atunci, nu a avut în totalitate o listă precisă de cetățeni ai statului (D.Biber, 17). Despre problemele cu înregistrarea corespunzătoare s-a scris și în ziare între cele două războaie mondiale, iar unii experți s-au plâns din cauza unei lipse de date statistice chiar în legătură cu problema etniei: „Aceasta contează cel mai mult pentru zonele de nord ale Provinciei dunărene, și nu numai din cauza structurilor economice și educaționale, ci mai ales din cauza populației amestecate, fie în ceea ce privește credința, fie în ceea ce privește etnia, unde, deci, datele demografice au avut o importanță mult mai mare spre deosebire de celelalte părți ale țării noastre și unde, chiar din cauza multietniei au existat aceste probleme, pe care celelalte părți ale noastre nu le cunosc sau care în aceste părți au avut o altă importanță în raport cu cea de la noi”. Consecințele migrației, strămutării și colonizării care au fost efectuate de la 1919, de asemenea trebuie luate în considerare, când vorbim despre datele statistice. Nemții în Voivodina au fost mai ales catolici, dar a existat și o puternică comunitate religioasă protestantă, în timp ce biserica evanghelistă oficial a fost recunoscută de stat pe data de 17 aprilie în anul 1930, și numele deplin al acestei comunității a fost „Deutsche Evangelische kirche Augsbургischen Bekenntnisses in Konigreiche Jugoslawien” (Biserica evanghelistă germană de credință augsburgă în Regatul Yugoslaviei). Conform datelor din anul 1931, această biserică protestantă, care l-a avut în frunte pe episcopul Philipp Popp, a avut un număr de 85.369 de credincioși de etnie germană, în timp ce biserica evanghelistă reformată a avut 15.437 de credincioși

¹ Data de 5.05. 1938. articol „Jedna velika velika nacionalno-ekonomska potreba Vojvodine: osnivanje Statističkog instituta”.

(D.Biber, 40). Reședința episcopului protestant-evangelist, seniorat, a fost înființată în anul 1930, la Novi Vrbas, iar în afara numerelor menționate aproape toți alți germani au fost catolici, în timp ce un număr mic s-a declarat altfel: 3220 de ortodocși, 115 greco-catolici, 1892 de membri ai diferitelor comunități creștine mai mici, 10.026 de membri ai comunității evreiești, 36 de musulmani și 200 de nemți, membri ai celorlalte credințe religioase². Germanii din Yugoslavia în anul 1924 au avut 134 de biserici catolice și 36 obiecte de credință mixtă maghiaro-germană, în timp ce în anul 1936 Biserica Evanghelistă a avut 8 seniorate și 135 de județe, de altfel comunități religioase de bază. Cei de la conducerea statului au sprijinit biserica evanghelistă în mod financiar, astfel că ea a primit anual o donație în valoare de 657.160 dinari, iar în afară de acest ajutor, evangheliștii au avut, prin episcopul lor, Popp, foarte bune relații cu familia regală Karadjordjević.

La sfârșitul lunii septembrie 1919, reprezentanți de seamă ai minorității germane în Novi Sad, cu scopul de a înființa un ziar în limba germană, au inițiat o societate pe acțiuni DVAG – „Druckerei und Verlagsgesellschaft” (Societatea pe acțiuni, editură și tipografie). „Ca o societate pe acțiuni, intitulată „Societatea pe acțiuni, editură și tipografie” a fost înființată tipografia, în cadrul căreia la început a intrat o unitatea de imprimare a unei tipografii, „Mercur”, iar în curând au fost cumpărate și rotativa și celelalte unități - cele mai moderne din domeniul tipografiei, astfel că această întreprindere și-a extins activitatea prin tipărirea a două cotidiene ale minorității germane, mai multe săptămânale și reviste periodice și diferite alte ediții”(Bešlin 2006: 22). Această societate, cunoscută prin acronimul DVAG, va deveni baza puterii informative a lui Culturbundului și va avea un fel de monopol în domeniul mass-media pentru germanii voivodineni, pentru că din octombrie 1919 va începe cu publicarea „Deutsches Volksblatt” (ibidem). Acest ziar reprezintă un ziar german în Voivodina, de cea mai lungă durată și cea mai mare influență, care a fost publicat tot timpul în perioada interbelică, iar conform rezultatelor în ceea ce privește mass-media și editura a meritat cu siguranță cel mai important loc în cadrul presei germane de pe acest teritoriu. Ziarul a fost predecesorul organizației, care mai târziu i-a adunat pe germanii yugoslaveni, celebra Culturbund, iar primul redactor al „Deutsches Volksblatta” a fost și primul secretar general al lui Cul-

turbund, Georg Grasl, pe care la 31 mai în anul 1921, l-a înlocuit Franc Perc. Acesta va fi deseori atacat de presa pronazistă, iar având în vedere că a ajuns din Slovenia, inamicii deseori i-au poruncit să-și „facă bagajele”, scriind că el a ajuns dintr-o altă parte și că nu înțelege mentalitatea germanilor din Voivodina. În ziarul nou s-a adunat o echipă respectabilă de ziaristi pentru timpul acela, când a fi ziarist profesionist devine profesie deficitară. Eminentul ziarist german din Yugoslavia, Vilhelm fon Dorotka Erenval, a fost primul redactor tehnic, iar din anul 1934 și redactorul rubricii de politica externă, Filip Korel, a redactat cel mai mult rubrica politicii interne, iar Bruno Kremling s-a ocupat de rubrica culturală. Unul dintre funcționarii de la Culturbund, care au apărut mai târziu, Franc Ham, în „Deutsches Volksblatta” a redactat rubrica economică, în timp ce pentru știrile zilnice și cele sportive a fost responsabil Ferdinand Hribovšek – Berge. Pe lângă un număr mare de ziaristi profesioniști și rețele puternice ale corespondenților, care au inclus toate orașele mari din Voivodina unde au trăit nemții, a existat și dorința persoanelor eminente să anunțe articolele lor în acest ziar în limba germană. După înființarea Culturbundului, „Deutsches Volksblatt” va deveni cotidianul propriu al acestei organizații, în care vor apărea atitudinile oficiale ale organizației minorității germane, iar conform acestui ziar și statul va evalua atitudinile și tendințele majorității germane din Voivodina.

Faptul că DVAG a fost o societate foarte puternică, ilustrează și numărul ziarelor publicate: „Volkswart” (Volk und Heimat) – o revistă pentru literatură și cultură, „Unsere schule”- revista din domeniul pedagogiei, „Landwirt” (Landpost) – revista menită populației rurale, „Woge-Blatt”- lunarul pentru asistența socială, „Deutsche Lehrling” - a apărut periodic și a fost menit ucenicilor, „Der Sanger”- revista societății muzicienilor, „Bilder - Woche”- săptămânalul ilustrat, de lux, care a dispus de fotografii de cea mai bună calitate (Bešlin 2006: 26). Din lista ziarelor menționate și a revistelor putem observa într-adevăr o gamă largă pentru diferite grupe de cititori, cu care alte minorități și chiar nici națiunea majoritară din regiunea dunăreană nu s-au putut lăuda, pentru că în această perioadă presa a apărut în orașele mari din Regatul Yugoslavia și a fost distribuit numai în localități mai mari din Voivodina. Pe lângă faptul că a fost diversă, editarea germană a fost în general corect tipărită și plină de publicități și ilustrații, care au atras atenția și la cei pentru care limba germană nu era maternă, astfel că cercul cititorilor s-a extins. Faptul că mass-media germană

² Dokumentation der Vertreibung der deutschen aus Ost-Mitteleropa, Bd.V, Bonn, 1961, 19E-21E.

nu a avut în focar doar problemele și viața minorității germane în Yugoslavia, ci politica redacției a fost concepută astfel încât să urmărească politica externă, cu accentul pe evenimentele din țara de origine. Acesta a fost, la urma urmelor, conceptul de redacție și în presa din mass-media majoritară, astfel că paginile de titlu erau deseori pline de probleme din domeniul politicii externe. Primele pagini erau dedicate politicii interne, apoi a urmat economia, pe pagina a 5-a sau a 6-a s-a putut citi cronică neagră sau cea orășenească, apoi viața socială cu „cronică noastră” și amuzamentul, în timp ce sfârșitul a fost rezervat sportului. Uneori cronică orașului s-a aflat pe ultima pagină, iar publicitățile au fost publicate pe lângă ultima pagină și în colțurile paginilor dedicate politicii și economiei. Asemănător a fost redactat și „Deutsche Volksblatt”, care rar a dat pe prima pagină o mai mare publicitate temelor interne, iar paginile cu subiectul principal au fost rezervate pentru problemele internaționale. Prima pagină a fost dedicată temelor din țară numai în cazul sărbătorilor mari de stat, cum ar fi aniversarea regelui sau când s-ar fi onorat personalitatea regală cu o mare fotografie, ceea ce era expresia loialității statului.

Pe lângă aceasta, o mare atenție a fost dedicată și temelor din domeniul economiei, iar foarte detaliate au fost și rapoartele privind situația pe piața de valori, în Yugoslavia și în țările vecine. Despre temele zilnice ale politice interne, „Deutsches Volksblatt” a scris foarte moderat, putem spune chiar și fără interes, deși a fost în orice caz de partea regimului la putere, astfel neavând probleme legate de cenzura statului. Venirea treptată (prin alegeri) a naziștilor la putere, a fost urmărită fără o mare euforie și cu o scriere afirmativă caracteristică pentru ceva legat de statul de origine. Presa germană a avut și pagini bogate cu publicități, unde s-au putut observa reclamele întreprinderilor cunoscute la nivel mondial, cum ar fi de exemplu „Telefunken” – care a oferit radiouri, iar aceasta cu imagina celui mai nou model pe pagina lui „Deutsches Volksblatt” a fost oferit și de „Phillips”. Pe lângă aceasta, s-a putut viziona și oferta becurilor „Tungsram”, a lentilelor „Carl Zeiss Jena”, precum și modele de acordeon „Honer”. Pe lângă reclama pentru „Kaladont” și laptele pentru expunerea la soare „Nivea”, nici producătorii interni nu au pierdut din vedere faptul că nemții voivodineni au fost un grup social mai bogat. Astfel că în ziarul menționat s-au putut afla și publicitățile pentru „Knjaz Miloš”, „Rogaška Slatina” și „Zorka” din Šabac. Deși a fost o parte a lui Kulturbundului, „Deutsches Volksblatt” nu a avut o

atitudine agresivă față de problemele minorității germane din Yugoslavia, ceea ce a fost sub toate așteptările, dar se pare că redactorii s-au ținut de motto-ul, pe care l-a stabilit Kulturbund la înființarea sa „Volkstreue und Staatstreue” - „Loialitatea față de popor – Loialitatea față de stat”.

Trebuie menționat și că scrierea presei germane până la anul 1933 a fost destul de uniformă și că ziarele locale provinciale s-au ocupat cu problemele comunităților lor, au apărut și ziare de senzație care au acordat aceeași atenție unei bătaii din birt și atentatului cancelarului austriac Dolfus. Astfel de ziar a fost „Kleines Wochenblatt”, care a apărut în anul 1924 la Prigrevica, și care s-a ocupat cu teme diferite, precum sunt sfaturile popularizatoare privind sănătatea, respect pentru oamenii în vârstă, igiena personală. Ziarele provinciale deseori au avut redactori foarte interesați, astfel că presa a scris uneori despre comportamentul acestora, în mai multe cazuri, ziariști amatori: „Redactorul unui ziar săptămânal german „Lokalancajger”, Robert Peninger, care a fost condamnat la trei luni de închisoare pentru o insultă la adresa unui funcționar înalt de stat, pe care l-a acuzat că ar fi băut, într-o cârciumă din zonă. Verdictul a fost confirmat și de Curtea de Apel”³.

Unicul ziar care a promovat național-socialismul înainte ca naziștii să preia conducerea statului german, a fost „Batschkaer Zeitung”, care din anul 1899 până la anul 1914 a fost publicat și la Apatin ca „Bacs-Bodroger Zeitung” (Militar 1940: 43). Proprietar al acestui ziar a fost Matija Gas, unul dintre primii național-socialiștii minorității germane din Yugoslavia. El a scris, la debutul anilor 30, afirmativ despre naziști, iar cei care au venit mai târziu, și anume „renovatorii”- curentul pronaziist de la Kulturbund, i-au recunoscut statutul de unul dintre primii care a luptat pentru mișcarea nazistă în Voivodina (Bešlin 2006: 205). Conflictul în presa minorității germane a fost vizibil, când pronaziștii „renovatorii” au început să se confrunte cu vârful lui Kulturbund, ca organizație lideră a minorității germane. Cel mai mare ziar al minorității germane, „Deutsches Volksblatt”, a fost sub controlul lui Kulturbund, deoarece acel grup de renovatori și-a găsit propriul ziar în „Pančevoer Post”, care a schimbat numele, pe data de 25 august în anul 1934, în „Volksruf” („Chemarea popoului”). Acest ziar a devenit primul ziar național-socialist în Regatul Yugoslaviei, care a promovat în mod evident ideologia lui Hitler, și care a intrat în conflicte

³ Data de 5.05.1938, articol „Osudjen urednik „Lokalancajgera” iz Stranišića

intense cu conducerea lui Kulturbund, pentru care a folosit termeni ca „oameni fără curaj”, „fraieri”, „paraziți” și „dăunători”. Ca redactori, cei mai cunoscuți dintre renovatori au fost Jakob Avender, Gustav Halvaks, Hans Turn, Jakob Redler. Colaboratorul ziarului a fost și fostul lider al tineretului lui Kulturbund, Jakob Lichtenberger, iar membrii celulelor „renovatorilor” așa-numite „kamaradșaftovi”, întotdeauna au trimis articolele, deoarece ziarul a reușit o bună performanță. Pe pagina de titlu, a fost scris în litere gotice (întreg ziarul a fost scris în gotică) titlul ziarului, iar lângă el a scris „Organ fur volofische Erneuerung” („Organul renovatorilor naționali”), în timp ce mai târziu a fost scrisă direcția ziarului, și anume („Kampfblatt fur volkische Erneuerung” - „Ziarul luptător pentru renovarea națională”). Deseori au apărut titlurile cu semnele exclamării, care trebuia să atragă atenția, iar cititorii nu au avut multe subiecte pentru a alege. Ziarul a fost de o atitudine antisemită într-un mod evident, iar antievreismul a fost folosit și în confruntarea cu cei de la Kulturbund. Pe pagina de titlu deseori s-a discutat despre o problemă actuală (de ex. „Bauerliches Denfen und Leben”-pagina de titlu pe data de 25 august în anul 1934) sau s-a dezbătut cu ziarul cel mai cunoscut al lui Kulturbund. „Volksruf” a scris despre aniversările anumitelor localități („150 Jahre Torža”), despre problemele din domeniul învățământului („Schulnochrichten”), iar pe ultima pagină a avut spațiul merit publicității.

„Deutsches Volksblatt” a fost acuzat, în ziarul „renovatorilor”, că colaborează cu magazine evreiești și că atrage copii germani pentru o școală evreiască privată. În spiritul presei naziste din Germania, „Volksruf” a atacat în continuu pe toți adversarii din jurul lui „Deutsches Volksblatt” (întotdeauna punând prima parte a titlului între ghilimele), insultându-i. Ca buni ziaristi naziști ai ziarului „Volksruf”, ei au atacat deseori Biserica Catolică, fapt urmărit de presa în limba sârbă, astfel în ziarul „Dan” a apărut titlul „Redactorii lui „Volksruf” condamnați pentru calomnie la adresa arhiepiscopului Rafael Rodić”, următorul „Prin avocatul său, Alexander Preler, arhiepiscopul Rodić și membrii conducerii comunei bisericești romanocatoalice din Panciova, i-au acuzat pe redactorii de la „Volksruf”, Jakov Avender și Hans Turn. La prima percheziție care a avut loc ieri și astăzi în fața „judecatei mici” prezidată de Pavle Dajić, judecătorul districtului, Jakov Avender a declarat că nu se simte vinovat, pentru că acel articol (în care s-a atacat arhiepiscopul catolic) nu l-a scris el, ci, potrivit lui, comentariu de introducere l-a scris Hans Turn. De această percheziție au fost interesați mulți. Ieri dup-

amiază s-a luat decizia ca Hans Turn este sancționat să plătească 2000 de dinari, pentru că în calitate de redactor responsabil i-a adresat o calomnie arhiepiscopului dr. Rodić. Jakob Avender a fost penalizat cu 1 500 dinari, deoarece a primit și a făcut corectura articolului în care a fost atacat arhiepiscopul Rodić⁴. Ziaristul lui „Dan” concluzionează că decizia luată a stârnit un interes imens, adăugând că pe lângă faptul că au fost amendați, redactorii ziarului „Volksruf” vor fi obligați să publice în următorul număr al ziarului lor verdictul Curții respective. Aceasta și celelalte măsuri judiciare, însă, nu au avut o mare influență în ziarul „Volksruf”, care a atacat în mod brusc adversarii săi. Când ziarul oficial al lui Kulturbund a publicat anunțul în care o agenție anglo-germană din Londra a căutat o tânără germană care știe să gătească, „Volksruf” l-a acuzat pe redactorul lui „Deutsches Volksblatt” Franc Perc că se ocupă de comerțul cu sclavi albi (Bešlin 2006: 58).

Majoritatea populației germane în Regatul SCS s-a ocupat cu agricultură și meșteșugurile, iar nemții care au trăit pe teritoriul Sloveniei de astăzi au fost activi și în industrie, comerț, și în alte profesii (avocați, medici). În Voivodina, 84% din populația germană a trăit și a muncit în spații rurale, ei fiind foarte cunoscuți atunci ca o populație foarte harnică, care a folosit pentru timpul acela metode agrotehnice moderne. Cât de importantă a fost agricultura ne spune și faptul că nemții voivodineni au avut un ziar modern care a promovat metodele agrare moderne și unde i-a sfătuit pe agricultori despre sisteme noi pentru a întreține holdele, numit „Deutsche Bauern stimme” („Vocea paorilor germani”). Ziarul a apărut la Prigrevica, el a fost un săptămânal cu un tiraj de o mie de exemplare, iar redactorul responsabil a fost Leopold Rorbaher, Martin Kening fiind redactorul pentru producția de fructe și grădinărit, iar agronomul Adalbert Štefers, pentru agricultură. Prelucrarea cânepei a fost special cunoscută ca „afacerea germană”, pentru că renumitul fabricant Johan Ertl a fost proprietar al unei fabrici de prelucrarea cânepei de la Odžaci, iar acolo a fost publicat și ziarul de experți „Die Woche Zeitschrift fur das deutsche Landvolk” („Săptămânalul revista pentru populația germană rurală”). „Die Woche” s-a ocupat de prețurile cânepei și cu circulația pe piața de valori, iar despre situația politică a scris obiectiv și moderat, pentru că acesta a fost un ziar local cu o apariție și un conținut modest (Bešlin 2006: 233). Nemții voivodineni au avut și: „Handelsund Gewerbe Zeitung” („Ziarul comercial și industrial”), „Muller Zeitung” („Ziarul de moară”), „Jugoslavische

⁴ La data de 15.11.1935.

Tischler" („Tâmplarul yugoslav") și „Jugoslawische Imker" („Apicultorul yugoslav"), precum și revistele de specialitate care au acoperit sfera economică. Germanii au înființat și industria berii pe teritoriul Voivodinei, fiind foarte cunoscuți, ca buni proprietari ai birturilor, și ca buni prelucrători de carne, iar în zona Banatului au fost cunoscuți ca buni producători de viță de vie.

Aceste fapte sugerează că ziarele minoritare, care au fost publicate în perioada interbelică în Voivodina în limba germană au fost foarte diverse în ceea ce privește interesul și subiectele lor. Cu siguranță că cel mai mare și cel mai influent ziar al perioadei respective a fost „Deutsches Volksblatt", care a adunat cei mai buni ziaristi, și care a îndeplinit cele mai mari standarde ale ziaristicii și criteriile tehnice și informative. Un ziar modern pentru timpul acela, o rețea puternică a corespondenților, în primul rând din orașele cele mai mari din Yugoslavia, și anume Belgrad și Zagreb, până la orașele Vârșeț, Kikinda, Sombor și Subotica, a garantat cititorului că va fi desigur foarte bine informat, și nu numai în ceea ce privește viața și activitatea minorității germane, ci și despre subiecte sociale mai largi. Dacă lăsăm la o parte presa „renovatorilor", se poate constata că minoritatea germană în marea majoritate a cazurilor a folosit un discurs moderat când a fost vorba despre subiectele politice, în timp ce majoritatea ziarelor germane din Voivodina au evitat să scrie despre aceasta. O mare majoritate a ziarelor scrise de specialiști, care s-au ocupat de anumite teme din economie, nu s-a atins de politică, orientându-se spre subiecte strict profesionale. La final putem concluziona că minoritatea germană în perioada interbelică a avut cea mai bogată și cea mai calitativă ofertă în ceea ce privește mass-media, ceea ce este un fapt remarcabil. Deoarece trebuie depuse eforturi suplimentare ca istoria mass-mediilor celorlalte minorități de pe aceste meleaguri să se cerceteze structural și să se evalueze științific.

Bibliografie

1. Bešlin Branko (2001). *Vesnik tragedije (Nemačka štampa u Vojvodini 1933-1941)*. Novi Sad.
2. Bešlin Branko (2006). *Naseljavanje Nemaca u Vojvodinu*. Novi Sad.
3. Dragović Vuk (1956). *Srpska štampa između dva rata, osnova za bibliografiju srpske periodike 1915-1945*, Beograd.
4. Biber Dušan (1966). *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941*. Ljubljana.
5. Janjetović Zoran (2005). *Deca careva, pastorčad kraljeva*. Beograd.
6. Mirni Josip (1974). *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*. Novi Sad.

7. Popov Dušan (1983). *Srpska štampa u Vojvodini 1918-1941*. Novi Sad.
8. Triva Militar (1940). *Štamparstvo u Vojvodini, istoriografski pregled* Novi Sad.

Summary

The German minority media in Vojvodina between the two world wars.

Abstract: This work analyzed and valued are media in German language as a language of major national minority that lived in the Danube Banovina. Based on the analysis of media discourse, style of writing has been established, political discourse and media interest areas that were coming out in German language. Special attention is given to the most important German newspaper, called „Deutsche Volkblatta" that dealt with all issues that were of importance for the German national minority in the Kingdom of Yugoslavia. The news from Germany were specifically analyzed, and published in the pages of German media in Vojvodina, as well as the news about the German-Yugoslav economic, economic and political cooperation.

Key words: media, Germans, Vojvodina, newspapers, a minority.

Rezime

Mediji nemačke nacionalne zajednice u Vojvodini između dva svetska rata

Sažetak: U radu analiziraju i vrednuju mediji koji su izlazili na nemačkom jeziku, kao jeziku velike nacionalne manjine koja je živela u Dunavskoj banovini. Na osnovu analize medijskog diskursa, utvrđen je stil pisanja, politički diskurs kao i oblasti interesovanja medija koji su izlazili na nemačkom jeziku. Posebna pažnja posvećena je najznačajnijem nemačkom listu, koji se zvao „Deutsche Volkblatta", a bavio se svim pitanjima i problemima koji su bili od važnosti za nemačku nacionalnu manjinu u Kraljevini Jugoslaviji. Posebno se analiziraju vesti iz Nemačke, koje se objavljuju na stranicama nemačkih medija u Vojvodini, kao i vesti o nemačko-jugoslovenskoj privrednoj, ekonomskoj i političkoj saradnji.

Ključne reči: mediji, Nemci, Vojvodina, novine, manjina.

Mihai Rusu¹

NECESITATEA NATURALĂ: ESENȚIALISM VS. SCEPTICISM

1. Preambul

Acest studiu face parte dintr-o investigație extinsă asupra conceptului de necesitate naturală, așa cum este conturat în dezbateră contemporană din filosofia analitică, dar – după cum se va vedea – nu vom exclude teze și argumente aparținând altor tradiții sau epoci. Componentele majore ale articolului sunt caracterizarea și discutarea esențialismului științific contemporan (cu accent pe descrierea și critica argumentului realist al lui Ellis pentru esențe) și punerea acestei doctrine în contrast cu scepticismul humean în privința necesității naturale. Studiul de față este completat de o altă lucrare, „Limbaj, esențialism și necesitate”, în care voi insista îndeosebi asupra relației dintre esențialismul științific și principalul său catalizator contemporan, tezele lui Kripke din „Numire și necesitate”. În acest al doilea articol, voi prezenta cele mai importante argumente și concluzii vizând conexiunea dintre metafizică și filosofia naturii, de o parte, și filosofia limbajului, de cealaltă. Argumentele din cele două studii sunt complementare și conduc către o repunere în discuție a conceptului de necesitate reală, reproblematică inspirată de Quine, dar îmbogățită prin argumentele interesante și diverse vehiculate în ultimele decenii în privința modalităților. Tot într-un sens general, întreaga construcție filosofică prezentată poate fi văzută și ca o ilustrare a dificultății de a integra un concept tare de necesitate reală într-un cadru de gândire empirist.

¹ Autorul dorește să mulțumească pentru suportul financiar din programul co-finanțat de PROGRAMUL OPERAȚIONAL SECTORIAL PENTRU DEZVOLTAREA RESURSELOR UMANE 2007 – 2013, Contract POSDRU 6/1.5/S/4 – „Studii doctorale, factor major de dezvoltare al cercetărilor socio-economice și umaniste”.

2. Ce este esențialismul științific? Argumente pentru esențe

Probabil cel mai interesant fenomen care se sub-scrie turnurii metafizice a filosofiei analitice anglo-saxone din ultimele două-trei decenii este renașterea filosofiei esențialiste „tari”, aristotelice. Desigur, aceasta nu înseamnă că ar trebui să ne așteptăm să găsim în lucrările noilor esențialiști o reluare fidelă a doctriinelor Stagiritului. Este vorba mai degrabă de revenirea la un anumit tip de concepție despre lume și cunoașterea noastră asupra lumii care asumă cel puțin tacit că există o formă de organizare în natură ce poate fi cunoscută în mod adecvat (chiar dacă nu perfect și exhaustiv) de către oameni. La nivel fundamental, o filosofie esențialistă susține deci invariabil principii realiste robuste în ce privește existența lumii înconjurătoare și validitatea cunoștințelor noastre despre ea. Pentru Aristotel și urmașii săi medievali, problema justificării unei asemenea teze nu se punea – ea era asumată pur și simplu. Doar odată cu tematizarea rolului subiectului cunoscător la începuturile modernității, s-a conturat și punctul de vedere opus, îndoiala asupra adecvării dintre cunoaștere și obiectul ei, îndoială care poate îmbrăca diverse forme. Oricine a absolvit un curs de istoria filosofiei moderne este familiarizat cu acestea, așa că nu voi insista asupra lor. Țin să subliniez totuși că ipotezele realiste tari despre care vorbeam mai sus – existența lumii exterioare, existența unui anumit tip de organizare în lumea exterioară și posibilitatea unei cunoașteri adecvate a acestora (a lumii și a structurii / structurilor sale) – au acum nevoie de o justificare. Această justificare vine pentru esențialiști de la știință, mai bine zis de la constatarea / afirmația că practica științifică este esențialistă. Dar acest argument este, după cum vom vedea, criticabil.

Noii esențialiști susțin că o bună parte (poate toate) din științele naturii operează cu genuri naturale (*natural kinds*), după Ellis (2001, vz. p. 19 și tabelul de la p. 74)

acestea fiind nu numai genuri naturale de obiecte (genuri naturale substanțiale), dar și de evenimente (*events*) sau procese (genuri naturale dinamice) și de proprietăți (genuri de proprietăți naturale). Dar bineînțeles că acest fapt nu este suficient pentru a susține o formă tare de esențialism, ci trebuie combinat cu o apologie solidă a cunoașterii științifice, care să susțină, pe lângă argumentele ce stabilesc că știința operează într-adevăr cu genuri naturale, și faptul că acestea există într-adevăr în realitate. Esențialismul robust nu decurge din orice definiție a conceptului de gen natural, acesta fiind folosit fără rezerve și de filosofi care consideră că schemele noastre clasificatorii, chiar și cele științifice, nu sunt niciodată independente de facultățile noastre cognitive sau de interesele noastre.² Cunoașterea științifică are deci ea însăși nevoie de o justificare filosofică, cel puțin dacă este chemată să susțină o doctrină filosofică, așa cum este esențialismul. În cazul de față, trebuie luate în considerare următoarele teze: că există genuri de lucruri în natură și existența acestora este obiectivă și „mind-independent”, independentă de minți (adică de existența acestora și de procesele lor cognitive); apoi nu numai că genurile naturale există independent de cunoașterea noastră, dar și că au esențe reale, prezente așadar în mod obiectiv, care esențe sunt la rândul lor independente de convențiile sau interesele noastre; în fine, chiar dacă nu este perfectă, cunoașterea esențelor este posibilă, aceasta fiind de fapt sarcina științelor, să descopere esențele lucrurilor aparținând genurilor naturale din lumea înconjurătoare – cea din urmă este probabil cea mai importantă teză, cea care are într-adevăr nevoie de o justificare. Se poate susține că există într-adevăr o lume exterioară, că această lume exterioară este într-adevăr structurată în genuri naturale,³ că obiectele din lume au într-adevăr esențe reale, dar fie aceste esențe nu sunt cognoscibile,⁴ fie că acestea apar în cunoaște-

² Un articol interesant despre istoria conceptului de gen natural în filosofia anglo-saxonă, scris dintr-o perspectivă contrară celei esențialiste, este Hacking (1991).

³ O a patra teză pe care ar trebui să o adăugăm celor de mai sus este că lumea, așa cum apare ea în cadrul cunoașterii științifice, are o structură compusă din genuri naturale, cu alte cuvinte, în experiența cotidiană și cunoașterea generată de aceasta pot exista și alte tipuri de taxonomii, dar științele naturii se ocupă exclusiv cu genuri naturale și nu există proprietăți, evenimente sau procese excepționale în ontologiile științelor care să nu poată fi subsumate unui gen natural.

⁴ O doctrină pe care Galen Strawson (1989) i-o atribuie lui Hume.

re denaturate de interesele noastre. Ultima teză poate fi privită ca o formă de esențialism cuminte. De altfel, până și Ellis, un susținător puternic al obiectivității genurilor naturale și al cognoscibilității adecvate a esențelor reale, adică al faptului că diferențierea genurilor naturale, așa cum apare în cunoaștere, reflectă o diferențiere intrinsecă reală, nu poate susține că știința (sau acele forme de cunoaștere care operează cu genuri naturale) ar fi complet independentă de interesele și particularitățile ființelor umane;⁵ vom vedea imediat și locul în care propriile lui argumente trimit la legătura dintre interese și cunoașterea științifică. *En fin de compte*, acest esențialism cuminte va fi totuși la fel de inutil teoretic ca agnosticismul tezei care îl precedă în enumerarea de mai sus. Cerințele tari impuse de doctrina lui Ellis sunt ca grupările de similarități realizate de știință (genurile naturale) să se facă în jurul unor esențe reale, al unor proprietăți sau structuri existente în mod obiectiv în lucrurile care sunt incluse într-un gen natural, iar aceste esențe trebuie să fie în mod obiectiv distincte.⁶ Așadar, esențialismul cuminte de care vorbeam mai sus este totuși inutil: de ce ar fi nevoie să postulăm prezența unor esențe în realitatea exterioară când clasificările noastre se fac pe baza unor considerente extrinseci acestora? Imanența și caracterul distinct sunt cerințe de neevitat și la fel de importante pentru esențialist. Nu putem vorbi de o cunoaștere adecvată a genurilor naturale, dacă gruparea similarităților manifeste se face pe baza unor criterii extrinseci și, de asemenea, trebuie să existe o separație clară și obiectivă între genurile naturale pentru a putea susține că vizăm într-adevăr realitatea prin clasificările noastre, dar aceste cerințe nu argumentează propriu-zis pentru adecvarea cunoașterii noastre la realitatea în care se crede că se află esențe. Ele doar precizează

⁵ „Urmează că identitatea unui gen natural nu poate să fie niciodată dependentă doar de interesele, psihologiile, aparatul perceptiv, limbajele, practicile sau alegerile noastre.” (Ellis, 2001, p. 19, toate traducerile după textele originale în limba engleză ne aparțin) Desigur că nu, ci există și o formă de confruntare cu realitatea. Dar faptul că ar depinde, poate în primul rând, și de altceva, nu face identitatea genurilor naturale imună la influența intereselor noastre sau a particularităților noastre cognitive.

⁶ Anumite diferențieri se fac fără să existe o separație obiectivă în realitate, adică fără să existe o discontinuitate la nivelul la care se realizează clasificarea. Granița este stabilită vag, subiectiv, cum se întâmplă cazul culorilor. Nu același lucru este valabil, afirmă Ellis, la nivelul particulelor subatomice. Vom reveni la această problemă mai târziu. Vz. Ellis, 2001, p. 3 și p. 31 pentru problema distincției între genurile naturale.

condițiile care trebuie îndeplinite pentru ca această adecvare să se producă. Opinia mea (și nu cred că este doar a mea) este că o justificare absolută pentru teza adecvării nu poate fi dată. Acest articol poate fi văzut și ca o argumentare în sprijinul acestei teze.

Ce argument oferă totuși Ellis în sprijinul opțiunii sale? În capitolul 4 din *Scientific Essentialism* în care este dezvoltat direct și pe larg, argumentul (sau argumentele, fiindcă putem separa câteva teze) se sprijină în primul rând pe considerații pragmatico-metodologice, dar sursa cea mai însemnată a puterii sale de persuasiune este avantajul comparativ. Argumentația lui Ellis capătă forță conectată la viziunea de ansamblu a lucrării, care este în primul rând notabilă pentru critica severă la care supune metafizica de tip humean, paradigmatică pentru filosofii empiriste și „produsele” acestora, printre care și logica extensională.

Simplu spus, argumentul pentru esențialism științific (doctrina lui Ellis) este o variantă ameliorată a argumentului standard pentru realism științific oferit de Smart (1963): dacă lumea se comportă ca și cum anumite lucruri (atomi, molecule, particule elementare) ar exista, atunci cel mai simplu este să presupunem că acestea există. Ellis suplimentează argumentul lui Smart pentru cea mai bună explicație cu o distincție teoretică importantă, aceea între tipuri de explicații cauzale și non-cauzale. Realistul trebuie să argumenteze în primul rând pentru superioritatea explicațiilor cauzale, abia apoi să opteze pentru cea mai bună dintre acestea și să construiască / susțină o ontologie aptă să dea seamă pentru explicațiile oferite de acea teorie. Așadar, explicațiile cauzale sunt preferabile fiindcă pot oferi o imagine mai bună a fenomenelor din lumea înconjurătoare. Toate celelalte tipuri de explicații non-realiste (convenționaliste, idealiste etc.) nu sunt la fel de eficiente și pot fi văzute ca variante fantomatice ale teoriilor cauzale (Ellis, 2001, pp. 146-147). Realismul lui Smart poate fi „întărit”, după Ellis, cu argumentul lui Bigelow și Pargetter. Cei doi autori susțin că succesul continuu al unei teorii implică adevărul acesteia, iar adevărul teoriei implică existența independentă a unui *truthmaker* (genuri de obiecte, dar și proprietățile lor și relațiile dintre ele, pe care se întemeiază adevărul enunțurilor teoriei).⁷ Desigur, ceea ce se pune în discuție aici este nu existența obiectelor particulare din macrounivers, ci a entităților care populează ontologiile diverselor științe și a proprietăților și

⁷ Am preferat să păstrăm termenul din limba engleză în lipsa unei echivalări adecvate în română. Pentru cei interesați de detalii privind „truthmaker theory”, recomandăm Mulligan, Simons & Smith, 1984 și Armstrong, 2004.

relațiilor lor. Pentru Bigelow și Pargetter, aceasta trebuie asumată pur și simplu. Dacă teoria noastră are succes, atunci entitățile care o compun trebuie să existe. Ellis observă că anumite obiecte ideale (cum ar fi mașina Carnot) din cadrul unor modele științifice abstracte nu pot exista conform argumentului standard pentru realism. Lumea nu se comportă ca și cum aceste obiecte ar exista – este important să sesizăm diferența dintre argumentul lui Smart și cel al lui Bigelow și Pargetter: primul restrânge entitățile la acelea despre care știința afirmă că ar exista în realitate și, dacă este să-l urmărim pe Ellis, eventual la proprietățile și relațiile dintre acestea, cei din urmă sunt gata să includă orice entitate postulată de un model științific (chiar dacă aceasta nu poate exista în lumea noastră) sub forma unui universal neinstanțiat în lumea actuală, dar existent în altă lume posibilă. Ellis este reticent față de acceptarea nerestricționată a entităților din teoriile științifice – după el, ar fi mai viabil un angajament restrâns la acele lucruri care au roluri esențiale în explicațiile proceselor cauzale (proprietăți, forțe și puteri cauzale, după Ellis). Nu este necesar să asumăm, în schimb, existența entităților ideale, de tipul mașinii Carnot, sau a entităților teoretice non-fizice (cum ar fi obiectele matematice), fiindcă acestea nu sunt implicate în procese cauzale. Idealizarea servește în știință pentru a separa natura esențială a unui gen de proces sau sistem de relații de tot ce nu este esențial, dar ea nu creează entități.

Această digresiune ne-a servit pentru a înțelege mai bine natura argumentului oferit de Ellis în favoarea esențialismului științific (doctrina care asumă existența genurilor naturale de obiecte, procese și proprietăți implicate în teoriile cauzale și faptul că acestea au anumite esențe reale cognoscibile), dar ea nu a evidențiat o altă strategie de bază pentru a explica *de ce* putem cunoaște structura de genuri naturale a realității. Capacitatea aceasta rămâne o ipoteză, susținută în cele din urmă printr-o variantă perfecționată a argumentului pentru realism științific. După Ellis, se poate constata că, în general, clasificările pe care le realizăm, chiar și la nivel non- sau pre-științific, deși nu sunt întotdeauna sistematice, nu sunt arbitrare și chiar dacă nu vor fi identice, sunt cel puțin asemănătoare. Anumite teorii științifice au succes continuu în descrierea realității, ele depășesc în putere explicativă alte teorii (teoriile cauzale le depășesc pe cele non-cauzale, iar dintre cele cauzale, anumite teorii sunt iarăși mai eficiente). Prin urmare, trebuie să existe o structură obiectivă în realitate, independentă de cunoașterea sau limbajul nostru, care să determine succesul constant al acestor teo-

rii. Altfel, toate modalitățile posibile de a conceptualiza lumea ar fi egale și ar trebui să se bucure de un succes comparabil, în funcție de coerența lor internă și de cât de bine se armonizează cu modul particular în care percepem lumea și cu scopurile noastre de natură practică. Dar acest lucru nu se întâmplă. Pe lângă semnificativa similitudine a sistemelor noastre de clasificare, constatăm că anumite teorii au un succes neîntrerupt și sunt mai eficiente decât altele în descrierea lumii. Așadar, această structură de care vorbeam mai sus trebuie să existe în mod obiectiv în lume. Cum cele mai bune teorii sunt cauzale și, de asemenea, presupun că entitățile pe care le au ca obiect au anumite proprietăți în mod necesar, mai mult, cum din științele contemporane desprindem imaginea unei lumi active și reactive, esențialismul științific orientat este metafizica preferabilă, cel puțin pentru stadiul actual al cunoașterii.

Critica unui asemenea punct de vedere este destul de evidentă și probabil mulți dintre cititori au deja în minte anumite argumente, în funcție de orientarea lor filosofică. Cum spuneam și mai sus, se poate susține în cele din urmă că baza argumentului este pragmatico-metodologică și, deci, la nivel fundamental vom reveni la o justificare pe baza intereselor umane, chiar dacă aceasta este extrem de generală (la acest nivel nici nu poate fi altfel).⁸ Avem de-a face cu un „argument from the best explanation” perfecționat în așa fel încât să includă superioritatea teoriilor cauzale și un aparat conceptual capabil să le ofere acestora din urmă o justificare care să depășească anumite dificultăți legate de natura lor. Dar, pe lângă problemele generale ale oricărei teorii filosofice care trece de la „ar fi bine / util să...” la „aceste lucruri trebuie să existe”, construcția intelectuală luată în discuție este limitată la stadiul actual al cunoașterii și bineînțeles la o interpretare particulară a demersului științific. Distanța față de obiectul cunoașterii și propria noastră failibilitate limitează bineînțeles puterea argumentului, dar vom admite că aceasta este destul de mare pentru a fi luată în seamă. Considerând în

⁸ Repetăm că Ellis nu susține că nu există niciun fel de relativizare subiectivă în cunoașterea noastră despre natură, chiar și în cea științifică. Desigur, ar fi foarte implauzibil să o facă. Ceea ce susține el este cădeterminarea ultimă a validității clasificărilor noastre este independentă de minți și făcută în raport cu o realitate obiectivă. Enunțurile noastre vor fi adevărate în măsura în care respectă structura de genuri naturale a lumii. Pentru ilustrarea acestei idei, vz. Ellis, 2001, p. 17 și cap. 2, nota 4, p. 101.

continuare esențialismul științific al lui Ellis drept caz paradigmatic, ne vom apleca asupra conceptului de necesitate naturală, punând în opoziție punctul de vedere necesitarian și abordarea humeană.

3.3. Necesitatea naturală: împotriva lui Hume

Doctrina lui Hume despre legile naturale a dominat și încă domină filosofia empiristă de mai bine de două secole încoace. Cum filosofia analitică este astăzi moștenitoarea tradiției empiriste a lui Locke și Hume, scepticismul humean în ce privește necesitatea legilor naturii rămâne paradigma explicativă cel mai larg acceptată în rândul reprezentanților acestei tradiții de gândire. Până în deceniul al optulea al secolului trecut, concepția conform căreia legile naturale sunt contingente a fost foarte rar contestată. Primul demers teoretic serios împotriva tezelor humeele le aparține lui Harré și Madden (1975), iar ulterior au apărut mai multe lucrări conținând o critică a tezei contingenței legilor naturale, fiecare propunând teorii diferite despre necesitatea naturală, printre care cele ale lui Shoemaker, Armstrong, Bird, Molnar, Mumford și bineînțeles Ellis. Centrale în dezbaterea contemporană sunt conceptele de dispoziție și de putere cauzală. Ca multor altor concepte importante în filosofie, și acestora le lipsește o definiție univocă, fapt care reflectă diversitatea de opinii în ce privește existența și natura lor. Să notăm doar începutul încercării de circumscriere a acestei noțiuni de către Michael Fara în Stanford Encyclopedia: „Pare adecvat să începem cu o întrebare la care este destul de greu să răspundem foarte satisfăcător: Ce este o dispoziție? Dispozițiile sunt în mod tipic puse în opoziție cu proprietățile „categorice”. Dar ne putem întreba la fel de bine: ce este o proprietate categorică? Există unele cazuri clare: fragilitatea, solubilitatea, irascibilitatea sunt dispoziții, în timp ce masivitatea și triangularitatea par să fie non-dispoziționale sau categorice. Dar de ce? Ce anume separă acest grup de proprietăți, dispozițiile, de celelalte?” (Fara, 2006)

Cititorul mă va ierta dacă nu voi încerca să răspund direct și fără echivoc la această întrebare și își va aduce probabil aminte de această ezitare ceva mai departe, când va înțelege că a enunța o definiție foarte precisă înseamnă a adopta de la început un punct de vedere partizan în această problemă filosofică destul de controversată. Pot presupune că, din moment ce s-a angajat în lectura unui arid articol de specialitate, el posedă cel puțin anumite noțiuni de bază care îi

permit să distingă suficient de bine între cele două noțiuni și să înțeleagă, și cu ajutorul exemplelor, despre ce este vorba. Dacă poate dezbateră contemporană nu îi este atât de familiară, atunci cu siguranță că este instruit în privința rolului important pe care îl jucău proprietățile dispoziționale în filosofia și știința medievală de inspirație aristotelică, combătute vehement la începutul modernității de Descartes și Locke și satirizate memorabil, deși poate nedrept, de Molière în „Bolnavul închipuit”.⁹ Cred totuși că o definiție destul de bună, urmându-l pe Shoemaker (1980, p. 210) este că o proprietate dispozițională este acea proprietate care face ca, în anumite circumstanțe, posesorul ei să sufere anumite schimbări sau să producă anumite schimbări în alte lucruri. Dacă ar fi să-l urmărim pe același Shoemaker, distincția categoric-dispozițională este eronată la nivelul proprietăților, ea fiind corectă, de fapt, atunci când este aplicată predicatelor. Această eroare poate fi privită ca sursa incapacității de a distinge clar între proprietățile dispoziționale și cele categorice. Sunt filosofi care consideră că toate proprietățile dispoziționale sunt reducibile la proprietăți categorice, cum ar fi Boyle, Quine, Godman, Armstrong sau Ryle. Alții cred, dimpotrivă, că toate proprietățile au o natură dispozițională: printre ei, Harré, Cartwright sau Mellor. Shoemaker, am văzut, respinge această distincție la nivelul proprietăților. Sunt și alți filosofi, cum ar fi Ellis, care acceptă în ontologiile lor ambele tipuri de proprietăți. Nu dorim să ne pronunțăm asupra acestor diferențe de opinie aici. Sperăm totuși că este destul de clar despre ce vorbim. Rămâne de aflat acum ce este o putere causală. Să vedem cum definește Ellis această noțiune.

O putere causală este, după Ellis, „o proprietate care determină felul în care un obiect este dispus să se comporte (*is disposed to behave*). Toate aceste proprietăți sunt în mod esențial dispoziționale, adică identitățile lor depind de dispozițiile pe care le susțin. Pentru oricare putere causală, există o gamă de manifestări posibile, codomeniu al unei funcții de probabilitate de la starea obiectului care posedă puterea causală și proprietățile circumstanțelor în care aceasta poate fi activată. Gama de moduri posibile în care o putere causală dată poate acționa definește apoi un gen natural de proces. Pentru că nu există niciun

⁹ Pentru mai multe detalii, recomand valoroasa introducere a lui Kistler și Gnassounou (2007). Din păcate, din considerente de spațiu, nu pot realiza aici o analiză istorică a cuplului de noțiuni categoric-dispozițional și nici nu aș avea foarte multe de adăugat studiului celor doi autori.

proces, oricât de similar în aparență, care să fie un proces de acest gen, dar nu o acțiune sau o manifestare a puterii cauzale respective. Astfel, puterile cauzale și genurile naturale de procese care reprezintă manifestările acestora merg mână în mână și sunt interdefinibile.” (Ellis, 2001, pp. 5-6)

Ellis se folosește de noțiunea de *putere causală* pentru a critica doctrina humeană despre contingenta legilor naturale. Critica filosofului australian este probabil cea mai puternic argumentată respingere a frameworkului humean, cel puțin în filosofia contemporană. Ellis arată că humanismul propune imaginea unei materii în mod esențial pasive, în contrast cu imaginea științifică contemporană asupra lumii, pentru care obiectele din natură sunt în mod esențial active și reactive. Pentru humeeni, relațiile cauzale au loc între evenimente independente din punct de vedere logic, iar identitățile obiectelor sunt independente de legile naturale, care se suprapun pur și simplu peste o materie inertă. Legile naturale nu sunt necesare, întrucât, din moment ce identitatea obiectelor pe care le antrenează este independentă de ele, ne putem imagina fără dificultăți legi naturale diferite care să guverneze aceleași obiecte. În lumea noastră, se întâmplă că modulul forței electrostatice între două sarcini electrice punctiforme este direct proporțional cu produsul celor două sarcini electrice și invers proporțional cu pătratul distanței dintre sarcini (legea lui Coulomb), dar în alte lumi s-ar putea ca modulul forței electrostatice să fie invers proporțional cu cubul distanței sau direct proporțional cu pătratul produsului celor două sarcini sau orice altceva. Din moment ce legile sunt independente de identitățile obiectelor care le compun, ele pot primi orice formă și pot antrena obiectele în manifestări cu totul diferite de cele actuale. Oricum, cunoașterea noastră nu ne oferă alte temeuri pentru a accepta o anumită propoziție ca lege naturală decât inducția din cazurile deja cunoscute. Legile naturale sunt pentru humeeni regularități și nu există niciun temei împotriva recunoașterii posibilității ca ele să fie infirmate chiar în lumea noastră. De asemenea, tot pentru acești filosofi, nu există decât proprietăți categorice, deoarece un obiect cu desăvârșire pasiv, cum sunt privite toate obiectele fizice de către partizanii acestei doctrine, se poate comporta oricum, în funcție de legile naturale ale lumii în care se află.

Esentialismul științific propune un punct de vedere cu totul diferit, în care lucrurile din natură sunt în mod esențial active. Identitatea obiectelor nu este

independentă de legile naturale, ci legată de acestea. Obiectele din lumi cu legi naturale diferite vor fi ele însele diferite. Sarcinile electrice care nu respectă legea lui Coulomb nu sunt sarcini electrice, un electron care nu are spin $\frac{1}{2}$ nu este un electron ș.a.m.d. Puterile cauzale sunt cele care dau forța modală legilor cauzale. Acestea depind indisociabil de puterile cauzale ale lucrurilor care compun genurile naturale – de exemplu, „sarcina electrică a unui obiect este proprietatea dispozițională care determină rolul său cauzal în generarea de câmpuri electromagnetice și deci efectele pe care obiectul le cauzează asupra altor obiecte care se află sau se mișcă în aceste câmpuri.” (Ellis, 2001, p. 6)

După Ellis, genurile naturale posedă anumite proprietăți esențiale, adică proprietăți pe care trebuie să le aibă orice obiect care aparține genului respectiv. Electronii au sarcină electrică negativă în mod esențial, deci un electron trebuie să genereze același tip de câmpuri și aceleași efecte în orice lume în care există. Anumiți filosofi, cum ar fi Bigelow și Pargetter, au încercat să restaureze forța modală a legilor naturii negată de Hume prin folosirea aparatului semantic al teoriei lumilor posibile – un law-statement va fi necesar adevărat dacă este adevărat în toate lumile posibile în care există obiecte aparținând genurilor naturale incluse în el. Dar se poate argumenta că teoria lumilor posibile nu este, de fapt, o explicație fiindcă ne lipsește tocmai criteriul care face diversele enunțuri adevărate în toate lumile posibile. De asemenea, apelul la lumi posibile nu rezolvă cu adevărat problema forței modale a enunțurilor care redau legi naturale – faptul că același adevăr se regăsește dintr-o lume în alta nu face ca acest adevăr să fie necesar în condițiile în care lumile însele nu conțin fapte modale. Dimpotrivă, ceea ce face legile naturale necesare în cazul esențialismului științific este dependența lor de proprietățile esențiale ale genurilor naturale. Enunțurile care exprimă legi naturale nu fac decât să atribuie o asemenea proprietate esențială unui gen natural. Cum o proprietate esențială este prin definiție o proprietate necesară a lucrului căruia îi aparține, aceste enunțuri vor fi necesare. O parte dintre legi sunt despre puterile cauzale ale lucrurilor, care puteri sunt esențiale pentru genurile naturale de procese – acestea sunt legile cauzale.

Legile naturale sunt așadar imanente lumii și lucrurilor din ea. Această interdependență a lucrurilor din lume cu legile naturale sau, altfel spus, această imanență a legilor naturale face ca tipul de necesitate atribuit legilor să nu mai fie problematic (punctele de

vedere cele mai răspândite între filosofi erau ori că necesitatea naturală nu este, de fapt, necesitate, ci regularitate – este cazul deja discutat al humeenilor –, ori că deși se poate vorbi de necesitate naturală, aceasta este una de alt tip decât celelalte forme de necesitate, cum ar fi necesitatea logică sau cea metafizică – se pune în acest caz și problema identificării sursei acestui tip distinct). Dacă sursa necesității naturale o constituie proprietățile esențiale ale lucrurilor care aparțin genurilor naturale, atunci necesitatea naturală este necesitate metafizică pur și simplu.

Meritul de a fi pus în discuție faptul că necesitatea naturală ar putea să fie necesitate metafizică îi aparține lui Kripke. El sugerează într-un pasaj din „Numire și necesitate” că necesitatea naturală ar putea să fie necesitate în cel mai înalt grad sau „necesitate *tout court*”, dar afirmă că nu dorește să se pronunțe definitiv asupra acestei probleme (Kripke, 1980, p. 99). Majoritatea filosofilor care se ocupă de modalități consideră necesitatea metafizică ca fiind necesitate *simpliciter* sau necesitate în cel mai înalt grad, dacă este să păstrăm formularea lui Kripke. Natura acestei modalități este destul de obscură – analiza clasică în termenii condițiilor de adevăr (adevărul metafizic necesar este adevăr în toate lumile posibile) se lovește de aceleași obiecții pe care le menționam mai sus în cazul analizei necesității naturale: că ar fi circulară și, deși utilă într-o abordare formală, nu explică din punct de vedere filosofic nimic. Fine (1994) propune analiza necesității metafizice în termenii identității / naturii obiectelor – o propoziție necesară din punct de vedere metafizic este o propoziție adevărată în virtutea a ceea ce un obiect / niște obiecte este / sunt (iar această natură este redată de definiția reală aristotelică). Este ușor de observat că abordarea lui Ellis se bazează pe un principiu asemănător, valorificând conceptul de gen natural. Identitatea unui electron *ca* electron (deci ca membru al unui gen natural anume) este dată de rolul său cauzal – prin urmare, nimic nu se poate comporta ca un electron fără să fie așa și orice respectă legile de interacțiune cauzală ale electronilor trebuie să fie electron.

Cea mai facilă obiecție care ne poate veni în minte este următoarea: puterile cauzale nu au alte manifestări decât în fenomenele fizice explicate cu ajutorul legilor naturale, iar legile depind de puteri cauzale, așadar o asemenea teorie pare circulară, întrucât elementele ei principale sunt întemeiate reciproc. Dar trebuie să subliniem că o asemenea obiecție este făcută din interiorul modului opus de înțelegere a legi-

lor naturale (humean sau poate de altă natură, dar pentru care materia este inertă), care presupune independența legilor naturale de lucrurile care li se supun. Dacă legile naturale și obiectele aparținând genurilor naturale sunt existențe distincte, atunci într-adevăr o asemenea explicație este circulară. Dar dacă legile naturale depind de esența lucrurilor și a lumii în ansamblu, atunci nu mai poate fi vorba de circularitate. Simplificând puțin, trebuie să fim atenți ca puterea cauzală la care se face referire să aibă valoare explicativă reală și să nu fie inventată doar pentru a răspunde unei anumite probleme. Dar atunci putem replica, după cum face Mumford (2004), că nu mai avem nevoie de legi naturale, din moment ce proprietățile lucrurilor (dispoziționale sau nu) explică tot. Legile naturale devin redundante, ba mai mult orientază gândirea în direcția paradigmei pasiviste. Vom admite că această obiecție are oarecare forță, chiar dacă se poate argumenta că nu este substanțială.

Să observăm, în vederea concluziei apropiate, că nu toate alternativele filosofice recente ale doctrinei humeene se folosesc de concepte cum ar fi cel de dispoziție sau cel de putere cauzală pentru a argumenta în favoarea necesității legilor naturale. Ne amintim că l-am menționat mai sus pe Armstrong printre filosofii care cred că proprietățile dispoziționale se pot reduce la proprietăți categorice. Dar în același timp, Armstrong argumentează pentru necesitatea legilor naturale (în special în Armstrong, 1983, dar pentru edificare, se pot consulta și Armstrong, 1989 și Armstrong, 1997). El încearcă să facă dreptate intuiției că legile naturale ni se par totuși contingente din punct de vedere metafizic, adică pare posibil ca, de exemplu, în alte lumi modulul forței electrostatice să fie direct proporțional cu pătratul produsului distanței dintre sarcinile electrice, dar, în același timp, în lumea actuală nu pot exista contraexemple ale legilor naturale (în lumea noastră legile naturale se obțin cu necesitate). Ideea de bază a teoriei lui Armstrong este că o lege naturală este o relație de necesitate naturală între universalii.¹⁰ Filosofii de tipul celui a lui Hume, pentru care legile naturale sunt doar regularități, nu pot explica forța modală a legilor naturale. Dacă este să formalizăm o lege naturală în paradigma humeană, nu putem obține decât o cuantificare peste lucruri particulare de forma $\forall x(Fx \rightarrow Gx) \forall x(Px \rightarrow Qx)$. $\rightarrow$ Dar această universalitate este infirmabilă chiar în lumea

¹⁰ De notat că alți doi filosofi – Dretske (1977) și Tooley (1977, 1987) – au ajuns în același timp cu Armstrong și fiecare în mod independent să susțină teorii asemănătoare.

noastră dacă găsim un caz în care implicația nu ține. Dacă, de fapt, legea naturală leagă în mod necesar universalii, atunci orice este P va fi pur și simplu Q .

4. Concluzii și discuții

Încheiem acest articol subliniind constatarea anterioară că esențialismul nu este singura cale de a susține necesitatea naturală. Desigur, rămâne de văzut dacă nu este cumva singura alternativă viabilă sau cea mai bună dintre cele care au fost descrise de filosofi. Dar la fel de bine ne putem întreba și dacă esențialismul științific este în sine viabil. Cel de-al doilea studiu va încerca să răspundă acestor întrebări, supunând unui examen atent strategiile aflate la dispoziția susținătorilor acestei doctrine pentru a răspunde anumitor contraargumente enunțate recent în literatura de specialitate. Această analiză ne va permite o reconsiderare fundamentală a obiecțiilor ridicate până acum și a teoriilor care consideră necesitatea naturală drept necesitate metafizică.

Bibliografie

1. Armstrong, D. A., 1983. *What is a Law of Nature?*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Armstrong, D. A., 1989. *A Combinatorial Theory of Possibility*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Armstrong, D. A., 1997. *A World of States of Affairs*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Armstrong, D. A., 2004. *Truth and Truthmakers*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Bigelow, J. și Pargetter, R., 1990. *Science and Necessity*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Bird, A., 2007. *Nature's Metaphysics: Laws and Properties*. Oxford: Clarendon.
7. Dretske, F. I., 1977. Laws of Nature. *Philosophy of Science*, 44 (2), pp. 248-268.
8. Dupré, J., 1993. *The Disorder of Things. Metaphysical foundations of the disunity of science*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
9. Ellis, B. D., 2001. *Scientific Essentialism*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Fara, M., 2006. Dispositions. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, [online] Disponibil la: < <http://www.science.uva.nl/~seop/entries/dispositions/> > [Accesat la 25 aprilie 2011].
11. Fine, K., 1994. Essence and Modality. *Philosophical Perspectives*, 8, pp. 1-16.
12. Gnassounou, B. și Kistler, M., 2007. Introduction. În: M. Kistler și B. Gnassounou, ed. *Dispositions and Causal Powers*. Aldershot / Burlington: Ashgate, pp. 1-40.
13. Hacking, I., 1991. A Tradition of Natural Kinds. *Philosophical Studies*, 61 (1-2), pp. 109-126.
14. Harré, R. și Madden, E. H., 1975. *Causal Powers*. Oxford: Basil Blackwell.

15. Hume, D., 1975. *Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals*. Third edition. Oxford: Clarendon Press.
16. Kripke, S.A., 1980. *Naming and Necessity*. Cambridge, MA: Harvard University Press. Traducere rom. de M. Dumitru, 2001. *Numire și necesitate*. București: All. Referințele urmează ediția în lb. engleză.
17. Molnar, G., 2003. *Powers: A Study in Metaphysics*. Oxford: Oxford University Press.
18. Mulligan, K., Simons, P. și Smith, B., 1984. Truth-makers. *Philosophy and Phenomenological Research*, 44 (3), pp. 287-321.
19. Mumford, S., 2004. *Laws in Nature*. London: Routledge.
20. Quine, W. V., 1951. Two Dogmas of Empiricism. *Philosophical Review*, 60 (1), pp. 20-43.
21. Shoemaker, S., 1980. Causality and Properties. În: S. Shoemaker, 2003. *Identity, Cause, and Mind. Philosophical Essays*. Expanded edition. Oxford: Clarendon, pp. 206-233.
22. Shoemaker, S., 1998. Causal and Metaphysical Necessity. În: S. Shoemaker, 2003. *Identity, Cause, and Mind. Philosophical Essays*. pp. 407-426.
23. Smart, J.J.C., 1963. *Philosophy and Scientific Realism*. London: Routledge & Kegan Paul.
24. Strawson, G., 1989. *The Secret Connection. Causation, Realism, and David Hume*. Oxford: Clarendon Press.
25. Tooley, M., 1977. The Nature of Laws. *Canadian Journal of Philosophy*, 7, pp. 667-698.
26. Tooley, M., 1987. *Causation: A Realist Approach*. Oxford: Clarendon Press.

Summary

Natural Necessity: Essentialism vs. Scepticism

This paper is a partial investigation of the contemporary debate on natural necessity. Until recent years, the Humean view that natural laws are forms of regularity was almost undisputed. Nowadays, philosophers such as Ellis, Armstrong or Mumford and others are attempting to show that the regularist position should be abandoned. The main doctrine that will be discussed is scientific essentialism and its arguments for the existence of natural kinds and their essences. The essentialism of Brian Ellis will be contrasted with Humean scepticism about natural necessity, but also with alternative necessitarian theories.

Key words: philosophy of science, scientific essentialism, natural necessity, Brian Ellis.

Rezime

Prirodna potreba: esencijalizam ili skepticizam

Ovaj rad je delimična studija o modernoj debati kada je u pitanju neophodnost za prirodno. Poslednjih godina, stav humanista da su prirodni zakoni regulatorne forme zamalo da je bi oboren. Danas, filozofi poput Elisa, Armstronga ili Mumforda i drugih pokušavaju da pokažu da bi regularisti trebalo da odustanu od svog stava. Glavna doktrina koja bi trebalo biti prodiskutovana je naučnički esencijalizam i njihovi argumenti o postojanju prirodnih vrsta i njihove suštine. Esencijalizam Brajana Elisa biće kontrastiran sa skepticizmom humanista o neophodnosti naturalizma, kao i o alternativnim teorijama.

Ključne reči: filozofija nauke, naučnički esencijalizam, neophodnost naturalizma, Brajan Elis

Ilie Gherheș

VOLOHII DIN CARPAȚII PĂDUROȘI (UCRAINA) - DE LA O POPULAȚIE ROMÂNOFONĂ ÎN DERIVĂ, LA PERSPECTIVA DOBÂNDIRII CONȘTIINȚEI NAȚIONALE

La aproximativ 200 km de orașul Sighetul Marmăreiei, pe drumul ce ar duce spre Ujgorod, în apropierea Muncaciului (azi ambele orașe în Ucraina), sălășluiesc și conviețuiesc în jur de 10.000 de volohi. Rămași „fără soartă”, „decăzuți din destin”, volohii din Carpații Păduroși s-au deșteptat ca o etnie românofonă, dar până mai ieri orfană, abandonată istoric, ignorată de autorități, dar rezonând românește, pendulând disperat între apelativele de „țigani albi” și româno-volohi.

Filmul descoperirii acestui grup etnic pare de necrezut pentru primele două decenii ale mileniului III creștin și începe prin interceptarea unor conversații într-o limbă cunoscută de către o profesoară de limba română, din Ucraina, d-na Domnica Marina, într-o piață din Muncacevo. Încet - încet enigma a început să se dezvăluie, iar expedițiile cvaziștiințifice desfășurate ulterior, mai mult din curiozitate decât din rațiuni științifice au făcut să iasă la iveală existența în peste zece localități din această zonă a unor grupuri etnice care-și ziceau volohi, dar care nu auziseră de România, de poporul român sau de limba română. Cu totul izolat, în fosta armată a U.R.S.S.-ului unii tineri au mai aflat că pe teritoriul republicii mai sunt și alții care vorbesc o limbă asemănătoare cu a lor sau pe fostele șantiere și în fostele colhozuri. În sfârșit, la începutul anilor 90, în localitatea Poroscovo, unde trăiesc aproximativ 1600 de suflete, un tânăr venit din armată a adus cu el un tranzistor la care, cu uimire au auzit vorbindu-se românește, dar „foarte greu”, în comparație cu graiul lor.

De la începutul anilor 90 și până în 1998 lucrurile au stagnat, iar la 12 martie 1998, intrând pe firul acestei povești, Radio România Actualități realiza prima emisiune din ciclul „Ora românilor de pretutindeni”, în sânul acestei comunități, promovând în eter și bottezând, cu acte în regulă și cu ceremonialul sacru al undelor o realitate istorică inedită, acoperită secole

de-a rândul de cenușa imperiilor care s-au succedat, de uitare și nepăsare.

Odată identificați și acceptați în orizontul de interese al românismului, tabloul asumării și/sau denigrării acestor „nepăstuiți ai sorții” începea să capete diferite nuanțe, în funcție de vectorii diferitelor interese pe care urmau să se suscite. Tot mai des aceste grupuri de volohi au fost studiate de către diverse colective de „cercetători”, iar definirea lor a evoluat de la „etnie de origine românească”, la cele de „țigani albi”, criminali sau altfel de răufăcători.

Evantaiul acestor atribute a fost apoi răsfirat și etalat, cu o anumită „superioritate” și la nivelul unor pseudocercetători români, reprezentând anumite instituții de cultură din țară sau străinătate, preluând inventarul denigrator ucrainean, înțeles până la un punct din perspectiva așa-numitei teorii a „rațiunii de stat”, conaționalii noștri devenind mai „dihai” și considerând că „nu este posibil” ca noi să ne înruditim cu o astfel de populație, „nu se poate”, „nu este convenabil”, iar limba română vorbită de aceștia n-ar fi decât o limbă de piață, de comerț, secretă”, ș.a.

Părăsind inventarul tematic al acestui cvazirechizitoriu etnologic, identitar și rămânând, totuși, în cuprinsul tematic al paradigmei identitare vom constata că adepții teoriei „țiganilor albi” ar trebui să lămurească anumite aspecte propuse ca „acuze” și, care, dintr-o altă perspectivă, devin chiar argumente forte. Ca atare, cum s-ar putea explica oare faptul că trăind și evoluând atât de izolați, vorbind o limbă română rudimentară, doar în familie și intercomunitar, și-au conservat-o atât de bine? Cum se face apoi că fără tradiții, obiceiuri și folclor consolidate, fără schimb și transfer de astfel de bunuri de patrimoniu identitar, fără biserică, fără educație organizată (niciunul nu are mai mult de 7 clase primare, majoritatea fiind analfabeți) au dezvoltat

tat, totuși, o conștiință identitară proprie, distinctă, fie ea și de grup, numindu-se pe sine volohi, rumâni sau, mai nou, româno-volohi?

Respectându-le condiția consătenii lor ucraineni îi numesc exclusiv volohi, de asemenea și „măgrăunii” (țigani) care locuiesc în enclava separată îi numesc tot volohi.

Riscând anumite considerații privitor la această dilemă identitară românofonă din șaua Carpaților de Asfințit vom constata că în timp ce comunitățile de țigani sunt sub autoritatea unui „baron”, obștea sătească a volohilor recunoaște drept lider paralel un „birău” care pe lângă rezolvarea, în general, a treburilor curente, comunitare, a constituit în timp, după părerea noastră și un impediment al asimilării prin anihilarea nevoii de implicare a administrației oficiale (maghiară, cehă, sovietică sau ucraineană).

Acest sentiment de autonomie, conservat și respectat până azi poate fi o rămășiță istorică de organizare socială căci s-a întâlnit în Evul Mediu, în localitățile românești de atunci, peste care se suprapun parțial comunitățile de volohi de azi: „Cnezii – cum rezultă din aceste Diplome – aveau un însemnat rol, fiind adeseori întrebuințați în scopuri de colonizare, îndeosebi acei care erau așezați pe pământurile regale. Regele căuta să le mărească veniturile pe care le încasau din satele supuse administrării lor, apoi acorda – el sau nobilii, - dreptul de cneziat „jus heneziatus”, fie pe timp limitat, fie pe viață, cu dreptul de moștenire pentru urmașii lor direcți” (Manciulea 1994: 56-57).

Referitor la așezarea volohilor de-a lungul Carpaților Nordici în perioada în care istoriografia maghiară nu era speriată de perspectiva României Mari, această recunoaște: „Istoricii unguri care s-au ocupat de trecutul județului Bereg, - pe bază de cercetări de arhive – ajung la concluzia că românii au fost așezați aici înainte de venirea ungarilor, întinzându-se până în regiunea Munkacs-ului, Beregszasz-ului și Hatszeg-ului (ibidem: 53).

Atestați documentar în Evul Mediu, în aceste locuri unde azi găsim doar vagi reminiscențe, cauza românilor nord-carpațini părea una pierdută încă din secolul al XIX lea: „Românii din lungul Carpaților nordici și nord-vestici, sunt pomeniți în documente până în a doua jumătate a veacului al XVII lea. De acum înainte apar tot mai rar, fiind pe încetul deznaționalizați de către populația numeroasă ruteană și slovacă” (ibidem: 63).

Ademeniți oarecum complicitar de farmecul medieval al documentelor referitoare la istoria Maramureșului recte și istoria volohilor vom ilustra cele de mai

sus cu un document autentic, referitor la românii din Bereg, aparținând reginei Elisabeta a Ungariei, emis la 28 octombrie 1366, în Buda: „... Ne relatează nouă Clement și Ioan, fiii lui Maxim, Nicolae și Valentin, fiii lui Crăciun, românii noștri că în timp ce românii și iobagii lor vin pe moșiile voastre, pe proprietățile și în mijlocul vostru în căutarea hranei lor, voi îi judecați și le confiscați fără încetare lucrurile prindându-le persoanele.

Asupra acestui lucru pretindem credicioșiei voastre, poruncindu-vă cu toată strășnicia, ca de acum înainte să nu mai îndrăzniți în niciun fel să îi judecați pe pomeniții români și pe iobagii pomeniților români, pe moșiile voastre și în mijlocul vostru, în orice pricină, afară de hoție, tâlhărie și alte fapte obștești criminale sau să îi siliți să stea la judecată înaintea voastră. Iar dacă unii dintre voi au vreo pricină sau vreo plângere împotriva acestor români și iobagi sau vor avea, o vor urmări în prezența acelorași domni ai lor, care vor arăta, din partea lor, împlinirea dreptății oricărui pricinaș, după cum se va cere ordinea legii, fără ca voi să îndrăzniți a face altceva” (Apșa: 76).

Purtând cu mândrie, până azi nume vechi de familii românești, evident slavizate și maghiarizate în timp (Voloșin, Horvat, Canaloș, Simocico, Stanchevici) ei țin la forma lor îndătinată, precizând, ca și în cazul muncitorului de pădure, întâmplător întâlnit pe stradă cu drujba în spate, Canaloș, că nu este Konoloș, că el îi român voloh. (?)

Predate cu totul muncii și vieții aproape mizere, în condițiile unui record absolut de natalitate pentru tot spațiul locuit de români, femeile, exclusiv casnice acum, își mai găsesc timp pentru a cânta câteva versuri, ca și în cazul lulei, care a născut 15 copii dar a fost și brigadieră colhoznică, inclusiv în Kazahstan:

„Ai, du-te dor și iar vină
Nu șade-n țară străină.
Toată lumea-i dintr-un neam
Numa io pe nime n-am,
Și pă cine am avut
O pus fața la pământ”

(Marchiș 2001: 51).

Arhaicitatea limbii, precum și farmecul ei de calendar sentimental ni se relevă și din cele câteva versuri încercate de o altă femeie de 74 de ani, mătușa birăului, Iulia Voloșin:

„loi, fost-o bine, fi-va iară
Numai capu meu nu piară.
Dirimă, dirima me

Fă dirimă cum îi vre
D-apoi de-oi fi-n țara me”

(Lucăcel 2008: 281).

Identificând în versurile de mai sus un filon al unui adevărat zăcământ de dor de țară și de neam, convinși fiind că omul gândește și cu sufletul, cu inima nu-ți rămâne decât să te înfiori în fața unor oameni, prăvăliți mereu din istorie și de lângă ființa lor dragă, neamul românesc, precum, încă o dată, Vasile Gorvat, „birăul” lor: „Mi-i greu că al meu sânge dă înapoi. Cade înapoi, și mă doare când alții își bat joc de el” (ibidem).

Scrutând dubitativ elongația descrisă de cele două obiective istoriografice diametral opuse, respectiv etnonimul de „țigani albi” și/sau cel de român-voloh sau voloh lingurar, nu ne rămâne decât să constatăm că pe la margine de vatră românească și de latinitate ne mai urnim din Istorie, că într-adevăr România își are trasate granițele prin interiorul trupului său etnic, iar vechiul și neobositul efort al istoriografiilor histrionice central europene referitoare la noi, cum că am fi în Ardeal „un popor fără soartă”, „decăzut din destin”, au cam dat roade, măcar pe alocuri.

În cu totul alți termeni ar trebui, poate, reconsiderată și întreaga filozofie istorică a etnonimului de valah (valah, vlah, voloșen, voloșin); în cazul de referință el având un istoric mult mai dramatic, purtat și asu-

mat până azi. Mai mult decât atât, în pașapoartele volohilor este făcută tot timpul precizarea că sunt voloșin și canaloș, adică român lingurar, realizându-se prin aceasta nu numai o identificare mai precisă ci și o ușoară stigmatizare în aceeași linie istoriografică denigratoare.

Afectați, mai mult sau mai puțin, de multitudinea de scenarii, care încep să-i conțină în ultimul timp pe cei peste 10 000 de volohi din Carpații Păduroși nu ne rămâne decât să încercăm un prinos de recunoștință față de această comunitate, angajată într-o dispută acerbă dintre statuia firavă a identității lor care abia mai rezonează istoric și monumentul unei alterități mereu ostile, concretizată deocamdată într-un provocator paradox identitar.

Bibliografie

1. Manciulea, Ștefan (1994). *Granița de Vest*. Baia Mare: Ed. Gutinul S.R.L.
2. Mihaly de Apșa, Dr. Ioan. *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*. Ediția a IV a. Cluj- Napoca: Ed. Dragoș Vodă.
3. Marchiș, Adrian (2001). *La volohii din Transcarpatia*. „Familia Română”, an III, nr. 1 (8).
4. Lucăcel, Ioana, Crișan, Mircea (2008). *Șocanta descoperire a GAZE-TEI: „insula românilor”*. „Gazeta de Maramureș”, anul VII, nr. 309.

APRIL
YOU
ALE

Traian Todoran

Traian Todoran s-a născut în anul 1952 la Locve-Sân Mihai unde a terminat școala generală și și-a însușit primele noțiuni de desen de la profesorul Traian Todoran-Grosu. Școala Normală de Învățători a absolvit-o la Vârșeț, profesor de desen fiind pictorul Dimitrie Ardelean. La Academia de Arte Plastice București (1971-1976) i-a avut ca profesori pe Grigore Vasile, Alexandru Ciucurencu, Gheorghe Șaru.

Expoziții individuale și de grup: Sân-Mihai, Vârșeț, București, Cluj-Napoca, Palms Springs, Bacika Topola, Novi Sad. Participă la mai multe colonii de artă.

Scenografii, filme documentare

Prima scenografie o realizează pentru filmul „Țara îndepărtată”, regia Maria Marich, producția I.A.T.C. București 1976. Urmează zece premii și mențiuni la „Zilele de teatru ale Românilor din Voivodina” 1974-2006. A realizat scenografia pentru scurt-metrajul artistic „A small taste of haven”, regia Tony Gerber în New York. În același timp montează patru scenografii pentru „Basic Common Theatre” pe off Broadway.

Din anul 1981 lucrează ca ilustrator, asistent de montaj, scenograf, regizor de emisie și ziarist. Se afirmă în domeniul filmului documentar: Cracovia - Polonia, Ujgorod - Ucraina, Chișinău - Moldova, Slătioara - România, Kucevo - Serbia. Majoritatea filmelor și scenografiilor le-a realizat cu regizorul Iulian Ursulescu din Novi Sad, iar cu scriitorul și artistul multimedia Pavel Gătăianțu realizează mai multe art-performance-uri antirăzboinice la Novi Sad, Belgrad, Sremski Karlovci, Iași, Buziaș, Găget.

Contribuțiile plastice din acest număr sunt din ciclurile „Păsări de război” și „Luminiile Banatului”.

Nevena Knežević

FEMINISMUL ȘI ARTA DIN ULTIMILE DECENII ALE SECOLULUI XX

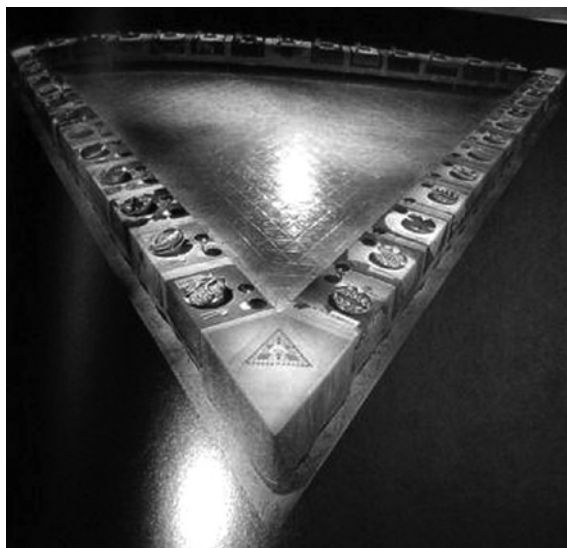
Feminismul în artă a fost identificat în cursul anilor '60 ai secolului XX. Cel mai mult se promovează în SUA, Marea Britanie și în Germania. Provenind dintr-o clasă a burghezilor, dintr-o societate capitalistă dominantă, feminismul contribuie cu valorile sale la societatea ca un întreg. „Feminismul reprezintă interese sale ca interese universale, femeile sale ca „femeie”¹.

În cursul anului 1959, în Muzeul de Artă Modernă de la New York, a fost prezentată expoziția intitulată „Șaisprezece americani”. Cadrul expoziției a avut mai mult o formă conceptualistă, depășând expresionismul abstract din anii '50. Interesant este și faptul - care nu este o mare surpriză, că numai unul dintre participanți a fost o femeie. Aceasta a fost Luis Nevelson, care spune că un concept creativ nu are un sex sau poate că este feminin natural. Chiar din cauza acestei atitudini, activitatea ei nu a fost în întregime direct feministă. Nevelson a definit arta feministă ca un aspect al politicii. Aceasta poate fi dovedit prin faptul că a existat o discriminare pe baza diferenței de sex și de gen, care a reprezentat o poziție asimetrică a femeilor în ceea ce privește limba, societatea și cultura. Precursori și inițiatori ale acestei mișcări feminine, Judy Chicago și Miriam Schapiro au anunțat o apariție mai extinsă a feminismului în artă, care a continuat în cursul anilor '70, acesta fiind un indicator adevărat că activitatea lor a avut un efect. Fie printr-o provocare de controversă sau pur și simplu prin împărțirea informațiilor (ca o încercare de a educa), scopul angajamentului lor nu a fost pentru a se exprima, deoarece ele erau deja acceptate în ceea ce privește critica și publicul. Judy Chicago crede că trebuie să se realizeze și mai mult înainte de a ajunge la o egalitate deplină. Este adevărat că ACUM (în ziua de astăzi) este mult mai acceptabil pentru femeile artiste să se concentreze pe conținuturile feminine de bază, având în vedere că multe tabuuri sunt depășite.

¹ Džulijet Mičel-„Dvadeset godina feminizma”, FEMINISTIČKE SVESKE-br.7-8

„Într-o societate auto-destructivă precum este a noastră, nu este surprinzător că arta, ca o forță vindecătoare se disprețuiește”.

Jeanette Winterson, *Obiecte de artă*

Tabloul „Dulap de lenjerie” reprezintă o restricție. Rolul unei femeie este să aibă grija de o gospodărie și să crească copii; femeia casnică dorește să dezvăluie acest mit ca pe o stare de normalitate a unei femei, arătând ce cantitate de muncă e necesară pentru succes. Stilul schimbător în artă al lui Judy Chicago, în cursul carierei sale care a durat 40 de ani, este evident în preocuparea ei legată de conținut, ca apoi să revină la formă. Fiecare parte din lucrarea ei

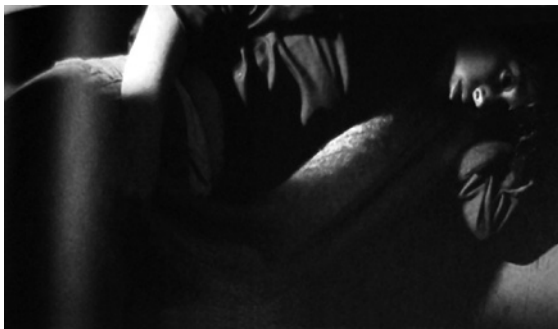

Imaginea nr. 1. „Dulap de lenjerie, Judy Chicago și Miriam Schapiro”

poartă un mesaj al feminismului său, și astfel provoacă adesea controverse și polemici în societate. Pentru ea, arta este un instrument, puterea fiind văzută ca „un mijloc pentru transformare intelectuală și schimbare socială”.

În prima parte a anilor '70, feminsimul în artă a fost în principal reprezentat în Marea Britanie și în Statele Unite ale Americii. Acestea au fost destinații pentru organizarea primelor expoziții feminine și formarea grupurilor care doresc cu devoțiune să construiască o conștiință pentru a stimula activismul. La Londra a avut loc prima expoziție a Mișcării feminine liberale; apoi, *Ad Hoc Women Artists' Committee*, a fost înființat la New York; J. Chicago a avut primul său grup de studențe la Universitatea Fresno State și împreună cu M. Schapiro a încurajat programul de artă feminină la Institutul de Artă din California; luptele pentru Black Art Liberation, apoi Womenhouse, devin un catalizator a creării unei atitudini comune feminine radicale, în care istorii personale au putut fi împărțite și promovate de schimbările sociale. Acțiunile zilnice și obiectele, inclusiv corpul propriu al artistelor, devine subiectul și mijlocul artei feminine. Artiștele pictează oameni în poziții stereotipe ca *feminine* sau urmăresc elementele ascunse în cultură printr-o cercetare a arhetipurilor matriarhale, inconștient și prelingvistic. Spre sfârșitul anilor '70 conceptul psihoanalitic al diversității sexelor devine influent în cercuri feminine.

Undeva la mijlocul anilor '70 și '80 multe artiste feminine, care au fost sub influența postculturalismului, psihoanalizei, teoriei subalterne și neocolonialiste, s-au distanțat de valul feminin prematur, criticând potențialul subversiv al feminității, pe care l-au promovat artiștele din feminismul timpuriu. Apoi, ele au criticat accentuarea experienței proprii ca ceva strâns individualist și ca o restrângere la ceva ce este inconștient. Artă feminismului din anii '80 ai secolului precedent, într-adevăr creează ceva ce putem numi feminismul *teoretic*, în frunte cu artiste precum: Mery Kelly, Laura Mulvey și Peter Wollen, Marina Gržinić, Mona Hattoum, Cindy Sherman sau Barbara Kruger. Aceste artiste au criticat în primul rând falocentrismul în cadrul tradiției figurative și gestuale, descoperind

Imaginea nr. 2 „Fără nume numărul 87”, Cindy Sherman, 1981.

rolul masculin în exprimarea unui corp feminin.

Fotografia lui Cindy Sherman, *Fără titlu numărul 87* din anul 1981, este una din o serie de fotografii color, care este mai puțin tipică - imagine a unei femei într-un spațiu neidentificat. Poziția orizontală a corpului, înfățișoarea ei, privirea și lumina dramatică sunt folosite într-un

alt fel decât portretizarea comună a femeilor.

În cursul anilor '90 ai secolului 20, următoarele generații ale feministelor din nou au început să descopere arta feministă din anii '60 și '70. Această renaștere a interesului a fost parțial stimulată de atmosfera conservatoare din politică în anii '80 în Marea Britanie și în SUA, pentru că teoria feministă nu a reușit suficient ca să se simtă influența la această situație politică. De asemenea, se poate spune că aceasta a fost o reacție împotriva creativității artistelor de influență în anii '80. Tinere artiste, care creează pe la începutul anilor '90, reîmprospătează spiritul radicalismului politic, printr-o plăcere fizică în tablouri și materiale artistice, ca rod al experienței subiective.

Interesul pentru lucrările feministe timpurii a informat numeroase selecționeri și critici în cursul anilor '90. *Bad Girls*, show din Marea Britanie în anul 1993 a trasat drumul creativității artistelor contemporane. Însă cadrul „Sexual politics: Judy Chicago's *Dinner Party* in Feminist Art History” a primit și multe aprobări, dar și dezacorduri din cauza faptului că Judy Chicago a fost pusă în lumina reflectoarelor. Custode și critic, Laura Cottingham a cercetat arta feministă din anii '70 sub forma a două setări ale sale în Danemarca și Franța. Una a inclus un eseu în forma video: „Not for sale: *Feminism and Art in the USA During the 1970s*” (1998), iar a doua este o colecție a textelor *Seeing Through the Seventies* (2000). Și critici precum Jane Blocker și Mira Schor cu proiectele lor au contribuit în mod important la a se pune capăt unei necorenspunzătoare versiuni a istoriei artei feministe americane, care sugerează creativitatea conceptualistă caracteristică pentru coasta de est, iar în partea de vest activismul a fost cel care a dominat în arta feministă. Suzanne Lacy și Leslie Labowitz în piesa sa „Morning and in Rage and the Guerilla Girls” (1997), fac ca activismului grafic acuzator târziu din anii '80 și începutul

anilor '90 să fie momentele de protest împotriva constrângerii și marginalizării femeilor, revendicând schimbările politice.

Încurajarea pentru renașterea *istoriei feminismului cultural* a fost vizibilă în creația artistelor precum sunt Christine și Irene Hohenbucler, Betye Saar și Miriam Schapiro. Celelalte, începând cu Eva Hesse, Ana Mendieta și Susan Hitter mai puțin încearcă să exprime ceea ce este legat de politica publică, ci doresc să prezinte o viață într-un anumit corp, însemnat ca corp feminin - într-un timp și un spațiu special. Unele lucrări din anii '90 incluse în această colecție, având în vedere că nu apar în domeniul politicii publice, pot fi văzute în cadrul orientării feministe. Sculptura autoarei Rachel Whiteread vorbește despre problema unui spațiu între public și particular, ceea ce era o preocupare importantă feminisă. Lucrearea ei dovedește implicat datoria totală a feminismului.

Imaginea nr. 3 „Casa”, Rachel Whiteread, 1993.

Câteva artiste eminente, începând cu Luise Bourgeois până la Chantal Akerman, au negat uneori că sunt feministe, ceea ce nu trebuie să însemne că lucrările lor erau *nefeministe* și că nu au influențat artistele feministe. Uneori feminismul total al unei piese contrazice ceea ce spune artista. Pentru unele artiste de culoare, semnul *feministelor* este foarte mult legat de istoria femeilor albe, și din această cauză aceste artiste se distanțază.

În prezentarea unui set de arte, care au fost înființate sub influența feminismului, este posibil pentru a re-

Imaginea nr. 4 „Movila”, Rachel Whiteread, 2005-2006.

cunoaște o istorie specială feminină a artei, pe care Mira Schor o numește „matrilineage” (direcția materialistă). Lumea artistică, potrivit cuvintelor lui P. Phellan, este schimbată la fel cum a fost schimbat și feminismul între criticii principali ai săi. De fapt, feminismul a redefinit exprimări artistice la sfârșitul secolului al XX-lea, începând de la descoperirea ipotezelor culturale în legătură cu sexul, până la politizarea legăturii dintre public și privat, apoi până la cercetarea naturii diversității sexuale, până la accentuarea corpurilor speciale marcate de gen, de rasă, de vârstă și de clasă.

Deși șansele pentru realizări ale artistelor de la sfârșitul secolului al XX-lea s-au îmbunătățit, feministe în continuare se confruntă cu multe prejudecăți și impedimente. Activitatea lor în general se consideră mai puțin merită pentru piață, spre deosebire de creația bărbaților. Aceste artiste nu pot trăi sprijinindu-se pe arta lor. Cel mai probabil aceasta trebuie să fie, și cu siguranță deja este, una dintre următoarele teme ale feminismului. Aceasta sună pozitiv, pentru că în viitor această orientare în artă va continua să existe și să se dezvolte.

Termeni și tipuri de feminism

Feminismul esențialist – perioada anilor '70 ai secolului 20-lea, când creează artiste Miriam Schapiro, Judy Chicago, Lee Bontecou, Luis Nevelson, Deborah Remington.

Feminismul activist – realizarea egalității femeilor în societate (egalitatea sexuală, accentuarea diferenței biologice). Unul dintre astfel de grupuri ale activistelor este și Guerilla Girls, care a fost dominantă în anii '80. Ea a pledat împotriva constrângerii și marginalizării femeilor și pentru schimbările politice. Sintagma feminismului activist este mai mult largă decât esențializată, astfel că se poate împărți feminismul și altfel, și anume feminismul esențialist este de asemenea și activist.

Feminismul teoretic – arta și literatura în cursul anilor '80, sub influența unei teorii marxiste, neocolonialiste, poststructurale, psihoanalitice și subalterne. Numele care au marcat acest tip de feminism sunt: Mery Kelly, Laura Mulvey și Peter Wollen, Marina Gržinić, Mona Hatoum, Cindy Sherman sau Barbara Kruger.

Feminismul critic – în cursul anilor '90 este cel mai dezvoltat. Custode și artiste vizuale importante din această perioadă sunt: Eva Hesse, Ana Mendieta și Susan Hitter, Mira Schor, Jane Blocher și altele.

Bibliografie

1. Savić, S. (1999). *Feministička teologija (Teologia feministă)*. Novi Sad.
2. Šuvaković, M. (1999), POJMOVNIK MODERNE I POSTMODERNE LIKOVNE UMETNOSTI I TEORIJE POSLE 1950, (Glosarul artei și teoriei modernă și postmodernă după anul 1950). Beograd: Novi Sad.
3. Oliva, A. B. (2006), *Moderna umetnost (Arta modernă) 1770 – 1970 – 2000*. III. Beograd.
4. Phellan, P. (2001). *Art & feminism*, London;
5. www.artlex.com
6. www.artwomen.org
7. www.bris.ac.uk
8. www.dicens.org.uu
9. www.guerillagirls.com
10. www.womenngo.org.uu

Listă ilustrații

1. Fotografia de pe pagina principală – instalarea grupului *Bad Girls Show* din anul 1993, intitulată „Sexual politics: Judy Chicago's Dinner Party in Feminist Art History”
2. Imaginea 1: „Dulap de lenjerie”, Judy Chicago și Miriam Schapiro
3. Imaginea 2: „Fără nume numărul 87”, Cindy Sherman, 1981.
4. Imaginea 3: „Casa”, Rachal Whiteread, 1993.
5. Imaginea 4: „Movila”, Rachal Whiteread, 2005-2006.

Summary

Feminism and art in the last decades of the 20th century

Art and feminism as the two categories can be viewed from several aspects and it is their relationship that is interesting for theorists, art historians and artists, or hereinafter women artists, women curators and women writers. Those are the terms that completely correspond to feminism as a phenomenon characteristic for our time. Keywords that are closely related to art and feminism are also political, theory, poetic, form and content, various types of differences, the historical time, femininity and so on. When we talk about the differences, there is, for example the one between feminist artists of different generations. Therefore their expression is different, so you can make this kind of division of the women artists who started the idea of feminism in art and those who later continued to develop or oppose the same concepts of the early women artists.

Rezime

Feminizam i umetnost poslednjih decenija 20. Veka

Feminizam i umetnost kao dve kategorije, se mogu posmatrati sa više aspekata i upravo je taj njihov odnos interesantan i za teoretičare, istoričare umetnosti i umetnike ili, u daljem tekstu umetnice, kuratorke, spisateljice, što i jesu termini koji potpuno odgovaraju feminizmu kao fenomenu karakterističnom za današnje vreme. Ključne reči koje su usko vezane za feminizam i umetnost su još i politika, teorija, poetika, sadržina i forma, različite vrste razlika, istorijsko vreme, ženstvenost i sl. Kada govorimo o razlikama, nameće se, na primer i razlika između feminističkih umetnica različitih generacija. Samim tim je i njihov izraz drugačiji, tako da se tu može napraviti svojevrsna podela na umetnice koje su započele ideju feminizma u umetnosti i na one koje su kasnije nastavile da razvijaju ili se protivile nekim konceptima ranih umetnica.

POLENIE

PROZA

Ion Cristofor

GEAMANTANUL DE STICLĂ/THE GLASS SUITCASE

Doza de somnifere

Noaptea înainte de culcare
de pe ecranul televizorului
zâmbitor
domnul președinte ne asigură
că mâine vom trăi mai bine

Iată un bun motiv să stingi lumina
și să renunți la doza de somnifere

Sleeping pills

At night before going to sleep
Mr President assures us
from the smiling
TV screen
that tomorrow we are going to live better
Here's a reason to turn off the light
and give up the sleeping pills

Palatul justiției

Lângă palatul justiției
O statuie de marmură
O femeie cu sânii zvelți avântați
Cu ochii acoperiți de o banderolă
Ce ține în mână o spadă și o balanță
La umbra ei cerșetorul olog
Își numără bănuții din pălărie

The palace of justice

Next to the Palace of Justice
A marble statue
A woman with her svelte, spirited breasts
Her eyes covered by a banderole
Having a sword and a balance in her hand
In her shade a crippled beggar
Counts the coins in his hat

Lumină sau beznă

Zadarnic ne-am prosternat în fața pietrelor
zugrăvite cu chipuri de zei
căci iată în curtea domeniului
tăcerea își strânge casapii întunecații ostași
Arborii anotimpului scot la geam flamura lor
însângerate
fiecare vorbă cântărește acum cât un cadavru
ori cât o petală de trandafir
Lumină sau beznă-i totuna
târfa se confundă acum cu orice vestală
Nu rosti nici o vorbă nici o silabă în plus
nu rupe nici o petală
acum se bat cuie în brațele omului
se scuipe pe noul Isus

Light or pitch dark

We uselessly kow-towed to the stones
painted with gods' faces
as in the estate's courtyard
silence gathers its butchers the dark soldiers
The season's trees reveal their
blood-stained banners in the windows
now each word weighs as a corpse
or as a rose petal
Light or pitch dark is all the same
the whore is now mistaken for any vestal
Don't utter any extra word or syllable
don't break any petal
spikes are nailed into the man's arms
they spit on the new Jesus.

Prizonierul

o câmpie înghețată în Siberia
și el zâmbind impasibil
sub câteva ciori ospătându-se

pe cerul gurii lui
răsare luna roșie

The prisoner

a frozen field in Siberia
while he, dispassionately, smiling
under a few crows, feasting
on his palate
rises the red moon

În grădină

Oameni cu uriașe ciocane
Coboară jos în grădină
Bat cuie mari în arbori în pereți și-n pământ
Se-aud strigăte și voci de femei indignate
Într-un târziu se ivește
Un bărbat în costumul lui Adam
Tremurând
Îmbrăcat într-o salopetă uzată
De muncitor cu ziua
Dumnezeu se spală cu săpun de rufe pe mâini
Într-un lighean albastru de tablă ruginită
Un munte de cenușă
Răsare deodată-n grădină
Se-adună grabnic morții
Se fac scurte socoteli
Apoi se face lumină

In the garden

People with huge hammers
Descend in the garden
They nail huge spikes in the trees, the walls and
into the
ground
One can hear cries and voices of indignant women
Much later
There comes a trembling
Naked man
Dressed in a wornout overall
God washes his hands with linen soap
In a blue basin of rusty iron plate
All of a sudden an ash mountain

Rises in the garden
The dead quickly gather
They make quick deals
Then there's light

Domnule kant

adevărul vameșilor nu e și adevărul lor
adevărul hienelor nu e și adevărul nostru
la urma urmei
adevărul e că nu hienele ci păduchii
ne-au chinuit toată noaptea
domnule Kant
stelele clipeau somnoroase deasupra
capului nostru
era frig și-un miros pătrunzător de benzină în sală
pleiade strălucitoare se iveau la geam
baletau constelații de gală
eram săraci și tineri pe atunci
păduchii benchetuiiau pe pielea noastră
dincolo de orice lege morală

Herr kant

the customs officers' truth is not theirs too
the hyenas' truth is not ours as well
in the long run
the truth is that not the hyenas but the lice
tormented us all night long
Herr Kant
stars used to sleepily blink above
our head
it was cold and a sharp petrol stench in the hall
bright pleiads turned up at the window
there danced festive constellations
we were young and poor then
lice used to banquet on our skins
beyond any moral law

Daniel Silviu Petre

POEZII

Poate că raiul

Poate că raiul e un loc
în care oamenii se nasc bătrâni
Poate că raiul e un loc
cu copacii veșnic desfrunziți
Cu gunoiul neridicat
de trei săptămâni
Un loc în care florile miroase a om

Poate că Dumnezeu e un
bărbat între două vârste
Stă pe balcon
duminica
Îmbrăcat în pijama
Fumează țigări scuturate
Urlă la plozii Lui
frumoși
ca niște îngeri
să dea muzica mai încet

Poate că raiul e pe strada mea

Vertigo

Viața
ca o succesiune de morți efemere.
Mai întâi, moartea lui Moș Crăciun.
Apoi, derulându-se cu viteza
crescândă a unui carusel scăpat de
sub control, prima zi de școală,
tusea suspectă a bunicului,
fotoliul gol din fața televizorului,
ochii unui câine strivit pe șosea,
cacealmaua cu barza,
buletinul de identitate,
prezervativul,
buletinul de vot,
un tren ce se îndepărtează,
primul rid
și, la urmă de tot, Moartea –
ca un diagnostic firesc
al atâtor simptome

Arta fugii de acasă

Azi i-am dat din greșeală
niște mărunțiș
unei femei
care arăta ca o cerșetoare
De rușine am vrut să mă sinucid
dar mi-a fost lene

Adevărul e că, pentru surzi,
Bach e un neamț obrez
cu perucă albă
Adevărul e că suntem toți niște eroi
necunoscuți
atât de necunoscuți că nici noi
nu mai știm cine suntem
Ne cărăm mormintele-n spinare
și tragem cu ochiu'
la crucea de la cap
să ne-amintim cum ne cheamă

Ieri a fost sfârșitul lumii

Ninge: cad fulgii la datorie
ca niște sinucigași timizi,
izbindu-se-n tăcere
de asfalt.

Na uite numa' cum fulgeră,
ar fi zis, ghidușă,
bunica,
dacă n-ar fi trebuit să predea
ieri
bocancii
de ostaș
al cauzelor pierdute
și ranița din dotare,
plină cu povești de trezit copiii
adormiți
din oamenii prea mari.
Ciao, bunică,
mai stau puțin
la joacă și vin sus –
e-atât de urâtă iarna fără tine!

Marco Lucchesi

CARTA PARA CHEIK HAMIDOU KANE*

Meu caro amigo

Escrevo para lhe dizer que vamos bem ao sul do Atlântico e de Deus. Algo inquietos com os desafios que se prolongam diante de nossos olhos e assaltados por uma chuva de perguntas, diante da qual não temos respostas. Alguém disse que o futuro havia de durar muito tempo, razão pela qual precisamos lidar desde agora com suas variantes potenciais. Não apenas com aquelas de ordem política e econômica, mas, sobretudo, com as de ordem cultural, que regem, ao fim e ao cabo, o diálogo entre os povos.

Sei que não há novidade no que apresento. Espero apenas mostrar como e quanto as reflexões que fizeste ainda se impõem nos tempos da baixa modernidade.

Volto às páginas de tua *A aventura ambígua*, romance tão triste, que marcou mais de uma geração de intelectuais, com aquele ar irrespirável, por onde se move Samba Dialo, depois de perder suas raízes profundas e, por extensão, o sul e a fé. Uma personagem realmente fracionada. Penso em Dialo – mas não sei se estás de acordo –, como quem arrebanha uma gazela, morto de fome, impiedoso, e com um brilho estranho nos olhos; como quem sabe que o futuro é um apelo de fogo, e já se imagina fênix, a ressurgir das cinzas do passado; como quem desperta de um infinito abandono, com a identidade em mil pedaços. Dividido entre a Europa e a África.

Tão exilado nas vísceras do *entre*. Teve razão quem disse *l'avenir dure longtemps*.

Os tempos mudaram, Hamidou. Nós somos outros. O Atlântico e o Mediterrâneo já não são os mesmos. Olhamos cada vez mais para a África e dentro dela nos reconhecemos. Alberto da Costa e Silva, que de certo conheces, propôs uma nova leitura do Atlântico, não como oceano, mas como se fosse um rio, digamos, um Amazonas, para tecer um conjunto de aproximação entre nossos países. Essa hermenêutica

fluvial, fundada por Gilberto Freyre, nos anos trinta do século passado, e aprofundada por Alberto, encarna uma leitura mais participativa dos laços vigorosos que nos prendem. E libertam.

Acho que debes apreciar essa idéia, que se impõe por si mesma, tornando mais abrangente nossa reflexão.

Quando menino eu imaginava a África pouco além do horizonte da praia de Copacabana. Imagine, Hamidou! Um passeio de lancha seria suficiente para alcançá-la. Dava como certo que não estava longe. Somente agora vejo que não ia errado. O mesmo rio Atlântico avança Brasil adentro com todas as áfricas dispersas e plurais. O Norte, o Chifre, as areias de Tamanrasset e Timbuctu, bem como o Índico e as noites de plenilúnio narradas por Rui Knopfli. A língua portuguesa, meu caro amigo, deve muitos de seus tesouros ao universo magrebino e subsaariano, através de cuja herança logramos uma forma algo mais dúctil. Podemos dizer *recife* ou *arrecife*. Certas partes do corpo, cheias de colorido, que pronunciamos em segredo. E o modo de tornar macias as palavras, de que o pronome de tratamento *você* é dos mais clamorosos. Os africanos arrancaram – ainda com Gilberto Freyre – algumas espinhas da língua portuguesa, tal como quando davam de comer aos meninos, tirando com o devido cuidado as espinhas do peixe.

Sei que aprecias esta imagem, amigo íntimo das metáforas, meu amigo Hamidou. Confundem-se peixes e palavras, sob o signo de uma interpretação líquida. E podia oferecer outros exemplos, mas, que, de tão conhecidos, arriscaria repisar idéias e conceitos que dizem o que fomos, mas não abrem espaço para as formas potenciais a que aludimos acima.

De minha parte, lembro-me do encontro que tive no Cairo com Nagib Mahfuz, das viagens ao Marrocos e à Mauritània, quando me entregava aos estudos da língua árabe e do islã. Depois, vieram amigos e poetas tão diversos entre si, como os de Angola e Guiné

Bissau, Cabo Verde, Moçambique, São Tomé e Príncipe. Tenho para mim que os brasileiros sentem saudades de Dom Sebastião. Sentem, sem perceber ao certo. E dizem saudade. Não para restaurar o Quinto Império, como quis Antonio Vieira, com sua notável *História do futuro*. Antes, um Dom Sebastião desprovido de cetro, livre dos sinais de poder absoluto, como se encarnasse a promessa de um diálogo ecumênico. Do qual restasse apenas a metáfora em estado puro. A imagem do Desejado. E das naus que o procuram por todas as latitudes.

Pensei na metáfora de Portugal rodando a África, para descrever o momento em que recuperei a consciência, na unidade de terapia intensiva do hospital Santa Cruz. Eis o poema do livro *Meridiano celeste & bestiário*:

Vestígios de mar
na cerração do hospital
vejo as costas de Benin e

Moçambique
Sou um navio
desapossado
preso a liames
e cordoalhas
Içam
da garganta
a âncora
que baixaram de madrugada

A voz
do médico
ao longe

*Você sabe
onde está?*

Claro que sim
estou
em mar português

E o Patriarca de Lisboa
manda lembranças
ao Samorim

Precisamos recobrar a consciência – não necessariamente no hospitalar – mas a de fundo histórico para aderir em plenitude ao diálogo dos múltiplos extratos do Brasil com as partes da África. O apelo de

fogo do futuro tem aberto não poucas janelas. Precisamos uns dos outros, Hamidou, porque há elementos identitários que mal se revelaram entre nossos povos e que apenas a mútua compreensão poderá resgatar, de modo contundente, senão inesperado, os *Zaires e Calaáris*, que nos formaram, *num ritmo claro de África*, segundo Agostinho Neto:

A liberdade nos olhos
o som nos ouvidos,
das tuas mãos ávidas sobre a pele do
tambor
num acelerado e claro ritmo
de Zaires Calaáris montanhas de luz
vermelha de fogueiras infinitas nos capinzais
violentados
harmonia espiritual de vozes tam-tam
num ritmo claro de África.

O conceito de liberdade a que se refere Agostinho é o ponto nevrálgico do diálogo em que tanto devemos insistir. Pouco importa o lugar onde nascemos, Hamidou. A identidade é ponto de partida, não de chegada. É pano-de-fundo, não sendo apenas um script imutável. Preciso do outro para alcançar-me, não me basta o princípio do espelho ou o de não contradição. Gosto do poema "Naturalidade", de Ana Mafalda, quando diz justamente:

Chamam-me européia ou africana, que fazer senão calar? Meus versos livres, livres xingombelas, livres pomos, voam sem chão, neste chão que trago por dentro da casa móvel que me atravessa o sonho. Muito por dentro de todas as paisagens acorda aí esse teu, este meu, quebranto dolente, luz que as tardes em brasa levantam na alma acordada em seu abrupto amanhecer. É provável e é certo ser este meu corpo entrançado de liana e liamba uma trepadeira de nuvens em que o arco-íris morde a cauda de muitos céus em desvario, porque a alma sem sossego acasala seres bifrontes, monstros de um Hermes apátrida.[...] acesa, pátria minha, passaporte, naturalidade, só uma, a poesia.

Estamos com Ana Mafalda, Hamidou. Nossa identidade é felizmente ambígua e multifária, como a de um mosaico de luzes e de células sonoras, em cujo quadro nos reconhecemos, ainda que não identifiquemos ao certo a origem de cada parcela ou fragmento que nos reveste. Somos feitos de um tecido poroso, Hamidou, somos trezentos. Somos trezentos e cinquenta.

A poesia é a pátria pela qual somos habitados, aquela que confunde e emociona. Mais do que uma geografia política, trata-se de uma geografia difusa.

Nessa chave cultural, confesso que tenho pensando cada vez mais intensamente na Etiópia. Comecei a estudar as regras básicas da língua amárica as religiões e as culturas daquele país. Como não admirar a longa permanência de um cristianismo todo seu, ligado por séculos à igreja copta de Alexandria, com centenas de mosteiros que se perdem nas solidões rochosas de uma sentida metafísica? Penso em Lalibela. Em Dabra Damo. E no livro de Luis de Urreta que é uma invenção radical e, ao mesmo tempo fascinante, acerca dos etíopes. Disseram-lhe mentirosa aquela obra. Considero-a utópica e em estado puro. A que se soma a presença dos *falashas*, que guardaram a memória judaica do que seria o último bastião davídico no coração da África. Além da fortíssima presença do islã, a partir de Harare, mas não apenas, em cujos arredores viveu o admirável Rimbaud, apátrida, giróvago e exilado.

A Etiópia dos espíritos e das formas tribais igualmente sublimes que ainda vivem, lado a lado, com a misteriosa Arca da Aliança, guardada no santo dos santos de um templo que só o patriarca da Igreja etíope sabe dizer exatamente onde se encontra.

Esse é de todos o maior fascínio: o país do Preste João, com sua geografia ligada ao Éden. Tenho para mim, Hamidou, que dom Sebastião, o Desejado, esteja escondido em alguma parte daquele reino, depois de estreitar amizade com o mítico Preste João. E de novo, o aceno do futuro. E sempre a partir desse mal de África que provaram pessoas tão diversas Câmara Cascudo e Ryszard Kapuściński.

Eis um fragmento de poema que escrevi pensando na perspectiva dessa utopia incerta e flutuante, na busca eterna de um Dom Sebastião como símbolo da paz:

Breve longo
raso fundo
meu reino vive
a dar palavras
ao mundo

O nome Sebastião
é um maço
de ausências malferidas
um feixe
de prodígios e visões
Sigo
os despojos de el-rei

nas noites límpidas
em pleno oceano
pelos sertões
bravios do Brasil adentro
nas costas
rudes da Mina
por onde passam
búfaros gazelas alifantes

Não tenho
novas del-rei
apenas indícios:
nas montanhas celestes
do Preste João
nas terras pingues
e abundantes do Brasil
por onde avança
mais disperso o Desejado

Flutua
em precipícios
a palavra Sebastião
e morre a cada frase
em que renasce
nos dilatados
longes
dessa língua
de cravo perfumada
e de gengibre

Meu prezado Hamidou, peço desculpas se me tanto me estendi. Releva, por favor, as referências que fiz de minha poesia. Usei-as porque precisava embrenhar-me nessa pátria sem fronteiras. E se me estendi com a Etiópia é porque a considero uma das sínteses a partir da qual podemos pensar uma parte do Brasil. Não me queiras mal, Hamidou. Gostaria de saber como estás. Quando puderes, manda notícias a teu leitor inquieto, ao sul de Deus e do Atlântico. Aceite o meu abraço cordial!

Horia Ungureanu

BUNICUL SPUNE LUCRURI DE NEÎNȚELES

Pe bunicul meu îl cheamă Sever Ciubotaru. El este tatăl mamei mele. Pe mama nu o cheamă Ciubotaru pentru că, de tânără, s- a măritat cu tata, pe care îl cheamă Pop. Așa că pe mine mă cheamă Pop Aurel. Mama și toți ceilalți îmi spun Relu. Sau, Relule! când e de rău. Relule...! Și atunci știu că am făcut o boacănă sau că mi se va da ceva de făcut sau de cărat. Deci, tot de rău.

Eu mă împac foarte bine cu bunicul Sever. El m - a învățat să joc table. Acum joc așa de bine încât îl bat uneori. Atunci el trânteste cutia și aruncă zarurile câtcolo. Mormăie ceva printre dinți și injură. Înjurătura lui preferată este „mama lor de năpârci” sau doar „năpârci”.

Nici mama, nici tata nu au avut frați sau surori. Vezi, de aia nu ai tu verișori primari, îmi explică bunicul atunci când vorbim despre neamuri. Dar acum vrea să- mi spună de ce nu- i place lui untul. Eu tocmai mușc dintr- o felie de pâine cu unt și beau lapte cu miere. Buna șterge farfuriile și paharele cu un prosop. Stă cu spatele la noi, dar știu că e atentă la ce spune bunicul. Așa face mereu, iar când nu- i convine ceva, dă din cap. Îi place să mă controleze, spune bunicul când ea nu îl aude.

Bunicul Sever vrea să- mi spună de ce nu- i place lui untul, dar trage mereu cu ochii spre buna și amână chestiunea. Apoi se hotărăște.

- Când eram eu tânăr, untul nu era pe toate gardurile, ca acum. Ca să poți pune mâna pe o jumătate...
- Iar începi? îl întrerupe buna, întoarsă cu spatele.
- Ce ai? spune bunicul.
- Nu- i mai împuia copilului capul cu politica ta.
- Asta nu- i politică.
- Da' ce- i? vrea să știe buna.

Bunicul nu răspunde. Dă doar din mână, adică să o lăsăm în pace pe buna, apoi vrea să continue.

- Când era mama ta copil...
- Lasă pruncul să mănânce. Ce- ai cu el?

Bunicul se uită în tavan. Așa îmi spune mie, câteodată. Nu- și mai ridică ochii- n tavan. Fii bărbat. El e bărbat și, totuși, uite- l uitându- se în tavan.

- Vreau să spun că atunci...
- Când, atunci? îl întreb. Felia de pâine este pe terminate, la fel și laptele care s- a cam răcit și nu îmi mai place, dar mă silesc să îl beau.
- Ți- am spus deja, zice bunicul. Când a fost mama ta copil.

- Iar noi, deștepți și mândri, zice buna, dar stă tot întoarsă cu spatele, doar că acum mișcările îi sunt mai repezite. Mă tem să nu spargă paharul de atâta frecat. Asta nu- și spune, adaugă buna.

- De ce îl obligi să vorbească cu gura plină? sare bunicul, mulțumit că a prins- o în ofsaid pe buna.
- Ete! face buna. Te găsiți tu grijuliul, corectul!
- Așa vorbesc ei mereu. Ne- ncontrăm, îmi explică bunicul.

Eu sorb mai departe din cană. O vreme tăcem toți trei. Bunicul deschide pachetul de țigări și scoate una, pe care o bate ușor, cu capătul fără filtru, de masă. Bunicul are plăcerea asta, să- mi spună uneori cum era pe vremea lui. Așa zice el. Pe vremea mea..., ca și când acum vremea ar fi a altcuiva. Îmi spune cum stăteau atunci oamenii la cozi nesfârșite, cum nu era benzină, nici căldură în calorifere, nici curent. Acum a venit rândul untului. Dar, înainte de asta, scoate bricheta din buzunar și aprinde țigara. Buna nu îi dă voie să fumeze în casă (adevărul este că buna nu îl lasă să fumeze deloc, dar lui nu- i pasă), așa că se ridică de la masă și iese afară, pe trepte.

Eu mă grăbesc să termin ultima înghițitură de lapte, spun mulțumesc și ies în curte. Bunicul fumează pe trepte și vorbește cu găinile. Le chestionează, după cum spune el, în timp ce păsările se foiesc în jurul lui sperând că vor apuca ceva în cioc.

- Ce vreți, bre, căcăcioaselor? Câte ouă ați făcut azi? se rățoiește bunicul la ele.

Mă așez lângă el. Cred că a uitat de unt, pentru că nu mai spune nimic. Buna a spus că astăzi merge la piață. Aha! a făcut bunicul vrând să- i arate că știe unde va merge ea. Să bea o cafera și să bârfească, la „Vulturul negru”, cu tanti Eleonora.

– Huști, paraziților! zice buna și noi ne dăm la o parte, să poată trece. Are un coș pe braț, iar în coș, portmoneul cu bani. Ne uităm după ea până iese în stradă. Bunicul oftează.

– Cred că merge și la piață, îi spun bunicului, după ce s- a închis poarta. El nu spune nimic. Se ridică, intră în casă și, după un timp, iese cu o sticlă în mână.

– Bărbații trebuie să fie solidari, îmi spune în timp ce se așază iar lângă mine. Asta înseamnă că buna nu trebuie să știe că el trage din sticlă când ea nu- i acasă.

Stăm amândoi pe trepte, fără nicio treabă. Adică eu nu am nicio treabă, pentru că bunicul... Buna s- a dus în treburile ei, s- au dus și găinile. Să se ouă, mă gândesc eu. Să culeagă râme, că nu se mai satură, spune bunicul, cu ciudă. Apoi începe să tușească. Îl văd cum se face roșu la față și cum se îneacă. Sticla a rămas la picioarele lui.

– Țsta- i blestemul bună- tii, spune, după ce s- a oprit din tușit și după ce și- a șters gura cu batista. Nu continuă, dar eu știu ce vrea să spună cu asta. Adică, pentru că bea, deși nu are voie. Apoi îmi întinde sticla și- mi spune să o duc la loc, în cămară. Știi unde, zice.

lau sticla din mâna lui, intru în bucătărie, apoi în cămară. Polițele sunt pline de borcane și de sticle, mai toate pline. Las țuica și ies. Bunicul a aprins altă țigară.

– Are să- și facă rău, îi spun.

– Mi- e destul o gură, zice. Nu- mi trebuie două să mă cicălească.

Apoi tăcem, uitându- ne cum își linge pisica plana, în umbra nukului. Pe stradă trece un bărbat înalt, cu pălărie de pai pe cap. Pe deasupra gardului îi văd capul și pălăria. Pălăria se întoarce spre noi și îl salută pe bunicul. Bunicul mormăie ceva, după care dă drumul la vorba lui preferată.

– Năpârci, zice, printre dinți.

– Cine- i? îl întreb după ce capul omului nu se mai vede.

– Nu mă- ntreba, zice. Strivește chiștocul sub talpa pantofului. Țsta era ăl cu untul, zice apoi. Și cu uleiul și cu carnea și cu portocalele când nu erau portocale.

– Ce unt?

– Ți - am spus, dar tu nu ascuți. Semeni cu bunăta. Nici ea nu ascultă vorbele altuia. Îi e destul priul glas.

– Ce mi- ai spus? Nu mi- ai spus nimic.

– Nu ți- am spus că atunci untul nu se găsea pe toate gardurile? Ți- am spus. Ai văzut pălăria de mainainte? Vezi ce frumos salută acum? Dar atunci nu- i ajungeai nici cu prăjina la nas.

– Când?

– Dacă- i dădeai ceva, primeai, dacă nu, „Stai, tovarășe, la rând, ca toată lumea. Eu nu fac favoritisme”.

Bunicul s- a ambalat. „Nu te mai ambala așa”, îi spune buna, „că- ți face rău. Ești roșu ca racul fiert.” Acuma buna nu- i aici să îl potolească.

Altădată mi- a vorbit despre anii lui de școală. Mi- a spus că a terminat liceul la șaispe ani și câteva luni. La șaptesprezece ani ai fost student? I- am întrebat. Pe naiba, aș fi vrut eu, a spus, dar nu am avut dosar bun. De ce nu ți- ai cumpărat altul? Ce să- mi cumpăr? Alt dosar, i- am spus, dar nu mi- a răspuns, ci a început să se lovească peste genunchi cu palmele și să râdă.

Asta nu înțeleg eu la bunicul Sever. De câte ori îl întreb ceva, în loc să- mi explice zice, lasă.

Capul cu pălărie de pai trece iar pe stradă, în sens invers acum, dar cei doi nu se mai salută. Bunicul își întoarce capul, prefăcându- se că nu- l vede. Îmi aduc aminte de unt.

– Cum e cu untul? îl întreb.

Poarta se deschide și intră buna. În coș nu are decât o franzelă. Va să zică nu a fost la piață. Cred că a auzit întrebarea mea, pentru că răspunde ea în locul bunicului.

– De lene, zice. Nu- i place untul de lene.

– Cum, de lene?

– Întrebă- l pe el, spune buna, arătând cu degetul spre bunic.

Ne dăm la o parte să- i facem loc. Buna e înaltă și slabă. A trecut printre noi și a intrat în casă. Eu mă uit la bunicul Sever.

– Ai auzit- o? spune el. Nici acum nu vrea să înțeleagă.

– Ce?

– Ți- am mai spus, zice. Ca să pui mâna pe o jumătate de pachet trebuia să te scolii cu noaptea- n cap, să prinzi un loc bun la coadă. Și nici atunci nu erai sigur că ajunge la toată lumea. Are în mână o crenguță uscată pe care o rupe în bucăți în timp ce vorbește. Cred că, dacă ar putea, asta i- ar face și omului cu pălărie de pai. Din când în când aruncă bucățile adunate în pumn, iar găinile se reped să le apuce, ca proastele.

Buna iese și aruncă, peste capetele noastre, apa dintr- un vailing. Nici măcar nu avem vreme să ne ferim.

– Așa vă trebuie, spune apoi. Cine vă pune să stați în calea celor care au treabă?

Bunicul mă prinde de mână și îmi face semn să tac.

– E nervoasă, zice, după ce buna a intrat în casă. Cred că cucoana cu care bea cafele nu s- a prezentat la „serviciu”. Așa pățești dacă faci pe șeful cu toată lumea.

Buna iese iar și noi ne dăm la o parte, să- i facem loc. Trece printre noi, ignorându- ne. Intră în grădină, de unde se întoarce apoi cu două cepe în mână. Frunzele cepelor sunt aproape albastre și au pe ele un praf alburii. Urcă treptele și, din ușă, mă întrebă:

– Ți- a spus?

Mă uit la ea, apoi la bunicul și nu știu ce să fac. Bunicul m- a învățat că bărbații trebuie să țină unul cu altul. Să fie solitari, zice el.

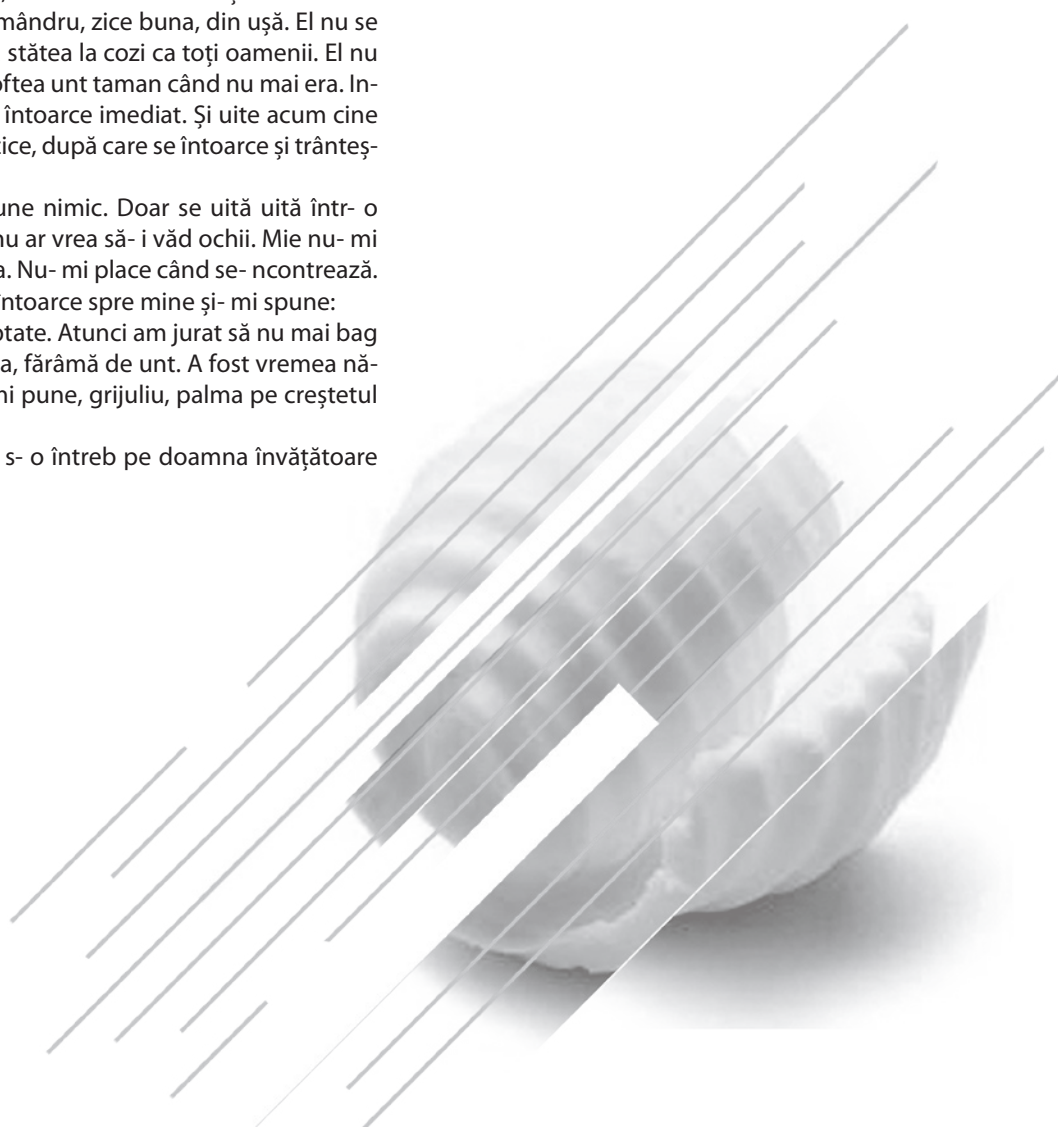
– Las’ că- i spun, zice bunicul. Tu vezi- ți de treaba ta.

– Domnul era mândru, zice buna, din ușă. El nu se scula noaptea, nu stătea la cozi ca toți oamenii. El nu avea copil care poftea unt taman când nu mai era. Intră în casă, dar se întoarce imediat. Și uite acum cine vorbește de unt, zice, după care se întoarce și trântește ușa în urma ei.

Bunicul nu spune nimic. Doar se uită uită într- o parte, ca și când nu ar vrea să- i văd ochii. Mie nu- mi place discuția asta. Nu- mi place când se- ncontrează. După un timp se întoarce spre mine și- mi spune:

– Cam are dreptate. Atunci am jurat să nu mai bag în gură, toată viața, fărâma de unt. A fost vremea năpârcilor, zice, și- mi pune, grijuliu, palma pe creștetul capului.

La toamnă am s- o întreb pe doamna învățătoare ce sunt năpârcile.

Julie Pichavant

SYNDROME MARILYN

Qui je suis ?

La vie ne permet que très peu de devinettes.

Une chose en commun, on sort tous du sexe de sa mère, une fois expulsé du vagin se dessine une première identité.

A la naissance on est pas forcément ce qu'on veut, ce qu'on aime, déjà se dessine un premier masque.

Je suis elle.

Marilyn Monroe...

Parce je peux décider qui je suis, ce que je veux être. Ils veulent à ma place, les regards, les yeux qui me devinent, ils souhaitent que je sois autre, leur sujet, leur fantasme, mais surtout pas moi.

Le pouvoir de décision dans la tête, les armes dans la bouche.

Je suis.

Je dois faire partie de ce monde.

Je suis de cette époque.

Parfois quand mon corps est trop ivre pour affronter la vie, je décide la mollesse pour toujours, je ne fais plus partie de votre monde et je me souviens.

C'est moi qui descends de l'avion, acclamée par la foule.

« Est-ce que vous êtes la nouvelle Marilyn », nous pouvons acquiescer en quelque sorte, le journaliste continue, « vous avez l'air plus sobre que la dernière fois que vous êtes venue »

Forcément je charge moins, j'ai pris des résolutions, ma ligne, le poids de l'image :

Maigrir, grossir, se vider, se remplir, image parfaite pour l'amour des foules.

Amour, quand on a du mal à l'accorder à soi, cela peut faire sourire.

Docteur, docteur, docteur, quand ma graisse déserte mon corps, est ce que mon cerveau lui aussi se liquéfie un peu ?

La graisse alimente en énergie mon cerveau, la maigre donne à bouffer aux foules, est ce que mes idées, mes sentiments vont disparaître dans mes urines ?

« Peut-on penser que vous êtes la nouvelle Marilyn ? »

Moi non, c'est juste la robe qui a changé, le sexe peut être, la quantité de sexe change la femme, je suis moins consommée, j'ai les jambes qui touchent le sol, mon cul ne me fais pas souffrir, je n'ai pas déroilé mon tapis menstruel à la sortie de l'avion.

Les plaies ne cicatrisent pas, elles restent béantes, affichées sur les gondoles des supermarkets, mais j'ai pu sortir de là.

Est ce que je peux sortir de mon épave ?

Je suis sérigraphiée.

Ouvrages publiés sur ma personne : environ 150, 31 films, une ordure de président dans mon lit, mon pseudonyme : Zelda Zonk

Je suis une tragédie du Mercantilisme : plus d'argent rapporté avec mon mythe depuis ma mort que la compagnie américaine TWA. Mon mythe est une vérité rentable.

Donc je rapporte pas mal de fric.

Là ou je suis, j'en ai pas besoin, c'est pas maintenant que je vais m'acheter, me racheter.

Quel héritage je laisse aux femmes ?

Je me recycle.

Je me lave de moi-même en exhibant ma face au monde.

Tu veux voir le fond :

J'enmerde les Kennedy, Blanche Neige et les 7 nains, les cartes postales à mon effigie, que c'est triste d'être assez con pour envoyer la photo d'une morte, et faut voir comment ?

Pas la peine de dire tout le bien que je pense de la société Anna Freud, fille du défunt père de la psychanalyse, et de ceux qui téléchargent mon cul sur internet. ....

Hier j'ai rêvé que j'escaladais une montagne de savoir pour me hisser chez Rilke.

« Qui donc si je criais m'entendrait depuis les rangs des anges ? »

Je me réveille sombre. Aujourd'hui rayonne et sonne creux.

Moi j'avorte 13 fois, je me passe de vésicule biliaire, j'occulte le passé pour devenir moi, qui je veux, je change 10 fois de famille d'accueil, je me fous à poil dans l'église et me branle devant le curé.....

Marilyn, elle pénètre un espace sourit, non, s'excuse d'un sourire : « pardon d'être là, désolée, suis-je à ma place ? »

Vous me voyez, vous avez envie de me baiser ?

Ne soyez pas déçu, mes envies sont trashes, mes désirs sont à la hauteur de l'amour reçu pendant l'enfance, sinistre, en manque, une goutte d'amour, je ne sais pas refuser.

Je suce pour pas grand-chose, je ne sais pas dire non, c'est gratuit,.

Il suffit que tu me ramasses tu m'attires à toi et je m'enroule au milieu des linceuls, et sentir la chaleur qui existe à ce moment précis, ça me remplit.

Alors je m'installe sur ton sexe sans capote, parce qu'on m'a dit qu'il fallait en mettre...

Quelle chance pour toi, croisée seule dans un bar, tu n'as pas eu grand-chose à déboursier, des bulles de champagne, de préférence un Don Pérignon et je te suis par la main, comme une gamine perdue dans un parc.

La seule manière d'exister devenir une autre
T'arrives à t'incarner toi ?

Méthode marilyn : Mode d'emploi

Au petit-déjeuner: café, lait, jus de carotte, thé avec gin, Bloody Mary, jus de pamplemousse.

Boissons Légères : Ginger ale

Boissons Fortes : vodka Martini, Scotch whisky, bourbon, vermouth, vin, daiquiri, xérès.

Consommation de barbituriques, hypnotiques, amphétamines, antidépresseurs, narcotiques.

Librium, Nembutal, hydrate de chloral, Phénergan.

Des médicaments dans la bouche, dans le sang, dans la tête, dans le cul...laver son angoisse en ingérant

Est-ce qu'engager son physique contamine le psychisme ?

Bien sûr quelle question ? On s'en pose toujours trop, pas assez, en tout cas pas les bonnes.

Surtout je suis prête à tout, à me vendre, car je veux faire parler de moi, n'importe quelle langue, je veux être dans vos bouches.

1948 : Modification couleur des cheveux et de la coiffure, gonflement des cheveux par électrolyse, décoloration du blond cendré au blond platine.

Correction des dents de devant, par le port d'un appareil pendant la nuit.

1950 : Retouche du nez et du menton, introduction d'une prothèse en silicone en forme de croissant dans sa mâchoire inférieure pour adoucir la ligne du menton.

Éradication d'une bosse sur le nez.

« Essaye de sourire en tirant ta lèvre supérieure vers le bas »

Ce n'est pas facile.

« Mon désir de me montrer nue et tous mes rêves autour de ce désir n'étaient entachés ni de culpabilité ni de sens du péché. Lorsque je rêvais que des gens me regardaient, je me sentais moins seule »

Toute sa carrière, utilisation de son potentiel au maximum

Du regard, vous m'avez découpé, mon corps ne pèse plus bien lourd en dollars, mon visage reste présent à jamais, au-delà du mythe,

Je suis, je reste.....

Ils clament que le sexe fait vendre, je crois que la terre entière est au courant

Avez-vous été victime d'attouchements pendant l'enfance, ou d'une double pénétration à l'adolescence, pour nous tous vous êtes un objet sexuel, vous vous livrez sans retenues, votre enfance fut douloureuse, elle doit avoir été sordide.

Toujours pareil, je ne sais pas quoi répondre, préfère qu'on trouve un peu d'intérêt, donc acquiesce, fais la naïve.

Mais je peux dire qu'on peut être utilisé comme un objet sans rapport avec la sexualité, parfois ça perturbe autant que ce qui est vu comme le pire, mon sexe.

Mon image livrée au monde, qui court toujours, échappée, hors de moi, il faudrait aller aussi vite que le temps.

Être un objet, c'est prendre forme dans un monde matérialiste, donc amour absent

On aime les objets par dépit, pour se consoler d'être déjà mort à soi.

Où est la chair ?, vous vous rendez compte qu'il n'y a plus de chair.

T'arrives à t'incarner toi ?

Et je sers, et j'étouffe avec mon image la voix de la honte et du jugement...

Impression de saleté, collée au corps, sur l'âme, l'impression de répandre son sang menstruel sur le sol au milieu d'inconnus.

La première fois, lorsque l'on réalise sa solitude, la survie ne dépend que de cela, de sa capacité à devenir seule, à ne compter que sur soi. Cette volonté que l'on a de se construire.....

Lorsque le manque est acceptable, seule.

Faire tous les sacrifices pour se créer une image

Qui je suis ? Si lointains

Ces mots qui nous définissent par contours, si lointains, traversées silencieuses.

T'arrive à t'incarner toi ?

Les mots, traduction circulaire sans possibilité d'atteindre le centre.

Miroir, mon beau miroir, évite de refléter ce que je suis, je ne veux pas savoir, la femme invisible à soi.

Je vous passe l'éloge des barbituriques, c'est tellement commun :

Comme aurait pu le faire Brecht, je vous propose de choisir ma fin.

Taper 1 : suicide, la pauvre Marilyn ne supporte pas ses échecs dans la profession, dans sa vie affective

Taper 2 : meurtre, plusieurs possibilités, choisissez celles qui vous excitent le plus.

Conclusion : je suis un morceau de viande

Maman je voudrais te dire, écrire, je souhaite que tu dégustes te demander ce qui a bien pu te passer par la tête le jour où tu as décidé d'engrosser ton petit corps. Tu ne pouvais pas y réfléchir à deux fois, parce que moi, je retiens tes enseignements, moi je n'en veux pas. Interruptions volontaires de grossesse à répétition, pour moi il s'agit d'IVG en série.

Une véritable serial killeuse de gosses en devenir.

IVG, Impossible de Vivre en Général et en particulier.

Mais tu ne m'as pas raté, on me baise beaucoup.

« Pourtant, on ne peut pas se contenter de coucher pour prendre le chemin de la gloire. Il faut plus bien plus. »

Marilyn retourne dans ton mythe sort de la tête des dens

Tous les discours sur l'argent facile, les tentatives de protection, les histoires sordides, le dégoût des hommes, tout ça pourquoi ?

Pour me donner la vision la plus salace de my self, me donner envie de grimper les échelons de l'horreur...

On peut dire que tu n'as pas raté mon éducation, y manque juste l'amour, et les chansons douces, pas grand-chose, il ne s'agit même pas de berceuses, on ne m'embobine pas facilement.

Merci d'avoir tracé un véritable chemin pour moi, celui de l'autoroute de la putasserie.

Bienvenu dans le monde de la féerie, on va bien se marrer.

Rapport d'autopsie : effectué le 5 aout 1962 à 10h30 par le médecin légiste

SUICIDE PROBABLE..... Le corps non embaumé est celui d'une femme de 36 ans de type caucasien, normalement développé, bien nourri, pesant 53 kg et mesurant 1m66.

Les cheveux sont blonds et décolorés. Les yeux sont bleus.

Le visage, le cou, la poitrine, la partie supérieure des bras et le côté droit de l'abdomen sont atteints de lividité cadavérique. La face postérieure des bras et des jambes est atteinte d'une discrète lividité cadavérique qui disparaît à la pression.

Le cuir chevelu, le front, les joues, les lèvres et le menton ne présentent aucun signe de traumatisme. L'examen des mains et des ongles ne révèle aucune anomalie.

Examen interne :

Une incision est effectuée pour accéder aux parties internes du thorax et de l'abdomen.

Les cavités pleurale et abdominale ne contiennent aucun excédent de liquide ou de sang.

Les organes sont en situation normale les uns par rapport aux autres.

Appareil cardio-vasculaire : Le cœur pèse 300g

Les artères coronaires naissent normalement et ont une distribution normale

L'aorte a une paroi lisse, jaune et brillante.

Appareil respiratoire : Le poumon droit pèse 465g, et le poumon gauche, 420g. Les deux poumons présentent de légères traces d'œdème. La surface est rouge sombre et marbrée

Foie et système biliaire : Le foie pèse 1890g. La surface est brun foncé et lisse

Plusieurs coupes du foie présentent une accentuation du motif lobulaire, mais on ne constate ni hémorragie ni tumeur.

Appareil urinaire : Les deux reins pèsent 350g. Leur capsule s'enlève facilement. La dissection met au jour une légère congestion du parenchyme. La surface du péritoine est lisse. La vessie contient environ 150cc d'un liquide jaune paille limpide. La muqueuse n'est pas altérée

Être une Marilyn ...

Devenir un monstre, une créature construite de toutes pièces :

Propre sur moi, propre dedans moi, on ne sait jamais si je tombe dans un filet mortuaire.

Souriante malgré les morsures.

Le sourire en étiquette.

Une véritable carte de visite.

Se traîner au-delà des limites, faire ramper sa carcasse jusqu'à la mort...

T'arrives à t'incarner toi ?

Vous êtes venus pour Marilyn, elle est morte....

**REFLECT
TOGETHER
TOGETHER!**

Octavia Nedelcu

REPERE ALE GÂNDIRII ONTOLOGICE, REFLECTATE ÎN OPERA UNUI LAUREAT NOBEL PENTRU LITERATURĂ

Ivo Andrić, *Semne lângă drum*, traducere din limba sârbă de Dragan Stoianovici, București, ed. Curtea veche, 2010, ISBN 978-973-669-948-1, 435 p.

În fiecare creație a sa, Ivo Andrić, laureatul premiului Nobel în 1961, se dovedește a fi un gânditor inspirat, un umanist profund și un virtuoz al logosului-un artist, numit pe drept cuvânt un **Homer balcanic**. În fiecare operă a sa, Andrić înfăptuiește, pe baza canoanelor logicii sale artistice de excepție o evaluare bine determinată, de ordin psihologico-istoric și etico-social. În tot ceea ce a așternut pe hârtie, contemplarea și meditația sunt discret zugrăvite de cromatica sensibilității ce aprinde iminent scânteia rezonanței emoționale în sufletul fiecărui cititor în contact cu opera sa.

Marii creatori, asemenea marilor evenimente istorice influențează, prin opera lor, psihologia oamenilor, a națiunilor chiar, metamorfozându-le, înnobilându-le, apropiindu-le spiritual, mai ales dacă este vorba despre popoare cu trăsături naționale apropiate, cristalizate de-a lungul veacurilor sub imperiul aceluiași destin istoric. În acest sens, opera lui Andrić este poate mai apropiată de lumea balcanică, de cititorul slav, fără să fie însă privată, ca orice mare creație, de elementul cosmic și universal cu orizonturi largi spre om și lume în general.

Ivo Andrić aparține generației de scriitori care a pășit în literatură în ajunul Primului război mondial. Primele sale creații, poeme în proză vor fi întâmpinate cu căldură de către critică și cititori. Problemele grave ale epocii, incertitudinea și neliniștea în fața unui viitor care se anunța sumbru și amenințător, neîmpăcarea cu o ordine socială ne-

dreaptă, roasă de contradicții își vor găsi ecoul în creația literară din acei ani. Primele experiențe de viață dureroase, accentuate de sensibilitatea deosebită a creatorului, l-au făcut receptiv la opera filosofului existențialist danez S. Kierkegaard, fără a fi însă un adept declarat al filosofiei existențialiste. Astfel în concepția lui Andrić teza existențialistă a tragismului universal al vieții nu apare absolutizată, căci în înfrângerea și căderea fizică a omului el descoperă măreția lui morală și spirituală. Însingurarea, neliniștea, plictiseală, ostilitatea față de un mediu veșnic potrivnic, sunt elemente care se pot desluși din întreaga sa creație. Ca la toți umaniștii, însă, omul rămâne cea valoare universală, reprezentând măsura tuturor lucrurilor, depășind ermetismul sumbru al angostei existențialiste, al apologiei suferinței și a defetismului în fața încercărilor vieții, retragerii și izolării în sine, opunându-le credința în om și iubirea pentru oameni.

Străduința de a pătrunde și interpreta realitatea în toată complexitatea și profunzimea ei, interesul pentru frământările cele mai intime, din totdeauna, ale ființei umane, confruntată cu ea însăși, cu mediul și cu clipa în care evoluează, în care își caută o forță și o constanță spirituală capabile să echilibreze fragilitatea ei pământească și existența efemeră în curgerea continuă a timpului, sunt reperele principale ale gândirii ontologice reflectate în scrierile lui Andrić.

Ivo Andrić este, fără îndoială, unul dintre cei mai traduși scriitori sârbi din țara noastră. Interesul crescut

pentru Andrić se înregistrează imediat după decernarea premiului Nobel pentru literatură (1961) când apare prima traducere a excelentului roman *E un pod pe Drina/Na Drini ćuprija*, în 1962, în tălmăcirea lui Gellu Naum și al Ioanei G. Seber, cu o prefață de Dumitru Micu, București, ELU, după o versiune franceză. Peste patru ani, în 1966, sub egida aceleiași edituri, apare un volum de 16 povestiri, intitulat *Povestea cu elefantul vizirului/Priča o vezirovom slonu*, în traducerea lui Gellu Naum și al Voislavei Stoianovici care semnează și o prefață amplă. În anul următor, în 1967 apare traducerea de excepție a romanului *Cronica din Travnic. Viziri și consuli/Travnička hronika. Konzulska vremena*, realizată de Virgil Teodorescu și Dragan Stoianovici, București, ELU. După o perioadă îndelungată de acalmie, în 2005 începe o nouă fază privind interesul stârnit de opera laureatului Nobel, grație tălmăcirii lui Steva Perinaț și Ion Pachia Tatomirescu a romanului *Curtea blestemată/Prokleta avlija*, Timișoara, Editura Sârbilor din România. Trebuie menționată, de asemenea, o traducere de sertar care nu a văzut încă lumina tiparului semnată de profesorul Dorin Gămulescu. Este vorba de romanul *Domnișoara/Gospodjica* care tratează alienarea individului de genul feminin, sub puterea distrugătoare a banului.

La o jumătate de veac de la decernarea premiului Nobel pentru literatură a apărut la sfârșitul anului trecut o nouă traducere a lui Andrić, o operă postumă a acestuia, *Semne lângă drum/Znakovi pored puta* semnată de Dragan Stoianovici, la editura Curtea Veche, cu sprijinul Uniunii Sârbilor din Timișoara. Profesorul universitar de logică, Dragan Stoianovici, cunoscut traducător din lucrări de specialitate din engleză, franceză și sârbă (K. R. Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, Francis E. Peters, *Termenii filozofiei grecești*, Anthony Flew, *Dicționar de filozofie și logică*, Svetozar Stojanović *Meta-etica contemporană*, B. Russell, *Istoria filozofiei occidentale*, Leszek Kolakowski, *Principalele curente ale marxismului* pentru care a primit premiul revistei „Sfera politicii” în 2009), se întoarce, prin opțiunea pe care o face, la o pasiune mai veche, cea de tălmăcitor al lui Andrić. În nota care succede acest volum de însemnări, aforisme, reflecții și cugătări ale autorului, profesorul Dragan Stoianovici aduce lămuriri privind geneza și cuprinsul acestei «cronici intime a sufletului său» așa cum o definește academicianul și criticul litar sârb Predrag Palavestra. Volumul, cuprinde patru secțiuni tematice: I. *Neliniști din veac* II. *Pentru scriitor* III. *Imagini, priveshti umori* IV. *Insomnia* consemnate de-a lungul vieții ca impresii și

observații despre peisaje naturale sau citadine, din țara natală ori țările în care a petrecut perioade mai lungi sau mai scurte ca diplomat, meditații despre artă în general, despre literatură și muzică în special, despre viață, bătrânețe și moarte. Traducătorul a omis din volumul original, pe bună dreptate, secțiunea ce viza observații și reflecții făcute de Andrić despre cuvinte și expresii idiomatice, intitulată *Calendarul de veci al limbii materne*, precum și un număr de însemnări ce conțin denumiri geografice sau nume de personalități nefamiliare pentru cititorul român. Volumul inedit al lui Ivo Andrić, *Semne lângă drum*, este o formă de autocunoaștere și acceptare de sine în care autorul se scufundă prin introspecție, un spațiu în care dorința de autocunoaștere și iubire se intersectează, traducătorul reușind cu măiestrie să transpună aceste trăiri. Elocventă ni se pare, în acest sens, această mostră: *Doamne, nu lăsa ca inima noastră să rămână pustie, ci fă – pentru că totul atârnă de voia Ta – ca întruna să dorim și să sperăm, iar ceea ce dorim să fie bun și temeinic, iar speranța să nu ne fie deșartă. Fă ca obiectul dorințelor noastre să fie mai înalt și mai frumos decât viața noastră, iar noi să nu trădăm nicicând nădejdea de mai bine din pricina unor înfăptuiri efemere și amăgitoare, car ne ascund zarea și ne promit mincinos odihna. Fă-ne să urmăm drumul drept, cu vremelnice poticniri, dar cu tihnă și glorie la capătul lui. Și dă-ne înțelepciune și curaj, de vreme ce ne dai ispite. Și oriîncotro am merge și am rătăci, nu îngădui ca la sfârșit să rămânem în afara atotcuprinzătoarei Tale armonii, căci asta ne dorim în fiecare clipă, în fiecare loc, cu fiecare părticică a ființei noastre.*

Excepționala traducere oferită de profesorul Dragan Stoianovici cititorului român întregeste într-un chip fericit multitudinea de fațete ale profilului său artistic și spiritual, unele mai puțin cunoscute, ale celui ce a rămas, din păcate, încă singur în compania laureaților Nobel pentru literatură din spațiul balcanic, dar, din fericire înrudit cu marile spirite, gânditori ai cuvântului de ieri și de azi spre delectarea noastră, a tuturor.

Luiza Caraivan

FAUST, OMUL RENASCENTIST, CITIT DE JACQUES LE RIDER

Jacques Le Rider, director de studii la „École pratique des Hautes Études” (Școala de Studii Superioare – secția Științe istorice și filologice, specializarea Istoria Europei: Europa și spațiul germanic), s-a remarcat în cercul intelectualilor europeni prin munca sa din domeniul „diplomației culturale”, ocupând printre alte funcții, și pe cea de director al Institutului Francez din Tübingen și atașat cultural al Ambasadei Franței din Viena. Printre cele mai vândute și citite lucrări ale sale se află: *Le Cas Otto Weininger, Racines de l'antiféminisme et de l'antisémitisme*, PUF, Paris, 1982; *Modernitatea veneză și crizele identității*, Editura Universității Al. I. Cuza, Iași, 1994; *Mitteleuropa*, Polirom 1997; *Europa Centrală sau paradoxul fragilității*, Polirom, 2001, *Jurnale intime vieneze*, Polirom, 2001¹. În anul 2009, Jacques Le Rider și Jean Lacoste traduc și prefațază *Faust-ul* lui Johann Wolfgang von Goethe², prefață care anunță volumul colectiv *Faust, omul Renașterii*³ și cartea publicată împreună cu Paul-Jean Franceschini *Faust, Vertijul științei*⁴. Studiul de față îl prezintă pe Faust ca omul renascentist, așa cum este el citit de Jacques Le Rider în volumul menționat.

Tomul se deschide cu introducerea semnată Jacques Le Rider și Bernard Pouderon, aceasta fiind urmată de articole în limba franceză sau germană: „Doctor Faust și Maestrul Simon, sau intruziunea ereziei în controversile religioase din Renaștere” de Bernard Pouderon; „Christopher Marlowe și traducerea în limba franceză a *Faustbuch*” de Richard Hillman;

¹ Pentru mai multe detalii despre biografia și operele lui Jacques Le Rider, vizitați <http://alkemie.philosophie-en-ligne.fr/4.html> și http://fr.wikipedia.org/wiki/Jacques_Le_Rider

² Johann Wolfgang von Goethe, *Faust: Urfaust, Faust I, Faust II*, traducere și prefață Jean Lacoste, Jacques Le Rider, Editura Bartillat, Paris, 2009.

³ Le Rider, Jacques și Bernard Pouderon, editori. *Faust, homme Renaissance. Hommages à Heinz Raschel*. Collection Christophe Plantin. Paris: Beauchesne Éditeur, 2010.

⁴ Franceschini, Paul-Jean și Jacques Le Rider, *Faust, Le vertige de la science*, Larousse, Paris, 2010.

„Faust și Mahara din Praga. Câteva reflecții pe marginea cărții lui André Neher” de Marc Petit; „Renașterea - Argumente pentru Faust-ul lui Goethe” de Ulrich Gaie; „Faust, neliniștitul – Utilizarea de către Goethe a unui concept antropologic al epocii moderne timpurii, cu predilecție cel al lui Ficino” de Steffen Schneider”; „‘Un exces de impolitețe’. Un Faust rabelaisian?” de Jean Lacoste; „Faust și creația” de Hans-Jürgen Schings; și „Nietzsche și ‘supraomul Renașterii’: recepția critică a lui Faust de Goethe și predilecția pentru Renașterea italiană” de Jacques Le Rider.

Acest Faust, ‘supraomul Renașterii’ care a făcut pactul cu Mefistofel, este simbolul ambivalenței dorinței de a cunoaște, scindată între liberul arbitru uman și conștiința de a fi instrumentul de acțiune a unui demiurg. Drama care se naște din această sete de cunoaștere apare atât în *Urfaust* cât și în *Faust I* și *Faust II*, fiind fără îndoială marcată de estetica Sturm und Drang.

Întrebat de motivele care l-au determinat să se ocupe de Faust II, Jacques Le Rider sublinia faptul că ediția veche pe care publicul francez o avea la dispoziție nu reda cu corectitudine ideile pe care Goethe dorea să le transmită: „Am fost surprins să observ numărul mare de traduceri care se îndepărtau de original. Noi am dorit să lăsăm textul deschis tuturor cititorilor, fiind preocupați de exactitudine. Faust II a fost pentru mine o mare descoperire”. Această ultimă parte a trilogiei este considerată de critic „o sinteză a culturii europene cu aspectele sale tradiționale, culturale și estetice”, o cultură europeană care pune în evidență elemente din cultura greacă și din literatura engleză și italiană. Tot Le Rider consideră că Faust II ar putea fi citit ca o meditație asupra secolului al XIX-lea, chiar dacă Goethe este plasat printre scriitorii secolului al XVIII-lea, datorită triumfului tehnicii pe care îl elogiază în opera sa. „Este un text inepuizabil”

bil, din care am aflat noutăți până în ultimul moment. Ce am descoperit? Chiar pe Faust!⁵

Una dintre re-descoperirile făcute de Jacques Le Rider este modul în care Friederich Nietzsche îl percepe pe Faust-ul lui Goethe: divizat între un „om al Renașterii italiene” și un „om al reformei luterane”. Goethe pare să îl fi pierdut din vedere pe primul, „pentru a-și replasa propriul Faust în cadrul unei debateri teologice și a unei reflecții morale asupra bine-lui și răului”⁶. Le Rider merge pe urmele tânărului Nietzsche care îl admiră pe Goethe, excepție făcând personajul lui Faust, criticat de filozoful german atât în contextul Renașterii italiene cât și în cel al Greciei antice:

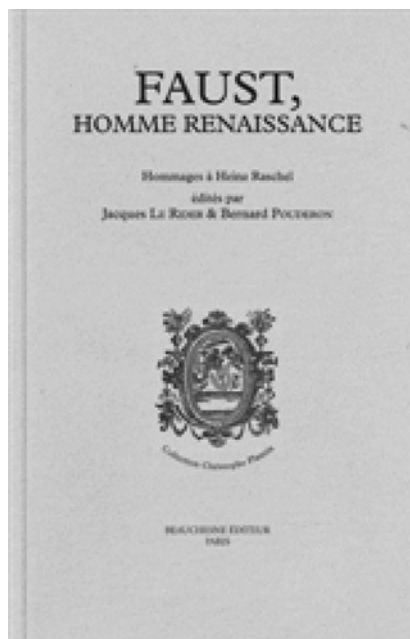
„Pentru Nietzsche, Renașterea a fost în mod esențial o reîntoarcere a culturii grecești în lumea modernă; renașterea care urmează să vină va trebui să urmeze acest exemplu al Renașterii italiene și să permită întoarcerea „omului grec” din epoca tragediilor în cultura contemporană. Dar Faust nu este, pentru Nietzsche, nici „om al Renașterii”, nici „omul grec”. Faust este, în realitate, tipul renașcentist care lipsește din cultura germană, manifestare a efectelor nefaste ale Reformei luterane de care renașterea germană care urmează să vină trebuie să se vindece”⁷.

Totuși, pe măsură ce Nietzsche parcurge opera lui Goethe, chiar dacă critica adusă lui Faust I rămâne neschimbată, felul în care îl percepe pe Faust II se schimbă. Le Rider remarcă faptul că filozoful german ajunge chiar să îl aprecieze pe cel de-al doilea Faust, considerat un exemplu pentru artiștii germani care se reîntorc către Grecia antică. Acest Faust nu mai este „omul teoretic” ci eroul care aduce Grecia în lumea modernă. Criticul francez subliniază și dezamăgirea lui Nietzsche la o recitare târzie a operei lui Goethe: Faust ajunge să fie sinonimul romanticului sentimental, prea creștin pentru a putea reveni la spiritul tragediei grecești.

În operele scrise în anii 1880, Nietzsche îl evocă pe Faust ca fiind legat de cultura burgheză din Germa-

nia. Faust este o „reprezentare renașcentistă”, într-adevăr, însă această reprezentare este menită să îl delecteze pe burghezul filistin în sălile de teatru. Tragedia greacă, Renașterea italiană, Reforma luterană, Goethe și transgresiunile doctorului Faust se află la mare distanță de societatea blazată, care nu mai este preocupată de Supraom sau de damnare⁸.

Concluzia la care ajunge Le Rider este că Nietzsche îl plasează pe Byron deasupra lui Goethe: „Manfred este omul superior, stăpân al destinului său și a voinței sale după moartea lui Dumnezeu, în timp ce supraomul faustian nu încetează să se măsoare cu Dumnezeu și cu Diavolul”⁹. Cu toate acestea, Jacques Le Rider sugerează că puterea lui Faust constă în faptul că Goethe nu a uitat complet de „omul Renașterii”, imaginea acestuia completând-o pe cea a lui Faust „omul secolului al XIX-lea”¹⁰.

⁵ <http://www.editions-bartillat.fr/fiche-livre.asp?Clef=287>

⁶ Jacques Le Rider, „Nietzsche și ‘supraomul Renașterii’: receptia critică a lui Faust de Goethe și predilecția pentru Renașterea italiană”, în J. Le Rider și B. Poucheron, editori. *Faust, homme Renaissance*. Hommages à Heinz Raschel. Collection Christophe Plantin. Paris: Beauchesne Éditeur, 2010, p. 13.

⁷ idem p. 130

⁸ idem 144

⁹ idem 146

¹⁰ idem p. 14

Francesco Baldassi

ÎN DEBARA. POEZIA ÎNTRU CUCERIREA LIBERTĂȚII ESENȚIALE

Am fost invitat ca să-mi exprim opinia asupra ultimei cărți Eugeniei Bulat: ÎN DEBARA. Desigur, numai o impresie, pentru că abia de am apucat să citesc acest formidabil text poetic, iar invitației Tatiane Ciobanu nu puteam să răspund cu un refuz. A se lua în considerație și faptul că contactul, adică debutul raportului meu cu Comunitatea Moldavă din capitala noastră a luat turații tocmai de la cuvântul poetic.

Și tot cuvântul poetic este cel care ne strange azi în jurul Eugeniei Bulat, ultimele două creații ale căreia sunt prezentate astăzi. Ași vrea însă, dintru început, să subliniez contextul de fond în numele căruia, dincolo de prezentarea în sine, se desfășoară întâlnirea de astăzi, adică celebrarea Unirii, proclamate la 27 Martie 1918, dintre România și Basarabia. Aceasta din urmă, din păcate, urmând să cunoască amara deziluzie, care se întâmplă după 22 de ani, când este anexată la Uniunea Sovietică (1940). Doar în anii 90/92 își va recâștiga independența, proclamând suveranitatea Republicii, dar rămâne și până în prezent frustrată dorința de reuinie cu Patria-mamă (România) și unificarea limbii.

Amintesc încă și coincidența acestei celebrări cu Sărbătoarea Națională a Italiei, care trimite la cei 150 de ani de la un istoric 17 martie. Bineînțeles, se sărbătorește reunificarea, în urma unor războaie pentru independență, în urma cavalcadei lui Garibaldi și Mille, care își are începutul în Sicilia. În depărtatul 1961 această peninsulă a noastră, „ce din Apenini începe /și mări înconjoară, și Alpii”, a văzut, în sfârșit, soarele independenței sale, devenind Unică și Liberă.

Fac această prefață nu doar pentru că în aceste zile suntem implicați în aceste evenimente,

dar și pentru că simt nevoia să concontextualizez conceptul de „uniune”. În adevăr, vorbind de națiuni, apare imediat strânsă interdependența dintre „cuvânt”, „limbă” și „scriitură”: intradevăr, limba este cea care sare în ochi dintru început drept amalgam care cimează Poporul. Și e anume limba noastră – ce exaltă origini seculare – cea care a creat posibilitatea de identificare a poporului italian, chiar și dacă cu multă întârziere din cauza ascezei sale istorice, limbă universal recunoscută pentru bogăția și sublimul operelor sale literare.

Trebuie să amintesc în contextul recunoștinței, că, printre diverse inițiative promovate în confruntările cu U.E. pe motivul excluderii limbii italiene din rândul limbilor oficiale, trebuie pus în prim-plan Proiectul Intercultural promovat de Comunitatea Moldavă prin intermediul Asociației Dacia și sub regia dnei prof. Tatiana Ciobanu, care și-a asumat misiunea de a revendica introducerea limbii italiene în cadrul limbilor oficiale ale U.E., prin activarea unui munte de inițiative, îndrepta-

spre promovarea acestuia într-un context intercultural interactiv dintre limba itaiană și limbile importate de mișcarea migratorie. Inițiative care au stimulat în mod semnificativ contextul activităților de acest gen din capitală.

Și aici, îngăduiți-mi să spun, că, la manifestarea de deschidere (în septembrie 2008) a Anului Intercultural între Comunitățile U.E. au fost prezentate și texte poetice traduse de către Valentina Corcodel din opera poetică a subsemnatului (*Galeota, ancora, la 'parola' poetica*).

Acesta a fost începutul amicitiei și colaborării mele cu Comunitatea Moldavă. Revelatoria muncă pe care și-a asumat-o neobosita și

foarte culta Comunitate Moldavă a fost să fie dusă la bun sfârșit în aceste zile.

O atare operă conferă, cu siguranță, un mare prestigiu și onoare țării de proveniență a acestei Comunități.

* * *

"Când pacea aceea velină va fi să inunde-n final chipul tău, / fața crispată-a oglinzii ce-n lume ai fost s-a de-face ușor, liniștit, / ca o apă în ultim fior de desfăt tremurat, / să se-absoarbă-înapoi în cel vis fără timp care-ai fost... / În surăs..."

Chiar din Prolog, - visul e sălașul perspectivei revelatorii și, apoi, lungă, trudnică cavalcadă a unei vieți întru cucerirea libertății esențiale.

Poate că acesta este sensul ultim al poeziei Eugeniei Bulat.

Astfel, de la „cuvântul” poetic la „cuvintele” Eugeniei Bulat, care m-au implicat (aș zice, mai curând, m-au tulburat chiar de la începutul lecturii, e un singur pas.

Desigur, fără să pot aprecia la justa valoare (nu doar din cauza limitei de timp impuse, dar și pentru nevoia personală pe care o am ca să pătrund mai adânc, să continui, să aprofundez lectura, sensul acestei dramatice mărturii poetice, unice și tulburătoare), mă limitez să exprim doar unele din impresiile mele de moment, anumite tulburări, zguduirii vibrante, care au marcat conturul primei mele, rapide și insuficiente, apropieri cu textele din volumul ÎN DEBARA a Eugeniei Bulat.

Voi să spun că aceasta este o „poezie-strigăt”, pentru că rebeliunea ultimei amprente de umanitate care se deșteaptă în noi, excavă adâncă sa apoteoză în albiile cele mai ascunse ale spiritului nostru. Și, dincolo de acest prag, poezia nu apare decât pentru a investi și a implica prin impactul unui val de o putere înspăimântătoare.

Poeta a condus lumea (povestea sa, lumea sa, condiția sa) în centrul sufletului său, unde începe să o desfacă și să o analizeze cu ochiul radiografic într-o plină de iubire și tulburătoare nebunie poetică și cu cea mai extremă melancolie a cântecului.

Abisul și dimensiunea verticală a acestei poezii, durerea sufocată, surdă, aproape absurdă, prevestitoare de orizonturi obscure, sunt elemente care îmi readuc în minte montalianul *Il male di vivere* (*Durerea de a trăi*), dar, în cazul Eugeniei Bulat, la finele dramei se întrevede atingerea unei nemărturisite și visceral jinduite speranțe.

În esență, această poezie solicită numai Ființa și Adevărul ei, în timp ce evocă un destin și o condiție existențială de resemnată, dar nu de învinsă, posibila așteptare a unei posibile răzbumări, personale și colective, a unui popor, care poartă pe umeri povara unui drum istoric vitreg și de dependență, care s-a prelungit în timp, maturând o conștiință și o condiție de trăiri profund împovărate de sacrificiu, descomfort și, în același timp, de iubire.

Adie, aproape pe neașteptate, impresia unei fugare percepții determinatorii a condiției umane, un fel de distinsă și învăluitoare fatalitate, ca o obstinată penumbra, care pare să constrângă la repliere și la renunțare, într-o liturgică revanșă a vieții, proiectate dincolo.

În sfârșit, sensul libertății, absoluta prezență a acestuia, asumarea totală a acestuia. El devine dorință irenunțabilă, necesitate viscerală, condiție a supraviețuirii. Eugenia Bulat ia act, zi după zi, de fiecă mini-mă iluminare care electrocutează clipa cu semnul realității percepute și ne consemnează un sentiment de încredere, curgătoare spre o posibilă posesiune a sa, de a persevera în vocația pe care o revarsă lumii și în întâmpinarea semenilor noștri.

Cu această poezie poeta descoperă ultimul secret al vieții.

„...Când pacea aceea velină va fi să inunde-n final chipul tău... (...)”.

Academia Română din Roma. 27 martie, 2011

Monica Buia

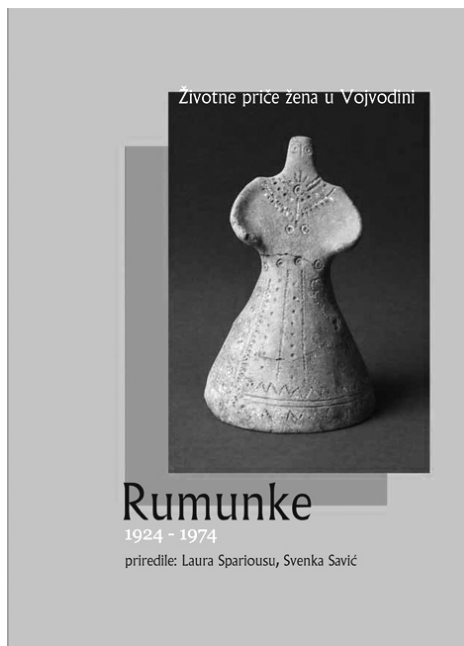
POVESTIRI DIN VIAȚA FEMEILOR DIN VOIVODINA: ROMÂNCELE (1921-1974)

Cartea *Životne priče žena u Vojvodini: Rumunke* (1921-1974) este scrisă de dr. Laura Spăriosu și prof.dr. Svenka Savić, profesoară emeritus, este prima carte pe meleagurile noastre, care este dedicată vieții femeilor de naționalitate română din Voivodina. În carte sunt incluse 14 femei, care își împart viața sa cu cititorii. Cartea este împărțită în două capitole. În primul cercetătoarele au pus accentul pe Organizațiile non-guvernamentale pentru femei și anume: Societatea de pictori și pictorițe de artă naivă „Anuica Măran”; Asociația femeilor „Bunicuțele”; Forumul femeilor „Luna”; Grupul multi-etnic de femei Seleuș.

În capitolul doi se găsește transcrierea interviurilor cu 14 femei de naționalitate română care au contribuit și contribuie la dezvoltarea culturală în Voivodina. Aceste femei sunt de diferite profesii și anume: pictorițe naive, poete și jurnaliste, profesoare universitare, gospodine...Pe lângă povestirile acestor femei, autoarele au evidențiat și cele mai cunoscute femei române din Voivodina din sec. al XX-lea, care au contribuit la viața culturală din aceste părți. Româncele care și-au petrecut viața în sec. al XX-lea, și care au descoperit detalii din viața lor particulară sunt: Floarea (1921), Lija (1930), Livija (1933), Silvija (1933), Mări-oara (1938), Ileana (1942), Ana (1944), Felicia (1945), Sofia (1950), Teodora (1953), Ioniuța (1953), Lia (1955), Fiorela (1957), Daniela (1971).

În Serbia există puține cărți în ceea ce privește viața femeilor. Despre viața româncelor din Voivodina, nu există deloc o astfel de bibliografie, și de aceea această carte este punctul de plecare în acordarea atenției femeilor de naționalitate română care trăiesc în Voivodina. Femeile sunt acelea care realizează foarte multe în viața lor, contribuie la dezvoltarea culturală, se luptă pentru drepturile lor, pentru locul lor în societate, dar toate aceste lucruri semnificative, deseori se uită, și nu se păstrează pe hârtie. De aceea, această carte este aici pentru a ne descoperi tradițiile

și obiceiurile femeilor care trăiesc în diferite sate și orașe, realizările lor, școala, căsnicia, copiii, cum și-au petrecut copilăria. Participantele la acest proiect care și-au povestit viața sunt de diferite profesii, au idei și păreri despre viață diferite, și tocmai acest contrast ne oferă o imagine mai clară despre viața femeilor de naționalitate română din Voivodina.

Virginia Popović

O NOUĂ CARTE – CEZAR PETRESCU. FASCINAȚIA ROMANULUI

Cartea *Cezar Petrescu – fascinația romanului* a autorului Ștefan Dărăbuș, apărută anul acesta la Editura Casa Cărții de Știință din Cluj-Napoca aduce în fața cititorului opera marelui scriitor interbelic român Cezar Petrescu și ne clarifică, într-un fel, locul lui în ansamblul modernității românești. La fel, în paginile acestei cărți se întrezărește orizontul de receptare al criticii actuale românești, privit dintr-un alt unghi. În Prefața semnată de Ioana Bot se vorbește despre descoperirea în interiorul operei cezarpetresciene a unor „lumi posibile și lumi istorice, discursiv și istoric, real și ficțiune, romanesc și jurnalistic, continuitate și discontinuitate, intertextualitate și originalitate, roman și meta-roman, creativitate românească și kitsch”. Cartea lui Ștefan Dărăbuș analizează opera lui Cezar Petrescu în contextul actual al gândirii critice. Ea e împărțită în patru capitole: I *Cartografii posibile*; II *Cezar Petrescu, Jurnalist. Romancierul „mincinos”*; III *Strategii narative*; IV *Imperativul imaginației*. În primul capitol, prin analiza lumilor posibile în opera lui Cezar Petrescu, autorul se apropie de antropologia literară. În capitolul doi se vorbește despre interferențe de stiluri în opera literară a lui Cezar Petrescu (cel publicistic și beletristic). Capitolul trei este consacrat „kitsch-ului narativ sentimental” în care Ștefan Dărăbuș, cu un ochi de critic literar modern, vorbește despre problematica literaturii de consum și a sentimentalismului romanesc al modernității. Capitolul patru este dedicat analizelor naratologice ale operei lui Cezar Petrescu.

Cartea de față aduce cunoștințe noi despre relația dintre jurnalistică și literatura de ficțiune, contribuind la o mai bună înțelegere a operei lui Cezar Petrescu în contextul literaturii moderne și postmoderne.

Virginia Popović

O CARTE DE POEZIE PATRIOTICĂ POSTMODERNĂ „MAI AM UN SINGUR DOORS”

La editura Blumenthal din București în anul 2011 a apărut Antologia de poezie patriotică postmodernă *Mai am un singur doors*, ediție îngrijită de Daniel – Silviu Petre și cu o prefață de Șerban Axinte în care se descoperă ce se ascunde sub titlul acestui volum de poezii. Totul pare un joc: titlul, coperta, Eminescu și formația Doors, iar poezia românească stă sub o etichetă suspectă și neverosimilă. Antologia cuprinde între copertele sale 27 de poeți care își spun părerea despre patrie care apare aici în diferite forme, „unele mai directe, mărturisind o metabolizare mai lentă a socialului invaziv, altele mai decantate, mai apropiate de lirismul original”. Din versurile poezilor cuprinși în volum, patria este reproșul continuu și insinuare acida a vinovăției, ea se vede din revolta pură și neînduplecată, ea este un loc unde spiritualitatea este asumată ostentativ, țipător. Patria/România e faptul cotidian mereu surprinzător, un loc imprecis, adăpost al convingerilor identitare, un domiciliu forțat pentru instincte și dureri. Volumul cuprinde poeziile următorilor poeți: Radu Andriescu, Șerban Axinte, Lavinia Bălulescu, Michael Astner, Mihnea Blidariu, Florin Caragiu, Diana Corcan, Gabriel H. Decuble, Mihail Gălățanu, Aida Hancer, Iulia Militaru, Anca Mizumschi, O. Nimigean, Marian Oprea, Marius Pârlogea, Cosmin Perța, Daniel-Silviu Petre, Costel Stancu, Moni Stănilă, Robert Șerban, Răzvan Țupa, Alexandru Vakulovski, Mihail Vakulovski, Radu Vancu, Miki Vieru, Gelu Vlasin. O poezie patriotică îndreptată spre țara mamă, scrie Pavel Gătăianțu din Voivodina care printr-un gând de poet postmodern descoperă tristețea ascunsă sub paginile istorice ale României: „înghit anevoie picături de cucută zi/ de zi cu gândul la tine, Românie, cratiță coclită/ cum poți trăi/ fără de lingură – sortită/ fără de inimă – veștejită/ fără de cuțit – împietrit/ copil orfan de Superman...” (*Voievod de Superman*) sau „Românie, cămașă albă de cununie/ pătată cu lacrimi de mânie/ crești-n straie de sărăcie,/ uită-ți vea-

cul de urgie/ bea-ți vinul la nebunie/ potolește-ți se-tea din vecie./ Românie, Românie...” (*Ochi de ie*). Prin astfel de carte, ne putem da seama că poezia narativă este legată mai mult sau mai puțin de contextul social iar poezii din mileniul trei descoperă o artă nouă de a scrie poezie patriotică, prin construcții inedite și șocante. Cartea de față ne descoperă o altfel de patrie, un altfel de Românie: „O Românie hip-hop” (Gelu Vlasin) sau o patrie „ca o dulceață pe mâini” (Mihail Gălățanu), unde „crucile nu fac niciodată păianjeni la subșiori” (Robert Șerban) și unde „acolo eu fug acolo eu să mor aș vrea” (Miki Vieru). Prin această carte, putem descoperi cum și dacă „poezii de după Revoluția din 89 simt ideea de România” (Daniel-Silviu Petre).

Ivana Janjić

O NOUĂ CARTE DESPRE GEORGE ENESCU

„Pentru mine nu au existat frontiere între viața și arta mea. Am trăit, am gândit și am respirat totul prin muzică” George Enescu

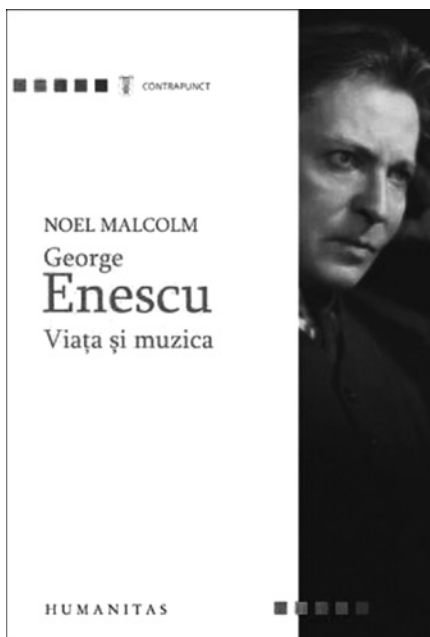
Cartea *George Enescu. Viața și muzica*, Ed. Humanitas, București, 2011, ISBN 978-973-50-3147-3, 320 pagini, de Noel Malcolm, traducere de Carmen Pațac a apărut pentru prima dată în românește, la 21 de ani de la publicarea ei în Marea Britanie. Lansarea volumului marchează cei 130 de ani de la nașterea celui mai mare muzician român. Enescu este compozitorul, violonistul, dirijorul care a reușit în memoria sa să cuprindă stiluri și epoci întregi ceea ce a pus în umbră propriile sale compoziții. Întreaga sa activitate muzicală și-a dedicat-o compoziției, turneelor în America și Europa, în calitate de dirijor, pianist și violonist. Printre elevii săi putem număra pe excelenții violoniști Yehudi Menuhin, care a fost cel mai devotat, celebru dar și cel mai apropiat dintre elevii lui Enescu, Ion Voicu și pianistul Dinu Lipatti. Este important de menționat că George Enescu a fost mereu alături de țara sa, de viața muzicală românească, pe care a încurajat-o și a susținut-o moral și material în mod exemplar. Istoricul, filozoful și jurnalistul Noel Malcolm este cel mai mare scriitor-cunoscător britanic al operei lui George Enescu. A vizitat în repetate rânduri România și a fost primul din Europa de Vest care a studiat manuscrisele lui Enescu la Muzeul „George Enescu” din București, după ce acesta a fost închis de autoritățile comuniste. În *Prefață* lordul Yehu-

di Menuhin spune: *Deși eu sunt acum mai bătrân decât era Enescu atunci când a murit, deși nu l-am văzut pe omul acesta copleșitor de mai bine de 30 de ani, rămâne pentru mine cea mai extraordinară ființă omenească, cel mai mare muzician și cea mai puternică influență exercitată vreodată asupra mea.*

În *Introducere*, Noel Malcolm scrie despre muzica lui George Enescu că ar fi trebuit să fie considerată drept una dintre cele mai valoroase, extraordinare și pe nedrept neglijate din tezaurul României dar și a întregii Europe. Compozițiile lui Enescu pot fi comparate cu cele mai reușite lucrări ale lui Bartok sau Ravel. În *Notă asupra surselor* se vorbește despre cea mai importantă sursă biografică este care este povestită chiar de Enescu însuși (înregistrată pentru Radiodifuziunea Franceză). Autorul Noel Malcolm a folosit informații complete despre viața și opera lui Enescu, citate

din benzile imprimate pe care le-a tradus din diferite limbi străine, interviuri publicate în ziare, lucrări monumentale de erudiție despre Enescu. La capitolul *Mulțumiri* prietenii lui Enescu au vorbit cu generozitate despre el.

Urmează capitolele: *Moldova; Viena; Paris; Compoziție de tinerețe; 1900-1914; Primul Război Mondial; Oedip; 1919-1931; 1931-1939; Al Doilea Război Mondial; 1945-1955*; în care autorul își dorește să descopere cititorului scopurile principale ale cărții despre Enescu, adică faptul că acesta a fost mai mult decât un „folclorist”. Dar, este adevărat, cum amintește autorul, că unele dintre primele experiențe muzicale ale lui Enescu au fost prilejuite

de cântăreții din Moldova (unde el s-a născut). *Viena* – Foarte importantă etapă a vieții, când era plecat la Viena cu părinții și când a intrat la Conservator. Era al doilea candidat care avea mai puțin de 10 ani. Perioada vieții petrecută la *Paris*, este una dintre cele mai importante pentru Enescu, începând în această perioadă să scrie simfonii. Malcom la capitolul *Compoziție de tinerețe și 1900-1914* vorbește despre compozițiile lui Enescu din anii de dinaintea Primului Război Mondial care sunt greu de clasificat deoarece compozitorul explora, în această perioadă, mai multe idiomi muzicale, o gamă stilistică mai largă. În perioada din preajma *Primului Război Mondial*, Enescu s-a dedicat cu o energie imensă vieții muzicale din capitală, cântând, dirijând și organizând evenimente muzicale de mare importanță. A început să scrie opera *Oedip*, care la început nu a stârnit imaginația publicului. Nu a fost un eșec, dar cu siguranța nu a avut mare succes la public. Mai mult, *Rapsodiile române* au avut un mare succes încât au făcut să treacă în plan secund adevăratele sale capodopere: *Oedip* și muzica de cameră scrisă spre sfârșitul vieții. Urmează capitolele în care este cuprinsă viața și activitatea lui Enescu între *1919-1931 și 1931-1939*. Când Enescu a împlinit 50 de ani, s-a

simțit o ușoară retragere a sa de pe scenă și să-și reducă programul anual de concerte. În timpul celui de-*Al Doilea Război Mondial*, Enescu a rămas în România și a compus melodia pentru una dintre capodoperele lui Eminescu, *Mai am un singur dor*. La capitolul *1945-1955* se vorbește despre plecarea lui Enescu din România după care nu se va mai întoarce din motive personale și politice. Compoziția a rămas la fel de importantă pentru Enescu ca și până atunci. În ultimii opt ani de viață n-a compus mult, dar din această perioadă datează cele mai reușite piese ale sale. La sfârșitul cărții sunt adăugate trei anexe în care se poate vedea lista de lucrări nepublicate (până în 1900), înregistrări cu George Enescu (Enescu – violonist, Enescu – dirijor, Enescu – pianist) și bibliografia sa (lucrările citate sau referire în text, interviurile anonime cu Enescu).

Prin cartea de față intrăm într-o aventură prin viața și opera unui om de geniu, un compozitor și violonist ale cărui piese au rămas nemuritoare iar personalitatea lui George Enescu cât și compozițiile sale sunt de multe ori obiectul de cercetare pentru un număr mare de iubitori ai muzicii lui din întreg mapamond.

An aerial, black and white photograph of a city, likely Wujiu, showing a grid-like street pattern and various buildings. A large, dark, stylized star is positioned on the left side of the image, partially overlapping the text. The text 'WUJIOR II' is written in a bold, black, sans-serif font across the center of the image. The entire graphic is overlaid on a background of diagonal hatching lines.

★ WUJIOR II

AUTORII

Adrian Borca Născut în anul 1983 la Kikinda. Școala generală la Uzdin, licheră la Covăcița. A absolvit Facultatea de drept din Novi Sad. Master din drepturile omului. Este doctorand cu tema legată de dreptul public internațional. A fost angajat la serviciul de traducători la Adunarea PA Voivodina iar deocamdată este angajat la Secretariatul provincial pentru minorități, Novi Sad.

Aleksandra Đurić-Milovanović (rod. 1984) je istraživač-saradnik na Balkanološkom institutu Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu. Diplomirala je na Filološkom fakultetu na Grupi za rumunski jezik i književnost 2007. godine, a master studije nastavila 2008. godine na Fakultetu političkih nauka, na smeru Teorija kulture. Doktorand je na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, sa doktorskom tezom *Rumuni neoprotestanti u Vojvodini: između religijskog i etničkog identiteta*. Naučna interesovanja su joj antropologija religije, balkanologija, istraživanja etničkih i verskih zajednica.

Carmen Cerasela Dărăbuș s-a născut pe data de 3.02. 1966 la Baia Mare, Maramureș, România. Studii: Facultatea de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, specializarea română-franceză, doctorat în Filologie la Universitatea din București, masterat în Sociologie-Administrare Publică la Universitatea din București. Titular la Universitatea de Nord din Baia Mare și lector de limba română (I.L.R.) la Skopje (Macedonia) și Novi Sad (Serbia). Volume individuale: *Nichita Stănescu. Experiment poetic și limbaj*, 2001; *Literatura universală și cunoașterea de sine*, 2003; *Despre personajul feminin. De la Eva la Simone de Beauvoir*, 2004; *Comparatismul, întâlnire a spațiilor culturale. Studii aplicate*, 2008; *Identitate și comunicare. Studii aplicate*, 2008.

Daniel-Silvian Petre s-a născut în Timișoara, la 30 noiembrie 1968. Din 1987, concerte în țară și străinătate, înregistrări cu formațiile Survolaj, Chin și Petre & Kindlein Acoustic Experience. Opere antume: *Overdose* (poezii, Editura Marineasa, 1996), *Napal d'Or* (poezii, editura Brumar, 2008), reeditate în 2010 la Editura Blumenthal, al cărei director este.

Dubravka Valić Nedeljković (n.1952), este șeful Departamentului de Jurnalistică din cadrul Facultății de Filosofie de la Universitatea din Novi Sad. Titlul de doctor în științele lingvisticii l-a primit la Facultatea din Novi Sad unde este angajată ca conferențiar universitar din 2004. Până în anul 2005 și începând cu anul 1976 a fost angajată ca ziarist, apoi redactor la postul de radio din Novi Sad. Este fondatoarea Consiliului administrativ al școlii de ziariști din Novi Sad. Este unul dintre fondatorii al studiilor feminine Mileva Marić An-ștajin. Este angajată la diferite proiecte privind analiza discursului. A participat la numeroase conferințe la nivel național și internațional. Este autoarea a șapte cărți și 39 de lucrări științifice. Membru de redacție a unor reviste de specialitate.

Faruk Dizdarević (n. 1943, Bijelo Polje), este istorician al culturii, publicist, scriitor. A terminat facultatea la Belgrad. A fost mulți ani director al Casei de Cultură din Priboj. A scris 15 cărți printre care: *Vaza od peska*; *Taljia u Priboju*; *Camil, gore razgovora* (Savremenići O Camilu Sijariću); *Odsjaj snažne reke*; *Milan Konjović, čovek koji se nije bojao života...* Este tradus în mai multe limbi străine. A primit multe premii și recunoștințe. Este membru al Ununii Scriitorilor din Serbia. Trăiește la Priboj.

Florian Copcea s-a născut la 28 iunie 1952 în satul Valea Copcii, comuna Șimian, județul Mehedint. Școala primară o urmează în satul natal, iar liceul în Târgoviște și Drobeta Turnu Severin. Absolvent al Facultății de Drept a Universității de Stat din Târgu Jiu și al Colegiului Hyperion București, specialitatea management. Este doctor în drept și doctorand în filologie la Academia de Științe a Republicii Moldova, având-ul drept coordonator pe eminescologul Mihai Cimpoi. Lucrează la Agenția Națională de Presă AGERPRES în funcția de redactor. A debutat cu poezie în ziarul Zori Noi din Suceava (1970), iar editorial cu volumul de proză scurtă larna de acum un veac, la Editura Facla din Timișoara (1984). Membru al Ununii Scriitorilor din România, membru al Ununii Scriitorilor din Republica Moldova și al Societății Scriitorilor Danubieni.

Francesco Baldassi vive a Roma dove è nato nel 1938. È stato insegnante di scuola elementare; ha studiato presso i Padri Cappuccini della Provincia di Roma sino all'età di ventiquattro anni. È laureato in pedagogia, con una tesi su Karl Raimund Popper. Ha pubblicato le seguenti sillogi poetiche: *Ceneri del cortile* (Rebellato, Padova 1969), *Identificazioni e Ossessioni* (Gabrieli, Roma 1976), *Questa luce indossata dalle nostre parole* (Rebellato, Padova 1983), *Prova generale* (Gabrieli, Roma 1985), *Stupore* (Gabrieli, Roma 2003), *Il volto e la parola* (Pigresco, Roma 2004), *L'uomo è la sua minaccia* (Tabula fati, Chieti 2005), *La forza della vita* (Patti 2006), *Amore coniugale* (Tabula fati, Chieti 2006), *Lieve il vento* (Tabula fati, Chieti 2007) e *L'involucro del nulla* (Tabula fati, Chieti 2008). Ha esordito nella narrativa con il romanzo Il ritorno (Bonaccorso, Verona 2008).

George Planianin Este născut la Novi Sad în anul 1981. Muzician, interpret vocal, compozitor. A obținut mai multe premii la diferite festivaluri din Uzdin, Slatina, Brăila. Doctorand la Universitatea națională de muzică din București, prof.univ.dr.Dan Dediu. Colaborator muzical șc postului de Radio Novi Sad.

Horia Ungureanu s-a născut în comuna Siria, Arad, pe 3 septembrie 1939. A absolvit Facultatea de Istorie și Geografie din Timișoara în anul 1969. Este membru al Ununii Scriitorilor din 1980. Opera: *Ochiul zilei de ieri*, 1976; *Orele orașului Arad*, în colaborare, 1978; *Vara buneii speranțe*, 1979; *Răzbușnare ratată*, 1982; *Firul de iarbă*, 1984; *Fântâna, Matei și Maria*, 1999.

Ileana Ocolişan Baba, născută la 11.11.1949, la Torac (Begejci), Serbia. Școala elementară o urmează în satul natal, Școala Normală la Vârșeț și Școala Pedagogică Superioară la Zrenjanin, despărțământul - educație muzicală. A susținut concerte prin țară cu Orchestra de muzică populară a Postului de Radio Novi Sad. În emisiunile pe care le-a redactat a prezentat distincți cântăreți de operă, celebrii soliști instrumentiști, dirijori, muzicologi iugoslavi și străini, realizând convorbiri cu foarte mulți dintre ei. A fost, în mai multe rânduri, membră a Jurii Festivalului de folclor și muzică românească al românilor din Voivodina și a Festivalului copiilor din Voivodina.

Dobrei Iosif Florin, născut la 22 august 1978, în Deva. Studii: Seminarul teologic „Ioan Popasu” din Caransebeș (1993-1998), Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu (1998-2002), Facultatea de Istorie „Nicolae Lupu” din Sibiu (2003-2007), studii post-universitare masterale (2002-2003) și doctorale (2003-2009) la Facultatea de Teologie din Sibiu, specializarea Istoria Bisericii Ortodoxe Române; doctor în teologie din 20 octombrie 2009. Asistent universitar (2004-2009) și apoi lector (din 2009) la Departamentul „Teologie Ortodoxă Didactică” din Caransebeș al Facultății de Științe Economice și Administrative din cadrul Universității „Eftimie Murgu” din Reșița; din 2010 cadu didactic asociat la Facultatea de Litere, Istorie și Teologie a Universității de Vest din Timișoara.

Ilie Gherheș, s-a născut la 1 ianuarie 1962, Petrova, Maramureș, România. 1991 - absolvent al Facultății de Istorie-Filozofie din cadrul Universității București; în prezent: Lector univ. dr., șef de lucrări la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Filiala Baia Mare; Cercetător II, șef de secție la Muzeul de Etnografie și Artă Populară Maramureș; Președinte al Filialei Maramureș a Societății de Științe Istoric din România; Președinte al Comisiei de Heraldică, Sigilografie și Genealogie Maramureș; Studii și articole publicate în reviste de specialitate din România și străinătate. În 2002 a publicat cartea Maramureșul între Dictatul de la Viena și Conferința de pace de la Paris (30 august 1940-10 februarie 1947).

Ion Cristofor Poet, critic literar și traducător. S-a născut la 22 aprilie 1952, în comuna Geaca (județul Cluj), într-o familie de țărani. A absolvit Facultatea de Filologie din Cluj, secția română-franceză (1976). Doctor în filologie (2001) și masterand al Facultății de Administrație din Cluj (2006). Opera tipărită: În odăile fulgerului, 1982; Cîna pe mare, 1988; Aron Cotruș, exilatul, 1999; Scriitori belgieni, 2000, Scriitori din Țara Sfântă, 2000, vol. I; Seneffe sau vocația dialogului, 2000; Marsyas, 2001 – 2001; Scriitori din Țara Sfântă, 2002, vol. II; Aron Cotruș între revoltă și rugăciune, 2003; Nicholas Catanoy sau avatarii unui pelerin, 2003; Scriitori din Țara Sfântă, 2004, vol. III; Casa cu un singur perete, 2004; Sărbătoare la ospiciu, 2004; Nicholas Catanoy sau avatarii unui pelerin, 2005; Amurgul dimineții. Convorbiri cu Gabriel M.Gurman, 2005; Franconie și dialog, 2006; Românitate și exil, 2006; Belgia sau regalul poeziei, eseuri, 2007; O cușcă pentru poet, 2007; Oameni, gânduri și cărți (2008); Angore et taedio (2009); Cine a dat foc Romei (2010).

Ivana Janjić s-a născut pe 3 ianuarie 1979 la Vranje. Este studenta la Facultatea de Filozofie din Novi Sad, Departamentul de Limbă și Literatură română, anul IV. A participat la simpozioane științifice internaționale pentru studenți. Are lucrări publicate în reviste din străinătate despre viața culturală a aromânilor din sudul Serbiei. Scrie poezie, proză. Muncă de voluntariat cu copiii romi care au deficiențe în procesul învățării și muncă de voluntariat pentru persoanele vârstnice. A câștigat trei premii la concursul Radio România Internațional și o bursă oferită de Consiliul Executiv al Voivodinei și a Institutului de Etnografie și Folclor din Voivodina.

Jelena Stanojev s-a născut la 1. octombrie 1984 la Zrenjanin. A terminat școala elementară și medie de muzică și liceul la Zrenjanin. Și-a luat licența la Departamentul de Literatură Comparată din cadrul Facultății de Filozofie din Novi Sad. Este înscrisă la doctorat la Departamentul de limba și literatură sârbă. A publicat articole în periodice. Face parte din antologia Neven. Este membru juriului de specialitate în cadrul Festivalului internațional de poezie în organizarea Comunității Scriitorilor din Voivodina

Julie Pichavant est comédienne, metteur en scène, elle fonde sa compagnie ZART en 2008 : « je ne suis pas Blanche Neige », « Syndrome marilyn », « RIP, rest in peace. » Elle se forme et travaille avec le Théâtre 2 l'Acte, Michel Mathieu, Marie José Ereso Théâtre sans Frontière, Kdanse Jean Marc Matos et Anne Holtz, Théâtre au Présent, Lydie Parisse. Elle collabore avec Guillaume Bautista sur de nombreux projets alliant vidéo et installation plastiques : « La mariée », « L'homme bon », « Interdit de stationner », elle participe à des performances concerts avec ADN crystal et Dr Strange. Syndrome Marilyn est son premier monologue porté à la scène. Elle enseigne le théâtre aux étudiants de l'université de Toulouse le Mirail, et de l'institut d'études politiques de Toulouse.

Luiza Caravan, lector de limba engleza la Universitatea "Dimitrie Cantemir" din Timișoara. Doctorand în filologie cu o teză despre literatura Africii de Sud, post-colonialism și alteritate. Autoare a volumului *Limba engleză: A Course in Business English (2003)* și co-autoare a volumului *First Steps in Business English* (Editura Eurostampa, Timișoara, 2009).

Marcel Drăgan Sa născul la data de 9 august 1963 la Coștei unde a tgermint școala generală iar Liceul la Vârșeț. Absolvent al Facultății de drept din Novi Sad unde și-a luat masterul din domeniul protecției minorităților naționale. A fost jurnalist la televiziunea Novi Sad în prezent este secretarul Consiliului național român din Serbia cu sediul la Novi Sad.

Marco Lucchesi, născut la Rio de Janeiro în 1963. Scriitor, eseist și traducător din limba braziliană. Profesor la Universitatea Federală din Rio de Janeiro. Este distins cu numeroase premii iar cel mai mare este Premiul Jabuti (cel mai mare premiu pentru literatură în Brazilia). A făcut studii de limba italiană. Este membru Clubului Pen, a Societății Brasiliene de Geografie, al Societății de Studii Clasice, al Societății de Literatură Comparată și al Academiei de Artă Fluminense. Este colaborator la „Journal de Brasil”, „O Globo”, „Folha de Sao Paulo”. Este redactor al unei antologii de poezie rusă. A tradus pe Umberto Eco, Rilke, Trakl, Foscolo. Poeziile lui sunt traduse în germană, spaniolă, persană și română. A publicat volumele *Sphera* (2003), *Poemas Reunidos* (Finalist - Premiul Jabuti 2002), *A sombra do Amado: poemas de Rumi* (Premiul Jabuti 2001) și *Bizdnico* (Finalist - Premiul Jabuti 1999).

Marina Puia-Bădescu (născută în 1961) este profesor titular la Departamentul de Limba și Literatura Română de la Facultatea de Filosofie, Universitatea din Novi Sad (Voivodina, Serbia). Cărți de studii și abordări critice: 2 cărți și diverse texte, articole, traduceri în limba română și sârbă (36). Contribuie la multe reviste, promovând literatura și cultura română în afara României. A fost membru al echipei de cercetare de studii românești și Reforme (Bologna), de la Facultatea de Filozofie din Novi Sad. Este membru al multor colecții editoriale, asociații culturale, colaborează cu diferite instituții de istorie și teorie literară, și de comunicare socială.

Mihai Cimpoi (n. 3 septembrie 1942, Larga, Briceni, Republica Moldova), academician român, reputat critic, eminescolog, istoric literar, redactor literar și eseist basarabean. 1960 - 1965 - Studii filologice la Universitatea de Stat din Moldova. Redactor la revista Nistru; Consultanț la Uniunea Scriitorilor; Redactor la Editurile „Cartea Moldovenească” și „Literatura Artistică”; Secretar literar la Teatrul Național și la Teatrul Poetic „Alexei Mateevici”; În 1974, este acuzat de naționalism într-un raport al primului secretar al C.C. al P.C.M.; În 1987 este ales, în mod democratic și contrar recomandărilor din partea C.C. al P.C.M., în funcția de secretar al Comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor, iar în 1991 devine președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova; Coordonează direcția de literatură română modernă a Institutului de Literatură și Folclor din Chișinău; Neobosită activitate (îndeosebi privind opera lui Mihai Eminescu, Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Ion Barbu, George Bacovia, și Nichita Stănescu, Marin Păradă, Grigore Vieru, Ion Druță, Dumitru Matcovschi) de alcătuirii, redactor, coordonator, colaborator, elaborator; Din septembrie 1991 până în octombrie 2010, a fost președinte al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova; Membru al Consiliului Uniunii Scriitorilor din România.

Mihai Rusu s-a născut pe 14 noiembrie 1984 la Deva. Licențiat al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, specializarea Filosofie, este în prezent doctorand al Facultății de Studii Europene a aceleiași universități, lucrând la o teză despre semnificația filosofică a noțiunilor modale. A beneficiat de mobilități de studiu la Lyon și München și a participat la conferințe internaționale în Franța și Polonia.

Monica Buia s-a născut la Belgrad pe data de 01.10.1986. Și-a luat diploma la Facultatea de Filozofie, Departamentul de Limba și Literatura Română din Novi Sad. Este colaboratoare la postul de Radio Novi Sad - redacția în limba română. Până în prezent a scris articole pentru revistele *Europa Info* și *Tineretea*. Masterand la universitatea la Novi Sad, studii de gen.

Nevena Knezević S-a născut la 20 august 1977 la Vârșet unde termină Liceul iar la Novi Sad Academia de arte plastice și masterul din metoda culturii artelor plastice. A publicat mai multe lucrări din domeniu.

Nicolas Trifon est un écrivain et éditeur né en 1949 à Bucarest. Il vit en France depuis 1977 et est titulaire d'une thèse de doctorat en linguistique (Paris, EHESS, 1983) intitulée *Des blagues : masses parlantes et rhétorique marxiste-léniniste de pouvoir*, qui a donné lieu à plusieurs publications en revues (*Change International*, *Babylone*, *International Journal of Rumanian Studies*...). Directeur de publication de *Iztok : revue libertaire sur les pays de l'Est* (1) entre 1983 et 1991, il est l'auteur notamment de : *Marx à l'Est* (1984) ; *La Moldavie ex-soviétique : histoire et enjeux*, suivi de *Notes sur les Aroumains en Grèce, Macédoine et Albanie* (1993, avec Matei Cazacu); *Les Aroumains, un peuple qui s'en va* (2005). Trad. en serbe par Lila Coana sous le titre *Cincari, narod koji nestaje* (Beograd, 2010) ; *La République de Moldavie, un Etat en quête de nation* (2010, avec Matei Cazacu). Depuis 2005, Nicolas Trifon collabore également avec le portail francophone d'information *Le Courrier des Balkans*.

Octavia Nedelcu (n. 21 09.1957), prof. dr. la Universitatea din București, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Departamentul de Filologie rusă și Filologie slavă. Absolventă a F.L.L.S., specializarea sârbocroată-franceză (1976-1980). Redactor de limba sârbă la editura minorităților naționale din România, "Kriterion" 1984-1991. Susține teza de doctorat în domeniul lingvistic și filologie sud-slavă "Tradiție și inovație în opera lui Miloš Crnjanski" în 1999 publicată la E.U.B. 2000. Ghid de conversație română-sârbă, Ed. Niculescu, 2003, București, Istoria literaturii sârbe. Realismul. E.U.B., Colecția Limbi, culturi, identități, 2008. Ipostaze (post)moderniste în literaturile sârbe și croate, studii literare, E.U.B., 2009, Mihai Eminescu. Opere alese/Mikhail Еминеску. Избрана дела, 150 de ani de la nașterea poetului, (ediție bilingvă, română-sârbă), ed. Elion, 2000, București, Dušan Vasiljev. Izabrane pesme/ Dušan Vasiljev. Opere alese, prefață, îngrijire, selecție, 100 de ani de la nașterea poetului, ed. U. D. S. R., 2000, Timișoara, Antologie de poezie slavă premodernă (sec. IX-XVIII), E.U.B., 2003, București, Nu e zână mai frumoasă, antologie de poezie veche slavă, traducere, ed. Paideia, 2007, București, 2008. din 2007, membru al Uniunii Scriitorilor din România, Secțiunea Traducători.

Oliviu Felecan (n. 1974, Baia Mare) este licențiat al secției Limbi clasice de la Facultatea de Litere, Filozofie și Istorie din cadrul Universității de Vest din Timișoara, unde a obținut și titlul de Doctor în filologie (2004), cu distincția „magna cum laude”, la prof. G. I. Tohăneanu. Din 1997 activează la Universitatea de Nord din Baia Mare, unde, în prezent, este conf. dr. la Catedra de limba și literatura română, din cadrul Facultății de litere. A publicat șase cărți: *Noțiunea „muncă” – o perspectivă sociolingvistică în diacronie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, Editura Mega, 2004, 296 p.; *Limba latină. Gramatică și texte* (coautor), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2007, 351 p.; *Dicta memorabilia. Dicționar uzual adnotat de sigle, expresii, maxime și citate latine* (coautor), București, Editura Vox, 2007, 127 p.; *Limba latină. Gramatică și texte*, Ediția a II-a revăzută și adăugată (coautor), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2008, 355 p.; *Limba română în context european*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, 330 p.; *Onomasticon. Studii despre nume și numire I* (coordonator), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2010, 333 p.

Pavel Gătăianțu s-a născut în Sân Mihai, Voivodina, Serbia, la 15 decembrie 1957. Absolvent al Facultății de Științe Politice din Belgrad. Poet, prozator, artist multimedia, jurnalist. A publicat zece cărți de poezie, două cărți de proză, mai multe antologii de autor, și a fost tradus în mai multe limbi. Se ocupă cu publicistica și art performance. A fondat revistele culturale „Foaia Săm-Mihailului” (1993), „Cuvântul românesc” (1991), „Kulturbrucke” (1999), „Caiete Pavel Gătăianțu” (2005). Liber cugetător.

Petru Cărdu (n. 25 septembrie 1952, Barite, Serbia – m. 30 aprilie 2011) a fost un remarcabil poet și traducător. Școala, începută în satul natal, e continuată la Vârșet. Studiile superioare le face la Belgrad (filologie) și la București (istoria și teoria artei). După absolvire (1977), este redactor, apoi președinte (din 1988) al Comunei literare Vârșet, membru în redacția revistei „Lumina” (1974-1981) și (din 1984) redactor corespondent pentru Vârșet al Postului de Radio Novi Sad. Colaborează la numeroase reviste literare din România și din Iugoslavia. A primit Premiul Festivalului iugoslav de poezie (Titograd, 1980), al Societății Scriitorilor din Voivodina (1995) etc. Debutează precoce, cu poezii în ziarul „Libertatea” (1968), și editorial, cu volumul *Menire în doi* (1970). A fost directorul Teatrului din Vârșet. A tradus numeroase volume din română în limba sârbă din operele unor autor precum Lucian Blaga, Emil Cioran, Mircea Eliade, Nichita Stănescu, Ștefan Aug. Doinaș, Ion Caraion, Ana Blandiana și Paul Celan. Opera: *Menire în doi*, Pancevo, 1970; *Aducătorul ochiului*, Pancevo, 1974; *Pronume-Zamenice*, Vârșet-Pancevo, 1981; *Căpsuna în capcană*, Novi Sad, 1988; *În biserica Troia*, Pancevo, 1992; Școala exilului, Craiova, 1998

Ranko Jakovljević (1959), jurist, lucrează în Administrația vamală a Serbiei. Este interesat de istoriografie și istoria țării și de drept. Efectuează cercetări în legătură cu aspectele istorice, sociologice și juridice ale relațiilor sociale în regiunea Serbiei de răsărit. A publicat zece cărți și un număr mare de lucrări științifice. Lucrează și trăiește la Cladovo.

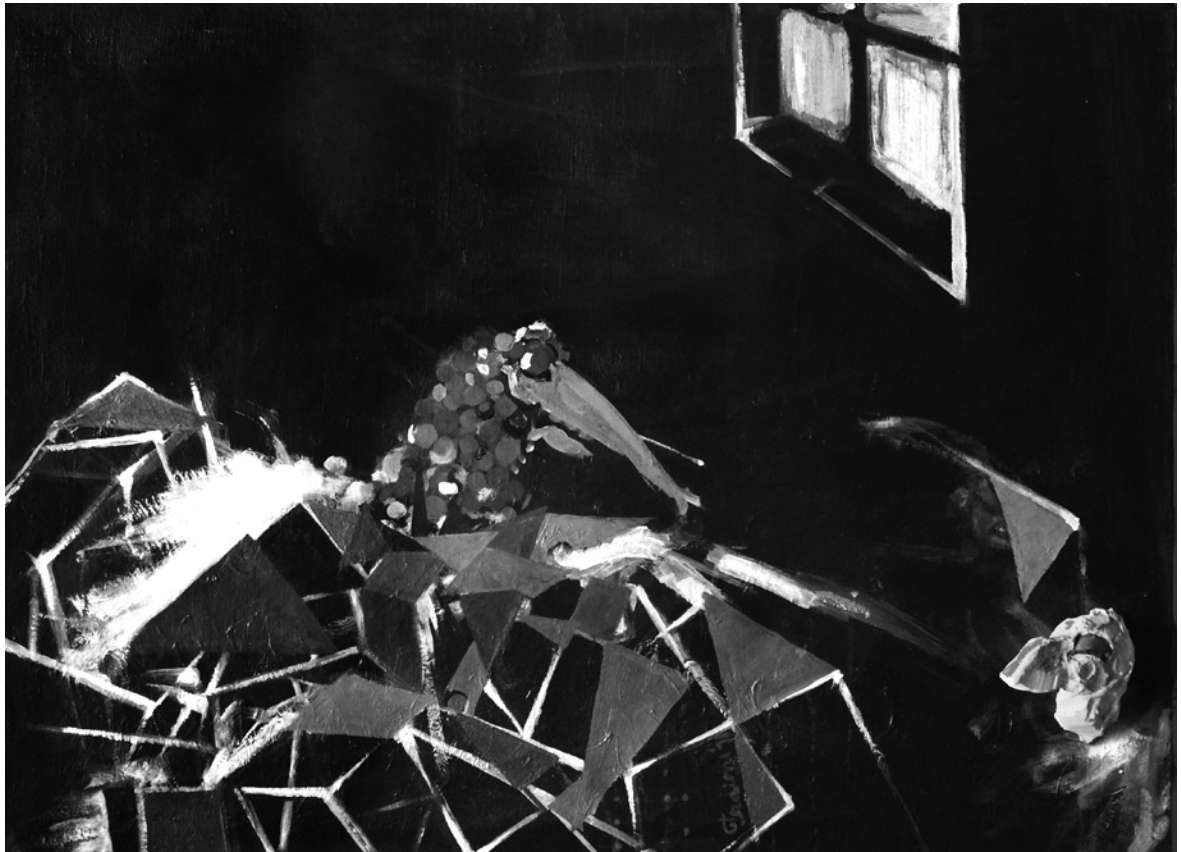
Rodica Teodora Birși, absolventă a Universității de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Filosofie și Istorie, specializarea Limba și Literatura Germană - Limbă și Literatura Română. Din 1996-2000 este profesor de Limba și Literatura Germană la Liceul German „Adam Müller Guttenbrunn” din Arad; 2000 până în prezent cadru didactic la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, parcurgând toate etapele: preparator, asistent, lector, conferențiar; în 2005 Director al Centrului de Studii Germanice „Friedrich Schiller” unde predau limba germană; 2007 Doctor în Filologie; 2010 conferențiar universitar doctor la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Activitate științifică: 6 cărți peste 40 de articole publicate în țară și străinătate

Milancovici Speranța Sofia (n. 1980, Arad); 2003-2005 - masterat în cadrul Universității de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, specializarea Literatură și Mentalități; 2005: traducător autorizat de către Ministerul Justiției, română-franceză, franceză-română, română-engleză, engleză-română; 2004-2008: doctorand în cadrul Institutului de Istorie și Teorie Literară »G. Călinescu», Academia Română, București; 2007-2008: curs și Atestat de Competență Lingvistică Europeană, limba franceză, Federația Europeană a Școlilor (FEDUCA), Geneva, Elveția; 2007-2008: curs și Diplomă Europeană de Studii Superioare în Comunicare, Federația Europeană a Școlilor (FEDUCA), Geneva, Elveția; 2008: doctor în filologie, Institutul de Istorie și Teorie Literară »G. Călinescu», Academia Română, București; Din 2008 până în prezent: lector universitar dr. în cadrul Facultății de Științe Umaniste, Politice și Administrative a Universității de Vest »Vasile Goldiș” din Arad, cercetător în cadrul Academiei Române, filiala Timișoara și asistent departament FEDE (Federația Europeană a Școlilor) - responsabil relații internaționale

Virginia Popović este doctorand la Departamentul de Română din Novi Sad. Licențiată în limba și literatura română (1999), titlul de magistru în științele literaturii în 2009. Asistent la Universitatea din Novi Sad, Facultatea de Filosofie, Departamentul de Română. A publicat diverse articole din limbă, literatură, folclor, etnologie, antropologie și a participat la numeroase simpozioane științifice organizate în Serbia și România. Este membru al Societății de Lingvistică Aplicată din Serbia, al Societății de Limba Română din Voivodina, colaborator al Institutului de Etnografie și Folclor din Voivodina și unul dintre fondatorii Fondului Europa din Novi Sad. A publicat monografia *Pavel Gătăianțu. Contribuții la monografie*, Editura Ined Co, Novi Sad, 2004. Este membru de redacție al revistelor „Europa”, *revistă de știință și artă în tranziție* (apare la Novi Sad), *Lumina*, *Alloquor- Studia Humanitatis lassensia, revistă academică internațională de studii umaniste* din Iași, al revistei de limbă și literatură *Zbornik za jezik i književnost*, care apare la Facultatea de Filosofie din Novi Sad, *Lumina*, care apare la Pancevo. Face parte din consiliul științific al revistei de filosofie și cultură, *Irregular F* din Cluj-Napoca. Laureata premiului literar anual „Ioan Slavici” (pentru anul 2011) „Vasile Goldiș” din Arad.

Vladimir Barović was born on 17th March 1978 in Novi Sad. He graduated in 2004 at The Faculty of Philosophy in Novi Sad, Department of History. He got his Master's degree in 2007 at The Faculty of Philosophy in Novi Sad, Department of History (Department of History of Yugoslavia) and the title of his thesis was "The influence of National Socialist ideology and the importance of media on political developments in Vojvodina Germans between the two wars." In 1998 he started working as a journalist on city radio "021". He studied at Novi Sad School of Journalism during 1999-2000. From 2003 to 2007 he worked as a journalist for Radio Television of Vojvodina, where he worked for the news program, but was also engaged in projects that included the documentary form. During this period he covered many crisis stories which include the civic gatherings in Budapest and floods on the Danube and Tisza in 2006. In 2006/2007 academic year he started working as a professional associate at the University of Novi Sad, Department of Media Studies teaching Desk and the editorial office. He was elected an Assistant in October 2007. He is a member of New York Historical Society "in status" Educator Membership. Fellow and editor of several professional, educational and scientific journals dealing with media and communications. He received his Ph.D. 1 July 2010 at the Faculty of Political Sciences on "Reporting the crisis and ethics of Journalism."

Vladislava Gordić Petković is Full Professor of English and American Literature at the University of Novi Sad, Serbia. She has written widely on the contemporary fiction, women's writing, Shakespearean tragedy, literary theory, media and technology, and has published nine books so far: the book-length studies on the contemporary short story, *The Syntax of Silence* (1995) and *Hemingway* (2000), the collections of scholarly articles *Correspondence: The Currents and Characters of Postmodern Fiction* (2000), *On the Female Continent* (2007) and *Mysticism and Mechanisms* (2010). Vladislava writes on literature and technology in her books *Virtual Literature* (2004) and *Virtual Literature 2: Literature, Technology, Ideology* (2007). Her books of short essays *The Literature and the Quotidian* (2007) and *Formatting* (2009) collect newspaper articles on the variety of writers across ages and cultures.

„Pasărea”, din ciclul „Păsări de război”, pictură

SUMAR/CONTENTS/SADRŽAJ

EDITORIAL / Minoritățile.....	2	Dubravka Valić Nedeljković	
EDITORIAL /		– O strategie pentru mass – media în contextul mijloacelor de informare în limbile comunităților minoritare din Voivodina.....	29
UVODNIK /		– Media Strategy in the Context of National Minorities' Media Outlets in Vojvodina	
IDEI EUROPENE.....	3	– Medijska strategija u kontekstu glasila na jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini	
EUROPEAN IDEAS			
EVROPSKE IDEJE			
Marcel Drăgan		ESEU.....	33
– Protecția constituțional-juridică a minorităților naționale.....	4	ESSAY	
– Constitutional and Legal Protection of National Minorities		ESEJ	
– Ustavna i zakonska zaštita nacionalnih manjina		Mihai Cimpoi	
Nicolas Trifon		– Proeuropenismul românesc.....	35
– Unde e Aromânia?.....	10	– Romanian proeuropenism	
– Where is Aromania?		– Rumunski proeuropenizam	
– Gde je Arumunija?		Petru Cârdu (1952-2011)	
Adrian Borca		– Omagiu/Homage/Omaž.....	40
– Dreptul la uzul oficial al limbilor și grafiilor comunităților naționale.....	16	– Petru Cârdu în dialog cu Mircea Eliade	
– The Official Use of Language and Letter of National Minorities		– Petru Cardu in dialog with Mircea Eliade	
– Službena upotreba jezika i pisma nacionalnih zajednica		– Petru Krdu u dijalogu sa Mirčom Elijade	
Speranța Sofia Milančević		Petru Cârdu	
– A respecta identitatea, a accepta alteritatea - chei posibile pentru comunicarea interculturală.....	22	– Note pe marginea unei antologii.....	43
– Respecting Identity, Accepting Differences - possible keys for intercultural communication		– Notes on Margine of an Anthology	
– Poštovanje identiteta, prihvatanje razlika - moguća rešenja za ostvarenje interkulturalnog dijaloga		– Zabeleške na margini jedne antologije	
Aleksandra Đurić-Milovanović		Marina Puia Badescu, Virginia Popović	
– Unele observații despre minorități religioase.....	25	– Colaj poetic și suprarealism antipoetic în opera lui Petru Cârdu.....	45
– Some Observations on Religios Minorities		– Poetic Collage and Antipoetic Surrealism of Petru Cârdu's Work	
– Nekoliko zapažanja o verskim manjinama		– Poetski kolaž i antipoetski nadrealizam u delima Petru Krdua	
		FILOLOGIE	49
		PHILOLOGY	
		FILOLOGIJA	

Oliviu Felecan – Le monachisme roumain actuel – une perspective anthropologique (II).....	51	– Melody and Harmonic Strategies in Leonard Bernstein's West Side Story – Melodijsko-harmonijske strategije u delu West Side Story Leonarda Bernštajna	
– Contemporary Romanian Monachism - an Anthropomorphic Perspective (II) – Savremeni rumunski monahizam – iz perspektive antropomorfije (II)		Ileana Baba – Nomus - Novi Sad, 2011.....	86
Carmen Dărăbuș – Literatura comparată – imagini cultural-etnice în mentalul colectiv de frontieră.....	55	STIINTE SOCIOUMANE.....	89
– Comparative Literature – Cultural and Ethnical Images in Collective Awareness of Border Zone – Komparativna književnost – kluturno-etničke predstave u kolektivnoj svesti graničnog područja		SOCIO-HUMANISTIC SCIENCES SOCIOHUMANISTIČKE NAUKE	
Florian Copcea – Personalitatea europeană a lui Eminescu în viziunea lui Titu Maiorescu, G. Ibrăileanu, Perpessicius, Vladimir Streinu și Tudor Vianu.....	59	Florin Dobrei – O călătorie prin Banatul sârbesc de altădată.....	91
– Eminescu's Europeanism seen by Titu Maiorescu, G. Ibrăileanu, Perpessicius, Vladimir Streinu and Tudor Vianu – Eminescuova evropska ličnost u interpretaciji Tita Majoreskua, G. Ibrăileanua, Perpesiçusa, Vladimira Streinua i Tudora Vijanua		– A Journey through Serbian Banat of Another Time – Putovanje kroz bivši srpski Banat	
Faruk Dizdarević – Suferința ca o viziune artistică în opera literară a lui Čamil Sijarić.....	66	Rodica Teodora Biriș – Die deutsche Bevölkerung im Westen Rumäniens.....	96
– Tribulation as an Artistic Vision in the Literary Work of Čamil Sijarić – Stradalništvo kao umetnička vizija u književnom delu Čamila Sijarića		– Historical Aspects of the German Minority in the West Territory of Romania – Neki aspekti o istoriji nemačke nacionalne manjine na zapadnoj teritoriji Rumunije	
Vladislava Gordić Petković – Nouă călătorii prin proza sârbă contemporană.....	70	Ranko Jakovljević – „Extincția statistică” a vlahilor și romilor din Cladovo.....	101
– Nine Journeys into the Heart of Contemporary Serbian Literature – Devet putovanja u središte savremene srpske proze		– „Statistical extinction” of the Wallachs and Gypsies in Kladovo – „Statističko izumiranje” Vlahi i Roma u Kladovu	
Jelena Stanojev – Renunță.....	74	Vladimir Barović – Mass-media comunităților naționale germane din Voivodina între cele două războaie mondiale.....	107
– Disclaim – Odreci se		– The German Minority Media in Vojvodina between the Two World Wars. – Mediji nemačke nacionalne zajednice u Vojvodini između dva svetska rata	
EUROMUZICAL.....	80	Mihai Rusu – Necesitatea naturală: esențialism vs. skepticism.....	112
EURO MUSICAL EVROMUZIKA		– Natural Necessity: Essentialism vs. Scepticism – Prirodna potreba: esencijalizam ili skepticizam	
George Planianin – Strategii melodice și armonice în West Side Story de Leonard Bernstein	81	Ilie Gherheș – Volohii din Carpații Păduroși (Ucraina) - de la o populație românofonă în derivă, la perspectiva dobândirii conștiinței naționale.....	120

ARTE VIZUALE	123	Luiza Caraivan	
VISUAL ARTS		– Faust, omul renașcentist, citit de Jacques Le Rider..	146
VIZUELNE UMETNOSTI		– Faust, a Renaissance Man, Seen by Jacques Le Rider	
		– Faust, renașansni ovek, u viđenju Źaka le Ridea	
Traian Todoran	124		
Nevena KneŹević		Francesco Baldassi	
– Feminismul Źi arta din ultimile decenii ale secolu-		– În debara. Poezia întru cucerirea libertății esențiale	148
lui XX.....	125	– In the closet. A Poetry Written to Conquest Essential	
– The Feminism and Art in the Last Decade of 20th		Freedom	
Century		– U ormanu. Poezija za osvajanje esencijalne slobode	
– Feminizam i umetnost poslednjih decenija 20 veka			
POEZIE/PROŹĂ	129	Monica Buia	
POETRY/PROSE		– Povestiri din viața femeilor din Voivodina: Ro-	
POEZIJA/PROZA		mâncele (1921-1974)	150
		– Life Stories of Women from Voivodina: Romanian	
Ion Cristofor.....	130	women (1921-1974)	
– Geamantanul de sticlă		– Prie o životu Źena iz Vojvodine: Rumunke (1921-	
– The glass suitcase		1974)	
– Stakleni kofer Daniel		Virginia Popović	
		– O nouă carte - Cezar Petrescu Źi fascinația roma-	
Silvian Petre.....	132	nului.....	151
– Poezii		– The New Book - Cezar Petrescu and Fascination	
– Poetry		with Novel	
– Pesme		– Nova knjiga - Cezar Petresku i fascinacija romanom	
Marco Lucchessi		Virginia Popović	
– Carta para Cheik Hamidou Kane.....	133	– O carte de poezie postmodernă patriotică	
– A letter to Sheikh Hamidou Kane		– „Mai am un singur doors”.....	152
– Pismo za Źeika Hamidu Kana		– A Book Containing Postmodern Patriotic Poetry	
		„I Have Yet One Desire on Doors”	
Horia Ungureanu		– Knjiga sa patriotskim postmodernim pesmama	
– Bunicul spune lucruri de neînțeles.....	136	„Imam još samo jednu Źelju Doors”	
– Grandfather Tells Incomprehensible Things		Ivana Janjić	
– Deda govori nerazumljive stvari		– O nouă carte despre George Enescu.....	153
Julie Pichavant		– New Book about George Enescu	
– Syndrome Marilyn.....	139	– Nova knjiga o Đorđu Eneskuu	
– Syndrome Marilyn		AUTORII	155
– Sindrom Merlin		AUTHORS	
REFLECTOR – CĂRȚI	143	AUTORI	
SPOTLIGHT – BOOKS			
REFLEKTOR – KNJIGE			
Octavia Nedelcu			
– Repere ale gândirii ontologice, reflectate în opera			
unui laureat Nobel pentru literatură.....	144		
– Focuses of Ontological Thought Reflected in Works			
of a Nobel Prize Nominee for Literature			
– Fokusi ontološke misli u delima jednog od kandi-			
data za Nobelovu nagradu za knjiŹevnost			

Financier/Financer:
Secretariatul pentru Cultură și informare publică al Provinciei Autonome Voivodina

Temele revistei Europa

Idei europene – 1/2008
Elitele – 2/ 2009
Interculturalitatea – 3/2009
Migrațiile – 4/ 2009
Influențe asupra mass-media – 5/2010
Regionalismul – 6/2010
Religie, credință – 7/2011
Minorități – 8/2011

Pentru anul 2012

Ecologia – 9/2012
Subcultura – 10/2012

Bloguri

Blogul Scriitorilor Româno-Americani din New York
<http://vetiver.weblog.ro/>
www.ifilosofie.ro Cluj Napoca
agentiadecarte.ro Bucuresti
www.banaterro.ro Newsletterul Cuvintenoii.ro
<http://www.banaterro.eu> -Timișoara

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
008(497.113=811.135.1)

EUROPA: revistă de știință și artă în tranziție –
magazine about science and art during the transition /
redactor șef Pavel Gătăianțu. – 2008, 1 – Novi
Sad : Fond Evropa, Fondul Europa, Fund Europe,
2008– . – 24 cm

Dva puta godišnje
ISSN 1820-9181
COBISS.SR-ID 233745415